

له ژیر چاوه د پیری به پیر

نیچیر ئان بارزانی

سه رۆکی حکومه تی هه ریمی کوردستان و

به سه ره رشتیی وه زاره تی روشنییری

فیستیقالی شاعیری گه وره ی کورد

به هوی

له شاری هه ولییری پایه ته ختی هه ریمی کوردستان

له رۆژانی ۲۸-۳۰ ئاب ۱۵۲۰۰۱ سازدرا

**بەجەق ھەر جەق، بەناجەق ناھەقەم وتووۋە لە رۆژى بووم
و دگومەنصور ئەگەر بېشەمكوزن، ناكەم لە جەق لادەم
مەھوى**

وتەى بەرپىز نىچىرقان بارزانى سەرۆكى حكومەتى ھەرىمى كوردستان
لە رۆژى دەست پىكردى فېستىقالى مەھوى لە ھەولپىر
رۆژى ۲۸ ئاب ۲۰۰۱

بەناوى ھوا

بەپىزان نووسەران و پروناكبييران و مامۆستايانى كورد
بەپىزان مېوانانى كە لە دوورەو تەشريفیان ھېتاو ھەولپىر بەخېر بېن.
سلاوتان لى بى و بەخېرھانتان دەكەم، بۆ ئامادەبوونتان لەم فېستىقالە رۆشنپىرپىيەدا كە
يادى كەلە شاعىرپىكى ناسراوى كوردە. ئەو شاعىرەى كە يەكپىكە لە لوتكە ديار و ناودارەكانى
شىعەرى كلاسكى كوردى و، ئەوېش (مەھوى) يە.

مايەى خۆشھالىپىيەكى گەورەپە بۆمان، ئەمىرۆ شارەكانى كوردستان بەتايپەتى ھەولپىرى
پايەتەخت ئەم جۆرە چالاكپىيە رۆشنپىرپىيانە بەخۆو دەگرن و لە ئامىزبان دەگرن. نووسەر و
مامۆستا و شارەزايانى كورد لە دوور و نزىكەو، لە دەروو و ناوھەى كوردستانەو ھاتوون و
بەشدارى لەم چالاكپىيەدا دەكەن، ئەمىرۆ وا خەونى گەورەى خانى و نالى و حاجى قادر و مەھوى
دېتە دى و، زمان و ئەدەب و ھونەرى كوردى لەسەر خاكى ولاتى خۆياندا پىزان لى دەگىرئ و بە
ئازادى گەشەيان پى دەدرئ.

لەم دەرفەتە بچووكەدا، ھەز دەكەم وتەپەكى كورت ئاراستەى پروناكبيير و پىسپۆر و شارەزايانى
كوردستان بكەم: ئەو ئەركەى ئەمىرۆ لە ئەستۆى ئىتووداپە ئەركىپىكە يەكجار گەورەپە و لە ئەركى
سەرشانى ئىمە كەمتر نىپە، دۆزى كورد تەنبا دۆزىپىكى سىياسى نىپە كە ئەركى سەرشانى حزب و
سەركردە سىياسىپەكان بېت. بەلكو دۆزىپىكى كۆلتوورى و زمانەوانى و پروناكبييرپىشە. ئەوھى
ئەمىرۆ لە بوارى رۆشنپىرى و ھونەرىپەو لە كوردستان پروودەدات، ئىسپاتى دەكات كە مىللەتى
ئىمە خاوەنى فەرھەنگ و ئەدەبىيات و زمانى سەرىخۆى خۆپەتى و ھىچى لە گەلانى تر كەمتر
نىپە.

بەشىپك لە مەملانەى كورد و نەيارانى، برىتپىپە لە مەملانەى فەرھەنگى و رۆشنپىرى.
ئەگەرىپتو ئىمە پەرە بە بارى كۆلتوورى و فەرھەنگىمان بەدەپن ئەوا دەتوانن زباتر و زووتر لە
پىزى گەلان نىك بىپنەو. دەپى لە بىرمان بى كە داپەلۆگى كۆلتوورى يەكپىكە لە كەنالەكانى
ناساندنى كورد بەمىللەتانى دوور و نىك. ئىمە زۆر پىوستىمان بەپىشخستنى ئەم بوارە ھەپە

و ئەمەش ئەركىتكە لە ئەستۆ ئىبەدى بەرپىزدايە .

ئىمە دەتوانىن لەناو گەلانى دراوسېدا شانازى بەزۆر پەمزی كۆلتووريمان بگەين كه به كىتك لەم پەمزانە (مەحوى) يە . وەك چۆن شانازى بەرپەمزه كانى تری وەك : فەقى تەيران و بابە تاهير و مەلای جزيرى و ئەحمەدى خانى و نالى و حاجى و ئەسىرى و گۆران و پيرەميردیش دەكەين . مەحوى ، شاعير و مەتەسەوف و عارفى سەردەمى خۆى بوو ، بە چەكى بېر و قەلەم بەرەو پرووى زۆرداران و چەوسىنەران بوو تەو . ئەمەش لەسەرتاپای ديوانى مەحويدا هەستى پى دەكرى .

زۆر جىگەى شانازىيە كه شيعر و ئەدەبىياتى كوردى لە هەموو سەردەمىكدا لە سەنگەرى مەزلووم و بەشخوراواندا بوو . زانايانى كورد بەرەوروى زالم و داگيركەران بوونەتەو و پىزى گەلى خۆيان بەرنەداو . ئەمە يەكىتكە لە پروو گەشەكەنى ميللەتى ئىمە و شانازى پى دەكەين .

نەوى ئەمۆى كوردستان ، زۆرى پىتويست بەناسىنى مېژوو و ئەدەبىيات و شارەزابوون لە داب و نەرىت و رابردووى خۆبەتى . پىتويستە لە كوردستاندا نەو بەهەكى وشيار بەبىرى نەتەو بەى و رۆشنىبىرى نەتەو بەى پى بگەين . ئەم ئەركە تەنيا بەداوودەزگاكەنى حكومەت هەلناسوورپ و ، دەبى لەم بارەيەو پرووناكبير و زانايانى كورد هاوكارىيەكى تەواو بگەن . پىتويستە هەنگاوه كاتمان فراوانتر و خىراتر بى و كۆر و كۆنگرە و فېستيفالەكان زياتر و فراوانترين .

ئىمە وەكو حكومەتى هەرىمى كوردستان ، پشتىوانيمان بۆ بزوتنەو بەى رۆشنىبىرى و بەستنى ئەم جۆرە يادانە و هەر جموجۆلىكى هونەرى ، پشتىوانىيەكى بى سنوورە . دەبى لە ساىه ئازادى دەسەلاتى حكومەتى هەرىمى كوردستاندا هەموو خەونەكانى پرووناكبيرانى كورد بىنەدى .

دوو بارە بەخىرهاتنى هەموو لايەكتان دەكەم . بەتايبە تيش ئەوانەى ئەركيان كىشاه و لە شوپىنى دوورەو هاتوون . هيوادارم فېستيفالەكتان سەركەوتووبى . زۆر سوپاس .

مهلا محهمهدي مهلا عوسمانی بالخی

مهجوی

۱۹۰۶-۱۸۳۰

دهزگای چاپ و بلاوکردنهوهی

زنجیره ی روشنیبری

*

خاوه‌نی شیمتیاز: شهوکه‌ت شیخ یه‌زدین

سه‌رنووسه‌ر: به‌دران شه‌همه‌د شه‌یب

***

ناوونیشان:

دهزگای چاپ و بلاوکردنهوهی ئاراس، گه‌ره‌کی راپه‌رین، هه‌ولتیر

س. پ. ژماره: ۱

دیارم دهیری عیشقه

دیارم دهیری عیشقه، جی به سووتن بی لهوی ده گرم
که من مشتی چل و چیتوم، به چی بم، که لکی کی ده گرم
نه گه بییه دامه نی دهستی دوعا، جا ده به خاکی ری
طه ریه ی گوشه گیری به رده دم، نه مجاره ری ده گرم
که دادی به ئسی خوم برده لا، نه عارفه توند بوو
وتی ئاخر سبه یینی جه ژنه، خوینی توله پی ده گرم
له روو سووری عیبادهت لام و روو زردی خه جالتهت مام
به ناوی سیوی ناوم باغه وان و، من به هی ده گرم
له سه رخو چوونه، شه یدا بوونه، قور پیوانه، سووتانه
هه تا مردن، مه به بهت ئیشی زوره، ریزی لی ده گرم
چ شوخه ئاگرم تی به رده دات و پیتم ده لی: یا شیخ!
به خاشاکی دهوت شوعله، عه صامه دهستی پی ده گرم
که سینه ی ریشمی به و تیغی نازه نه نجن نه نجن کرد
وتی: په ژه سورده یه نه لاله زاره، ناوی تی ده گرم
له پاداشتی قسه ی سه ردا هه مه ئاه و هه ناسه ی گه رم
که سی شیتانه به ردم تیگری، من به رقی تی ده گرم
شوکر هوشیاره «مه حوی»، تیده گا دنیا خه راباته
که به دمه سستی بکا نه هلی، خراپه ی بوچی لی ده گرم!

به هوی

ناوی کتیب: مه حوی - به شیک له بابه ته کانی فیستیقالی مه حوی - ههولیر ۲۸-۳۰ ئاب
۲۰۰۱
دانانی: ژماره یهک لیکۆله وه و نووسهران
بلاوکراوهی ئاراس- ژماره: ۸۸
دهرهینانی هونهری: به دران ئه حمده حه بیب
به رگ: شکار عه فان نه قشبه ندی
نووسینی سه ر به رگ: خو شنووس محه مده زاده
پیت لیدان و سه ر به رشتی: ئه میر داوود
هه له گری: ئه میر داوود + شپرزاد فه قتی ئیسماعیل
سه ر به رشتیبی چاپ: ئاورد حمان مه حمود
چاپی یه که م - چاپخانه ی وه زاره تی په روه رده، ههولیر- ۲۰۰۱
له کتیبخانه ی به رتیه به رایه تی گشتیبی رو شنیبیری و هونه ر له ههولیر ژماره (۳۸۵) ی سالی
۲۰۰۱ ی دراوه تی

مه حوی

به شیک له بابه ته کانی فیستیقالی مه حوی

هه ولیر ۲۸-۳۰ ئاب ۲۰۰۱

بەسەرچووم

بەپپىر ئەو ماھەو چووم و بەسەر چووم
پەرى بوو، ئەو نەبوو، شەو بوو، بەسەرچووم
تەلئى نىرگىسم و باغى حىرەتم پى...
بەفەر ھات و وەكو گول زوو بەسەرچووم
گلەى پىشم لەسەر سەر ھەم بوو بار
كە دىيى من دولبەرم بەرەم ھات و بەسەرچووم
دەزانم بادىيەى عىشقى خەطرناك
كەچى ھەر چووم، ئەگەر مام و ئەگەر چووم
لە حىنى نەزەى رۆحا، رۆحى عاشق
وتى: ئۆخەى لە مېحنەتخانى دەرچووم
بە ئۆغرىكردنى، من بوومە قەقنەس
كە ئەو چوو بۆسەفەر، من بۆسەقەر چووم
وتى: قەت وا مەيە، من واو ھەر دىم
نەھات ئەو وا قەت و، من واو ھەر چووم
شوكور موورم بوو پامالى مېرى
بەبى نامى ژيام و نامەو ھەر چووم
غەمى قاتلمە «مەحوى»! مونفەعيل ما
لە حەشرا كفى خوتناوى بەبەر چووم

مەھوى

نهم دەستپېشخه رېښه پېرۆزه پېتوېسته بهرز رابگيريت

دکتور عەبدوللا ناگيرين

دېمەنى پرووداوه تراژیدیاييېه کانی کوردستانی خاپوور و کاولکراوی بهر له راپهرينى جه ماوه رېي به هاری ئاداری ۱۹۹۱ و چه وساندنه وهی کورد و دهر به ده رکردنی له سه ر مال و زیدی خوئی و ته نانه ت به مه به سستی «ته رحیل و ته بعيس و ته عرب» سامناکترین شیتوازی فه وتانندی میلله تیک به کارهیترا و، کوشنده ترین نامیر و چه کی کۆکۆژی قه دهغه کراوی سه رده می به رامیه ر به کارهیترا، ئا ئه و حاله؛ وای له خه لکانی وره ته پيسو و پرووخوا کرد؛ بلین: تازه کورد چۆکی داداوه و ناتوانیت، خوئی له به رده م چه رخی که چ رهفتار راپسکیتنی و دهستی لی بشۆن!.. که چی راستی و واقیعی ئاینده پیچه وانه ی سه لماند و نه ته وهی کورد بهر له راپه رین به گشتی و دوا ی راپه رین به تاییه تی؟ له سای هژشیری و بیر فراوانی و توانای که م وینه ی دلسۆزانیه وه؟ توانی خوئی له به رده م ته وژمی په لاماری له ناویردن و ره شه با ی مه رگدا بگريت و له ناوه وه و دهره وه ی کوردستاندا پيشکه وتنی ئه وتۆ به خوئیه وه ببینی؛ مایه ی دلخۆشی بی.

راسته تازه ترین شۆرشى زانستی سه رده م؛ شۆرشى ئال و گۆری زانیاری و داهیتانی ئه و به ره مه نوئی و زانستانه ن؛ که م که س به عه قلیدا ئه هات وه ک سه ته لایه ت و فاکس و ته له فۆنی جیهانی و ئه نته رنیت و کۆمپیوته ر.

به لام به کارهیتانی ئه و نامیره داهیتراوانه پتوېستییان به زه مینه خوئشکردن و توانا و عه قلی کراوه ی مرۆف هه یه، ده نا به ته نیا له ژوو ریکدا دابنرین هیچ رۆلنیک نابین و که لکیان لی وه رناگيريت و نامیریکى ساردوسر دهر ئه چن.. توانا و عه قلی به کارهیتان و جۆری که لک وه رگرتن مه رجیکى سه ره کییه، بۆ سه رخستنی ئه و نامیره نوئیه داهیتراوانه له هه مان کاتیشدا، ئه و دیارده به نیشانه ی به رده وامی شۆرشه زانستییه که ئه گه ینیت.

وه زاره تی رۆشنییری حکومه تی هه ریمی کوردستان بریاری دا رۆژی سن شه مه ۲۸/۸/۲۰۰۱ فیستیقالیک بۆ مه حوبی شاعیر له شاری هه ولیر ساز بکات... رۆژی ۲۱/۸/۲۰۰۱ واته هه فته یه ک بهر له سازدانی فیستیقاله که، سه ردانی ده زگای ناراسی خوئشه ویست و برای دلسۆزمان کاکه «به دران ئه حمه د» م کرد... له جۆر و چۆنیه تیی سازدانی فیستیقاله که و کۆسپ و ته گه ره ی به رده م چاپکردنی با به ته کان وه ک «ملزمه» نه ک کتیب دواین، چونکه دهره فته له به رده مدا نه ماوه و ته نیا هه فته یه که... کاکه به دران به پرویه کی گه ش و وره یه کی بهرز و پروا به خوئکردنه وه، پيشوازی له سه رخستنی فیستیقاله که کرد و گفتی چاپکردنی تیکرای با به ته کانی فیستیقاله که ی له کتیبیکى سه ره به خوئا دا... ئه مه ش

دهستپيشخه ريبه كى نوٲى سه رده مانه يه له بو ار و دنباى چاپ و چاپه مه نيدا به تا يبه ت به نسبه ت بارودخى ئيستى كورد و هه ژارى و دوورده سستى له مه لبه ندى زانسته پيشكه وتووه كانى دنيا . به راستى ئه م ديارده كه م و ٲنه يه ، سه لماندى رۆلئى كورديش هوشيار و به توانا و ، خاوه نى عه قلئيه تىكى پيشكه وتووى سه رده مانه يه و نه ته وهى كورديش وهك هه موو ميلله تانى سه ربه خۆى سه ر رووى ئه م زه مينه شباوى ئه وه يه ؛ مافى ره واى خۆى هه بٲت و گيانى سه ربه خۆى خۆى به رٲوه به رٲت .

دهستخۆشى له هه موو كار و داھٲنانى كى به كه ئك و نوٲى و ئافه رين بو ئه و عه قلئه كراوانه ي به هيوايه كى گه ش وره و متمانه به خۆ كرده وه باوه ش به ئاينده دا ئه كه ن .

شيعرى مه هوى له نيوان سؤفيزم و دهرويشيزمدا

دوكتور مارف خهزنهدار

كۆليجى ئەدەبىيات - زانستگاي سه لاهه دىن

به شى يه كه م

سؤفيزم

بىر كرده وهى ئادهمىزاد له دروست بوونى خۆى و سروشت را يكي تشاوه بو بىر كرده وه له كردگار. ئەمه له رۆژگار يكددا بووه كه مه ليه ندى ژيان (المجال الحيوى) پهيدا بووه. واته له و كاتهى كه ئادهمىزاد له سروشت پچراوه و ههولئى داوه بو چاكهى خۆى به كارى بئىنى.

بىر كرده وه له كردگار و گه ران به شوتنيدا فهلسه فه و سؤفيزمى دروست كردووه. پيش كه وتنه ناوه و ديان وه كوزارا وه يتيكى ئە كادىمى. به لام بىر كرده وه و گه رانه كه ساكار بووه تا رۆژگارى فه يله سووفه كانى به رايى گريكى، ئينجا سه رده مى نه وهى دووهم له فه يله سووفه كان، سوكرات و ئە فلانتوون و ئە رستو. له م ماوه يه دا بىرورا له بنج و بناوانى. «ئادهمىزاد- سروشت- كردگار» شپوه يه كى جه ده لى وه رگرت و به درتيزايى رۆژگار ماوهى بىر كرده وه قوولتر و فراوانتر بو و گه لئى تيورى و تاقى كرده وه كه وته ناوه وه.

جه وه هرى ئايينه ئاسمانى و زه مينييه كان له سه ر بنجى ناسينى كردگار دامه زراوه، هه ست كردن به بوونى كردگار و جۆرى ناسينى و وینه گرتنى له ناو ئايينه كاندا وه ك يه ك نيبه و جياوازه، به لام زۆربه ي ئايينه كان له «بوون» (كهون) دا كه «ئادهمىزاد و سروشت» ه، «كردگار» ده بين.

تاقى كرده وه له م با به ته وه گه لئى فراوان بو، سامانتيكى بىروراى فهلسه فهى گه و ره و ده ستوورى ئايينه كۆنه كانى و كتىبى پىرۆزى ئايينه ئاسمانى و زه مينييه كان كه وتنه ناوه وه تا دا هاتنى ئايينى ئىسلام. ئەم ئايينه شۆرشى كى گه و ره بو له تازه كرده وهى ئايينه ئاسمانىيه كانى پيش خۆى به تايبه تى ئايينى مه سيحى كه راسته وخۆ پيش كه وتبوو. هه ر له سه ره تا وه به هۆى له ناوه وه بوونى سامانتيكى گه و ره له بىر و با وه رى فهلسه فهى و سؤفيزمى گريكى و رۆمانى و ئايينه ئاسمانى و زه مينييه كان بىر و با وه رى «زوه د» له كۆمه لئى ئىسلامى تازه دا پهيدا بو. نويشكى ئەمه له فهلسه فهى ئايينى ئىسلامه وه وه رگى را بو به وهى كه گيتىبى ئىستا له ناو ده چى، گيتىبى

دوارژنه نمر و هه‌میشه‌یییه. بۆ ده‌دهست خستنی گیتی داهاتوو پیتوسته بایه‌خ به‌م گیتییه و ژبانی ئەم سەرزەوییه نەدری.

«زوه‌د» ی ئیسلامی سەرچاوه‌ی دۆزین‌وه‌ی سۆفیزم بوو له‌ کۆمه‌لی ئیسلامیی تازهدا، له‌و کاته‌ که «زوه‌د» له‌ چوارچێوه‌ی شه‌ریعه‌‌تدا نه‌چوو بووه‌ ده‌ره‌وه‌ سۆفیزم خه‌ریکی لێک‌دانه‌وه‌ی ده‌ستوره‌کانی ئایین بوو به‌شێوه‌یه‌کی تازه‌. تاقی‌کردنه‌وه‌ی بێنراو و نه‌بێنراو (الظاهر والباطن) ی باب‌ه‌ت و که‌س (الموضوع والذات) ئاده‌میزاد و کردگار (الإنسان والخالق) ی به‌یه‌ک شت ده‌زانن. له‌به‌رئ‌وه‌وه‌ سۆفیزم له‌ سروشتی ده‌کۆلییه‌وه‌ له‌به‌ر پۆشنایی «ده‌رچوون له‌ ده‌ستور» که‌ خۆی له‌ خۆیدا دۆزین‌وه‌ی سه‌ریه‌ستی بوو. سۆفیزم له‌ چوارچێوه‌ی میتۆوی نووسراو ر‌ه‌ت ده‌بی‌ خۆی ده‌کووتیت‌وه‌ ناو جه‌رگه‌ی گیتییه‌وه‌ خه‌ریکی مانای شار‌اوه‌ ده‌بی‌ و له‌ مه‌نتیق و ده‌ستوره‌کانی ده‌جیت‌ه‌ ده‌ره‌وه‌.

ئیدیۆلۆجی سۆفیزم له‌سه‌ر ئەوه‌ دامه‌زراوه‌ که «بوون» دیار و نادیاره‌، بوونی راسته‌قییه‌ نادیاریه‌ له‌ ئایین و شه‌ریعه‌ت ده‌بی‌ بۆ حه‌قیقه‌ت و به‌ره‌وه‌ دۆزین‌وه‌ی کردگار ده‌که‌وتیت‌ه‌ ری. کردگار جه‌وه‌ه‌ری گیتییه‌، سۆفیزم له‌ ناویدا ده‌توتیت‌ه‌وه‌، به‌م پیتییه‌ پرت‌ه‌وی دیاره‌ بۆ نادیار. د‌لسۆزی لقه‌ بۆ بنج (الفرع للاصل)، وه‌ گه‌رانه‌وه‌ی ویتنه‌ بۆ ناوه‌رۆک.

پراستی (ح‌ه‌قیقه‌ت) له‌ سۆفیزمدا دیارده‌ی بێکی عه‌قلی (مه‌نتیقی) نییه‌ هه‌روه‌ها نه‌قلی (شه‌رع‌ی) یش نییه‌ به‌ل‌کو ئیله‌هامی و زه‌وقیه‌یه‌. دیاره‌ ده‌بی‌ «اد‌ا» (ئامراز، ده‌ستاوت‌ی) گه‌یشتن به‌ح‌ه‌قیقه‌ت شت‌یک‌ی تری غه‌یری هه‌ست (الحس) و بێر (العقل) و ده‌ستور (شه‌ریعه‌ت) ب‌ج‌ د‌ل دیارده‌ی کردگار که‌یه‌ که‌ سۆفی به‌هۆی ئەوه‌وه‌ هه‌ست به‌خودا و نه‌یتیه‌کانی بوون ده‌کا، د‌ل مه‌ل‌به‌ندی زانین و د‌ل‌دارییه‌.

له‌ کۆمه‌لی ئیسلامیی تازهدا بۆ یه‌که‌مجار له‌ نیوه‌ی یه‌که‌می سه‌ده‌ی دووه‌می ه‌یجری (نیوه‌ی دووه‌می سه‌ده‌ی هه‌شتمه‌می مه‌سیح‌ی) زاراوه‌ی «سۆفی» په‌یدا بوو. له‌ ناوه‌پراستی سه‌ده‌ی دووه‌می ه‌یجری (نیوه‌ی دووه‌می نۆیه‌می مه‌سیح‌ی) شاری به‌غدا بوو به‌مه‌ل‌به‌ندی بزوتنه‌وه‌ی سۆفیزم و کۆبوونه‌وه‌ و گ‌فتوگۆ و ئالوگۆری بیروباوه‌ری ئایین و شه‌ریعه‌تی تیدا ده‌کرا.

به‌لای ئیمه‌وه‌ قۆناغی یه‌که‌می بزوتنه‌وه‌ی سۆفیزم که‌ له‌ سه‌ده‌ی دووه‌می ه‌یجرییه‌وه‌ ده‌ست پ‌ج‌ ده‌کا و ماوه‌ی جموجۆلی سۆفیزمه‌ له‌ رووی تیبۆرییه‌وه‌. سۆفیزم بزوتنه‌وه‌ (حرکه‌) بووه‌ له‌ دژ وه‌ستان (ده‌ستوری هه‌میشه‌یی نه‌گۆران)، ب‌یگومان شۆرش‌یک‌ بوو دژی ده‌ستوری هه‌میشه‌یی له‌به‌رئ‌وه‌ له‌ لایه‌ن ده‌سه‌لاته‌وه‌ به‌ره‌ه‌ل‌ستی ده‌کرا، ه‌یشتا ر‌ه‌نگ‌یک‌ی ته‌واوی له‌ داه‌ینانی شیع‌ریدا نه‌دابوووه‌. ئەم قۆناغه‌ تا ده‌رووبه‌ری دوا سالانی سه‌ده‌ی شه‌ش‌ه‌می ه‌یجری (دوا سالانی سه‌ده‌ی دوازه‌می مه‌سیح‌ی) خایاند. ئەم قۆناغه‌ دوور و در‌یژه‌ ناوی گه‌ل‌ی له‌ سۆفییه‌کانی سۆفیزمی ئیسلامی ده‌ور ده‌کاته‌وه‌ به‌ش‌یک‌یان گه‌یشتنه‌ پله‌ی فه‌یله‌سوفی به‌هۆی

لیکدانهوه ورد و ژیره‌کانیان که له دواییدا بوون به‌تیۆزی له بزوتنه‌وهی سۆفیزمدا. به‌شیکێ
تریان خوورپه‌وشت و ژیانی پۆژانه‌یان یاغی بوون و به‌ره‌هه‌لستی ده‌سه‌لاتی خۆتێخوار بوو.

به‌شی سێیه‌م تیۆرییه‌کانی سۆفیزمیان له‌گه‌ڵ شه‌ریعه‌تدا گونجان و بزوتنه‌وهی ده‌رویشی
که‌وته‌ ناوه‌وه. هه‌ندی له‌ سۆفییه‌ هه‌ره‌ دیاره‌کانی سۆفیزمی ئیسلامی ئه‌مانه‌ بوون: حه‌سه‌ن
ئه‌لبه‌سری (٥٢١-٦٤٢م، ١١٠-٧٢٨م) ئیبراهیمی کوری ئه‌ده‌م له‌ (١٦١-٧٧٨م)
مردووه، بالوولی دانا له‌ (١٩١-٨٠٦م مردووه)، شیخ مه‌عرووفی که‌رخێ له‌ (٢٤٥-٥-
٨٥٩م) مردووه، زونونی میسری له‌ (٢٤٥-٨٥٩م) مردووه ته‌یفووری بایه‌زیدی به‌ستامی
له‌ (٢٦١-٨٧٥م مردووه) جونه‌یدی کوری محه‌مه‌دی به‌غداپی له‌ (٢٩٧-٩١٠م) مردووه،
مه‌نسووری هه‌لاج له‌ (٣٠٩-٩٢٢م) مردووه، ئه‌بولقاسم عه‌بدوکه‌رمی قوشه‌بری له‌ (٤٦٥-٥-
١٠٧٢م) مردووه، ئه‌بوحمه‌دی غه‌زالی له‌ (٥٠٥-١١١١م) مردووه، شیخ عه‌بدولقادری
گه‌یلانی له‌ (٥٦١-١١٦٦م) مردووه، سه‌ید ئه‌حمه‌دی رفاعی له‌ (٥٧٨-١١٨٢م) مردووه،
شه‌هابه‌دین سه‌هه‌ره‌وه‌ردی کوژرا و (٥٨٧-١١٩١م) مردووه و هه‌ی تریش.

قۆناغی دووه‌می بزوتنه‌وهی سۆفیزم له‌ سه‌ده‌ی سێزده‌هه‌می مه‌سیحیه‌وه‌ ده‌ست پێ ده‌کا،
به‌دلتیاییه‌وه‌ ده‌توانین ناوی بنه‌ین قۆناغی داهینانی ئه‌ده‌بی له‌ چوارچێوه‌ی سۆفیزمی کۆزمۆسی و
سۆفیزمی ئیسلامی. له‌م قۆناغه‌دا شاعیره‌ سۆفییه‌کان یا سۆفییه‌ شاعیره‌کان ره‌مزی سۆفیزم و
زاراوه‌ی فه‌لسه‌فییه‌کان تیکه‌ڵ به‌سروشت و هه‌ستی ناوه‌وه‌ی خۆیان کردووه و ئه‌ده‌بیه‌کی
مرۆڤه‌تێیان هه‌ناوه‌ته‌ ناوه‌وه. ئه‌مه‌ش ئه‌وه‌ ناگه‌یه‌تی که‌ لیکۆلینه‌وه‌ له‌ ئییدیۆلۆجیه‌تی سۆفیزم
په‌کی که‌وت بوو یاخود ته‌ریقه‌ته‌کانی ده‌رویشیزم کپ بووبوون، به‌پێچه‌وانه‌وه‌ ئه‌م هه‌موو دیاردانه
له‌ گۆڕان و په‌ره‌سهندندا بوون، هه‌ندی جاریش تیکه‌ه‌لکیش بووبوون. بۆ به‌لگه‌ ئه‌م قۆناغه
کۆمه‌لیک له‌ سۆفی و شاعیر و شیخی سۆفی و ده‌رویش ده‌ور ده‌کاته‌وه‌ هه‌ی و هه‌کو: فه‌ریده‌دین
عه‌تاری نیشابووری له‌ (١٢٣٠م) مردووه، ئه‌نبولفاریز له‌ (١٢٣٥م) مردووه، شیخ محیه‌دین
عه‌ره‌بی له‌ (١٢٤٩م) مردووه، ئه‌بولحه‌سه‌نی شازلی له‌ (١٢٥٨م) مردووه، جه‌لاله‌دین رۆمی له
(١٢٧٣) مردووه، حاجی به‌کتاش له‌ (١٣٣٧م) مردووه، عیماده‌دین نه‌سیمی له‌ (١٤١٧م)
مردووه، نووره‌دین جامی له‌ (١٤٩٢م) مردووه و هه‌ی تریش.

ده‌رویشیزم

ده‌رویشیزم هه‌ندی ده‌ستوور و خوونه‌ریت و بیروباوه‌ری سۆفیزم له‌ رووی پراکتیکیه‌وه‌ ده‌ور
ده‌کاته‌وه، په‌نگه‌ له‌ سه‌ره‌تادا له‌ دژی ده‌سه‌لات بووبی، به‌لام له‌ پاشانا له‌گه‌ڵ ده‌سه‌لات یه‌کی
گرت و به‌ناوی «ته‌ریقه‌ت» هه‌ که‌وته‌ ناوه‌وه و بوو به‌پالپه‌ستی ده‌سه‌لات و هه‌کو له‌ میژووی
سۆفیزمی ئیسلامیدا ده‌رده‌که‌وی، تیۆری هه‌موو فه‌یله‌سووفه‌کانی سۆفیزم نه‌بووه‌ به‌ته‌ریقه‌ت
به‌لکه‌ به‌شیکیان، هه‌ر ئه‌و به‌شه‌ بووه‌ به‌ریکخراو و به‌ناوی شیخی خاوه‌ن تیۆرییه‌کانی سۆفیزم

ناوبانگی دەرکردوو، له سه رانسهری بزوتنه وهی سۆفیزمی ئیسلامیدا، نموونهی تهریقه ته گرنه گه کان ئەمانه ن:

ته ریهی ته یفووری یا به ستامی، ته ریهی ته جونهیدی، ته ریهی ته قادری، ته ریهی ته ریفاعی، ته ریهی ته شازلی، ته ریهی ته مهولهوی (جه لاله دین رۆمی)، ته ریهی ته به کتاشی، ته ریهی ته نه قشبه ندی، ته ریهی ته حرووفی و هی تریش.

ئوهی سه نهج راده کیشی ئه وهیه ئه گهر به وردی ته ماشای ئه م ته ریهی ته ده رویشیانه بکه بین ده بینین ریهی و شیتخه کانیا و هکو خاوه ن تیوری سۆفیزم بیرورا و بو چوون و زانیاری ئه وتویان نه خستوته ناو بزوتنه وهی سۆفیزمییه وه زیاتریش ناویان ههر به «ده رویش» رۆیشتوو هه کوله عه ره بشدا ده بینین زاراوهی «الدروشه» بو ئه م بزوتنه وهیه به کاردی، هه روه ها ئه م ته ریهی تانه به گشتی نه بوونه هۆی داهینانیککی ئه ده بی، بئگومان لیره دا ده بی حسیبیتکی تایبه تی له گه ل جه لاله دین رۆمی بکری.

ئه مه وه له لاییککی تره وه کرده وه پراکتیککییه کانی ریکخراوی ته ریهی ته ده رویشی بوته هۆی ئه وهی «دژی ده رویشیزم» له به ره مه می ئه ده بی نه ته وه موسلمانه کاندایه پیدایه بن.

ئه وهی زۆر دیار و ئاشکراشه له بابه ت میژووی ده رویشیزم له کوردستانا وه کو ریکخراویک به شیتوهییککی ره سمی له سه دهی هه ژده مدا پهیدا بووه به ناوی دوو ته ریهی ته به ناوبانگ قادری و نه قشبه ندی، ده سه لاتی عوسمانی ریزی لی گرتوون و یارمه تی داوون.

له م رۆژگاره دا سۆفیزم وه کو ریباز و فه لسه فه و ئیدیۆلۆجی و داهینانی ئه ده بی له گیتیبی موسلمانیدا به سه رچوو بوو.

شیعری سۆفیزم و ده رویشیزم

له ئه ده بی کوردیدا تا سه رده می مه هوی

کورد وه کو کۆمه لیککی ئیسلامی پیتوه ندییکی به هبیزی بووه له گه ل هه موو بزوتنه وه بیریبه کانی نه ته وه موسلمانه کان، شاعیرانی کورد له قۆناغه جیاوازه کانی گۆرانی شیعری کوردیدا به شیدارییان له ده وله مه ندرکرنی ئه ده بی سۆفیزم کرده وه.

به گشتی کارکردنی سۆفیزمی ئیسلامی له شیعری کوردیدا له سن شیتوه دا ده بینین ئه م سن شیتوهیه ئه گه رچی له نه جمامی بلابوونه وهی ئیدیۆلۆجیی سۆفیزمه وه داهاتوو به لام جیاوازییککی ته واو له رووی هونه ریهیه وه له نیوانیاندا هه یه هه روه ها نرخه ئیستیتیکیشیان له یه ک په لدا نییه . به لای ئیمه وه ئه م شیتوانه له رووی روخسار و ناوه رۆکه وه ئه مانه ی لای خواره وەن.

۱- شیعری سۆفیزم (عیرفانی).

۲- شیعری وه سفی سۆفیزم.

۳- شیعری دژی دەرۆتشیبزم.

۱- شیعری سۆفیزم (عیرفانی)

شیعری سۆفیزم داھیتانیکیکە ئیلھامی لە ناوەرۆکی فەلسەفەى سۆفیزم وەرگرتوو واته داھیتانی ویتەى فەلسەفەى سۆفیزم ئامییز زۆرتەر پەنا بۆ ڕەمز و ڕۆمانتیزم دەبا. تا ئیستا سنوورێک بۆ شیعری سۆفیزم لە ئەدەبى کوردیدا نەکیشراوه، بەرھەمی ھەندى شاعیر بەشیعری سۆفیزم لە قەلەم دراوه بەلام راستییەکە ئەو نییە، شاعیری تریش ھەن دەوری بالایان بوو لە شیعری سۆفیزم بەلام گوم ناو.

لە پاش لیکۆلینەو و وردبوونەو گەبشتینە ئەوێ کە بتوانین شاعیرانى پەسپۆزى شیعری سۆفیزم (عیرفانى) دەستنیشان بکەین لەمانە:

بابا تاهیر (۹۳۵ - ۱۰۱۰م)، مەلا پەرتشان (سەدەى چوارەم)، مەلای جزیری (۱۵۶۰ - ۱۶۴۰م)، سەید سالحى نبعمەتوللاھى (۱۸۳۴ - ۱۹۰۵م)، مەحوى (۱۸۳۱ - ۱۹۰۶م)، ھەرەھا تاکە تاکە لە شیعری شاعیرانى وەکو کوردی (۱۸۱۲ - ۱۸۵۰)، پرتەوى ھەکاری (سەدەى نۆزدەم)، ھەریق (۱۸۶۵ - ۱۹۰۹)، وەفایى (۱۸۴۴ - ۱۹۱۴)، و ھى تریش دەببیرى.

۲- شیعری وەسفى سۆفیزم

شیعری وەسفى سۆفیزم وەسفىکی رووکەشى خوورەوشت و کردەو پراکتیکییەکانى دەستوورى سۆفیزمە، ھەندى جار خەرىکی لیکدانەو و شیکردنەوێ پاستى و زانیارییەکانى سۆفیزمە و تیۆزى و دەستوورەکانى دەخاتە روو. ھەندى جاریش دەم لە میترووی سۆفیزم دەدا، بۆ ئەم ئامانجە پەنا دەباتە بەر زاراو و تەعبیر و لیکسیکۆنى سۆفیزم، و بەشیتووى شیعری تەعلیمی (دیداکتى) بیروراکانى دەگەییئیتە خوئندەواران.

شیعری ئایینی لای یارسانان «ئەھلى حق» کە بەشیتووى گۆرانىبى زمانى کوردییە دەچیتە ناو ئەم جۆرە شیعردەو^(۱) چونکە ریباز و دەستوور و میترووی مەزھەبى یارسان و گەورە پیاوانیان ھەموو بەشیعەر ھۆنراو تەو، ئەوێ شایەنى باسە لەم روو و ئەوێ کە بەشیتک لە گیتیبى پیرۆزبان سەرەنجام شیعەر و بەشەکەى تری پەخشانە.

ئەم جۆرە شیعەر لە بەرھەمی ھەموو ئەو شاعیرانەدا دەببیرى کە شیعری بابەتى عیرفانیان ھەبە جگە لەمانە لە بەرھەمی ئەم شاعیرانەشدا دەببیرى:

عەلى ھەربى (۱۵۳۰ - ۱۶۰۰م)، فەقنى تەیران (۱۵۶۴ - ۱۶۴۳م)، مەلای باتەبى (۱۶۳۰ - ۱۷۰۰م)، ئەحمەدى خانى (۱۶۵۰ - ۱۷۰۶م)، خانای قوبادى (۱۷۰۰ - ۱۷۵۹)، شېخ نوورەدینى بریفکانى (۱۷۹۱ - ۱۸۵۱)، مەولەوى (۱۸۰۹ - ۱۸۸۳)، مەلا

عوسمانی فایه ق (۱۸۰۶ - ۱۸۸۱)، تاهیر بهگ (۱۸۷۸ - ۱۹۱۸) و هی تریش.

۳- شیعری دژی ددرویشیزم

ددرویشیزم لایه نی پراکتیکی ره شیینیی سه لیبی سؤفیزمه، خه ربکی لاپه ره تاریکه کانیه تی، ددرویشیزم بوو به دیارده بیئکی کۆمه لایه تی ده سولات (به تاییه تی عوسمانی) به کاری هیناوه به وهی کردوویه تی به دارده ست بۆ راووووت و به نجکردنی خه لکی ناو کۆمه ل. شیعری دژی ددرویشیزم دوو شیوازی وه رگرتووه، یه که میان په نجه درپژکردن بۆ هندی کار و کرده وهی خراپی ددرویشیزم و به راورد کردنی له گه ل که موکوری و ناگزووری کۆمه لایه تی به شتویه کی هونه ری، وه کو له هندی له شیعره کانی نالیدا دهرده که وی، دووهمیان هیتش بردنه بۆ سه ر خوورپه وشت و دیارده پراکتیکیه کانی ددرویشیزم وه کو رووداویکی دوکه وتوو و کۆنه په رست له ناو کۆمه لی کورده واریدا.

ئهم بابته شیعره به تیکرایی له به ره می گه ل له شاعیرانی قوناغه کۆنه کانی کوردیدا ده بینرئ به تاییه تی له شیعری نالی (۱۸۰۰ - ۱۸۵۶) حاجی (۱۸۱۵ - ۱۸۷۹) شیخ رهزا (۱۸۳۸ - ۱۹۱۰)، له سه ره تای سه دهی بیسته میشه وه نه گه رچی شیعری عیرفانی و وه سفیی سؤفیزم به مانا کلاسیکیه که ی کزبوو بوو، به لام شیعری دژی ددرویشیزم له په ره سه ندن و گۆران و پیشکه وتندا بوو (۲) و تا ئیستاش شاعیرانی کورد ده می لیده ده ن چونکه پتوه ندیی به ژیانی کۆمه لایه تی و سیاسییه وه هیه.

به شی دووه م

مه هوی (۱۸۳۱ - ۱۹۰۶)

مه حوی یه کیتکه لهو شاعیرانه ی له نیوهی دووه می سه دهی نۆزدهمدا له کوردستانا دهوری شاعیرانی سؤفیزمی نه ته وه موسلمانه کانی نوواندوه که له سه دهی سیزدهمه وه دهستی پی کردبوو. دیاره مه حوی یه که مین شاعیری ئهم بابته ی کورد نیبه له وانه یه دوامین بی (۳).

گه لی جار لیکۆلینه وه له شیعره کانی مه حوی و ره وشت و بیروباوه ری تاییه تی خۆی نه گه ر له ژیر رووناک و شیوازی و فه لسه فه ی سروشتییه کان (ناتورالیزم: الطبیعیون) بی تووشی ته نگوچه له مه و سه ر لی شیوان و تیک ترنجانی بیروپایکی وا ده بین که ریکه مان ناب بۆ گه یشتن به هیچ نه جامیک. چونکه ته نگوچه له مه و پیچه وانه و ناوه کییه کی له شیعری مه حوی دا وه کو شاعیرانی تریش ئه وه نده زۆره پتوبسته له لیکۆلینه وه دا که خه ربکی «مه به ستیک» ده بین مه به سته کانی ترمان له به رچاو نه بی.

هندی راستی له بابته مه هوییه وه

۱- مه حوی وه کو رتیه ربکی ئایینی باوه ری ته واوی به ئیسلام هه بووه، ئایینه ئاسمانی و

زه‌ویبه‌کانی کۆنی بێش ئیسلامی ره‌تکردۆته‌وه به‌هاتنی ئیسلام ئه‌و ئایینانه هه‌موویان به‌تال بوون.

۲- مه‌حوی وه‌کو شیخیکی ته‌ریقه‌تی نه‌قشبه‌ندی باوه‌ری به‌تیکه‌لکردنی ته‌ریقه‌ت به‌شهریعت بووه ئه‌مه‌ش به‌مانای ته‌ریقه‌ت له‌ پیناوی شه‌ریعه‌تدا نه‌ک پیچه‌وانه (۴).

۳- شیعی دژی ده‌رویشیزم له‌ پیناوی چاک کردنی باری کۆمه‌لایه‌تی بووه.

۴- وه‌کو شاعیریکی چاک سوودی له‌ سوڤیزم یاخود شیعی سوڤیزمی ئیسلامی پینش خۆی وه‌رگرتوه، هه‌ندێ شیعی ده‌چیتته ناو بیروباوه‌ری سوڤیزمی کۆزمۆسی له‌ رووی تیۆرییه‌وه له‌گه‌ل سوڤیزمی ئیسلامیش ده‌گونجی.

۵- له‌ زاراوه و ته‌عبیر و لیکسیکۆندا ته‌ئسییری شیعی سوڤیزمی ئیسلامی دیاره به‌تایبه‌تی شاعیره‌گه‌وره‌کانی عه‌ره‌ب و فارسی و تورک که‌ خه‌ریکی سوڤیزم بوون.

له‌مه‌وه ده‌توانین بلین له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی مه‌حوی ته‌ریقه‌تی یۆ شه‌ریعت به‌کارهیناوه، هه‌موو ئایینه‌ کۆنه‌کانی ره‌ت کردوه و ره‌فزی کردوونه‌ته‌وه، به‌لام له‌ به‌شه‌ شیعه سوڤیزمییه‌کانیدا توانیوه‌تی به‌ره‌میکی ئه‌وتۆ دابینی له‌ رووی ره‌مزی سوڤیزمی و ئیستیتیکی رۆمانتیزمییه‌وه به‌رامبه‌ر به‌ره‌مه‌گه‌وره‌کانی سوڤیزمی ئیسلامی بووه‌ستێ و بێی به‌«مطلق» وه‌ له‌ لایه‌ن هه‌موو که‌سێکیشه‌وه چێژی لی وه‌رگرێ و به‌چاویکی به‌رز ته‌ماشای بکری.

شیعی سوڤیزمی مه‌حوی

۱

مه‌حوی شیرتێکی (۵) به‌م دێره‌ ده‌ست پی ده‌کا:

به‌ نووری باده‌ که‌شفی زولمه‌تی ته‌قوا نه‌که‌م چبکه‌م

به‌شه‌معێکی وه‌ها چاری شه‌ویکی وا نه‌که‌م چبکه‌م (۶)

مه‌به‌ستی له‌ زولمه‌تی ته‌قوا ئیماندار و کۆلکه‌ مه‌لای ناھۆشیاره ئه‌وه‌ی «عیباده‌ت» له‌لای بووه به‌«عاده‌ت»، نووری باده «پرته‌و» و «ئیشراق»، دیاره ئیماندارێ ناھۆشیار له‌ کردگاره‌وه نزیک نبییه، سوڤی که‌ باوه‌ری به‌پرته‌و هه‌به‌ له‌ پینشانا خۆشی ناھۆشیار بووه به‌لام له‌ دواییدا به‌و نوور و چرایه‌ تاریکی عیباده‌تی ناھۆشیاری رووناک بۆته‌وه له‌به‌ر ئه‌وه‌یه سوڤی له‌ کردگاره‌وه نزیکه‌ نه‌ک ئیماندارێ ناھۆشیار.

له‌ خه‌زنه‌ی دلمدا هه‌رچی هه‌یه و هه‌ر داغی سه‌ودایه

ده‌سا ئه‌م نه‌قده‌ ده‌ردی عیشتی پی سه‌ودا نه‌که‌م چبکه‌م

دلێ سۆفی له دەردی دلدارای زیاتر هیچی تری تێدا نییه، جیی هیچ شتیکی دیکهی تێدا نابیتەوه، ئەو دەردە گەران بەشۆین کردگاره برینهکانی پارەبە دەبی دەردی عیشقی پین بکری واتە ئەم دەردە دەبی هەر بمینیتەوه دەردەکه پارەبە و خۆی پین دەکرتیتەوه واتە ساریژ نابین.

له گەل دەستی مه لا پیک ناکه وئ زونناری زولفی یار

وه کو شیخ ئیختیاری مه زهه بئ ته رسا نه که م چیکه م

لای مه حوی مه لا به لگهی ئایین و شهر بعه ته، شیخ په مزى سۆفیزم و ته ربقه ته ئەم دوو شته له گەل یه کتریدا ناگونجین به لام شاعیر له سه ر پتی ته ربقه ته له بهر ئەوه لاسایی شیخی سه نعان ده کاته وه چونکه ئەم شیخه کرده وه و جوانیی کردگاری له کچیتکی گا ور دیوه، ئەمه بیروپرای سۆفیزی کۆمۆسییه.

له پتی ئەو شوخه دا خۆم کرد به خاک و پتی پیا نه نام جاری

ده سا خاکی هه موو عالم به سه ر خۆما نه که م چیکه م

بۆ گه یشتنی به و شوخه (مه حبوب) مه حوی خۆی ده کا به خاک به لام مه حبوب گویتی ناداتی ده بی گویتی نه داتی، جا ئەگەر هه موو خاکی زه وی به سه ر خۆی دابکا واته ببیته هه موو خاکه که ئایا لیتی نزیك ده بیته وه؟ ئەم پرسیاره ش هەر بی وهرامه.

ده میکه شاری پر شۆری مه حبه بت مات و خامۆشه

به قانونی ته جه نون شۆرشی ئینشا نه که م چیکه م

شاری دلدارای (شاری سۆفییان) پرە له جموجۆلی و بیرکردنەوه و داهینان بەپێچهوانەى ئەو کۆمه له ی که «ده ستووری سنوور کیشراوی نه گۆراو» به رپوه ی ده با، له م کۆمه له دا هه موو داهینانیک قه ده غه به، هه موو ده رچوونیک له ده ستوور نااساییه، ئەمه شاری خامۆشانه له بهر ئەوه به ئەگەر قانونی سنوور کیشراو «عاقلی» پین ده بی ئەو قانونه به قانونی «شیتى» به ره له ستی بکری (بالوولی دانا و مه نسووری هه لاج).

۲

مه حوی ده لئ:

به بی به زمی حوزووری تو حه رامم کاردوه باده

نه وه ک بشکئ به نه شه ی مه ی خوماری ده ردی بی تویی

دووری شاعیر له مه حبوب (کردگار) بۆته هۆی سه رخۆشبی شاعیر به بی مه ی، ئەمه جوژه سه رخۆشییکی سۆفییانه به، به لام که یه کیتی دروست ده بی به کۆبوونه وه له و کاته دا باده ی حه قیقی هه میشه بی ده خو رتیه وه.

هەر له بابەت یه کیتی به وه مه حوی ده لئ:

ئەرى دَل بى شەرابى لى على گول رەنگت لى گول چىكا
كى جىلوھى گول لى گولشەندا نەبى بىل لى چىكا

لېرەدا ھىواى گەشىتنى دوو شتە بەيەكتى، مەھوى بەكردگار، دَل ھى مەھويى، شەرابى لىو
ھى مەھويى، بىل مەھويى، گولى گولشەن مەھويى، بەلام ئەم دوو شتە نەگەشىتونەتە
بەكتى و بەكىتى دروست نەبوو، ھەر بۇ دروستبونى بەكىتىيەكە دەلى:

كە ھەلگىرسا لى نوورى پادە شەمەى حوسنى جانانە
نەچىستە سەر تەرىقەى ھەزەتى پەروانە دَل چىكا

پرتە ھى كردگار، دلى شاعىر دەبى لى ناو ئەو پرتەودا بتوتتەو و بەكىتى دروست بى، بۇ
ئەمە پىويستە بەپەروانە چۆن پەروانە وازناھىنى تا بەرووناكى چى دەسووتى، شاعىرىش واز
ناھىنى تا لى ناوپرتەوى كردگار دەتوتتەو و دەبن بەيەك.

۳

مەھوى بۇ ھەيە وىنەى كردگار لى ھەموو شتىكدا بىنى:

ئىعجازى عىشقى مەنشەئى ھەر موعجىزىكى حوسن
مەھموودە بەندە بۇيە بوو بەپادشا ئەياز

مەھموود سولتانە، ھەياسى غولام و پىاويەتى، بەلام مەھموود وىنەى كردگارى لى ھەياسى
خاس دىو، لەبەر ئەو مەھموود بەپىچەوانەيە، خۆى بوو بەندە و ھەياسى خاس بوو بەرەمى
بوون و، ھەول دەدا بەكىتى لى گەلا دروست بىكا.

۴

شاعىر «بوونى» نىبە بەبى مەھبوب:

كە تۆ غايىب لەبەر چاوم دەبى چىم بى لى تۆ غايىب
قىامەت حازرى بەر چاومە خۆم لى خۆ غايىب

«تۆ» مەھبوب كە نىك دەبى لى شاعىر دوورە، چونكە بەنىكى مەھبوب شاعىر لى ناويدا
توۋەتەو و نەماو لەبەر ئەو بە شاعىر لى خۆى دووركەوتتەو.

ھەر لەبابەت توۋەتەو دەلى:

كە دَل دەتوتتەو بۇ تۆ دەكەى ئەو رۇژە تۆ پروا
كە خۆ دەرخەى وەكو دَل وەكو شەونم لى خۆ پروا

دلى شاعىر دەبى لى ناو مەھبوبدا بتوتتەو، ئەمە بەنىكبونەو دەبى، كە نىك دەبىتەو
توانەو بەك دروست دەبى وەكو چۆن شەونم لى ناو خۆردا دەتوتتەو. خۆر كردگارە و دلش

شاعیره. به لّام مهسه له که ده بی هه له نیتوان «ده بی» و «نابی» بن و کوتایی پی نه به. شاعیر ده لی:

که رۆحم تیگه بی تو حه ز به ده رچوونی ده که ی ده رچوو
ده بی عاشق که دی بی زاره یاری بی برۆ پروا
روحي شاعیر له ناو مه حبو و بیدایه هه ر کاتیک نه گه ر خوشه و یست به م یه کیتیبیه رازی نه بوو
ده بی له خو به وه دوور بکه و یتنه وه.

•

«مه عریفهت» و «عاریف» له زار او ده کانی فه لسه فه ی سو فیزی می مه حوی، به کوردی «تی گه یشتن» و «تیگه بیو» ی به کاره یتناوه، تیگه یشتن له نه نجامی هه سترکردن به پرتنه وه که نه یتنی رووناک ده کاته وه:

گه ر تیگه ن له گه وه هری دلدا چ مه و ج ده دا
ئه م شه و چراغه له م شه وه دا که س ده دا به که س
ئه وه ی له ناو دلّی عاریفدا مه و ج ده دا دلداریه، ئه مه که س پی نازانی خو ی و مه حبووب نه بی
چونکه پرتنه وی کردگار نه یتنی بکه له نیتوان عاریف و مه حبووب نابی بیدا به که س واته نه یتنی بکه
ئا شکر ا بکا.

حه ق بیژی بیک گونا هیه مه نسوور و حه قمه من
ئه م قه تعه گه ر نیشانی نه ده م (مه حویا) به که س
به لّام ئه و راستییه ی که مه نسووری هه لاج وتی کاریکی راست نه بوو و گونا ه بوو چونکه
شتیک بوو نه یتنی له نیتوان عاریف و کردگار و نه ده بوو که س بی زانی بو به شاعیر ئاماده نه بوو
ئا شکر ای بکا (۷).

دیسان له بابته عاریفه وه شاعیر ده لی:

تیگه بیو شیوه نیبه ئه ورۆدا سبه ی شایی بکا
پیگه بیو ده رویشه دا سبه ی شه هنشاهی بکا
ئه وه ی له نه یتنی گه یشتوه ئه مرۆ له ناخوشیدایه بو ئه وه ی سبه ی نی بکه و یتنه خوشییه وه ژیانی
ئیستا به بی مه حبووب و ده ختییه ژیانی سبه ی له گه ل مه حبووب هه می شه بیه .
ئینجا ده لی:

نووری عومری سه رف نه کا بو که شفی تاریکی له خه لّق
وه ک چرا هه ر که س به شوخی مه جلیس ئارایی ده کا

عاريف به پښنايي ټو پرتو وې كه تنيا خوې ههستي پښ دهكا خه لكي رووناك دهكاتو و
واته پټي راستيان پيشان ددها تا بگه نه پله و ټو و ټوانيش پرتو وې كردگار له ناو دلپاندا
هه لبي. ټو پرتو وې په رده له سهر كردگار لاددها و هكو چوڼ چرا مه جليسي رهندان رووناك
دهكاتو و.

٦

له ورده كاربيه كاني شاعير هه ندي وپنه وې ږومانيكبي داهيتراو له ږمزي سوږمزم ودرده گرڼ:
گهردي پټي هه سستاوه جي داوا دهكا
به خسته مالي چاوي كي ناوا دهكا
توږي پټي پټي مه محبوب كه هه لده ستي دياره جاريكي تريس دنه شيتته و ه جا چاوي ټو
سوږمزم به ختيا ر دهبي ټه گهر تييدا بنه شيتته و ه، بينگومان توږ و گرده كه له با تي كل دهبي.
ته نگوچه له مه يتيك له نيوان عاريف و مه محبوب خوې دنوښتي بو ټه مه دهلي:
وهرده گيږي روو كه سوږده وې بو ده به م
هه و دهلي: كه ه و نويږي ږوږاوا دهكا
مه لا دهبي ږوږي پينج جار نوږي بكا به لام نوږي سوږي كات و وهختي بو نييه له بهر ټو ه هه
كه پټوښت بي «عبيادهت» دهكا و «سوږده» دهبا.
مه محبوب سهري سوورده ميني له وې كه مه لا بووه به سوږي و هاتوته سه رده ستوري «سوږده»
نهك نوږي كردن.
له ورده كاربيه كاني تري مه حوي:
له كي پرسم دلي پر له خوښي هه سرته يا قووت
عهزا پوشي چييه و كييه جلي پيروزه بو شينه
ههستي شاعير وپنه وې ټم دوو به رده جوانه وې دوزيه و ه ته و ه يا قووت و پيروزه يه كه ميان دلي
بريندار و دوو ميان بهرگي تازه وې پوشيوه بو يه كيكيان سوور و ټو و پتريان شينه؟ و هرام دانه وې
ټم پرسياره ټه و نه دريږه ما وې نيوان عارف و كردگار!

٧

مه حوي دهلي:

له پاداشي قسه وې سه ردا هه مه ټاه و ه ناسه وې گهرم
كه سي شيتانه به دم تي بگري من بهرقي تيده گرم

لای مه‌حوی شاری سۆفیزم مه‌لئه‌ندی جموجۆلی و داهینان و گه‌ران به‌شوین راستی و دروستکردنه، به‌رامبهر ئه‌و شاری ده‌ستوور و ده‌سه‌لات و فه‌رمانه‌وایی و زۆر و سته‌م هه‌یه. قسه‌ی سارد و تانه‌لیدان و شیت و به‌رد تی‌گرتن له‌ ئه‌دگاری ده‌ستوور و ده‌سه‌لاته‌ به‌لام مه‌حوی باوه‌ری به‌مه‌ نییه‌ به‌لکو باوه‌ری به‌شاری سۆفیزم هه‌یه که هه‌ناسه‌ی گه‌رمی تێدایه. ئه‌مه وه‌کو بروسک و هه‌وره‌ تریشقه‌ وایه بۆ وه‌رام دانه‌وه‌ی قسه‌ی سارد و به‌ردی ده‌ستی شیتان. ئه‌وه‌ی مه‌حوی زۆر و سته‌می تێدا نییه‌ ئه‌وه‌ی ئه‌وان دروشمی زۆر و سته‌م و خراپه‌یه. به‌رقی مه‌حوی هه‌ناسه‌یه‌تی ئه‌مه‌ ناشتی خوازانه‌یه، هه‌یمنی و نه‌رم و نیانی تێدایه، به‌پێچه‌وانه‌وه‌ به‌ردی ده‌ستی شیت شه‌ر خوازانه‌یه و شه‌ق و ئیش و نازاری تێدایه. بۆ زیاتر روون کردنه‌وه‌ مه‌حوی ده‌لی:

شوکور هوشیاره (مه‌حوی) تی‌ ده‌گا دنیا خه‌راباته

که به‌د مه‌ستی بکا ئه‌هلی خراپه‌ی بۆچی لی‌ ده‌گرم

دنیا شاری ده‌ستوور و ده‌سه‌لاته، مه‌یخانه‌یه خه‌لکه‌که‌ی به‌د مه‌ساتن نووستوون، بی‌ ناگان به‌لام مه‌حوی شاری سۆفیزم مه‌ستی باوه‌ی کردگاره، هوشیاره ئاگاداره نانوێ ئیتر چۆن ده‌بی‌ یه‌کیکی هوشیار نا‌هوشیارێک تاوانبار بکا!

مه‌حوی له‌م به‌شه‌ شیعره‌یدا خۆی وه‌کو سۆفیه‌یکی سۆفیزم (ئیسلامی و کۆزمۆسی) پیشان ده‌دا، داهینان و وینه‌ شیعریه‌کانی ده‌چنه‌ ناو ره‌مزی رۆمانتیکیی ئه‌ده‌بی گیتی و شیوه‌ییکی مرۆفایه‌تی وه‌رده‌گرن.

شعری وه‌سفی سۆفیزی مه‌حوی

١

مه‌حوی ئه‌گه‌ر له‌ به‌شی «شعری سۆفیزی» دا نوینه‌ری داهینانی سۆفیزم بی‌. له‌ شیعری سۆفیزمدا ته‌ریقه‌ت و شه‌ریعه‌ت تیکه‌ل به‌یه‌کتری ده‌کا بۆ چاکه‌ی شه‌ریعه‌ت، وه‌کو له‌م شیعره‌دا ده‌رده‌که‌وی:

رێگه‌ی هودا ته‌ریقه‌تی عیشقه‌ ده‌مه‌ حویا

وه‌رن پیا برۆن و (صلوا علی الرسول)

لی‌ره‌دا مه‌حوی خۆی وه‌کو واعیزێک پیشان ده‌دا نه‌ک وه‌کو سۆفی، کاره‌که‌ی ئاسان کردووه‌ رێگه‌ی راست خۆشویستنی پێغه‌مبه‌ره‌ ده‌با سه‌له‌وات له‌ دیداری پێغه‌مبه‌ر به‌دین و به‌و رێگه‌یه‌ بۆی برۆین.

٢

مه‌نسووری هه‌لاج جیگه‌ییکی دیاری داگیر کردووه‌ له‌ شیعری مه‌حویدا و به‌لگه‌ی

خۆبەختکردنە لە پیناوی بیروباوەر و ئیدیۆلۆجی، مەحوی لێره دا وەکو سۆفیەتکی راست مەنسووری ھەلاجی کردوو بەرەمز بۆ خۆی بە پێچە انە ی ھەندێ مەلا و پیاوی ئایینی موسلمان کە مەنسووری ھەلاجیان بە «بەدخوو» لە قەلەم داوہ. لەم بابەتەو دەلێ:

موحەققەق ھەر کەسێ مەسلەکیە حەقق و حەققییە مەنزور

سولووکی چوونە سەردارە تەریقە ی پیرییە مەنسور

گەران بە شوێن راستیدا کردنەو سۆفیە، کۆمەلێ قانون و دەستور راستیی ساغ کردۆتەو و باوەری بە داھێنان نییە لە بەرئەو دەوێ مەنسووری ھەلاج لە سێدارە دەدا چونکە دان بە داھێنان و راستییە کە ی ئەو ناھیتێ. بۆ زیاتر روونکردنەو مەحوی دەلێ:

لە ئۆلکە ی عیشقدا ھەر کەسێ سەردارییە مەنزور

عولووی مەرتەبە ی سەردارە بۆتە پەپەرە ی مەنسور

لە ولاتی عیشقدا کە سۆفی لە مەحبوب دەگەرێ ئەنجامی سێدارە ی، بەمە لە رووی ماددی و مەعنەوی ی پلە ی بەرز دەبێ. لە کاتی ھەلواسیندا لەشی دەکەوێتە سەر رووی ئادەمیزاد و وەکو مەعناش لەشی لە ناو دەچێ لە پیناوی بیروباوەردا، دیارە ئەمە دەبێتە ئیدیۆلۆجی و تەریقەت کە بە ناوی مەنسووری ھەلاجەو خۆی دەنوێتێ.

«حەق» ی مەنسور ھەلاج بوو بەرەمز و بەلگە و پێرەو و قوتابخانە بۆ مەحوی:

بەحەق ھەر حەق بەناحەق ناخەقم وتووہ لە رۆژی بووم

وہکو مەنسور ئەگەر بێشمکوژن ناکەم لە حەق لادەم

شاعیر لە حەق لانا دا ئامادە ی بۆ ئەو ی ئەنجامی ئەویش وەکو ئەنجامی مەنسور بێ.

لە حەق بێژی بوو بەحری (انا الحق) ھەر قەسیدێکم

لەباتی جائیزە واجیب گەرا قەتلم بکەن واجیب

دیارە شاعیر ئەوہش دەزانێ کە ئەوہی حەق بلێ دەبێ پاداش بکری بەلام نەک پاداش ناکری و لیبی دەگەرێن بەلکو لە ناویشی دەبەن، ئەمە یە زۆرانبازی و چوونە مەیدان لە نیوان دەستووری خاوەن دەسەلات و راستی و داھێنان و دۆزینەوہی سۆفیەم.

۳

لەم ماوەیەدا تەنیا مەنسووری ھەلاج یاری مەحوی نییە بەلکو یاری دیکەش دەدۆزیتەوہ، ئەمانە رەمز و بەلگە ی تری سۆفی و دەرویشانن بە شیکیان پێوەندیان بە دەرویشیزمەوہ ھە یە، لەبەر ئەوہیە لە چوارچێوہی شیعری وەسف ناچنە دەروہ و ئەو وێنە داھێنراو و رەمزبانیان نییە. شاعیر دەلێ:

قاتی پیاوه له سهر ئەم ئەرزە دەبینی مەنسوور
 بەسەری دارهوه زەننونه له بن زیندانا
 لێره دا شاعیر ئەو راستییە دەخاتە روو که چۆن له سهر بیرورا و ئیدیۆلۆجی تاییه تی دژ
 بە دەسهلات مەنسووری هەلاج له سێداره درا و زەننونی میسری (۸) خرایه زیندانه وه.
 نەگەیمه ئەو جوانه و گەیمه پییری
 مەهددە یا پییری پیرانی بوخارا
 واته له سهردهمی ئەلاوه (مەنسووری هەلاج) نەژیام بە لکو کهوتن پاش سهردهمی پییری پیرانی
 بوخارا که به هائەدینی نەقشبهندی شیخی تەریقه تی نەقشبهندییه که مەحوی خۆشی ئەندامیکی
 ریکخراوی ئەو تەریقه تەیه. له شیعی تریدا دەلی:
 خۆشی فەرموو چ مەجنوون و چ مەنسوور
 بەشی عاشق درا هەر بەرد و هەر دار
 «له یلا» ی مەجنوون و «حەق» ی مەنسووری هەلاج یەک شتە له پیناوی نزیک بوونه وه له
 شتە و تووانه وه له ناویدا، مەجنوون بەردە باران کرا و مەنسووری هەلاجیش له سێداره درا.

٤

هەموو تازە کەرەوه و داھینەر و شوێرشگێرێک که دەیهوێ گۆمی مەند بشلەقینی تاوانی
 گێرەشوینی و تیکدانی شیرازە ی کۆمەڵ و شتی دەدریتە پال. ئەوهی له شاری دەستوورا له
 قانون بچیتە دەرەوه بەشیت دادەنری. بالوولی دانا شیت بوو مەحوی باس له شیتیکی سلیمانی
 دەکا:

رەحە بەو شیتیبیە ئەلحەق قسێکی عاقلانە ی وت
 منم عاقل له بەرگی عاریبە خۆم که عاری کرد
 ئادەمیزاد بەرووتی خولقاوه، جلوبەرگ جەوهەری ئادەمیزاد دادەپۆشی که چی ئەوهی بگەریتەوه
 سەر ئەسلە که و وهکو رەحە بەرووتی بگەرێ بەشیت له قەلەم دەدرێ بەلام دیاره هەر رەحەش
 راست دەکا چونکه خۆی له شتیککی سه پینرا و بەسەریدا (که جلوبەرگه) رزگار کرد. دیسانه وه له
 بابەت شیتیبیەوه دەلی:

جونوونی ئەو زوهوره (مەحوبا) دێوانه گی مەنسوور
 که دێوانەن هەموو مائیل بەبەرد ئەو مەیلی داری کرد
 شیتیبی مەنسووری هەلاج له بەر ئەوه بوو بەر هەلستی کۆمەڵی قانون و دەستووری کرد
 ئەنجامی گەیانده سەر قەنارە که چی شیتتی تر بەرد کۆ دەکه نه وه و دهیگر نه بهکتری.

مهحوی له و دیرانهیدا نهگهرچی له رووی ئیستیتیکیبهوه نهگه‌یشتوته پله‌ی شیعره‌کانی تری له بابته سوڤیزمهوه به‌لام گیانیتکی فیکردن (تعلیمی) ی داوه‌تی و هه‌ندی لایه‌نی میژووی سوڤیزم و نه‌ریتی ته‌ریقه‌تی روون کردۆته‌وه.

شیری دژی ده‌رویشیمی مه‌حوی

مه‌حوی له‌م جوړه شیعره‌یدا زیاتر وه‌کو دادپه‌روه‌ریکی کۆمه‌لایه‌تی و دلسۆز، مرۆڤایه‌تی و لایه‌نگیری مافی ئاده‌میزاد خو‌ی پیشان ده‌دا. بیگومان ئه‌م جوړه شیعرا‌نه شیه‌وی شیعری فیکردن (تعلیمی) یان وه‌رگرتوه، لیره‌دا شاعیر ته‌ماشای لایه‌نی ره‌شبینی بزوتنه‌وه‌ی ده‌رویشیمی کردوه به‌تایبه‌تی له سه‌رده‌می ئه‌ودا ده‌وریکی گه‌وره‌ی بووه له دواکه‌وتنی کۆمه‌ل له‌به‌ر ئه‌وه هه‌یشتی بردۆته سه‌ر ره‌وشتیان و ره‌خنه‌ی له کرده‌ویان گرتوه له‌م جوړه شیعرا‌نه‌یدا زا‌راوه‌کانی شیخ سوڤی (۹) ده‌رویش و اعیز زاهید... به‌کاردین. له شیعریکیدا ده‌لی:

که شیخ و واعیز و سوڤی به‌جه‌ننه‌ت به‌ن گه‌د و گیپال

ده‌بی ئه‌مسالی ئیمه بو‌جه‌ه‌ننه‌م به‌ن سروسپال

شیخ و واعیز و سوڤی راست گه‌د و گیپالی نابی به‌په‌یچه‌وانه‌وه له‌رو‌لا‌واز سروسپالی له‌به‌را ده‌بی که‌واب ئه‌مانه راست نین و درۆ ده‌که‌ن، ئیتر که ئه‌مانه جیگه‌یان به‌هه‌شت بی پتویسته هی وه‌کو مه‌حوی جیگه‌یان دۆزه‌خ بی، به‌لام مه‌حوی به‌هه‌موو جوړی ئه‌نجام به‌په‌یچه‌وانه‌ی ئه‌مه ده‌زانی.

ریش و پرچ هه‌یشتنه‌وه که ره‌مزی ده‌روه‌ی سیمای ده‌رویشانه ده‌بیته هوی ئه‌وه‌ی مه‌حوی په‌یکه‌ری ده‌رویش له‌گه‌ل په‌یکه‌ری جووله‌که به‌راورد بکا:

ریشیکی پان و تووکی بناگویی دریز و لوول

سوڤی له‌دینی لاده به‌دیمه‌ن له جوو ده‌کا

ئیمه ده‌زانی نه‌وه‌کو ته‌نیا جووله‌که به‌لکو هه‌موو موسولمانیک نرخیان لای مه‌حوی وه‌کو مه‌لا و شخیک چه‌نده!

له بابته و اعیز و زاهیده‌وه مه‌حوی ده‌لی:

لالغاوه‌ی واعیزا ئه‌میرۆ مه‌وج ئه‌دا ده‌م پر له‌که‌ف

ریشی قیروسیا کتیبی وه‌عه‌زه‌که‌ی بوو به‌ته‌ره‌ف

مه‌حوی گالته به‌واعیز ده‌کا به‌وه‌ی ئه‌وه‌ی ده‌یلتی هه‌ر ده‌یلتیه‌وه، ده‌می که‌فی کردوه و به‌ریشیدا هاتۆته خواره‌وه، کتیبی وه‌عه‌زه‌که‌شی هه‌ر ئه‌وه‌یه نه‌گۆراوه، به‌دریزایی رۆژگار نه‌که‌می کردوه نه‌زیاد، دووره له‌ داهه‌پان و گۆران.

ئینجا دیته سه‌ر زاهید و سوڤی وه‌کو دوزمینی به‌کتری و ده‌لی:

زاهید و سۆفی به شه پهاتن له سهه ته زویر و شهید
خیری رهندانه خودا کا به ته رهف بی هه ته رهف
ئه مانه له سهه کاری قهلب و چرووکی خۆبان به شه پهاتن دپاره ژیرکه وتنی هه رلایبکی ئه م بی
بارانه قازانجی پیاوچاکانی تیدا ده بی، ئه گه هه چ کامیکیشیان سه رنه که وئ باشت.
له بابهت زاهیده وه دیسانه وه ده لی:

زاهید خودا له ناوی به ری ناوی عاشقان
بوچی ده با ئه وه نده خـودایا به بی ئه ده ب
زاهید به لگه ی درۆیه عاشق به لگه ی راستیه له بهر ئه وه زاهید ناوی عاشقان به خراپه ده با،
ئنجا شاعیر روو ده کاته واعیز:

واعیـز له من بلتی به نه زه ته عننه به س بدا
دینی بتانه دینی من ئه و مه زه به بی زه هه ب
واعیزیش دیسانه وه له عاشق ده دا به لام ده بی ئه وه بزانی که عاشق مه حبووب (کردگار، بت،
جوانی) ده په رستی به لام واعیز زێر و سامان ده په رستی.
شاعیر دیته سهه واعیز و ده لی:

به ده فعی سیخنی کردن له زاهید راغیبی مه ی بوو
که چی ساقی وتی: ناده م به که م فام ئه زمه بی گوڵ فام
ئه گه زاهید بیه وئ بیته سهه ری راست و داوای مه ی بکا ساقی ده وران باده ی ناداتی
چونکه به فیلبازی داناوه و باوه ری پین ناکا.
ئه م بابه ته شیعری مه حوی ده چیته ناو شیعری چاککردنی باری ژبانی کۆمه لایه تی و زیاتریش
بو فیکردن و ری پیشاندانی خه لکی به کارده هینری له رووی ئیستیتیکیشه وه له پله ی
شیعره کانی تری نییه .

***

ئه نجام ئه وه یه که مه حوی شاعیریکی گه وره یه ، شاعیره تی زاله به سهه بیروباوه ر و
ئیدیۆلۆجیه تی، له بهر ئه وه یه وه کو شاعیریکی که وتۆته ناو ته نگوچه له مه ی بیربه وه، له روخساردا
هونه ره وه، ریکوپیکه بویه ئه گه ر دوو رای پیچه وانه ی به کتریشی بووین وه کو ناوه رۆک له
ده برینی هه ر دووکیاندا سهه رکه وتوه .

په راویزه کان

(۱) یارسانه کان (ئه هلی حق) له سهه ئه و باوه رین که له ده وری ئیسلامدا له سه ده ی دووه می هیجری بالوولی
دانا یه که مین کهس بووه که بیروباوه ری یارسانی له هه ورامان تازه کردۆته وه. هه ندی شیعری کوردیشیان
به ناوی ئه وه له بلاوکراره ی «ده وری بالوول» دا نووسیوه ته وه پروانه: (صدیق صفی زاده، بزگان یارسان،

تهران، ۱۳۶۱، ص ۷ - ۱۶).

(۲) هندی له شاعیرانی سدهدی بیسته می کورد که شیعی دژی سؤفیزمیان ههیه ئەمانەن: شیخ محەمەدی خالیسی (۱۹۲۵)، مەلا محەمەدی کۆبی (۱۹۴۳)، بیکەس (۱۹۴۳)، دلدەر (۱۹۴۸)، شیخ سەلام (۱۹۵۹)، مارف بەرزنجی (۱۹۶۳) قانێع (۱۹۶۵) جگەر خوتین (۱۹۸۴)، هێمن (۱۹۸۶).

(۳) مەبەستی ئەم باسە دەربڕینی بیرورایە لە بابەت کارکردنی سؤفیزم بۆ سەر ئەدەبی کوردی بەگشتی و شیعی مەحوی بەتایبەتی لەبەر ئەوەی باسیکی مەیدانی پراکتیکییە لە دیوانی شاعیر بەولایە هێچ کەرەستەییکی تر نەبوو بەسەرچاوە بۆ ئەم باسە. بەلام ئەگەر بەتیرۆتەسەلی لەسەر مەحوی بنوسرێتەو پێویستە ئەو راستییە بزانی که بەزمانی کوردی نزیکە سەد سەرچاوەمان لەبەردەستدایە لە وتار و باس و لیکۆلینەو لە بابەت و مەحویبەو لە رۆژنامە و گۆزارە کوردییەکان بۆ کرانەتەو ئەگەرچی بەشیکی ئەم نووسینانە سەربەبێی و رۆژنامەگەریانە، بەلام بەشەکی تری نرخی خۆیان هەیه. ئەوەی شایەنی باسە ئەوەیه لەسەر داوی ئێمە دۆستی بەرێز عەبدوللا عەزیز ناگرین بیبلۆگرافیای مەحوی پێشکەش کردین.

(۴) یەکن لە رێبەر و شیخە گەورەکانی سەردەمی ئێستای تەریقەتی نەقشبنەدی شیخ مستەفای نەقشبنەدی هەولێرییە. بیرورای ئەم شیخە تەریقەتی نەقشبنەدی دەورەکاتەو لە شیخ بەهائەدینی بوخارییەو (دامەزرێنەری تەریقەتەکە) تا ئێستا ئەم بیرورایە تەریقەتی لە پێناوی شەریعەتی ئیسلام داناو بەروانە: (الشیخ مصطفى النقشبندی، الطريقة النقشبندية طريقة محمدية، الطبعة الأولى، بغداد، ۱۹۷۳ رسالة جوابية عن الطريقة النقشبندية (المحمدية) من حضرة الشيخ مصطفى النقشبندی في اربيل الى احد احبائه في مكة المكرمة).

(۵) بەلگەکانی ئەم باسە هەموو بابەتەکانی سؤفیزم لە دیوانی مەحوی نەگرتۆتەو، بەلکو بەشیکی و بۆ نمونە هەلێزاون، ئەگینا بابەتی سؤفیزم لە دیوانی مەحویدا گەلی لەمە زیاترە.

(۶) سەرچاوەی شیعرە هەلێزاردەکانی ئەم باسە ئەمانەن:

۱- دیوانی (اشعار محوی) سلیمانی ۱۹۲۲.

۲- سۆزی نیشتمان شیعی چەند شاعیریکی کوردستان دەسنوسی نەجمەدین مەلا سلیمانی ۱۹۴۵ (ل ۵۷۴).

۳- دیوانی مەحوی لیکدانەو و لیکۆلینەو مەلا عبدالکریمی مودەریس و مەحمەدی مەلا کەریم بەغدا ۱۹۷۷. بۆ سەغ کردنەو بەلگەکانی ئەم باسە بەراورد لە نێوان تیکستی ئەم سەرچاوانە کراوە و ئەوەی بەراست زانراوە ئەویان بۆ کراوەتەو.

(۷) ئەم شیعرەدی مەحوی شیعیکی شاعیری میسری سەلاح عەبدولەبوور (۱۹۳۱ - ۱۹۸۱) مان دێنیتەو یاد که بەداهینانیککی بەرز بۆی لە قەلەم دراوە. شاعیری میسری لە شانۆگەری «تراجیدیای هەلاجه» کە دا لە گفتوگۆبێک لە گەل کردگار، کردار بە مەنسور دەلی:

کۆرم تۆ هێشتا هەرزە ئو پێوەندی و کۆبوونەوانە لە نێوان من و تۆدا هەبوون شتی نەیتنی بوون بۆ ئاشکرات کردن!

(۸) زونوونی میسری سؤفییکی گەورە میسرییە بەکەمین کەس بوو زاراوەی (الوجد والحب)ی هیناوەتە ناو

سۆفیزمى ئىسلامىيەتتە. لەبەغدا بەزىدىن تاوانبار كرا و خرايە بەندىخانەتە لە پاشانا موتەوەكىل ئازادى
 كرد و لە سالى (۲۴۵ھ-۸۵۹م) لە جىزەى مىسر كۆچى دوايى كرد.
 (۹) ئىمە لەم باسەدا «سۆفیزم» و «دەرۆيشزم» مان لەيەكتىرى جىاكردۆتەتە و بۆ مەبەستى لىكۆلىنەتە. بەلام لەناو
 كوردەوارى خۆماندا كە ھەردوو تەرىقەتە دەرۆيشىيەكەى «قادىرى» و «نەقشبنەدى» باو، زاراوھى
 «دەرۆيش» بۆ ئەندامى رىكخراوى تەرىقەتە قادىرى بەكار دەھىتەن ھەر ھە «تەكىيە» ش بۆ جىگەى
 كۆپونەتەيان كەچى لاي نەقشبنەندىيان «سۆفى» بۆ ئەندامى رىكخراو كە و «خانەقا» بۆ جىيى كۆپونەتەيان
 بەكار دەھىتەن.

***

كە دل دەتۆيتەتە

كە دل دەتۆيتەتەتە بۆ تۆ، دەكەى ئەو پۆژە تۆ بىروا
 كە خۆ دەرخەى وەكو خۆر دل وەكو شەونم لەخۆ بىروا
 كە رۆحم تىگەيى تۆ ھەز بەدەرچوونى دەكەى، دەرچوو
 دەبى عاشق كە دىيى بىزارە يارى، بى پۆ بىروا
 وتم: با لەم دەر و لەم كۆيەدا ئانى سوكوونەت كەم
 وتى: عاشق دەبى ھەر دەربەدەرىي، كۆ بەكۆ بىروا
 رەقىبەت دەركا، ئەم بەردەركا پاكە پىس ئەكا، فەرمووى:
 كە بەم بەرقايبىيە لازم سەگىكى وايە، بۆ بىروا!
 وتى: «مەھوى» من و تۆ ئاقتاب و سايە تىمىشالين
 جەنابى من كە دەركە وتم، دەبى تەشريفى تۆ بىروا

مەھوى

مه حوی له خۆیدنه و دهیبه کی به گاو ده خۆی دیوانه کی و چهند دیریکه به رچا و که و نووی کتیبی ژیا نیا

نووسینی: مه مه دهی مه لا که ریم

پیشه کیسه کی پتویست

چوار کۆله کهی گه وری تائیسستا ناسراوی ته لاری شیعری کوردی له سه ر شتوازی بابان و تراو، واته به دیالیکتی کرمانجی خواروو و له سه ر سه نگ و ئاواز و به ترازووی شیعری عه ره بی و شیعری فارسی پاش هاتنی ئیسلام دانراو، به رۆژگار و، به بۆچوونی زۆری له لیکۆله ره وان و توێژه ره وان به پله یش، کوردی و نالی و سالم و مه حوین. هه رچه نده به ر له بیشتیری ئه مانه یش، که م و بیشتیک، شیعری به م دیالیکته و، به م به سه نگ و ئاواز و ترازووه - و تراو، لیره و له وئ، دۆزراوه ته وه، به لام هیشستا ئه وه نده و له و چه شنه نیسه قیزی پی به هیج کام له خاوه نه تاکوته راکانی هیج یه کئ له و پارچه شیعره تاکوته رایانه ی له م جوړه - بدرئ تابیته ریزه وه و، نالیم مملانی له گه ل ئایه ختری، چ جایه له پیشتری، یه کئ له و چوارپایه به بکا، به لکو ته نها بی ترس و بی په روا، ته نانه ت ئه گه ر له دوایشیانه وه بووه، بوهستی. هیشستا میژووی لیکۆلینه وهی شیعری کۆنی کوردی و تاوتوئ کردنی لاپه ره زه رد و پرتووکا و توژاوییه کانی، ده رفه تی ئه م حه ق و ئیددیعا یه یان بۆ هیج پارچه شیعریکی تری کوردی به شتوازی بابان و تراو، نه ره خساندوو ه.

له م چواره، تائیسستا، نالی و مه حوی و، به تاییه تی نالی، چه رده یی هه قی خۆبان دراوه تی و، پاش له چاپدانی تیرو ته سه لی دیوانی ساغکراوه و لیکۆلراوه یان به ده ست پیشخه ربی جه نابی باو کم و یارمه تی فاتیحی ره حمه تی برام و به نده ی له خزمه تتانا ئاماده و وه ستاو و، نووسینی ژماره یه کی باشی لیکۆلینه وهی هه مه جوړه و فره باهت له شیعری و له که سایه تییا ن له لایه ن هه ندئ له رۆشنییران و قوتابییا نی ماجستیر و دوکتۆرای کورده وه و، به ستنی گه لی کۆر و کۆمه ل و فیستیقال و سیمینار له باره یانه وه، پیم وا به باشتر و له جیتر ئه وه بوو که وا به ش به حالئ ئه م دوو که له شاعیره، نالی و مه حوی، جارئ له م ئاسته دا راوه ستابا یین و، لایه کمان به لای براکانیانه وه، کوردی و سالم و، به تاییه تی به لای یه که میانا بکر دایه ته وه. به لام وا دیاره زیاتر به هۆی له بهر ده ستدا نه بوونی هیشستا ی نوسخه یه کی ساغکراوه ی دیوانی هیج یه کئ له م دوو پایه ی سیته م و چواره مه ی شیعری به شتوازی بابان، که س پرکیشی ئه وه ناکا بیته ئه و مه ی دانه وه. ئه م ئه لیم بی ئه وه ی تو سقا لی قه دری ئه و چهند با به ته م که م کرد بیته وه تائیسستا،

زیاتر له باره‌ی سالمه‌وه، نووسراون و بلاو کراونه‌ته‌وه (*).

ئهمجاره بابچینه کورۆکی مه‌به‌ستی سه‌ره‌کیمانه‌وه که دوانه له باره‌ی مه‌حوییه‌وه.

من که له‌کاتی خۆیا ماوه‌یه‌کی باشی ته‌مه‌نم به‌خه‌ریکبون به‌شبعری مه‌حوییه‌وه به‌سه‌ر بردووه و شه‌ره‌فی به‌شداری کردنم له‌ ساغ‌کردنه‌وه و له‌سه‌ر نووسینی دیوانه‌که‌دا، پتی پراوه، ئه‌مه‌وی ده‌بارده‌ی بۆچوونیتی خۆم سه‌بارته‌ به‌ مه‌حوی بدویم که له‌ پیتشه‌کی دیوانه‌که‌یشیا ورده هیمایه‌کم بۆ کردووه. بۆچوونه‌که‌یشم ئه‌وه‌یه که به‌پیتچه‌وانه‌ی زۆر که‌سه‌وه له‌وانه‌ی که‌م و زۆر له‌ مه‌حوی دوان و له‌ باره‌یه‌وه نووسیویانه، ئه‌م شاعیره‌گه‌وره و جیگا دیاره‌ی نه‌ته‌وه‌که‌مان به‌سۆفی و شاعیری سۆفییه‌تی نازانم و، له‌م باسه‌دا ئه‌مه‌وی بۆچوونی خۆم تا راده‌یه‌ک روون که‌مه‌وه.

په‌نگی به‌لگه‌ی ئه‌وانه‌ی مه‌حوی به‌شاعیری سۆفییه‌تی ئه‌زانن، ئه‌وه‌بێ که هه‌م باوکی مه‌حوی خه‌لیفه‌ی شیخ عوسمان سیراجه‌ددینی ته‌وتله‌ بووه و هه‌م خۆیشی خه‌لیفه‌ی شیخ محمه‌د به‌هانه‌ددینی کوری بووه. له‌ شیعره‌کانیشیان له‌ دژی شیخ و سۆفی و زاهد و واعیز دوان، خۆی له‌ جیهانی سۆفییان ئالاندووه و له‌وانه‌یه‌ ئه‌وه بکری به‌لگه‌ که‌وا لای وا بووه سۆفییه‌تی راسته‌قینه و نابێ که ئه‌وانه ئه‌یکه‌ن و، پشت به‌پیتوه‌ندی خۆی و باوکی به‌شیتخانی نه‌قشبه‌ندی ته‌وتله‌وه، ئه‌وه به‌نیشانه‌ی سۆفییه‌تی به‌راستی خۆی دا‌بیری. له‌ دیوانه‌که‌یشیا قسه‌ی سۆفیانه و به‌کاره‌یتانی ئیستیعلاحاتی ئه‌هلی و ته‌سه‌ووف لیته‌ و له‌وی به‌دی ئه‌کری و، ئه‌مه‌یش بۆچوونه‌که‌ی ئه‌و براده‌رانه به‌هیتتر ئه‌کا.

من له‌ ئه‌نجامی خۆیندنه‌وه‌یه‌کی وردی نوێی دیوانی مه‌حوی و چاوگه‌پرانیتی توێژه‌ره‌وانه‌دا به‌ژیانی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی ناو شاری سلیمان و ده‌وره‌ریدا و، به‌هه‌لسوورانی رۆژانه‌ی مه‌حوی خۆیا، ئه‌وه‌نده‌ی چه‌رده‌یه‌کیمان ئاگا لێ بێ، هاتوومه‌ته‌ سه‌ر ئه‌و باوهره‌ و، ئه‌مه‌یشم، با زۆر به‌کورتیش بێ، له‌ پیتشه‌کی دیوانی مه‌حوی خۆیدا درکاندووه. باوهره‌که‌یشم ئه‌وه‌یه که مه‌حوی خه‌باتکه‌رتیکی سیاسی راسته‌ ریتگا ده‌رنه‌کردووه، له‌ دژی ئه‌و توێژاله‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ی به‌واقعیته‌که‌ ده‌ره‌به‌گانه و له‌ژێر په‌رده‌یه‌کی ئایینیدا به‌سه‌ر سلیمانیدا زال بووه. من ئه‌مه‌وی بێ پیتچوپه‌نا قسه‌ بکه‌م و باکه‌شیش له‌ خۆپایی له‌مه‌ زویر نه‌بێ و نه‌یه‌یتته‌ سه‌ر خۆی و، که‌شیش ناچیتته‌ گۆری که‌س و تاوانی که‌سیکی تر له‌ ئه‌ستۆ ناگری و، مێژووی میلله‌تیش نابێ له‌به‌ر به‌رژه‌وه‌ندی که‌س گلمژ بکری و بشیتوێری. خه‌باتی کۆمه‌لایه‌تی سیاسی مه‌حوی له‌ پله‌ی یه‌که‌ما له‌ دژی که‌سانیکی ده‌س رۆیشتوو له‌ بنه‌ماله‌ی شیتخانی سلیمانی و داروده‌سته‌یان بووه، که‌ له‌ دپه‌اتا ده‌ره‌به‌گ و له‌ناو شارا پیاوماقوولتی به‌رگی ئایینی له‌به‌ریبون و به‌سه‌ر شارا زال بوون و چیمان ئاره‌زوو لێ بووبێ توانیویانه بیکه‌ن. سه‌رانسه‌ری ژبانی تیووری و کرداری مه‌حوی، پاش بوونی به‌جینشینی باوکی، به‌م راستییه‌وه به‌نده.

سۆفییه‌تی به‌واتا گشتییه‌که‌ی، که‌ ده‌رویشان و سۆفیانییش ئه‌گریتته‌وه که له‌ کوردستانی

ئېمەدا لە دېر زەمانەو بە قادری و نەقشەندی ئەناسرین، لە ولاتی ئیمەیش وەک لە ھەر لایەکی تری جیھانی ئیسلام، لەمیتە، ئەگەر ھەر لە دووھەم کەسی بنەمالە شیخەکەیشەو نەبووبی، پاش دوو سە وەچە لە پێی خۆی لایداو و لەگەڵ چینی حوکمرانی ناوخوا و بیانی و دەورووبەریان لێک ئالاون. چینی حوکمران لەسەرانسەری جیھانا، ھەزاران سالە لەسەر خۆئیمزینی جەماوەری رەشوروت پەرورەدە کراو و ئەکرێ و، ھەموو ئایین و مەزەب و پێتازتیکی بۆ خزمەتی ئەم مەبەستە تەسکە چینایەتیبە خۆی دەسەمۆ کردوو و بەش بەحالی ئەو سۆفیانیە ی رێتازەکیان نەکردوو بەمیراتی بنەمالە ی خۆیان، کە بۆ خۆی جۆری بوو لە ئایدۆلۆژیی بەرەبەرەکانی کردنی جەوروستەمی حوکمرانان و، میترووی خۆئاوی چەوساندنەو شایەتیکی دەنگ ھەلبەرپووە کە زۆریان لەسەر حەقبیتزی لێکراو بەدارا وەک ھەمووان باسی مەنسووری حەللاج و سەدای (انا الحق) دەبیان بیستوو، یا لەژێر ئازار و جەزەبەدا بەسزا کوژاون وەک عیقاددەینی نەسیمی و شیخ بەدرەددینی کوری قازیبی سیماونە و دەیان ناسراو و نەناسراوی تر، بەداخەو لەبەر ناھوسەنگیی تەرازوی ھیتز، لە بەشی زۆری حالەتەکانیا، تیکۆشانەکی تیکۆشانیتی سەلبی و دوورە پەرتزانە بوو و ویستوو بەپەرەوانی خۆی نەک ھەر لەدەورەری حوکمرانی، بەلکۆ لە سەرانسەری مایەکانی خۆشیی دنیایش دوورخاتەو و، ئەمە ی بەشیوہیک لە دەربینی بیتاری لە دەستگرتنی حوکمرانان بەسەر ھۆیەکانی ھیتانە بەرھەمدا داناو، لەکاتیئەدا کە ئەبوو، لە جیاتی ئەو جۆرە تیکۆشانە، بۆ دامالینی دەستی حوکمرانان لە ھۆیەکانی ھیتانە بەرھەم و خستتە دەستی جەماوەری رەشوروت ھەول بەدا و تیبکۆشی... لەگەڵ ئەمەیشا سەرەنجام حوکمرانان زەفریان یەک لە دوا یەک بەبەشی زۆری ئەلقەکانی بردوو و دەستی خۆیان تیکۆشاو و کردوویانە بەلقیتی ئایینی رێتیمە خۆئیمزەکانیان... سەرانسەری میترووی بەشی ھەرەزۆری بنەمالە سۆفیەکان -بەواتا گشتییەکی زاراوہی سۆفیەتی، واتە دەرویش و سۆفی-، وەک وتمان، پاش وەچەیی دوانیان، بەم رێچکەیدە رۆشتوون، تەنھا ئەوانەیان لێدەرکە ی کە لەبەر بارودۆخی شوئینیان رێتیمە و نەرویشتوو و بەخاوتینی ماونەتەو، لەبەرئەوہی بەخاوتینی ماونەتەو و لەگەڵ جەماوەرەکیان پیتک شیلراون، رینگای تیکۆشان بۆ میللەتیان گرتوو تە بەر و توخنی چینی حوکمران نەکەوتوون.

لێرەدا ئەبێ ئەویش بلێین کە دیارە ھی وایشیان بوو پاش ئالان لە دنیا و لە حوکمرانانەو، ئەوئەندە جێ پیتیان پتەو بوو بەکەلک وەرگرتن لەو وەزعی بۆیان لواو و لەو بارودۆخی گەلەکیانی تیا ژیاو، بەشیوہیکە راستەوخۆ سەرەخۆ ھاتوونەتە مەیدانی دنیا و سیاسەتەو و بوون بەسەرکردە نیشتمانی و شورشگێری میلی. میترووی نوێی کورد نمونە ی ھەردوو جۆرەکی تیا یە کە بۆ جۆری یەکەمیان بنەمالە ی شیخانی بارزان و بۆ دووھەم راپەرینی شیخ مەحمودی نەمر ئەکەین بەنمونە.

عوسمانییە بەدرۆ موسولمانەکان لە کوردستانیشا، وەک لە ھەر لایەکی ئەمپەرآتۆریەتە پان و

بهرینه‌که‌یانا، به‌تایبه‌تی له‌و سه‌رده‌مه‌وه که‌گۆله‌یان که‌وتیوه‌ لیژی و گه‌لان له‌ هه‌موو لایه‌که‌وه
لییان راست بووونه‌وه و پایه‌ی کۆمه‌لایه‌تییان شەق و شێ بووبوو، سیاسه‌تی خانه‌قا و ته‌کیه
کردنه‌وه و دیهات و جۆگا و زه‌ویوزار ته‌رخان کردن بۆیان و بۆ شیخه‌کانی سه‌ریه‌رشتی که‌ریانیان
به‌ناوی درۆزانه‌ی وه‌قفه‌وه، به‌به‌رفراوانیسه‌کی بی‌ نه‌ندازه‌وه گرتیوه‌به‌ر. خه‌باتی مه‌حوی له
به‌شیکێ زۆری شیعه‌کانیا له‌ دژی ئەم توێژاله‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ دژ به‌به‌رژه‌وه‌ندی جه‌ماوه‌ری گه‌له
بووه.

بیینه‌وه سه‌ر کۆلینه‌وه له‌ مه‌حوی:

مامۆستا شیخ موحه‌مه‌دی خاڵ له‌ کتیبی (مفتی زه‌هاوی)دا ئەیگێریتته‌وه که‌ مه‌حوی له‌ سالی
۱۸۷۴ له‌ گه‌ل چهند مه‌لایه‌ک له‌ سلیمانی دوورخراوه‌ته‌وه و نه‌فی کراوه‌ بۆ به‌غدا. شیخی خاڵ
هیچی تری له‌ باره‌ی ئەم نه‌فی کردنه‌ و هۆیه‌که‌ی و چۆنیسه‌تی گه‌رانه‌وه‌ی له‌ وه‌پاشیه‌وه بۆ
سلیمانی نه‌نوووسیوه. مامۆستا سه‌ججادیسه‌ ئەیگێریتته‌وه که‌وا مه‌حوی له‌ ۱۸۸۳ له‌ سه‌فه‌ری
حه‌جی کردوه و له‌ ڕیگای (هه‌ندی) له‌ پیاو ماقولانی کوردوه‌وه له‌ نه‌سته‌موول چاوی به‌ سوڵتان
عه‌بدولحه‌مید که‌وتوه‌وه و سوڵتان زۆری حورمه‌ت گرتوه‌وه و فه‌رمانی داوه‌ خانه‌قایه‌کیان له
سلیمانی بۆ کردوه‌ته‌وه که‌ نه‌وه‌یه ئیستا به‌خانه‌قای مه‌حوی به‌ناوانگه‌ و، مه‌عاشیکیشی
به‌ناوی خزمه‌تکردنی هه‌ژارانوه‌وه بۆ پرپوه‌ته‌وه و، که‌ گه‌راوه‌ته‌وه بۆ سلیمانی، تا کۆچی دوابی
کردنی له‌ ۱۹۰۶ به‌ده‌رز وتنه‌وه‌ی فه‌قییان و خزمه‌تکردنی موسوڵمانانه‌وه خه‌ریک بووه.

من، پشت به‌و خه‌باته‌ سه‌خته‌ی مه‌حوی له‌ دژی ئەو به‌شه‌ شیخانه‌ی سلیمانی که‌
شیخایه‌تیان بۆ مه‌به‌ستی دوور له‌ سوڤیه‌تی راسته‌قینه‌ خستوه‌ته‌ کار و، له‌ دیوانی مه‌حوشیا
نیشانه‌ و به‌لگه‌ی به‌زه‌قی له‌به‌ر چاوه‌ و، ئەو نه‌ندازه‌ پێوه‌ندییه‌ی پاش سه‌فه‌ری نه‌سته‌موولی
به‌ده‌ربار و باره‌گای خه‌لیفه‌ی عوسمانییه‌وه بوویه‌تی و، ئەو نه‌ندازه‌ زانیارییه‌ی له‌ باره‌ی وه‌زعی
ناو شاری سلیمانی و ده‌وروبه‌ری و کیشه‌ی کۆمه‌لایه‌تی نیوان دانیشتوانی شار هه‌مانه‌، ڕیگه
به‌خۆمان نه‌ده‌ین نه‌خشه‌ی ره‌وت و گه‌شه‌کردنی چالاکی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی مه‌حوی به‌م جۆره
بکیشین.

مه‌حوی له‌ سه‌ره‌تای هاتنه‌ مه‌یدانی مه‌لایه‌تی و خه‌لیفه‌یه‌تی شیخ به‌هائه‌ددینا، وه‌ک
مه‌لایه‌کی به‌رحه‌سته‌ و خه‌لیفه‌ی شیخیکی به‌رحه‌سته‌ی ته‌ریقه‌تی نه‌قشبه‌ندی، به‌ره‌و رووی
چه‌ندین کیشه‌ی گه‌وره‌ بووه‌ته‌وه. له‌لایه‌که‌وه کیشه‌یه‌کی میژوویی له‌ نیوان به‌شیکێ زۆری
مه‌لایانی شه‌ریعت ڕاگر و شیخانی قادری تیکرا له‌م باره‌وه سارددا بووه‌ و گه‌رم بووه‌ و، هه‌روا
له‌و سه‌ره‌مه‌دا هیشتا کیشه‌ی نیوان شیخ ماری نۆدی بایره‌ گه‌وره‌ی شیخانی سلیمانی و
مه‌ولانا خالیدی نه‌قشبه‌ندی پیری شیخ عوتمان باوکی شیخ به‌هائه‌ددینی پیری مه‌حویدا، که‌
یه‌که‌م واته‌ شیخ ماری نامیلکه‌یه‌کی له‌به‌ر کافر ده‌رکردنی دووه‌م واته‌ مه‌ولانادا نووسیوه‌ و،
مه‌سه‌له‌که‌ بووه‌ به‌ هه‌را و کیشه‌یه‌کی گه‌وره‌ له‌ نیوان مه‌لایانی کوردستان و به‌غدا و مووسل و

ته نانهت حه له ب و شام و ئهسته مووليشا و ، به شى زۆرى مه لايان ، ئه وان هيان نه بچ له ديدگاي ميريبه وه مه ترسييه كيان له مه ولانا دا ههست پچ نه كرد ، كه ئه ويش بۆ خۆى با به تيكه بۆ كۆلينه وه له و بيرى مه ولانا له ميتشكيا په روه رده ي كردوه و ، من به كه م جار له ۱۹۶۷ دا كورته و تاريكم له ته ئاخيدا له سه رى بلا و كرده وه و تووشى گيره و كيشه يش هاتم له سه رى و ، ئيستاش باسيكى قوولم له باره يه وه هه يه چاوه پروانى ده رفه تيكم له بارم تا بلاوى كه مه وه ، هيشتا ئه و كيشه يه ش له ئارادا بووه . دياره ئه بوو مه حوى ، چ وه ك مه لايه ك و چ وه ك خه ليفه يه كى نه قشبه ندى ، جيبى خۆى له و كيشه يه دا له به رى مه ولانا دا بدۆزيتته وه .

ئه مه ي وتمان ، تيكرا ، زه مينه يه كى له باره بۆ سه ره له داني كيشه له نيوان مه لايانى سه ر به شيوخانى نه قشبه ندى و شيوخانى قادريدا ، به تاييه تى دواى ئه وى سه رده مى ته ريقه تدرابى شيوخانى قادري له سليمانى پرايه وه و شيوخان روويان كرده دنبا داري و ده وري نه قشبه ندييه كان كه وتبووه گه شه كردن بكى زۆره وه .

ئاشكرايه مه حوى كه مه لايه كى گه وره و پايه بلند بووه و ئيجازه ي مه لايه تيبى له سه ر ده ستى زاناي كوردى به ناوبانگ مفتى زه هاويدا وه رگرتوه ، له سۆنگه ي نه قشبه ندييه ته كه ي خۆيه وه و به كونه قينى نيوان شيخ مارف و مه ولانا ي پيرى شيخ عوسمانى مورشيدى باوكيبه وه له به رانه رى ئه و به شه شيوخزادانه ي سليمانيدا شيرى ره خنه ي به شيعرى هه لئه بريوه ، نه خوازه لا كه ته نانهت شيخ مارفى نودى خۆيشى پاش هه لاتنى مه ولانا له سليمانى و نه مانى ئه و مه ترسييه ي كه وه ك خاوه ن ته ريقه تى نوئ بۆ قادرىيانى بووه و له بارچوونى ئه و هبوا و ئاواتانه ي له دلپابوون له كوردستانا خه ريكى هيتانه دييان بچ ، له و تاوانباركردن و به كافردانه ي مه ولانا په شيمان بووه ته وه و مه عزه رت نامه ي بۆ نووسيووه و داني به هه له ي خۆياناوه . تا قانه هۆى ئه و ناره زاييبه ي مه حوى له دل و ده روونى خۆيا به رانه ر به و جوړه كه سانه ي هه ست پيكردوه و راستگۆبى و پاكيى خۆى بووه به رانه ر به خواوه ند و ئه و ئايينه ي باوه رى پچ بووه و دلسوژى بووه بۆ ئه و خه لكه چه وساوه و ره شوووته ي شار و ده ور به رى . مه حوى ره وشتى دوور له شيوخايه تيبى راسته قينه ي ئه و هه نده كه سه به ده سه لاتانه ي ديوه و له نزيكشه وه وه ك رۆله يه كى ره سه نى شارى سليمانى و خاوه ن پيتوه ندييه كى قوول له گه ل جووتياران و ره زه وانانى لادى خۆى له به رى ئه و جه ماوه رده دا ديوه ته وه و كه وتوه ته په رده هه لمالين له رووى ئه و ئايين بۆ سوودى خۆخستوه كارانه و كوتانيان به كوته كى شيعره توند و تون و تيژه كانى .

به لگه يه كى تريشمان بۆ ئه م راستيبه كه ئه وه ته مه حوى هه رگيز له سه نگرى نه قشبه نديگه ريبه وه نا به لكو له سه نگرى مه لايه تى و موسولمانه تيبه وه ي ئه م ئه ركه ي له ئه ستۆ گرتوه ، ئه وه ته له دژى هه موو تويزاله چه وسينه وه و مفته خۆره كانى لاي وايه ئه وى حه ق په رسته و له حه ق ئه گه رچى له بنه وه يه و ناكه س و ماستاو ساردكه ره وه كاروبارى دنيا ئه گيترى... ته نانهت سل له به دوتنى كاربه ده ستان و حوكم پرايش ناكاته وه و شانازى به هه لوئىستى مه نسوورى

هه لاجهوه ئەکا که له پیناوی حەق بێژیدا چووه ته سەردار و خۆی به پێرهوی رینگای ئەو ئەزانێ. به لام ئەوهی لێم مهیدانهدا سەرنج رانه کیشی ئەوه ته له ناو ئەو هه موو شاعیرانهدا، به مه لا و نامه لایانهوه، به ده گه من که سێکی وه ک حاجی قادری کۆبی ده سگیر ئەبی هه ست به پێوه ندی ئۆرگانیی نیوان ئەم توێژاله خه لک خه له تیین و چه وسپینه وه و مفته خۆر و ناحه ق په رستانه و رژی می حوکم رانیدا بکا و تیبگا که وا ئاو له سه رچاوه وه لیله و هیللی لار له هینی گای پیرایه .

ئەبی ئەو نه فی کردنه ی مه حوی له سلیمانی له گه ل کۆمه لێ له مه لایانی شاردا بۆ به غدا که مامۆستا خال به داخه وه به کورتییه کی ئیجگار کورته وه باسی لێ ئەکا، ئەنجامی کی ئەو تیکۆشانه ی مه حوی و هاوده نگه کانی بووبی و، میری له بهر راگرتنی پێوه ندی خۆی له گه ل ئەو ده سه لاتدارانه ی شار له لایه که وه و، له بهر مه ترسیشی له کارایی شیعر و چه ندين جار زۆتر و زیاتر قسه ی مه حوی له ناو کۆمه لدا له دژی ئەوانه له لایه کی تره وه، خۆی به ناچار زانیبی مه لایه کی گه وه ی وه کو مه حوی و کۆمه له مه لایه کی هاوده نگه ی به زۆر له شار دوور بخاته وه و له به غدا نیشته جێیان بکا، ئەو مه حوی به ی که ئەوه نده پایه بهرز بووه خه لیفه خۆی پاش چه ند سالی ک پێشوازی لیکردوه و هیناویه ته حوزووری خۆی و مانگانه ی بۆ برپوه ته وه و خانه قای له سلیمانی به لێ نه فی کراوه که یا بۆ کردوه ته وه .

ئاشکرا نییه سه فه ری حه جی مه حوی پاش گه رانه وه ی بووه بۆ سلیمانی له نه فی به غدا وه، یا له به غدا ماوه ته وه تا سه فه ره که ی حه جی کردوه . به هه رحال، له هه ر کۆتیه چووبی بۆ حه ج، پاش لیبونه وه ی له حه ج که ی له مه ککه وه رینگه ی ئەسته موولی گرتوه ته بهر و، زۆتریش له وانیه که سانی ک هانیان دای بۆ ئەم سه فه ره و هه ر ئەوانیش له ئەسته موول دیداری کی سولتانیان بۆ ریکه خسته بی و، له وه بیش ئەچی ئەم کاره به لیکۆلینه وه و بریار دانی کی پێشتر ریکه خرابی و، به هۆی ئەوه ی شه وه بوو بی که ئالۆزی وه زعی ناوشاری سلیمانی به هۆی له جله وگرتن ده رچوونی ئەوانه وه بووبی که بالی ده سه لاتی راستییان به سه ر ناو شارا کیشابوو و به رتیه به رتییی میرییان ئیفلیج کردبوو . بۆیه ئەسته موول پێوستی به دژه هیرشیک بووه بۆ سه ر ئەوانه و، یه کی له وانیش که بۆ ئەم کاره په نجه یان خراوه ته سه ر مه حوی بووبی و هه ر به م مه به سته ییش بووبی خه لیفه چاوی پێ که وتوه و پێشوازی لیکردوه و وه ک وتمان فه رمانی داوه خانه قایان بۆ کردوه ته وه و مانگانه یان بۆ برپوه ته وه و پشتیوانی لیکردنی مه عنه ویشیان پێ به خشیوه .

ئەمجاره ئیتر مه حوی به گورێکی نوێه و به دید و بۆچوونێکی نوێه ئەگه رتیه وه بۆ شار و په ره به خه باتی قۆناعی یه که می ئەدا و له جارێ بێ ترستریش پێیه وه خه ربک ئەبی . له م باره وه به دووری نازانم مه حوی پارچه شیعی:

خه لاصی بوونی قه ت ناوی ئەسیری زولفی زنجیرت

له بهر تیرت، مه له ک بی، هه لفرینی نه بووه نه خچیرت

وتبئ، که له دوا بهیتیا ئەلئ:

فهضیلهی ئەصل و فەصل ئینسانی پئی نابئی بهصاحب فەضل

که تۆ کۆسهی، بهتۆ چی، مامه، ریشی باب و باپیرت!

ئەگبێر نهوه گوايه يه کئی له شیخه کانی شار که بۆ خۆی کۆسه بووه، که ئەم شیعره ئەبیسئ، هه ره شه ئەنیرتته سهر مه حوی که وا وای لئ ئەکه م. ئەویش له وه لاما هه ره نه وه نده ئەلئ: من بهرگدوورم، جبه ئەپریم هه ره کهس جبهه به شایانی قه د و بالایی خۆی ئەزانئ با له بهری کا! به لگه هیتانه وه که بشم به م شیعره له وه وه به بی پئیچوو په نا توانجی تیا گبیرا وه ته ئەو که سه ی بۆی و تراوه و ئەمه زۆری جیایه له وه گالته به به ناو خواناسیکی درۆزن بکری بئ ئەوه ی کهس به زهقی بزانی مه به ست له و خواناسه درۆزنه کتیبه. ئەمه ییش دیا ره به ره مه ی قۆناغیکه شاعیر له و قۆناغه دا به ته واوی پشتی قایم بووه.

به م جوړه مه حوی درێژه به م خه باته ی خۆی ئەدا و ته نها به به ناو شیخانی ئایین فرۆشه وه نا وه ستئ، به شتیکی زۆری تریش له توێژاله مفته خوړه کانی شار له بازرگانانی سوود و سه له م خوړ و له که سانی ساخته چی و ماستا و کهر و خو له حوکمرانان هه لسوو، هه روا له نا ته واوی به کانی ناو کۆمه ل و له توێژاله ده سه لات به ده سه ته سه ته مکاره له خو باییه کان و، به لکو له هه ره کهس به شایانی ره خنه لیگرتنی بزانی، هه موویان ئەگریتته وه و په رده یان له روو هه لئه مالتئ...

به داخه وه من لیردها له بهر ته سکی مه ودا ده رفه تم نییه، ئەگینا هه ندی له شیعره تالا و به گه روودا کهر و گورچی ناپاکان بره کانیم بۆ ئەخویندنه وه. ئەوه زۆر خو شتر و به جیتر ته بوو تا ئەوه ی یه کئی بچیتته وه بۆ ماله وه ده ست به ری دیوانه که ی مه حوی، ئەگه ره هه ییئ، له تا قی کتیبه خانه که ی به ییتته وه خواره وه و بگه ری پارچه شیعی هه لبرتی و بۆ خو بی بخویتیته وه.

***

شتیکی ئاشکرایه بۆ ره وایی هه ره خه نیئ له هه ره که سئ یا له هه ره لایئ ئەبئ ئەو ره خه نیه به به گویره ی سه نگ و ترازووی باوی ئەو سه رده مه ره وایئ که ئەو که سه یا ئەو لایه نه ئەو کاره ی تیا کردوه که ئەو یستری ره خه ی لئ بگیری، ئەگینا کهس بۆی نییه که سئ له سه ره هه لئ یئ تا وانبار بکا که له سه رده می ژبانی ئەو که سه دا هه لئ یه تیبی هه لئ که، مه گه ره بۆ که سانی دوو ری بی نی پیش سه رده می خو بان که وتوو، له وانه نه بووی به بییر و خه یالی تیکرای خه لکه که دا ها تبئ. جا ئاخو ئیمه به م پیودانه دروسته و بۆمان هه یه ئەمڕۆ، له گه ل هه موو قه در لیگرتن و شانازی به کمان به هه لئ یستی ره خه گرانه و په رده له روو هه لئ ماله نه ی مه حوی له ئاستی گشت ئەو توێژالانه ی کۆمه لدا بوویه تی که له گه ل به رزه وه ندی جه ما وەر و ریبازی ئینسانی و ئیسلامی ناجۆر بوون، ره خه ی لئ بگرین?... ئاخو له ژبانی مه حوییا مایه یه ک ئەدۆزینه وه بۆ ئەوه ی په نجه ی ره خه و گله یی له رووی خو شیا هه لبرین؟

مه‌حوی، مه‌لای گه‌وره و خه‌لیفه‌ی شیخی به‌هائه‌ددین که خاوه‌نی ده‌یان پارچه شیعی شاکاره له دژی زۆر له نار‌ه‌واییه‌کانی ناو کۆمه‌ل... که ناگاداری ده‌نگوباسی دنیا‌بووه و، هه‌والی شه‌ری رووس و ژاپۆنی زانیوه و، خه‌به‌ری کۆژرانی ناسره‌ددین شای قاچار ییستوووه و، به‌چاوی خۆی ئەسته‌موولی بینه‌وه و ماوه‌یی له‌وئ ماوه‌ته‌وه و زۆر له کۆچکردووانی سلیمانی له‌وئ دیوه و گه‌لئ جۆره‌ قسه و باسی له‌وئ به‌رگۆی که‌وتوووه، عه‌قل نایه‌رئ ناگای له ده‌نگوباسی خه‌باتی نازادیه‌خوازانی هه‌ر هه‌یج نه‌بێن ولاتانی ئیسلام نه‌بووبێن له پیناوی سنور دانانا بۆ حوکمی خودسه‌رانه و تاکه که‌سه‌یی سولتان و دانانی بنه‌مای حوکمیکی نامه‌رکه‌زی له ولاته ئیسلامه‌کانی ژێر ده‌سه‌لاتی عوسمانیدا، که‌چی له‌م بابه‌ته‌وه تاقه به‌یتیک چیه‌یه له دیوانه‌که‌یا به‌دی ناکرئ. بابلیین ئەو باوه‌ری به‌و نامه‌رکه‌زیه‌ته نه‌بووه که ئەو نازادیه‌خوازانی ولاتانی ئیسلامی ژێر ده‌ستی عوسمانی بۆ ولاته‌کانی خۆیانیان ویستوووه و، به‌پیلانیکی ولاته ئیمپریالییه‌کانی ئەوروپای داناوه بۆ شه‌قویه‌ق کردنی خه‌لافه‌تی عوسمانی... ئەگه‌ر وایه ئە‌ی بۆ تاقه وشه‌یه‌کی له دژیان و بۆ په‌رده هه‌لمالین له روویان نه‌وتوووه؟ ئەمه‌یش هه‌موو، وه‌ک ئە‌لین، به‌ر ته‌ره‌ف. ئەوئ که بیگومان ناگای له‌وه بووه تورکان چیه‌یان پاش رووخاندنی میرایه‌تیی بابان به‌خه‌لکی سلیمانی و ده‌وره‌ری کردوووه و هه‌ر به‌رده‌وامیش بوون، له جیاتی ئە‌وه‌ی وه‌ک نالی که ده‌ریش نه‌کراوو، بۆ خۆی چاوی به‌راییه‌ی نه‌دا له سلیمانی بیتیته‌وه و ئە‌و جه‌ور و سته‌مه‌ی عوسمانیان به‌چاوی خۆی بینه‌ی و هه‌یچی له به‌رامبه‌ریان پێ نه‌کرئ. له سه‌فه‌ری جه‌که‌که‌یا، وه‌ک ئە‌و، چه‌کامه‌یه‌ک له دژی ئە‌وانه‌ بلئ له سلیمانیان دوورخستبووه‌وه، وه‌ک نالی له شامه‌وه بۆ سالمی نووسی له سلیمانی. ریی ئە‌سته‌موولی گرتبه‌ر و سولتانی گه‌وره‌ی سته‌مکارانی سلیمانی بینه‌ی و به‌فه‌رمانی خانه‌قا بۆ کردنه‌وه و مانگانه بۆ برینه‌وه و به‌خه‌لات و به‌راته‌وه گه‌راپه‌وه! که‌چی نالی، تامردیش، له ئە‌سته‌موول مایه‌وه و قایل نه‌بوو تا رۆژی حه‌شر پێ بنیته‌وه خاکی پۆستالی جه‌ندرمه‌ی تورکان پیتیشیلی کردبوو. که‌سه‌یش نه‌یگێراوه‌ته‌وه بلئ هه‌ولئ داوه، نه‌ک سولتانی تورکان، کار به‌ده‌سته‌تیککی تورک چیه‌یه، بینه‌ی، به‌لکو، به‌په‌یچه‌وانه‌وه، پته‌ه‌ندی به‌رۆشبنیرانی بیگانه‌وه کردوووه و، ئە‌وه‌ی ئیمه، له‌م باره‌وه، زانیومان، ئە‌وه‌یه باسی زمان و ئە‌ده‌بی کوردی بۆ کردوون و، له‌مانه‌یشه شتی زۆری تریشی له‌بابه‌تی جه‌ور و سته‌می عوسمانیان و ژبانی گه‌له‌که‌ی له‌ژێر زه‌بری جه‌ندرمه‌کانیان بۆ کردبن.

دییه‌نیککی تری هه‌لسوکه‌وتی مه‌حوی له‌گه‌ل ئە‌م جۆره بابه‌تانه‌دا ئە‌وه‌یه له دیوانه شیعه‌ره‌که‌ی به‌ولاوه نیشانه‌یه‌کی کوردایه‌تی، به‌واتا نه‌ته‌وه‌یه‌یه رووته‌که‌ی، له‌پاش خۆی به‌جێ نه‌هیشتوووه. بیگومان ئیمه به‌هه‌یج جۆرئ مه‌به‌ستمان که‌م کردنه‌وه‌ی قه‌دری مه‌حوی و دیوانه به‌رز و بالا‌که‌ی نییه، به‌لام که مه‌سه‌له‌هاته سه‌ر هه‌لسه‌نگاندنی مه‌وزووعی، ئە‌بێ چی راسته ئە‌وه بوترئ و بنووسرئ.

که‌ دینه‌ سه‌ر دیوانه‌که‌یشی تاقه پارچه‌ی چیه‌یه شیعی نه‌ته‌وه‌یه‌ی تیا نییه و، ئە‌و

چوارینه‌بشی که کردومانه به‌کللی ده‌رگای دیوانه‌که‌ی و ئەلێ:

بنووسه، پیری دلم ئەمری کرد، ئیطاعه‌م کرد
له ئیبتیداوه که به‌یتێ مونسایی دیوان
گه‌دایه‌کی وه‌کو (مه‌حوی)، قه‌له‌نده‌رتیکی کورد
میسالی پادشه‌هی فوسه‌ه‌ی ساحیبی دیوان

ئەم چوارینه، له‌گه‌ڵ جوانیه‌ی بێ هاوتاکه‌بشی، که‌ خاوه‌که‌ی به‌دیوانه‌ شیعری به‌هاوتای شای
ئیران و، دیوانه‌ شیعره‌که‌ی به‌رامبه‌ر به‌دیوه‌خانی شای ئیران دانه‌نی که‌ پادشاهان و گه‌وره
پیاوانی ولات و ده‌روه‌ی تیا کۆ ئەبنه‌وه و، به‌لای ئیمه‌وه‌ خۆی گه‌لی له‌ هه‌موو شاهانی جیهان و
دیوانه‌ شیعره‌که‌ی له‌ هه‌رچی دیوه‌خانی شاهانه‌ مه‌زنتره، له‌م بواره‌دا که‌لینتیکێ گه‌وره‌مان بۆ پر
ناکاته‌وه. ئیمه‌ له‌م مه‌یدانه‌دا هه‌ر ئەوه‌نده‌مان ئەوئ بلیین ئەگه‌ر له‌ بابته‌ی شیعری نه‌ته‌وه‌بی و
هه‌لویتستی نه‌ته‌وه‌بیه‌وه‌ به‌راوردی مه‌حوی له‌گه‌ڵ حاجی قادری هاوچه‌رخێ نا، له‌گه‌ڵ نالیی
ماموستا و پیشینه‌بشی بکه‌ین، ئیجگار زۆر کورتی دینێ.

مه‌حوی، بێگومان، هه‌والی خه‌باتی گه‌لانی ولاتانی بالقانی بۆ رزگاربیون له‌ داوی
عوسمانییان به‌ر گوئ که‌وتوو. بۆیه، ئەبوو ئەگه‌ر نه‌شیتوانی پشتیوانیی خۆی بۆ ئەوان
ده‌ربیری، چونکه‌ ئەم مه‌لایه‌کی موسولمان و ئەوان مه‌سیحین و له‌ دژی خه‌لیفه‌ی موسولمانان
راپه‌ریون، ئەلیم ئەبوو ئاواتی راپه‌ربینیکی و بۆ گه‌له‌که‌ی خۆی بخوازی که‌ ئەمانیش چا و له‌وان
بکه‌ن، که‌چی له‌ جیهانی ئەسته‌موولی ده‌لاقه‌ی ولاتانی ئیسلامدا که‌ به‌سه‌ر هه‌موو کیشوره‌ی
ئهوروپادا ئەروانی، له‌ باره‌ی ئەو هه‌مووه‌ ده‌نه‌ سه‌رسام که‌رانه‌ی جیهانی شۆرشێ پیشه‌سازی و
دیوکراتی بۆرژوازییه‌وه‌ که‌ حاجی قادری هاوچه‌رخێ ئەسته‌موول نشینی ده‌یان چامه‌ و چه‌کامه‌ی
تیاوتوون و هانی کوردانی داوه‌ چاویان لێ بکه‌ن، ئەم هه‌ر ئەوه‌نده‌ دیته‌ گۆ شادمانی له‌ زالبوونی
له‌شکری سولتان به‌سه‌ر خه‌لکی راپه‌ریوی یۆنانا ده‌ربیری و، سه‌رکه‌وتنی ژاپۆن به‌سه‌ر روسیادا
نه‌گه‌رتیه‌وه‌ بۆ نوێکاری و پیشه‌سازی و شارستانه‌تی له‌ به‌رانبه‌ری ده‌ره‌به‌گی و زه‌ه‌روه‌نگ و
حوکمی خودسه‌ری و پاشکه‌وتویی روسیادا، به‌لکو به‌نیشانه‌ی گه‌وره‌بیه‌ی ئیسلامی بزانی گوايه
خواوه‌ند به‌ده‌ستی ژاپۆن تۆله‌ی عوسمانیی له‌ روس سه‌ندووته‌وه، له‌ کاتیکدا که‌ روسیا
چه‌ندین موسسته‌عمه‌ره‌ی ده‌یان ملیۆن موسولمان نشینی له‌ژێر ده‌ستا بووه‌ و به‌شێ له‌ له‌شکری
به‌زیوه‌که‌ی له‌ رۆله‌کانی ئەو موسسته‌عمه‌رانه‌ بوون، وه‌ک بلیتی ئەگه‌ر خوا بیه‌وئ تۆله‌ی
عوسمانی له‌ روس بکاته‌وه، نه‌توانی خۆی راسته‌وخۆ له‌شکری خه‌لیفه‌ له‌یه‌کێ له‌ و چه‌ندین
شه‌ره‌ی نێوانیانا به‌سه‌ریانا زال بکا!

نازیران!

قسه‌ زۆره‌ و کات ته‌سک و که‌م. هه‌یچیشمان له‌ باره‌ی هونه‌ری شیعری مه‌حوبیه‌وه‌ نه‌وت.

به لām نه چوهه بچي! با بميني بز کورپکي تر نه گهر مابين و، جاري خوا حافيز.

په راويز

(*) بهش به حالي سالم، باوكم، نهوندهي پتي كرابي، كاري خوځي له سهر ديوانه وده كهي كرده و، فاتحي رحمتي برايشم پييدا چوهه ته و دهسكاري تا نزيكه دوايي ديوانه كهي كرده و، ماوه ته و سهر من. نه گهر عومري نه مانهت باقي بي، سالاني (۲۰۰۲ و ۲۰۰۳) نه كم به سالي (كه شكولي مه محمود پاشاي جاف) و (ديواني سالم) و له و دوو ساله دا ناته و او ييه كاني هردوو كيان ته و او نه كم و نه يانگه ييتمه ناو مه كينه ي چاپخانه.

نه ميتيتمه و سهر ديواني كوردي كه بنووسي ناسراو كاك همه بوز، پشت به چنه دهنوس، كاريكي زوري تبارك دوه و بز خوځي لبي كوليه و ده ته و له سهر نووسيوه و پاشان كاره كهي خوځي خستوه ته به رده ستي ده سته ي كوردي كوري زانباري عيراق به هيواي له چاپداني، كوريش پرياري داوه ليژنه ي نه ده بياتي كوردي پيا بچيتمه و به مرجع همه بوز خوځي بي به نه ندامي نه و ليژنه يه. ليژنه ي ناوبراو كه هشت نو نه ندامي هه بوو و گه ليكي شيان مرزي شايان و ليها توو بوون، دوو سال به پيا چوه نه و ده سنوسه كهي همه بوز ده خهريك بوون و هم مو هه فته يي له سهر كونه و نه وه. سهره نجاميش كه ليوه و لبي. نهك هه له چاپ نه درا، كه سيش نه يزاني نوسخه كهي ليژنه خستبوويه دوا قاليبيه وه چي لي هات و له گوشه ي كتيبخانه ي كيدا گيرسايه و. ئيستاش همه بوز عه ودالي دواي وه لامي نه م پرسياره يه و ته نانهت پاش ناوميده بوون مه سه له كهي گهيانده شكات و شكات كاري لاي كوري زانباري. له خوالي خوځو شيوان دوكتور كاميل به سير و ماموستا مه لا جه ميلي روزه ياني و نه وانيش هيج گويان نه دا به و گالته يان به قسه كاني نه هات و، به ريوه بهر و نه نداماني تري ليژنه ي نه ده بيات و ده سته ي كوردي كوري زانباري له مه سه له كدا نه هاتنه دهنك و بيريشيان له وه نه كرده و له وه بكونه و نه و كتيبه كه و ته لاي كي و، بز له چاپ نه درا و، كه ي له چاپ نه دري؟

ليم بوورن له باسي شتوازي شيعري بابان و ديواني شيعري مسته فا به گي كورديه و، هاتمه سه ربا سي نه م ريس و گوريسه، به لām لاي خو مه و به پيوستم زاني نه م هه له ره خساوه به كاريتم و نه م رازه بدركيتم تا خوينده و اراني كورد پتي بزاني، تا نه گهر روزه ي له روزه ي نه و ديوانه له كونيكه و سهر هه لدا، بزاني سهر گوزه شته كهي چون بووه.

مه هوی

میرانگری په پیام و هه لوپستی جوامیرانه ی مه ولانا خالید

مه هه ده هه به باقی

سه رنج: ئەم نووسینه دوو به شه و ئەم چەند لاپه ریه به شی یه که میانه .

ئەگەر داگیرکردنی میرنشینگه له نیمچه سه ریه خۆکانی کوردی قه له مه روی عوسمانی، له کۆتایی نیوه ی یه که می سه ده ی نۆزده دا، شه قلێکی بیزاری و تووره بوونی به شیعی نالی و سالم به خشیب، ئەوا ئەم بیزاری و تووره بوونه، له سه ره تای نیوه ی دووهم و دواتری هه مان سه ده دا، به شیوه یه کی جیاواز و هه لکشوتر و تا ناستی یاخیبون، به میراتی بی شاعیرانی وه ک: مه هوی (۱۸۳۲-۱۹۰۶)، حاجی قادری کۆبی (۱۸۳۵-۱۸۹۷) و شیخ ره زای تاله بانی (۱۸۳۷-۱۸۱۰)، به جی ده هیلێ.. که ئەگەر ئەم هۆیه (هۆی داگیرکردن و له ناو بردنی میرنشینه کانی کورد)، شیوازێکی نیمچه یه کسان و له یه کچووی به که ش و هه وای شیعی نالی و سالم دابن؛ به لام شه قلێکی سه رومر جیاواز و له یه ک نه چووی به شیعی مه هوی و حاجی قادر و شیخ ره زا به خشیوه؛ که هه ر ته نیا و ته نیا هۆیه کانی داگیرکردنه که، رایه لی هاوبه ش و ناوکۆبی ئەم سی شاعیره ی دواییه و له م بواره شدا هه ریه که بان له چەندان بۆنه دا، شیعی حه سه ره تانمیزبان بۆ له ده ستدانی ئەو میرنشینه به گشتی و میرنشینی بابان به تاییه تی هه یه (که تیایدا چاویان هه له تیاوه).. ئەگینا جگه له وه ی بناوان و داروپه ردوو، واته: ستراکچهری شیعی هه ریه که له م سی شاعیره، تاییه تمه ندیی و بۆن و به رامه و ده نگ و په نگ جیاواز و روانگه ی سه ریه خۆیان هه یه. له هه مان کاتیشدا میراتی بی و هه وینی تووره بی و یاخیبوونی شیعی مه هوی، ده گه رپته وه بۆ هۆی تر و بۆ سه رده می تری پیش داگیرکردنی میرنشینه کانی کورد، که سه رده می سه ره له دان و بلاو بوونه وه ی بانگه واز و په یامی مه ولانا خالیدی شاره زووریه، له دوو تویی ته ریه تی نه قشبه ندیدا و میژووی ئەم ته ریه ته ش ده گه رپته وه بۆ چەند سه ده یه کی زۆر دیرینه تری پیش سه ره له دانی مه ولانا خالید و وه ک به لگه گه لی میژووی، پیمان ده لێن له پیش پیکهیتانی ده ولته تی سه فه و بیه وه (۱۵۰۱)، په لپوۆی له کوردستاندا زۆر بلاو بوو بیته وه و له هه ندی قوناغیشدا، روونا کبیرانی کورد له رابه ره دره وشاوه کانی ئەم ته ریه ته بوون، وه ک نمونه ی (شیخ عه لی کوردی - نامیدی)، که له سه ره تای پیکهاتنی ده ولته تی سه فه ویدا له ده رو به ری قه زوین، وه ک مریدی کی چالاکی عوبه یه وللای ئەحرار (؟- ۱۴۹۰ ز) رایه رایه تی ئەم ته ریه ته ی کردوو و به یاریکی نه ترسی دژی سه فه و بیه کان بووه و هه ر ئەوانیش له کاتی هیرشی ره شه کۆژیانه یاندا، بۆ

سەر سوننی و نەبارەکانیان، گرتوویانە و کوشتوویانە و ئەم کاری ڕەشەکوژییە سوننیش، زەنگی قەلاچۆ کردنی مەزەهەبی سوننی بوو لە باکوور و خۆرتاوا ئێراندا؟ کە لەم شالاوهدا، تەریقەتی نەقشبەندی، هاوھەلۆتستییکی دڵسۆز و پتەوی مەزەهەبی سوننی بوو لە دژی سەفەویەکان و ھەر ئەم ھۆبەش، خودی تەریقەتی نەقشبەندی خستە بەر شالای ڕاستەوخۆی سەفەویەکان و جیگە لە مەلبەندە دێربەکانی پێ لێژکردن و ناچاری کردن مەلبەندەکانیان بەرودوا بۆ تەوریز و ورمی بگۆژنەو و لەورمیشەو بە ھەموو ناوچەکانی کوردستاندا بلابیتتەو و لە ئاکامدا بەو ھۆبەو کە سولتانەکانی عوسمانی، سوننی مەزەھب بوون و شەری بەردەوامی سەفەویان کردوو، شاری ئەستەموول و ھەندێ قەلەمپەوی عوسمانی بکەنە دالەد و مەلبەندی چالاک و دواتریش لە زۆر جیگە ئاسیای ناوەراست و ھیندستاندا بلابیتتەو و چالاکسیان تێدا بنوێن، کە دوای چەند قسوناغ و ئالوگۆرێکی فیکری بەردەوام بەسەر ئەم تەریقەتەدا، یەکیک لە شیتاوە سەرەکییەکانی ئەم گۆرانکاریانە، لە ھیندستان، لەسەر دەستی شیخ ئەحمەدی سەرھیندی (؟- ۱۶۲۴ز)، ناسراو بە (المجدد)دا، شەقل بگری و پەلویۆی تری بۆ (مەککە) و شوێنانی تر، لێ بیتتەو.

ئەم شەقلە (مجدد)ە لەسەر دەستی ئەم رابەرەدا گەلە بوو، ئایدیۆلۆژیایەکی جیاواز و خۆتێکی تازە بەبەر ئەم تەریقەدا کردوو و ئەو تییۆری (وحدة الوجود)ەش، کە پێشتر ئەم تەریقەتە پێدەناسرا، کردییە (وحدة الشهود) و بەمەش پێچەوانەی بیروباوەرەکانی محیدینی عەرەبی (۱۱۶۵ - ۱۲۴۰ ز) بوو، کە لە دەمیگەو ئەم رێبازە بە چەقەستوویی ھێشتبۆو و لە ھەمان کاتدا بەرەنگاری ئەو تەقەللایانەش بوو، کە دەیانویست لە رێگە تەریقەتی نەقشبەندییەو، سەرۆپیۆندی ئایینی ئیسلام، لەگەڵ ئایینیەکانی تر دا گری بەدەن.

ھەر ئەم رابەرە پیتی وابوو بۆ کارکردنە سەر بیروباوەری دەسلەتداران و فەرمانرەوایان رینۆینی و ئامۆژگاری و رازیکردنیان، بۆ چاکە و خزمەتی خەلک، پرد و دیالۆگیک لەگەڵیاندا داھەزینتی و لەم پیناوەشدا نامەیکەکی زۆری بۆ ئەو فەرمانرەوای مەغولانە ناردوو کە لە ھەو کاتەدا حوکمی ھیندستانیان کردوو و لە ئاکامدا بە باری سەرنجی خۆی، قایلی کردوون و بەم ھۆبەو لەسەردەمی ئەمدا، ئەم تەریقەتە، رۆلێکی گزنگ و بەرچاوی بەخۆبەو دیو و بەرەو گەشانەو و کاملبوون و رەگ داکوتان و خۆرژگارکردن لە سێبەر و جیپەنجە رێبازەکانی تر، ھەنگاوی ھەلگرتوو و بەردەوام جەماوەری زۆرتری لێ ئالاو، کە دواتر لەسەردەمی (شاغولام عەلی)، ناسراو بە شیخ عەبدووللای دەھلەوی (؟- ۱۸۲۴ز)دا، خانەقاکی لە ھیندستان بۆتە مەلبەندیکی درەوشاوە و بەھزاران ئەویندار، لە ولاتانی ئاسیا و ئەفەریقاوە زیارەتیان کردوو، کە مەولانا خالیدی شارەزووری، یەکیک بوو لەو ئەویندارانە لە سالی (۱۸۰۸)دا، بۆ ماوەی دوو سال بۆتە شاگردی و ئیجازە تەریقەتی تازە نەقشبەندی (المجدد)ی لێ وەرگرتوو و سالی (۱۸۱۱) بۆ کوردستان گەراوەتەو.

به لّام مه ولانا خالید بهر له وهی له کوردستانه وه بجیته هیندستان و دوی ته وهش بزی گه راوه توه، کوردستان به گشتی و قه له مروهی بابان و پیته خسته که بیان (سلیمانی) به تایبه تی، له وه پری پشیتی و داپژان و دوکه وتوویدا بو، چونکه شهری شیعه و سوننی نیوان ههردوو دهوله تی قاجاری و عوسمانی و شهری ئەم دووانهش له گه له دهوله تی روس له لایه ک و شهری خوتناوی و بهرده وامی میرنشینه کانی بابان، سۆران و ئهردلان و ناژاوه و ناکوکی نهپساوی نیوان ئەندامانی بنه ماله ی فرمانروایی بابان له سه دهسه لات، له لایه کی تره وه، ببوه مایه ی تیکدانی باری ژبانی کۆمه لایه تی و داته بینی ئابووری و باریکی گران به سه ر ئەستۆی جه ماوه ره وه، خه لکه که ی به جوژیک وه رس و بیتزار و شپرزه کردبو، که به دوی دهره تان و چاره سه ریکدا ده گه ران... بۆیه هه ر که مه ولانا خالید گه رایه وه و بانگه وازی بۆ ریبازه تازه که ی به ناو خه لکدا بلاو کرده وه، خه لکه که وه ک بانگه وازیکی رزگار که به پیریبه وه چون و پیشوازییان لی کرد؛ به تایبه تیش چینی جووتیاران و توژی بازاری، که شه ر و شوژی خوتناوی و بهرده وامی ناوچه که، ژبانی لی شتواندبوون و زبانی له بهرزه وهندیبه کانیان ددها.

له بهر ئەوه له ماوه یه کی زۆر کورت و چاوه روانه کراودا، به هه زاران که س، شه پۆل شه پۆل له هه موو لایه کی کوردستانه وه، له دهوری ریبازه که ی مه ولانا خالید ئالان.

به لّام سه رباری ئەوه هه موو شه ر و مملانی و ناکوکیبه ی پیشتر باسمان کردن و له ناوچه که دا بوون، میملاتیکی سه رسه خت و به ره به ستیکی تری پته وی بهرده م ته ریه تی نه قشبه ندی، که پیشتر له ناوچه که دا بوو، ته ریه تی (قادی) بوو. ئەم ته ریه ته ش زانی گه وره و ناودار: شیخ ماری نویدی (۱۷۵۳-۱۸۳۸) رابه رایه تی ده کرد و به وه هۆیه شه وه که ئەم ته ریه ته له دیر زه مانه وه، ره گوریشه ی له هه ریمه که دا بووه و له گه ل سه ران و کاربه ده ستانی بابانی و عوسمانیدا، سه روپیته ندی به هیزی هه بووه و هاوکاتیش گه رانه وه ی مه ولانا خالید و بلاو بوونه وه ی خیرا و به رفراوانی ته ریه تی نه قشبه ندی، به مه ترسیبه کی گه وره و راسته وخۆ، بۆ سه رخۆی زانیوه، بۆیه هه ر زوو که وتوته دوژمنایه تی و زمان لیدان و راپۆرت نووسین لای میرانی بابان و سه رانی عوسمانی و ته نگ پیته لچینی مه ولانا خالید و هه ره شه و ته قه لالی تا راده ی تیرۆر کردی... هه موو ئەمانه ش بوونه ته هۆی ئەوه ی ته ریه ی نه قشبه ندی له لایه ن جه ماوه ری دژ به و سیسته مه وه، وه ک تاقانه ئەله رناتیف و هه لۆیستیکی دژ به زولم و زۆرداری وه ربگیری... به تایبه تیش که مه ولانا خالید هه ر له سه ره تای بلاو کرده وه ی په یامه که به وه، له ریگه ی (نووسین) وه بۆ سه رانی بابانی و عوسمانی و قاجاری و ته نانه ت بۆ خودی شیخ ماریفیش، که وتوته سه رکۆنه و ره خنه لیگرتنی سیسته مه سه پاوه که و هوشیار کردنه وه ی سه ره به ری خه لک... که به م کاره ی مه ولانا خالید، بۆیه که مجار له میژوی گوتاری رووناکییری کوریدا، جوولانه وه یه کی شاری و شارستانیبانه، دیالۆگ و مشتومریکی فه ره نگیی و نیشتمانیبانه، له ناو رووناکییرانی ئەو رۆژگاره دا، دیتیته ئاراوه و زه مینه یه کی به پیت و به برشت، بۆ هیانه

کایه قوناغیکی نوئی پروناکبیری ده پخسی، که هەر له و سهرده مه دا گه وره ترین بزوتنه وهی شیعی، له سهر دهستی نالی و سالم و هاو پیکانیان و گه شان وهی دیالیکتی (سلیمانی) سهره لده دا که تا ئیستا بهرده وامه و سهره تاکانی ده گه پیتته وه بۆ ئه و رۆژگاره ی مه ولانا خالید، که له پیکه ی ته ریه ته نه قشبه ندیه وه، باس و خواستی تازه ی فه ره نه گیی ده ورووژتینی و په خنه ی توند و تیژ له رابه رانی له ری لاده ری ئایینی ئیسلام و فه رمانه وایانی مله وور و سیسته می گه نده لیبوی سیاسی ده گری... که ئه گه ره له میژوی بزوتنه وه گه لی ئایینی ئیسلامدا، نمونه ی وهک (ئاته ئیزم- ئیلحاد)، (سۆفییزم) و (ته ئویلی) و رابه رانی تری وهک (سوه ره ووردی) و (ئیبین راوه ندی- ۸۲۵-۸۶۴)، له ناو گو تازی پروناکبیری عه ره بی و ئیرانیدا هه بووین، ئه و بزوتنه وه ی نه قشبه ندی (المجدد)، که مه ولانا خالید له کوردستاندا پیاده ی کردوه، نمونه یه کی به رجه سته ی ئه و بزوتنه وانه یه، که به گیانی په خنه ی ئایینی و ریفورمخوازی و واقیع بینانه کۆمه لگه ی کوردستانه وه، بۆ چاره سه ری کیشه کانی ئه و کۆمه لگایه وه، هه نگاوی هه لگرتوه و هه ره له م روانگه یه شه وه بووه، که ئه و کاته ی مه ولانا خالید بۆ خویندن له هیندستان بووه، شیعی حه سه ره تی دیدار و دیتنه وه ی کوردستانی نووسیه و دواتریش هه ره ئه م روانگه نیشتمانیه، بۆ شاعیرانی وهک نالی و سالم و هاو پیکانیان بۆ ته سه رمه شق و چا ولیکه ری.

ئه گه رچی مه ولانا خالید هه ره ته نیا (۹) سالی پر له مملاتی و پرویه پروبوونه وه و ده سته ویه خه بوونی ئه و واقیعه گه نده له ی پچ مه ودا دراو له و (۹) ساله شدا، بهک دوو جار په نجاندیان و گوشاریان بۆ هینا، تا پیتته ختی بابان (سلیمانی) به جی بهیلتی، به لام له ماوه ی ئه و (۹) ساله دا، ئه و واقیعه ی به جوژیک هینایه جووله و جۆش و خرۆش، که په یام و بانگه واز و لایه نگره کانی مه ولانا خالید، وهک ناگروپوشو، به ئاقاری مه ولانا خالیددا، به رین و به رینتر ده ته نیتته وه. به راده یه ک که ته نیا له تازه شاریکی وهک (سلیمانی) دا و وهک کلۆدیوس جیمس ریچ (۱۷۸۷-۱۸۲۱)، خۆی له و رۆژانه دا له ناو واقیعه که دا بووه و ده یگه پیتته وه، ناماری مرید و لایه نگرانی گه یشتوونه ته (۱۲) هه زار و له ده ره وه ی کوردستانیشدا گه یشتوونه ته (۲۰) هه زار مرید و (۳۴) خه لیفه ی کورد و (۳۳) خه لیفه ی سه ره به نه ته وه کانی تر که ئه م ناماره زۆر و جوگرافیا به رینه، بۆ ئه و ماوه کورته ی مه ولانا خالید بۆ کوردستان ها تۆته وه (۱۸۱۱) و تا کوردستانی جیه پیتته وه له (۱۸۲۰)، جیتی سه رنج و لی رامان و به لگه ی ئه وهن، چه ند له و سیسته مه ی ئه و رۆژگاره بیزارن و له سه روو ئه مه شه وه توانای ئه م رابه ره پروناکبیره ده رده خه ن، که چۆن له ناو ئه و واقیعه گه مارۆ دراوه ی به مملاتی و به گژدا چوونه وه ی سه رانی بابانی و عوسمانی و ته ریه ته ی بالاده ستی (قادری) دا، توانیوتی ئه و واقیعه سه رکوت و بیده نگ کراوه، به پیتته ده نگ و جووله و راپه رین و ئه و بزوتنه وه فیکری و پروناکبیریه شارییه هه لایستی و له ناو گوشار و ته نگ پیه له چینیکی بهرده وامدا، مشتومر و مملاتییه که به خرۆشای بۆ دوا ی

خۆی به جی بهیلتی و به یه کجاری کوردستان به جی بهیلتی؛ که خودی بریار و سه ره له گرتن و جیهیتشته که ی کوردستانی، هه لۆیستیکی تری خوینده واران و شاربیانه ی مه ولانا یه و کاتی ده بیینی ئاستی مملاتی و رو به رو بوونه وه که خه ریکه بگاته به کارهینانی زمانیتی تری جیا له نووسین و مشتومی، که زمانی باوی چهک و یه کتر کوشتنه، ئه وسا به و بریاری سه ره له گرتن و جیهیتشته ی کوردستانی، دهیسه لمینی که ئه و پروای به دیالۆگی شاری و شارستانیانه هه بووه.

مه ولانا خالید له دوای کۆچی کتوپری بۆ به غدا (۱۸۲۰) و دوایبتر له وێهه بۆ شام و مه رگی ناکاوی هه ر له ئاواره ییدا (۱۸۲۷)، دوو کهس له خه لیفه کانی، له هه موو ئه وانیتتر چالاکتر و به نفووزتر بوون و خانه قاکانیان بوو به ناوه ندی گرنگی ئیرشاد و رابه رایه تی بلا و کردنه وه ی ته ریه قه ت، که یه که میان: شیخ عوسمانی سیراجو ددینی بیاره (۱۷۸۰-۱۸۶۰) و ئه ویتریان شیخ ته های شه مزینی (؟-۱۸۳۵) بوون، که ئه گه رچی ناوه ندی هه ردوو خانه قاکه له ده ره وه ی قه له مه وه ی بابان، واته: له ده ره وه ی مشتومی و مملاتی به رده وامه که ی مه ولانا خالیددا بوون، به لام ئه می دواییان به هه مان گه رمایی و جۆشی ریفۆرمخوازانه ی مه ولانا خالیده وه، درێزه ی به زیندوو راگرتنی بیرو راکانی ته ریه قه تی (مجدد) دا و که وته سه رکۆنه ی هه ردوو سیسته می حوکمی عوسمانی و قاجاری و له ئاکامیشدا له رۆژگاری شیخ عوبه یدوللای نه هری (۱۸۳۰-۱۸۸۳) دا، بۆ چاکترکردنی باری ژبانی خه لک، راپه رپین و شۆرشه ی به ربلاوی سالی (۱۸۸۰) ی له دژی رژیمی قاجاری لی که وته وه و دواتریش هه مان پیره و، له شۆرشه کانی شیخ عه بدولسه لامی بارزانی و شیخ سه عیدی پیران و دواتری به رزاندای به رده وام بوون و بالی دووه میشیان، بالی خانه قای بیاره و شیخانی هه ورامان بوو، که هه ر ئه وه ندی له مه له بند و جه رگه ی مملاتی و مشتومی که دوورکه وته وه و له نیوان سنووری هه ردوو ده وه ته تی قاجاری و عوسمانی جیگیر بوو، ئیتتر مۆرکه (پووناکیبری و ریفۆرمخوازی) یه که ی له ده ست داوه و مۆرکی فیتکردنی رۆتینی نوqsان جیتی گرتوه (۱). .. که ئه م هه لۆیسته ی ئه م خانه قایه، جیتی سه رنج و وردبوونه وه یه، چونکه هه مان بالی (مجدد) ی نه قشی، له سه رتاسه ری ناوچه که دا، به هه مان گیانی ریفۆرمخوازانه ی راپه رپیه، له گه ل خه م و خۆزگه ی خه لکی سته مدیده دا بووه و له دژی زولم و زۆرداری راپه رپیه، که شۆرشه کانی شیخ شامیلی داغستانی (۱۷۹۷-۱۸۷۱) و (سو فی ئیسلام) ی هیندی و (خواجه یوسفی قه شغه ری) و (عه بدولقادی جه زائیری)، نمونه ی به رجه سته ی په ریه وانی ئه م باله (مجدد) ی ته ریه قه تی نه قشه ندین.

به لگه شمان له سه ر خۆ نه بان کردنی خانه قای بیاره، له به رامبه ر په یامی ریفۆرمخوازانه ی ته ریه قه تی نه قشیدا، سه رخوا رکردنه وه یه کی خیرا و راگوزارییه، له جیهانی شیعیری لوتکه یه کی شیعیری ناو کهش و هه وا و ته متومانی فیکری خانه قای بیاره، که شیعیری مه وله وه ی تاوه گۆزییه (۱۸۸۰-۱۸۸۲).

شیعیری مه وله وه ی تاوه گۆزی له گه ل ئه وه شدا که بۆن و به رامه ی نیشتمان به هه موو که ژ و

کوستان و گهرمیان و رووبار و قهلبهز و سروه و درهخت و مرۆقبيیهوه، بانگمان دهکهن و پیمان دهلین که هه موو جوانییهکانی کردگار، وهک (کچه کوردیکی نازدار، به بهرگ و پۆیلانهی تهواوهوه) (۲) له کوردستانان؛ کهچی له گهله ئه مانه شدا سه رجه می شیعری مهولهوی، یادیک له میرنشینی بابان، یادیک بۆ له دهستدانی میرنشینی بابان، یادیک له رووناکبیران و شاعیرانی پیتتهختی بابان ناکات، که لهو رۆژگارهدا درهوشاوهترین شاری فه رههنگیی کوردستان بووه. ته نانهت مهولهوی، که چندان جار له هه ورامانهوه، نامه ی شیعری بۆ به غدا بۆ (مهحمود پاشای جاف) دهنووسی، یان که مهولهوی خۆی له به غدا بووه و له وپوه نامه ی شیعری بۆ (ئهحمه د پرسی) ی بۆ بناری هه ورامان دهنووسی، به سه ر (سلیمانی) مهلبهندی مهولانا خالیدی نه قشبه ندیدا باز دهدا و له ناوهینانی ئه و شار و شارۆچکه و جیگایانه شدا، که له دووتوی شیعرهکانیدا به لیشاوه هه ن، ناوی تاقه چیا و گوند و شارتیکیش ناهیتنی، که له جوگرافیای میرنشینی بابان، واته له مهلبهندی مهولانا خالیدان! له مانه ش سه یرتر، له سه رتاسه ری شیعری مهولهویدا، تاقه شیعریک و تاقه به یتیک، به لکو تاقه حه رفیکیش به دی ناکه ین، که یادی له مهولانا خالیدی کردیت!!

خۆ ئه گه ر ئه م ریتباز گۆرینه ی خانه قای بیاره و هاوته ریب نه بوونی له گه له پهیامی (مجددی) نه قشبه ندیدا، ئاوردانه وه و لیکۆلینه وه ی تایبه تی بویت؛ که ئیره جیتی نییه، به لام خۆ جیا کردنه وه و جیا وازبوونی روانگه و کهش و هه وای شیعری مهولهوی، له گه له ریتبازی مهولانا خالید و شیعری قه له مره وی بابان، هۆی ئه وه یه که جیهان بینی مهولهوی و داروپه ردووی شیعرهکانی له سه رچاوه قوولهکانی عیرفانی ئیرانی پارا و ده بی و ئه م سه رچاوه یه ش، تیکه له به کی فره روانگه یی ئایینه کۆنهکانی ئیرانه، هه ر له بودایی و میترا بییه وه، تا زه رتوشت و ئیسلام؛ که سه ریاشقه به رجه ستهکانی ئه م شیعره، جه لاله ددینی رۆمی، واته: مهولهوی رۆمییه و پیتش مهولهوی تاوه گۆزیش هه موو شاعیرانی دیالیکتی گۆران و مه لای جزیری و دواتریش وه فایی مه هابادییه و که میتیکیش (بیخود)، هه ر له م سه رچاوه یه وه پارا و بوون.

ئه مه له کاتیکدا که شاعیرانی هاو رۆژگاری مهولهوی تاوه گۆزی، وهک نالی و سالم و هاو رۆژگانیان، که له ناوجه رگه ی مملانی بییه که ی و سه ره له گرتن و کۆچی مهولانا خالید، له سلیمانییدا، سه ریان هه لدا، بچ ئه وه ش که هیچیان سه ر به ریتبازگه که ی مهولانا خالید بن، کهچی هه موویان میراتی و هه وینی بزوتنه وه و مملانی بییه که ی مهولانا خالید گرتییه وه و تاراده یه کیش تیوه ی گلان و بچ سلنه مینه وه، شیعریان له و کهش و هه و جه نجال و خرۆشاوه دا چاوی هه له پینا و ناسنامه و مۆرکی سه رده مه که یان له شیعرهکانیاندا هه لگرت.

خۆ ئه گه ر نه بوونی سه ر و پتیه ندیی مهولهوی له گه له نالی و سالم و هاو رۆژگانیاندا، به گریمان و هۆی ئه وه دابنیتین، که نالی و سالم، سه ر به ته ریه ته تی نه قشبه ندی نین، ئه ی خۆ شاعیریکه ی وهک (مهحوی)، که خۆی و باوکیشی، نهک هه ر سه ر به ته ریه ته تی نه قشبه ندین، به لکو هه ردووکیان

به رودوا، خه لیفه‌ی شیخ عوسمانی بیاره، واته: خه لیفه‌ی هه مان (پیری) مهوله‌وی-ن!، که چی مهوله‌وی تاقه شیعر و تاقه هه رفیتیکی بۆ (مه‌حوی) ش نیبیه!! (۳) به لام (مه‌حوی)، که مه‌به‌ستی سه‌ره‌کی ئەم نووسینه‌ی ئیمه‌یه و سه‌ر به‌شه‌پۆله شیعریه‌که‌ی دوا‌ی نالی و سالم و دوا‌ی رووخان و له‌ناو‌چوونی میرنشینی بابان و دوا‌ی ماوه‌یه‌کی دره‌نگتری کۆچی مه‌ولانا خالید، له‌گه‌ل شاعیرانی هاوته‌مه‌نی خۆی، وه‌ک: (حاجی قادری کۆبی) و (شیخ په‌زای تاله‌بانی) و... هتد دا سه‌ره‌له‌ده‌دات؛ ئەگه‌ر چه‌ندان په‌گه‌زی شیعریه‌ی، له‌ شیعره‌کانی‌اندا جیتی ئاوردانه‌وه و لیکۆلینه‌وه بن، ئەوا به‌رجه‌سته‌ترین په‌گه‌زی شیعریه‌ی مه‌حوی، په‌گه‌زی هه‌لو‌تسته، که سه‌روم‌ری سیماکانی سه‌رده‌می مه‌ولانا خالید له‌ خۆیاندا کۆده‌که‌نه‌وه و به‌هه‌موویان بنچینه‌ی شیعره‌کانی مه‌حوی پیکدی‌ن.

شیعریه‌ی مه‌حوی به‌رجه‌سته‌کردنی جوامیرانه و راست‌گۆیانه‌ی ئەو واقیعه‌یه، که مه‌ولانا خالید خرۆشاندی و به‌خرۆشایی بۆ دوا‌ی خۆی جیه‌ت‌شت و به‌دوا‌یشیدا داگیرکردنی دل‌په‌قانه‌ی له‌شکری عوسمانی بۆ سه‌ر قه‌له‌مه‌ره‌وی بابان به‌سه‌رداها‌ت و جگه‌ له‌ مه‌حوی، که‌سی تر نه‌یتوانی وه‌ک مه‌حوی، له‌ناو‌ج‌ه‌رگه‌ی رووداوه‌کان و رووبه‌رووبونه‌وه‌دا بمینیتته‌وه و به‌رگه‌ی ئەو هه‌موو ته‌نگ پیه‌له‌چین و هه‌ره‌شه و زه‌بر و زه‌نگ و گوشار و گه‌مارۆ رۆحیه‌ی بگری، که مه‌حوی له‌ به‌رامبه‌ریاندا سه‌نگه‌ری شیعریه‌ی لینگرتن و له‌گه‌لیاندا ده‌سته‌ویه‌خه بووه‌وه... به‌پاده‌یه‌ک که له‌ تیکرای شیعریه‌ی مه‌حوی و ته‌نانه‌ت له‌ زۆرینه‌ی به‌یته شیعره‌کانیشیدا، هه‌ست ده‌که‌ین: ها ئیستا نا، تاویکی تر، چه‌ند جه‌ندرمه‌یه‌کی داگیرکه‌ری عوسمانی، هه‌لده‌کوته‌ سه‌ر مه‌حوی و لیتی ده‌نه‌ون و به‌ده‌ست به‌ستراویی بۆ به‌ر سیداره‌ی ده‌به‌ن و مه‌حویش له‌ ده‌میکه‌وه خۆی بۆ ئەم به‌رسیداره‌ بردنه‌ ئاماده‌کردوه...

چونکه سه‌ره‌له‌به‌ری شیعریه‌ی مه‌حوی، شیعریه‌ی په‌خه‌ی توندوتیژ و یلار و توانج و لاقرتی و ده‌مامک هه‌لمالینه، له‌سه‌ر ئەو واقیعه‌ی، به‌درۆ و ده‌له‌سه و فرت و فیل و چاو و راو، جه‌ماوه‌ر ده‌چه‌وسیتنه‌وه و ئایینی ئیسلامیش ده‌که‌نه سوپه‌ر و چه‌تر! ئەو واقیعه‌ی مه‌حوی سه‌رکه‌شانه دژی وه‌ستاوه‌ته‌وه، ئەوه‌نده سه‌خت و دژوار بووه، که مه‌حوی به‌ته‌نیا تیایدا ماوه‌ته‌وه و به‌رگری کردوه و وه‌ک (نالی) پیناسه‌ی ده‌کات: ئەگه‌ر شاعیریک دل‌ی له‌به‌رد نه‌بیت، ناتوانی تیایدا بژی... بۆیه که نالی (دوا‌ی جیه‌ت‌شتنی یه‌ک‌جاره‌کی ئەو واقیعه، کاتج له‌ شامه‌وه، نامه بۆ سالم) ی به‌جیمای ناو ئەو واقیعه‌ی پر ترس و بیمه‌ ده‌نووسی، پیتی ده‌لی: ئەگه‌ر دل‌ت له‌به‌رد نه‌بوایه، چۆن ده‌توانی به‌رگه‌ی ئەو هه‌موو دژواریه‌ی بگریته؟:

حالی بکه به‌خوفیه، که ئەی یاری (سه‌نگ دل)

نالی له‌شه‌وقی تو‌یه ده‌نی‌ری سه‌لامی دوور

که هه‌ر نالی خۆی، له‌ جیه‌گه‌یه‌کی تری هه‌مان به‌یتدا، ئامازه‌یه‌کی سه‌یر، به‌که‌ش و هه‌وا و زه‌بروزه‌نگ و درن‌دایه‌تی سه‌رده‌مه‌که ده‌کات و به‌ئه‌ندازه‌یه‌ک باسی مه‌ترسی و بالی په‌شی

داگیرکه رانی عوسمانی دهکات، وهک ئه وهی سیخوریان له سه ره ناسه دانی خه لکیش دانا بیت: (حالی بکه به خوفیه!)...

به دوای نالی-شدا، شاعیرانی تری هاو رۆژگاری مه حوی و هاوته مه نه کانی، وهک: حاجی قادری کوی و شیخ رهزای تاله بانی و که یفی جوانرۆیی و... به رودا له دوری مه حوی نه ماون و کوردستانیان جیه شتوه، که حاجی قادر و که یفی جوانرۆیی، هه زو سه ری خویان هه لگرت و له ئه سته مو لدا گیر سانه وه و هه ره له ناو ره بیه شدا سه ریان نایه وه. شیخ ره زاش له نیوان سلیمانی و که رکوک و کۆیه و ئه سته مو لدا، که ریده یه کی نه گیر سا وهی بی لانه و بی دالده بو.

که چی مه حوی، به هه مان گیانی ره خه گرانه ی مه ولانا خالی ده وه، به ته نیا و بی پشتیوان، له مه یدانیکی پر ترس و بی می روو به رو بو نه وه که ده سه لاتداران به زه بیان به هیه چ زینده وه ریکی کوردستاندا نایه ته وه و (سالم) واته نی: ده ست له دار و دره خستی پیرو زه ی سه رگۆری پیاو چاکانیش ده وه شین و (ئه وه نده شوومن، له شه خیسش ده دن زه ره) و... ئا له و دارو یاره دا، مه حوی به تین و تاوی به رزی شیعه وه، بیباکانه و نه تر سانه، به بی ئه وه ی بو ساتیکیش له هه ق بیژی بکه ویت، گیانی خۆی ناماده ی مه رگ کردوه و ته شه ری گرتۆته ناهه ق و دا کوکی له هه ق کردوه و له خه م و خه ونی مرۆف دو اه... له کیشه ی رۆژانه ی مرۆف دو اه... هه لویستی شیعی جوامیرانه ی بو ده سته به رکردنی به خته وه ری مرۆف نواندوه و ره خه ی توندوتیژی له ده سه لاتداران و ئه وانیش گرتوه، که هاو کاری ده سه لاتدارانی بیگانه یان کردوه و به گژ زو لم و زۆردا چوه. هه میشه له به ری هه ق بیژی دا بو وه و هه رگیز سازشی له گه ل ده سه لاتداران و فه رمانه روایانی رۆژگارا نه کردوه. ته نانه ت ئه و شیعه ره که به یۆنه ی سه ره که وتی سولتان عه بدو لحه میدی دو وه م (۱۸۷۶ - ۱۹۰۹ ز)، به سه ره خه لکی یۆناندا نووسیویتی و پیخۆش حالی خۆی پی ده بریوه، ده بی به چاوی ئه و رۆژگاره سه بر بکری و لیک بدریته وه، که به رای ئیمه، بو دو هو ده گه ریته وه:

۱- له ماوه ی (۴۰۰) سالی رابردو دا و به سو نگی شه ره کانی نیوان سونی و شیعه وه، دیدی ئایینی به جو ریک تیکه ل دیدی سیاسی بیو، هه لویستی سیاسی له سه ره داده ریژرا و له مه شدا مه زه بی سونی، لایه نگری له ده وه له تی عوسمانی و مه زه بی شیعه ش لایه نگری له ده وه له تی قاجاری ده کرد. به تاییه تیش وه ک پیشتر و تمان: له کاتی شالا و بردنه سه ره رابه رانی ته ریه تی نه قشی و لایه نگره کانیاندا، له لایه ن شاهه کانی سه فه وییه وه، رابه ران و لایه نگرانی نه قشبه ندی، ناچار ده بوون ها وه لویستی له گه ل سونینییه کاندایه کهن و به و هو یه شه وه سولتانه کانی عوسمانی، سونی بوون، بو یه به هه لیان ده زانی ئه م شالا وه ی سه فه وی بقۆز نه وه و پشتیوانی له سونی مه زه ب و مه زه به به ره شالا و که و تو وه کانی سه فه وی بکه ن.

۲- سالی (۱۸۷۸)، له گه رمه ی خو ناماده کردنی گه لی کورد، به رابه رایه تی شیخ عوبه یدو لالی نه هری و هاوته ریه تی مه حوی، بو رابه رین و شو ریش، دژی رژیمی عوسمانی، که

تازە لەدوا جەنگی دۆراوی لەگەڵ روس بپووه و بەو بۆنە یەشەوه کە گەلی ئەرمەن، لەو جەنگەدا، بەنهیینی و بەناشکرا، پشتیوانییان لە سوپای روس کردبوو؛ سوپای روسییش بۆ پاداشتدانەوهی چاکە ی ئەرمەن؛ لە کۆنگرە ی ناستی: سان ستیفانو (۳ مارتی ۱۸۷۸) و دواتر لە پەیمانامە ی بەرلین (۱۳ تەمووزی ۱۸۷۸)دا، مەرجی بەسەر دەوڵەتی عوسمانیدا سەپاند، کە دەبی یاسای نۆتۆنۆمی، بۆ ناوچە ئەرمەن نشینەکان پیاده بکات و لەمەشدا بەشیتکی زۆری خاکی کوردستان، بەر ئەو یاسایە دەکەوت و دەوڵەتانی ئەوروپاش هەمان پشتیوانییان لە کیشە ی ئەرمەن دەکرد، کە ئەگەر هۆشیاری شیخ عوبەیدوللا و بەتەنگەوه هاتنی گیانی دۆستایەتی کورد و ئەرمەنی نەپاراستبایە، ئەم بریارە ی روسیا و دەوڵەتانی ئەوروپا، گەلی کورد و ئەرمەنی دەگلانده شەرتکی لایەلا و خۆیناویبەوه؛ بۆیە مەحوی ئەم رووداوانە ی بەوردی سەرنج داوه و هەموو ژێرکەوتنێکی دەوڵەتانی ئەوروپا و سەرکەوتنی سولتان عەبدوڵحەمیدی عوسمانی، بەسەریاندا پێ خۆش بووه... کە رووناکبیر و شاعیریکی هەمان رۆژگاری وەک حاجی قادری کۆبی، کە لەو کاتەدا خۆی لە ئەستەموول بووه و لە نزیکەوه رووداوەکانی سەرنج داوه، لەمەدا هەمان هەلۆتستی مەحوی هەبووه لەبەر ئەوه ئەم شیعەری مەحوی، بۆ ئەم سەرکەوتنە ی سولتانی عوسمانی، نابیتە مایە ی داکۆکی لە دەسەلداران و فەرمانرەوایان، بەلکو شیعری ئەو رۆژگار و رووداوانە یه، کە مەحوی بەلای خۆیەوه، هەلۆتستی سیاسی لەسەر دارشتوون.

بۆیە شیعری مەحوی، شیعری هەلۆتستی سیاسی و پەرخەنی رووناکبیرانە ی شاعیریکی شارە و لەو رۆژگار و سەردەمە بەزۆر داسەپاوانەدا، کە هەموو نازادییەکی مرۆقی تیتدا پینشیل دەکری و لە هەموو زەمان و لە هەموو جێگە یه کیشدا، خەمی مرۆف دەلاوتینی؛ کە ئەم پەيامە ی مەحوی، جگە لەوه ی درێژە ی پەيامی بەپیتترین سەردەمی رووناکبیری کوردییە، کە بانگەوازه ریفۆرمخوازەکی مەولانا خالید هەژاندی، لەهەمان کاتیشدا ئەزمونێکی دەگمەن و نمونە یهکی ناوازه یه لە مێژووی ئەدەبی کوردیدا، کە ئەگەر (حافزی شیرازی) و (خاقانی) و (عوبیدی زاکانی) لە ئەدەبی فارسی و (ئەبونەواس) و (ئەبوعەلای مەعەری) یش لە ئەدەبی عەرەبیدا، هەمان پەيام و هەلۆتستیان بۆ نازادی مرۆف هەبووبی، ئەوا پەيام و هەلۆتستی شیعری مەحوی، لە هەلۆتست و پەيامی ئەوان کەمتر نەبووه.

۲۰- ۲۷/ ۸/ ۱/ ۲۰۰۱

پەراوێز

- (۱) هەلکەوت حکیم: ابعاد ظهور الطريقة النقشبندية في كردستان - في اوائل القرن التاسع عشر - مجلة دراسات كردية - العدد (۱) كانون الثاني ۱۹۸۴ - ص ۵۵-۷۶ .
- (۲) ئەوانە ی ناو کەوانە کە قسە ی شاعیری گەوره (گۆزان)،
- (۳) بەلام مەحوی شیعری بۆ مەرگی مەولەوی هەیه .

سەر که جۆشیکى نه بئى

سەر که جۆشیکى نه بئى، من زرکه تالم بۆ چييه!
دل که هۆشیکى نه بئى، شيشه ی به تالم بۆ چييه!
دهرد و داغیکى دهروونی گهر بئى، با رهنگ و روو
سیس و موغبه ر بئى، که مالم بوو جه مالم بۆ چييه!
تهجره به ی عاشق به سووتانى دهکرد ئه و ظالمه
سهیری که ن ئیستا دهلی: مشتئى زوو خالم بۆ چييه!
پتی به سهرما نا که بوومه خاکی رتی، گهردم شوکر
گه ییه داوینی، دهلالییى با ی شه مالم بۆ چييه!
داغی سیننه و پیچ و تابى دوودی ئاهم خو هه یه
مۆر و طورپه ی ئینپه راطۆر و قه رالم بۆ چييه!
خهلق ئه و مه جبووری دوو خو خستنى خهلقن به جان
من به دل مه نفوورمه، روتبه ی جه جالم بۆ چييه!
ماله پیتکیتنییه مال و، گه ینه حالى خو یه حال
من که و حالى بم، ئیتر مال و حالم بۆ چييه!
پر به پئى زنجیره ی شیتیبی، داغی سه ودا پر به سهر
سهیری حالى خو مه، سهیری زولف و خالم بۆ چييه!
دهرده دار نه لبهت زویانى دهرد و هسه رت تی دهگا
چاوی بیما ری ده زانی، ناله نالم بۆ چييه!
دل گله و شه کوهی له شه که نجه ی عه ذابى زولفی یار
کرد و، ئه و فه رموی: ئه دی زنجیری زالم بۆ چييه!
حاله به د حالییى له شوین و، ماله ویرانییى له دوو
«مه حویا»! گهر ئه هلی حالى، حال و مالم بۆ چييه!

به هو ی

له نیوان دوو غه‌زله‌لی شه‌و و رۆژی هه‌مدی و مه‌هویدا لیکۆلینه‌وه و به‌رامبه‌ری

نووسینی: دکتۆر ابراهیم احمد شوان

به‌ناوی خوای دلۆقان

پیشه‌گی

مه‌حوی^(١) یه‌کیکه له‌و شاعیره کوردانه‌ی که رۆژتیک دیاری له‌سه‌رده‌می خۆیدا بووه و شیعیره‌کانی به‌گشتی ره‌نگدانه‌وه‌ی واقیعی ئه‌وکاتی شاری سلیمان بووه و به‌پیشه‌ری شیعری سۆفیانه و تاراده‌یه‌کیش شیعری ئایینی داده‌نری، که ده‌لێین تاراده‌یه‌ک چونکه (نالی) سه‌ر مه‌شقی ئه‌م جۆره شیعیره بووه و له‌ دوای ئه‌و به‌ دلۆسۆزییه‌وه مه‌حوی دروشمه‌که‌ی هه‌لگرتوو و شاعیران چاویان لێی کردۆته‌وه.

به‌بۆچوونی نووسه‌ری ئه‌م لیکۆلینه‌وه‌یه هه‌مدیی^(٢) ساحیتقران ١٨٧٨ - ١٩٣٦ یه‌کیکه له‌و شاعیره به‌توانایانه‌ی که تاراده‌یه‌ک کاریگه‌ری مه‌حوی پیتوه دیاره له‌ شیعری ئاینیدا، ئه‌م کاریگه‌رییه‌ش زیاتر له‌ دوو غه‌زله‌لی (شه‌و و رۆژ)ی مه‌حوییه‌وه سه‌ره‌له‌ده‌دا، چونکه ئاسۆیه‌کی گیانی و فله‌سه‌فییان پیتوه دیاره.

لیکۆلینه‌وه‌که له‌ دوو لایه‌نه‌وه خۆی ده‌بینی:

١- لیکدانه‌وه‌ی واتای (شه‌و و رۆژ) به‌پیتی فه‌ره‌ه‌نگی سۆفیانه و لیکدانه‌وه‌یه‌کی سۆفیانه بو هه‌ردوو غه‌زله‌که‌ی مه‌حوی که کۆتاییان به‌ (شه‌و، رۆژ) هاتوو.

٢- به‌رامبه‌ریکردنی هه‌ردوو غه‌زله‌لی (شه‌و و رۆژ)ی مه‌حوی و هه‌مدی، ئه‌مه‌ش له‌ دوو رووه‌وه ئه‌نجام ده‌دریت:

ا- لیکچوونیان له‌ رووی روخساره‌وه.

ب- لیکچوونیان له‌ رووی ناوه‌رۆکه‌وه.

به‌هيوای ئه‌وه‌ی خزمه‌تیک بچووک پیشکه‌شی ئه‌ده‌بی نه‌ته‌وايه تيمان کرابی و مه‌لۆبه‌ک خرابیتته سه‌ر خه‌رمانی ئه‌ده‌بی کوردی.

به‌شی یه‌که‌م

رۆژ:

به‌دوادا‌هاتنی نوور پیتی ده‌گوتری رۆژ، هه‌روه‌ها رۆژی په‌یمان و ئه‌له‌ست و ئه‌زه‌لیشی پین

دهگوتري. به لای هندی له سؤفیه کان رۆژ پینج جوړی هه به:

- ۱- رۆژی ونبو (مفقود): رۆژی جیهانه که ده روا و له دواي خوێ په شیمانی به جی دیتلی.
- ۲- رۆژی ناماده بوو (مشهود): ئه و رۆژه به که تیبیدای، ئه گهر کاری چاکي تیدا بکری و به ههل وهر بگیری ئه و به غه نیمه ت له قه له م ده درئ.
- ۳- رۆژی داهاتوو (مورود): رۆژی به یانیسه و نابج دلی خوئی تیدا به ند بکهیت و کاتی خوئی به ئومیدی ئه و له کیس بدهی، چونکه سبهینی هیشتا نه هاتوو و له دهست نییه.
- ۴- رۆژی به لئیندراو (موعود): به و رۆژه دهگوتری که ته مهن به ره و کوتایی دهچی و گیان دهگاته قورگ و ئاوی که سه ره له چاو ده وهستی و روخسار زهره هله ده گه پری.
- ۵- رۆژی درێژکراو (مدود): رۆژی به پابوونه وه به که هه موو مرۆقی تیدا کۆده کریته وه و ده کرینه دوو چین، پاک و ناپاک (۳).

شهو:

هاتنی شه و له فه ره نگی شاعیران هیمای خه م و ترس و ته نیایی و ناموویی و مردنه، رۆشستنی شی ژیان و هیوا و به ختیاریه (۴).

لای عاریفه کانیش جاری جیهانی غه ییه و جاری جیهانی جه به پروته (سنووری نیوان جیهانی ههستی و ناههستی)، هه ره ها به به نه چه ی شته کان و شه وی مرۆقی دهگوتری، تاریکی شه و تاریکی له گینه کانه (ممکنات) چونکه له گینه کان سیبه رن و ده رکه وته ی زۆری حه قن، مه به ست له شه وی پروناک خودی خوایه، چونکه خوا بیته رنکه و به شه و چوینراوه (۵).

دواي ئه وه ی هندی له واتاکانی رۆژ و شه و مان بو ئاشکرا بوو، ئیستا دین له ژیر سایه ی ئه م بۆچوونانه هه ردوو غه زه له که ی مه حوی که له باره ی (شه و و رۆژه) شه ی ده که ی نه وه.

شاعیرانی کۆن به گشتی یاره کان بیان به رۆژ چوواندوو چونکه هه یج شتی خۆی له به ر تیشکی ناگری و به زینه ری هه موو جوانیکه له جیهانی هه ستیدا.

به لام له به ر ئه وه ی مه حوی به گشتی شیعه رکانی له ته وه ری شیعه ری سؤفیانه ده خولینه وه بۆ به سروشتی رۆژیش گۆراوه و له دولبه ره وه کالای دلداری به به ردا پراوه و به دواي دولبه ری مانگ ئاسادا ویتله.

له م غه زه له ی مه حویدا رۆژ دلداره و شیتی پرووی یاره که پیغه مه به ری ئیسلامه (د.خ):

رووتی دی، له و رۆژه وه، گه ر رۆژه سه ره گه ردا نه رۆژ

گه ییه ئیواره، وه کو من، ئیشی قو پ پتوانه رۆژ (۶).

واتا: له و رۆژه ی که خوا نووری مه حه مده ی (د.خ) ئه فراند، له و نووره بوونه وه ری داهینا (رۆژیش به کتیکه له وان)، بۆ به رۆژ حه ز ده کا به ره و کانگای خوئی به جیته وه که نووری مه حه مده و

هەر له و رۆژهوه به دوایدا دهگه پیت.

که رۆژ عاشق بی، ده بی له پیناو عه شقه کهیدا سهر دابنێ چونکه نه وهی به گه ل کاروانی نه وین کهوت نه مه پیشه یه تی:

ره رهوی رینگه ی مه حه بیه ت واده بی، هه رسه عیه تی

تا هه یه له م رینگه ناخر کاری سهردانانه رۆژ (۷)

هه رچه نده له جیهانی هه ستیدا مانگ به رامبه ر رۆژ خۆی ناگرێ و تیشکی ده شاردریتته وه، که چی له م هه لوتسته دا کار ئاو هژویه و رۆژ که عاشقه و په روانه ئاسا له ده وری مۆمی نه و مانگه دیت و ده چی و چاو له په روانه ده کا و ده یکاته مامۆستای خۆی له سووتاندا هه ر وه ک سه عدی شیرازی ده لیت:

ای مرغ سحر عشق ز پروانه بیاموز

کان سوخته را جان شد و آواز نیامد (۸)

به م جوړه مه حوی نه م واقیعه پیچه وانیه ده گونجینی به کاربگه ری نه و عه شقه ی که نه شیواوه ده شیپینی:

لاجهره م کردوویه نووری جیلوهی نه و ماهه به چاو

ده وری بو نه و شه معه یه دايم وکو په روانه رۆژ (۹)

نه وهی مه حوی رۆژی به عاشق داناوه و روونی کردۆته وه که له پیناو نه و عه شقه دا داوینی هه لکردووه و له ته واف دایه، ئینجا داوا ده کا هه ر که سی که ده یه وی بگاته یار ده بی رۆژ ئاسابن و ئارامگرتن نه زانی، که واته عه شقه که دابه زبیه سه ر زه وی و مرۆف به دوای نووری محه مه دیدا (د.خ) وپله:

مه طله بت گه ر یاره، هه ر سه عیه ت به کاره دائیما

بو طه وافی قاپییه ک وا په رزه ده دامانه رۆژ (۱۰)

دووباره شاعیر به ره و عه شقی رۆژ ده چیته وه و روونی کردۆته وه که رۆژ ده بی به شه و پیکی له دهستی مه یگتیر (خوا) وه رگرتی بویه وا به مهستی له به یاندا سه ر ده ردینی و که وتۆته مه قامی نه مانه وه (فنا):

شه و ده بی باده ی له دهستی ساقییه ک وه رگرتی

نه م سه به یینییه له مه شریق دیتته ده ر مه ستانه رۆژ (۱۱)

نه مجاره دولبه ر له شیهوی له یلادایه، نه مه ش پیشه ی گه ل له عاریفه کانه که خوا یان پیغه مه ر (د.خ) له شیهوی ئافره تی به دی ده کهن، چونکه ره گه زی (می) لای یۆنانی و میسری و جاهیلی و مه سیحیه کان پیروژ بووه. بویه رۆژ که وتۆته شاخان و به دوای یاردا ده گه ری، وانا:

هه لائن و ئاوابوونی له و دبو شاخه کان لای شاعیر جوړه گه رانیکه به دواى جوانی یاردا:

ئه لبه ته مه جنوونی رۆژی روومه تی له یلایه که

موتته صیل، شام و سه حەر، که وتۆته ئه م شاخانه رۆژ (۱۲)

ئه و عه شقه ی مه حوی له م غه زه له دا ده ستنیشانی کردووه بهرده وام له جیگۆرکی دایه له نیوان رۆژ و مرۆف، له م به یته ی خواره ودا شاعیر خزی دلداره و له بهر جوانی یار رۆژی له بهر چاو که وتوو، دوور نییه مه به سستی له و مانگه نووری پیغه مبه ر (د.خ) بی، بویه له بهر رووناکی ئه و پیوستی به رووناکی رۆژ نییه، چونکه رۆژیش له ووه رۆشنی بۆ ها تووه:

ماهه که م ئه مشه و شوکر پرته و فشانی خانه یه

قهت له ده رگا ده رده چم گه ر بیته ئه م سه ریا نه رۆژ (۱۳)

رۆژ له ئه وینه که یدا بی ئارامه و تا رۆژی به پابوون که س چاره ی ناکا گه ر مه سیحیش بی، چونکه ده رمانی دلدار گه یشتنه دولبه ره و ئه مه شی بۆ نه ره خساوه:

ئه م گلاراه ی له عی شقه تا قیامهت هه رده بی

سه د مه سیحا چاری ناکا، ده ردی بی ده رمانه رۆژ (۱۴)

رۆژ به شه و و رۆژ ویتلی بینینی ئه و یاره یه، به لام به و هه موو تیشکه وه په ی بی نه برد و به جیلوه ی نووری شاد نه بوو، چونکه ئه و نووره له نووری خواوه یه و شه و و رۆژی ئاسایش ده می بینینی ئه و نووره نییه:

رۆژ و شه و ئه م سه ر زه مین و بن زه مینه ی پشکنیی

نه بووه شوین هه لگر له عه کسی جیلوه ی ئه و جانا نه رۆژ (۱۵)

له سه ره تاوه تا ئیره عاشق دیاره که رۆژه و وه کو گۆبه له مه یدان و عه شقیش گۆچانه که یه، به لام هیشتا گۆچان بازه که به ته وای دیار نییه:

رۆحی به فداکه بزانه کییه چه وگان بازه که

«مه حوبا» چه وگانه عی شق و، گۆبه له م مه یدانه رۆژ (۱۶)

***

لیره به و لاهه دولبه ر به دیار ده که وئ و ئاشکرایه که مه به سستی پیغه مبه ره (د.خ)، چونکه (رۆژ) ی عاشق بی هیزه له وه ی که نه ی توانی به رووناکی خۆبه وه بگاته خزمهت دولبه ر و به لکو شه و ئه و مه زنییه ی به نسیب بوو و یار (مه ممه د) به شه و به ره و ئاسمان رۆیشت:

حه قیه رۆژ و شه و که بی تاب ی ده کا، واده ی و یصال

شه و بوو، بیبه ش ما له وه و صلی ئه و سه راپا جانه رۆژ (۱۷)

که واته له م به یته وه رۆژ به ره و نائومییدی ده چی و شه و جیگای ده گرتته وه له عه شقه که دا،

چونکه له داوینې ټو شوه ددا بهر په بیانی هیوای سه ده ها سالی لی دپشکوئی و هه زاران رۆژ
خوبان په نهان داوه:

شهو چ شهو، لی پشکوای قهر نه ها صوبحی ټومید

هر له داوینې یه کئی صوبحا به له ک په نهانه رۆژ (۱۸)

بهم پییه به بچوونی مه حوی هاتن و چوونی شهو و رۆژ جوړه گه رانیکه به شوین دولبه ردا،
که واته عشق هم مو گه ر دوونی داگرتووه، به لام له و گه رانه دا رۆژ به و هم مو رووناکي خو به وه
نه گه یشته نه نجام و شهو ټم شه ر فه ی پی ر ه وا بینرا، بزیه ده بینین شهو ده بیته ټوقبانووسیکی
مشت له عنبهر و رۆژیش له داخاندا ده سووتی و ده بیته خو له مییش:

شهو نه بوو، به حری موحیطی عنبه ری بوو، ناوی شهو

بوو به نیسبه ت ټو شهو، خاکسته ری گولخانه رۆژ (۱۹)

***

دوای ټو هی به کورتی لایه نی سو فیگه ری له م غه زله ده ستنیشان کرا، ټیستاش وا به چاک
ده زانری که زار اوه کانی سو فیگه ری له م شیعه ردا نیشان بدرین بو زیاتر پشت ټه ستوور کردنی
بوچوونه کان، وشه کان بریتین له مانه ی خواره وه (ټیحسان، به حر، په روانه، جیلوه، جانان،
چه وگان، خودا، ذات، رۆژ، رۆح، ساقی، سوجده، شاه، شمع، عیشق، گه وه هر، گولخان،
مه حه بیته، مه ست، میعراج، نور، ویصال، وه صل)، له م (۲۳) زار اوه ده تهنیا به ک زار اوه ی
حالی به کارهیناوه که (مه حه بیته) ه و زار اوه یه کی مه قامیشی به کارهیناوه که (ټیحسان) ه.

شهو:

شهو لای شاعیران به گشتی ناو مییدی و نایه تی (سلبی) ده گه یه نی، به لام لای مه حوی
شکو مه ندی و نایه تی (ایجابی) نیشان ده دا، چونکه ټو شهو ی مه حوی باسی ده کات شهو ی
مهر د و خو شه ویستانی خواجه و به بچوونی (شه بسته ری) (۲۰) بریتیه له (خودی تهنیا - خوا)
که له بهر بیړه نگی به شه و ده چوینری چونکه له شهو ی تاریک شت لیک جوئی ناکریته وه و
رۆشنیشه که به خودی خوئی رووناکه و هم مو شتی نور له و ورده گرن، بزیه ټو شهو ی شاعیر
مه به سستی شهو ی جیهانی جه به رووت و مرؤقییه.

مه حوی به شهو ی جیهانی جه به رووت ده ست پیده کا ټو شهو ی که له نیوان جیهانی ههستی و
ناههستی دایه، ده بینین تاکه سواره ی ټو شهو په روانه یه که له بهر عه شقی راسته قینه ی خوئی
ده سووتین، په روانه ش لای عاریفان ټوستادی عه شقه:

شهو که سی پرسیی له خو ده رخستنی په روانه شهو

ټو وتی: ناتییگه یشتوو! ته جره به ی مه ردا نه شهو (۲۱)

مهحوی لهوه ناگاداره که شهو له سهردهمی نهودا بهسووکی سهیری دهکرا و هیمای نازار و مهینهت بوو، بهلام ئەم شهوهی مهحوی بهپیچهوانه‌ی نهو شهوه زۆر پایه بهرزه و نووری هیدایه‌تی عاشقانی خوای تیدا دهردهکه‌وی و نه‌گهر نهو نه‌بج نه‌ستیره‌کان نابینرین:

ههرسیا بهختانی عیشقه و مه‌ظهه‌ری نووری هودان

شهو نه‌بج نه‌ستیره مه‌ستورن، به‌که‌م مه‌روانه شهو (۲۲)

ئه‌مجاره شهو ده‌بیته شهوی مرۆژی و په‌رده‌پۆشی گوناهاکارانه، سه‌ره‌رای ئەمه‌ش رۆژی مه‌حوی هینه‌ده ره‌شه بۆیه خه‌لکی ناگایان له گوناھی گوناهاکاران نییه، ره‌شی رۆژی مه‌حوی بۆ خۆی نایه‌تییه و بۆ‌غه‌یری خۆی نایه‌تییه، به‌لام ره‌شی شه‌وه‌که بۆ هه‌موان نایه‌تییه:

ئه‌م سییا رۆژی منه پۆشیویه عه‌یبی که‌سان

ناشکاره سه‌تری نه‌حوالی گونه‌هاکارانه شهو (۲۳)

ههر ئەم شهوی مرۆقییه‌یه له خزمه‌تی خۆشه‌ویستانی خوايه نووریان ناشکرایی و رابه‌ری ده‌وریه‌ریان بکه‌ن، که‌واته هه‌رچه‌نده شهو به‌شیتوه تاریکه به‌لام بۆ ئەهلی دلان ده‌می ده‌رکه‌وتنی نووریانه، ئەم نووره‌ش له‌و نووره‌وه‌یه که له کیتی توور ته‌جه‌للای کرد:

بۆیه ظولمه‌ت پۆشه، نووری ئەهلی جه‌وه‌هر ده‌رکه‌وی

سه‌یری حه‌قیکه‌ن له‌سه‌ر ئەم ماه و نه‌ستیرانه شهو (۲۴)

شهو لای سو‌فی زۆر مه‌زنه، چونکه کاتی رازونیا‌ز ده‌رخستنی دل‌داره دولبه‌ره و هاوده‌می عاشقه و سه‌ره‌رای نه‌وه‌ی که په‌رده‌پۆشیشه و وه‌ک مه‌حره‌می خۆی نیشان ده‌دا و رازگر و هاوده‌دی عاشقانه:

نه‌بووه، نابینی له شهو مه‌حره‌متری تا رۆژی حه‌شر

په‌رده پۆشه، هه‌مده‌مه، هه‌مده‌دی عوششاقانه شهو (۲۵)

شهو دل‌داره و به‌شوین رۆژی دولبه‌ریدا و پلّه و هه‌ر له چاوه‌روانی ده‌رکه‌وتنی، نه‌و عه‌شقه‌ی شهو هه‌یه‌تی نه‌زه‌لبیه و به‌دیاره‌وتنی رۆژی دولبه‌ری مه‌حوو ده‌بیته‌وه له‌به‌ر پێیدا:

شهو هه‌موو شهو چاوه‌رپیه رۆژ هه‌لی، هه‌ر رۆژه‌ه‌لات

مه‌حوه سه‌رتاپا له‌به‌ر پیتیا فیداکارانه شهو (۲۶)

مه‌حوی تانه له عاشقه فیل‌بازه‌کان ده‌دا و به‌خۆ په‌رستیان داده‌نی، چونکه له عه‌شقیکی رووکه‌شیدان و سه‌رکزییان بۆ وه‌ده‌سته‌تینانی جیهانی ماده‌یه، ئینجا روونی ده‌کاته‌وه که عاشق ده‌بی خۆ بۆ مه‌عشووقه‌که‌ی به‌خت بکا و په‌روانه ئاسا بسووتی، بۆیه شهو که دل‌داری رۆژه هه‌ر که ده‌رکه‌وت خۆی به‌قوربان ده‌کا و بارگه‌ی تیک ده‌نی:

خود په‌رستینه! له شه و فیږی په‌رستان بن، که خوږ
هر دیاری دا، به‌دهوری سه‌ریه‌دا قوریانه شه و (۲۷)

نه‌مجاره مه‌حوی خوږی وه‌کو شه و داناوه و هه‌ردووکیان له داخی یاریان ده‌روونیان په‌شبووه،
که‌واته په‌شیی شه و له سووتانی عه‌شقه‌که‌یه‌وه هاتووه، به‌م جوړه شاعیریش شه و ناسا به‌دوای
دولبه‌ریدا ویله و که‌وه‌پیه:

فیرقه‌تی روزه‌دهروونی کرده داغ‌یکي سیا
وه‌ک منی سه‌ودا زده‌تاته‌ش زده‌ی هیجرانه شه و (۲۸)

له‌م غه‌زله‌دا شه و دلداره و روزه‌دولبه‌ره، تاریکی شه و نیشانه‌ی سووتانیتي له عه‌شقد، هه‌ر
نه‌م تاریک‌یه‌یه که ده‌بیته‌هوی په‌یدا‌بوونی رووناکي روزه، له‌م روانگه‌یه‌وه شه و لای مه‌حوی
فه‌زلی به‌سه‌ر روزه‌دا هه‌یه، چونکه له داویني نه‌وه‌وه روزه‌ده‌ردی، دوور نییه مه‌به‌ستی شاعیر له
(تیره‌گی) پی‌ش نه‌فراندن بی، جا له‌م تیره‌گی‌یه‌وه رووناکي روزه‌ده‌رکه‌وتووه:

تیره‌گیی وا فه‌زلی بو‌ناده‌م به‌سه‌ر رووناکي‌یا
مه‌نشه‌ئی نیظهارى جیلوه‌ی فه‌یضی سب‌حه‌ینانه شه و (۲۹)

***

له‌مه‌وبه‌ر شه و وه‌کو عاشقی روزه‌خوږی ده‌رده‌خست، لیره به‌دواوه ده‌گه‌ریته‌وه سه‌ر بنه‌چه‌ی خوږی
و وه‌کو شه‌ویکی مرؤثی خوږی نیشان دده و نه‌وده‌م و کاته‌یه که عاشقانی خوا‌راز و نه‌یتنی
خوږیانی تیدا نیشان دده‌ن، چونکه عه‌شقی خوایی نه‌یتنی‌یه‌که و نابی‌ده‌ریخړی، هه‌روه‌کو بابا
تاهیری هه‌مه‌دانی له‌م رووه‌وه ده‌لی:

نه‌می‌دانم که رازم واکي واژه‌م؟
غه‌می سوز و گودازم واکي واژه‌م؟
چ واژه‌م هه‌رکی زوونه بنگره‌فـاش
دیگر رازونی‌ازم واکي واژه‌م؟ (۳۰)

که‌واته نه‌هلی نیاز به‌شه‌و گرتی دل‌ی خوږیان ده‌که‌نه‌وه و رتیبان پی‌ده‌ردی، چونکه شه‌و
په‌رده‌یه‌که له نیوان چاوی سه‌ر و بینینی نه‌و حاله‌تانه‌ی که له ژوانی عاشقانی راستی رووده‌دا،
له‌م باره‌یه‌وه مه‌حوی ده‌لی:

هه‌ر له تاریکي شه‌وايه ری درئ نه‌هلی نیاز
رازی دل نیفشا بکه‌ن، خه‌لوه‌تگه‌هی خاصانه شه و (۳۱)

شه‌و کانگای رازونی‌ازه، شه‌و رږیني پیغه‌مه‌ر(د،خ) قه‌در و به‌رات هه‌ر له شه‌ودا بووه،
به‌لای مه‌حوی میعراج گه‌یشتنی دلداره به‌دولبه‌ر له شه‌ودا «تم دنا فتدلی فکان قاب قوسین أو

آدنی» (۳۲)، بهم پییبه ده‌بینین شهو له‌م غه‌زه‌له‌دا دوو رۆلی گرنگی هه‌یه، به‌که‌م دل‌داره و به‌دوای خۆری دولبه‌ریدا عه‌ودالنه، دووهم کاتیکی پیروژه و سه‌رچاوه‌ی راز و نه‌یتییبه‌کانه له‌ ئه‌زه‌لدا، چونکه بوونه‌وهر له‌ سه‌ره‌تادا تاریک بووه و دوایی لیک جودا بوونه‌ته‌وه:

هینده صاحب سیره، (میعراج) وشه‌ی (قه‌در) و (به‌رات)
 خاصه‌جاتی ئه‌ون و مومتازه به‌م ئه‌سرارانه شه‌و (۳۳)

شه‌و هه‌نده پایه‌یه‌رزه لای مه‌حوی که ده‌یکاته ده‌ریایه‌کی مشت له‌ دوری خواناسین، به‌لام ئه‌و ده‌ریایه‌ی که مه‌ترسیی خنکانی لی ناکرئ، چونکه ئه‌وه‌ی مه‌له‌وان نه‌بی زاتی ئه‌وه ناکات خۆی هه‌ل‌داته ناویه‌وه، لیره‌دا ئه‌م دور و ده‌ریایه بو سه‌ره‌تای خولقاندنی گه‌ردوون ده‌گه‌ریته‌وه، که هه‌ر خوا هه‌بووه و نه‌ناسراوه، هه‌ر وه‌ک له‌ حه‌دیسی قودسیدا هاتووه «کت کنزاً مخفیاً مخلقت الخلق کي أعراف» (۳۴) به‌م پییبه شه‌و ده‌مکاتی وه‌ده‌سته‌پێتانی ئه‌م مرواری ناسینه‌یه:

هه‌ر که‌سه‌ی طالیب به‌دورپی مه‌عریفه‌ت کۆکردنه
 پڕ له‌ دور ده‌ریایه‌کی بی مه‌هله‌که‌ی خنکانه شه‌و (۳۵)

ئیس‌تاش دوای لیک‌دان‌ه‌وه‌ی غه‌زه‌له‌که‌ له‌ روانگه‌ی سۆفیگه‌رییه‌وه، وا به‌چاک ده‌زانرئ زاراوه‌کانی سۆفیگه‌ری ده‌ستپێشان بکرین بو ده‌وله‌مه‌ندکردنی غه‌زه‌له‌که له‌ لایه‌نی عیرفانییه‌وه، زاراوه‌کانیش ئه‌مانه‌ن (ئاته‌ش، ئاوی حه‌یات، ئه‌حوال، په‌روانه، جان، جیلوه، جه‌وه‌هر، حه‌ق، خضر، خه‌له‌تگه‌ه، خودا، داغ، دل، ده‌ریا، ده‌روون، دور، راز، رۆژ، سه‌ودا، سی‌ری، شه‌و، ظوله‌ت، عیشق، عوشاق، فه‌یض، فیراق، فیرقه‌ت، مه‌حره‌م، مه‌عریفه‌ت، مه‌حوو، میعراج، نوور، هیجران).

به‌شی دووهم

به‌رامبه‌ریکردنی هه‌ردوو غه‌زه‌له‌که‌ی مه‌حوی و حه‌مدی:

حه‌مدی له‌ چینی سییه‌می شاعیرانی قوتابخانه‌ی بابانه و خاوه‌ن شیوازیکی چوپره و له‌ دارشته‌ن هونه‌رییه‌کانیدا هاوتای که‌مه، به‌لام نابئ ئه‌مه پشته‌گۆی بخه‌پن که هه‌موو شاعیرئ که‌م تا زۆری کاریگه‌ری شاعیرانی تری به‌سه‌روه‌یه، حه‌مدیش وه‌کو ئه‌و شاعیرانه به‌ (کوردی و نالی و مه‌حوی) کاریگه‌ر بووه و ئه‌مه‌شی له‌ چوارینه‌یه‌کدا ئاماژه پێکردووه و وای بو چووه که مه‌حوی خه‌رمانی شیعی کوردیی تالان‌کردووه و ده‌یه‌که‌کی داوه‌ته حه‌مدی وه‌ک ده‌لت:

خه‌رمانی له‌فظی کوردی، کوردی که کردی پیتوان
 نالی که نالی کاسه‌یه‌کی دا به‌ئه‌و لیتوان
 تاراجی کرد که مه‌حوییه‌فه‌ندی به‌لوظفی خۆی
 عوشریشی دا به‌ (حه‌مدی) وتی ببه‌ره دیوان (۳۶)

جگه له م چوارینه به همدی پینج خسته کیبه کی له سه ره غه زه لیکه می مه حوی نووسیه و (۳۷) ئەمەش بەلگە یەکی تره که همدی یه کیکه له قوتابییه بلیمه ته کانی قوتابخانه ی شیعری مه حوی.

له پینجا چونه وه یه کی ئاسایی دیوانی همدی ده رکه وت که له دوو غه زه لی (شه و رۆژ) و پینج شوینی تر کار تیکردنی مه حویان پتوه دباره، به لام ته وه ری لیکۆلینه وه که ته نیا هه ردوو غه زه لی (شه و رۆژ) ده گرتیه وه، ئەمەش خۆی له خۆیدا سه ره تایه که بۆ لیکۆلینه وه ی تر له تاینده دا گه ر خوا یار بیت.

رۆژ:

گه ر به وردی سه یری هه ردوو غه زه لی مه حوی و همدی بکری ديارده که وئ که هه ردوو کیان ستایشی رۆژ ده که ن و مه زنیه که ی ده ستنیشان ده که ن، هه ره ها ئاشکرا ده بی که غه زه له که ی همدی کاربگه ری غه زه له که ی مه حوی پتوه یه له دوو لایه نه وه:

۱- لایه نی رۆخسار:

أ- هه ردوو غه زه له که له سه ره عه رووزی عه ره بین و له به حری ره مه لی هه شت هه نگاوی مه قسوورن.

ب- دوا سه روایان (رۆژ) ه و پینج سه روایان مۆرفیمی (انه).

۲- لایه نی ناوه رۆک:

همدی و مه حوی له شیعره کانیاندا به دوا ی یاریکه وه و تیلن و به ره به ره ئه وینه که یان به ره و قولایی ده چیت و له نا کاو به ره و خۆشه و یستی پیغه مبه ر (د.خ) ده گوازیته وه.

یاره که ی همدی خۆشه و یستی کیتی که له شاری (کویت) به ند بووه، به لام خۆشه و یسته که ی مه حوی پیغه مبه ره (د.خ)، ئه وه ی زیاتر کاربگه ره که ده سه لمینج ئه وه یه که مه حوی ئه و غه زه له ی که له سه ره (رۆژ) ه وه ک بلتی دوو پارچه یه و له پارچه ی یه که مدا رۆژ عاشقه و پیغه مبه ر (د.خ) مه عشووقه، دوا ی ئه م پارچه یه دیته سه ره شه وی میعراج، همدیش به هه مان شتیه غه زه له که ی دوو به شه و به شی یه که می له سه ره خۆشه و یسته به ندرکه وه که ی کویته و ئه ویتری باسی میعراج. به م پتیه هه ردوو پارچه که ی مه حوی له چوارچتیه ی عه شقیکی سۆفیانه دایه و ئه وه ی همدی پارچه ی دووه می سه ره به شیعری ئاینیه. ئیستاش و ئامازه به لایه نه لیکچوه کانیان ده کری به نمونه ی شیعرییه وه:

همدی:

من له پیکه وتم له دووی ئه و ماهه جانویه ی ئه وه

کائیناتی پشکنیه، و تیل و سه رگه ردا نه رۆژ (۳۸)

مه حوی:

ئه لئه ته مه جنوونی رۆژی پروومه تی له یلایه که
موتته صیل شام و سه هر، که وتۆته ئه م شاخانه رۆژ (٣٩)

ئه و رۆژه ی همدی باسی ده کا، رۆژیکی ئاماده یه چونکه شاعیر و رۆژ ههردووکیان بهدوای
یاردا ویتلن، بهلام رۆژه که ی مه حوی رۆژیکی ئاماده و ئه زه لیبیه چونکه ته نیا رۆژ عاشقه و
بهدوای یاردا که وه پتییه .

له ههردوو بهیته که دا رۆژ بهدوای بینینی یاردا ویتله و له گه پانیدا به و کیتوانه وه شه که ت بووه و
گهردوونی پشکنیوه، جا ده بی ئه و له یلایه کچی بی که رۆژ که وتۆته ئه و بینیبیه وه؟ به پتی بهیته کانی
دوایی ئه و له یلایه بیغه مبه ره (د.خ) که خودان په رجووی میعراجیه .

همدی:

گه به ئومیدی و یصالی شامی زولفی تو نه بی
سه ره له که له ده رنایه نی هه ره نایه وی ئه و مانه رۆژ (٤٠)

مه حوی:

پرووتی دی له و رۆژه وه گه ره رۆژه سه ره گه ردا نه رۆژ
گه ییه ئیواره، وه کو من، ئیشی قور پیتوانه رۆژ (٤١)

همدی له رۆژی ئاماده دایه، بهلام مه حوی له رۆژی ئه زه ل دایه و که میکیش به ره و رۆژی
ئاماده ههنگاو ده نی. ههردوو بهیته که باسی جوانی پرووی یاری ده که ن که رۆژیش گه یرو ده ی ئه و
جوانیبیه بووه و له داخندا خه ربکی قور پیتوانه و گه ره له بهر بینینی پرووی ئه و یاره نه بی جار یکتیر
سه ره ده رناهیینی .

همدی:

ئه و شه وی میعراجیه فه خری ئه نبیا ده عوه ت کرا
تا قه نانێ بوو خرایه سه ره ده می ئه و خوانه رۆژ (٤٢)

مه حوی:

شه و شه وی میعراجی شاهی ئه نبیا بی، وا ده بی
بیپه رستی، به لکی سو جده ی بو بیا هه ره ئانه رۆژ (٤٣)

همدی و مه حوی ههردووکیان له شه وی گومبوو دان و یادی میعراج ده که نه وه، ئه و شه وی که
(مه مه د) (د.خ) بو ئاسمان ده عوه ت کرایه سه ره سفردی خوا بی.

داهیتانی همدی له وه دایه که رۆژی کردۆته نان و له سه ره ئه و سفره یه ی دانا وه، لیکچوونه که ش
له بهر خری و زه ردی و گه رمیبیه، هه رچه نده همدی وه کو مه حوی باسی کړنۆشی رۆژی نه کردووه،

بهلام له ژیره وه دانانی رۆژ وه کو ناننی له سههه سفره جوژه کړنوشی دهگه بهنی که له سههه روو بکهوئی،
نهوکاته سفره که ده بیته بهرمال.

حهمدی:

نهو شهوه نهو ئیحتیرامه تا حهشر نابیته وه
گه دهگیرئ بیکه نه قوربانئ نهو قوربانه رۆژ (٤٤)

مهحوی:

من فیدای نهو زاته بم، بهو، نهو شهوه بوو بهم شهوه
تا قیامت ههه حهسه د با بهو شکوه و شانه رۆژ (٤٥)

ههردووکیان باسی پله و پایه ی نهو شهوه مهز نه دهکن و ئیره یی پین دهبن و نهوه روون دهکنه وه
که رۆژیش ئیره یی بهو شهوه دهبا، حهمدی زیاتر له گه وریه یی نهو شهوه دهکولیته وه و داوای نهوه
دهکا گهه رۆژ بگیرئ نهوا بیکه نه قوربانئ نهو شهوه، جا لیره وشه ی قوربانئ نزیکیونه وهش
دهگریته وه که له (قرب) وه هاتوه.

شهو:

ههروهها له ههردوو غهزه له که ی مهحوی و حهمدی که له سههه شهویان نووسیوه لیکچوون بهدی
دهکری و بهگشتی ههردووکیان باسی شکومه نده یی شهو دهکن و فهزلی به سههه رۆژدا دهدهن،
له بهر نه وه ی نهینبیه کانی خو شه و بستی ههه له شه ودا به دیار دهکهوئی، سهههه رای نه مهش بهرات و
شهوی قه در و میعراج ههه له شه ودا روویان داوه و یاد دهگریته وه.

سهههه رای واتای گشتی غهزه له کان له شپوه و روخساریشدا پیک دهچن و ههردووکیان له سهههه
بهحری عهروویزی رهمه لی ههشت ههنگاوی مهقسوورن و دوا سهههه رایان وشه ی (شهوه) و پیش
سهههه رایان به (انه) کو تایی هاتوه. بهلام له رووی واتاوه جگه له ویکچوونی واتا گشتیه که ی
ههست دهکری که نهه بهیتانه ی خواره وه ی حهمدی کاریگهه ری بهیته کانی مهحویان پیوه دیاره:

حهمدی:

کرده وه ی دنیا که ههه عهه ریه نهه ی داپوشری
په رده ییکی موخته سهههه خاصه به سهههه دادانه شهو (٤٦)

مهحوی:

نهه سیار رۆزی منه پو شیهویه عهه یی که سهان
ناشکاره سههههه ی نهحوالی گونه ههکارانه شهو (٤٧)

ههردوو شهوهکان له خانه ی شهوی مروقی دان و باسی کاتی جیهانی ههستی دهکن، حهمدی
و مهحوی له وه دهوین که شهو تاوانی گونه ههباران داده پو شئ، له لای حهمدی په رده یه کی

بەسەرادهدا، بەلام مەحوی زیاتر قوول بۆتەو و پەشیی شەو بەجوانی و پەسەنی دادەنی چونکە بۆتە پەردەبەک و تاوانبارانی لێو ديار نابیت، ئەم سیفەتی شەو نامازەبە بەم ئایەتە پیرۆزە «وجعلنا الليل لباساً...» (٤٨)

لێرەدا (لباس) جۆرە داپۆشینیکە.

حەمدی:

بۆ سەر و سامان عەجەب دەربایەکی قەترانە شەو
رۆژی پەشیی دۆزەخییکی مودەتی هیجرانە شەو (٤٩)

مەحوی:

فیرقەتی رۆژە دەروونی کردە داغییکی سییا
وێک منی سەودا زەدە ئاتەش زەدە هیجرانە شەو (٥٠)

هەردوو شاعیر لە باسکردنی شەوی مرۆقی دان، لە هەردوو بەیتەکەدا شەو لە داخی دوورکەوتنەو یاری پەش هەلگەپاوه و یارەکەش یا رۆژە یار رۆژ ئاسایە لە جوانیدا، حەمدی هەر تەنیا ناوەرۆکەکە ی دووبارە نەکردۆتەو بەلکو لە روخساریش پیتی کاریگەرە و هەمان سەر و پێش سەر وای ئەو ی هیناوەتەو کە (هیجرانە شەو) ه، مەحوی هەنگاوێ لە حەمدی زیاتر رۆیشتوو و شەو بەخۆی چواندوو کە لە داخی یاری ئاگری دووری سووتاندویتی.

حەمدی:

هەر شەوی میعراجە تەنیا کائیناتە قیمەتی
(ليلة القدر) ی موقابیل صەدە هەزار رۆژانە شەو (٥١)

مەحوی:

هیندە صاحب سیرپە (میعراج) و شەوی (قەدر) و (بەرات)
خاصە جاتی ئەون و، مومتازە بەم ئەسرارانە شەو (٥٢)

دیسان شەو هەکان مرۆقین، هەردووکیان باسی ئەو راز و نەهینیانە دەکەن کە لە شەوی قەدر و میعراجدا پەیدا بوونە، هەردوو بەیتەکان لە ئاستی هونەربدا وەکۆ یەکن و هەر هیندە حەمدی بپیرۆکەکی لە مەحوی وەرگرتوو.

حەمدی:

حەمدی لادە لەم حیسابە کافییە بۆ تینگەبوو
چونکە رۆژی رۆشنی ئەهلی دل و رەندانە شەو (٥٣)

مەحوی:

شەو کەسێ پرسی لەخۆ دەرخستنی پەروانە شەو
ئەو وتی: ناتینگە یشتوو تەجرەبە ی مەردانە شەو (٥٤)

ئەمجارە شەوھەکان شەوی جەبە پرووتن و لە سنووری نێوان جیھانی ھەستی ناھەستی دان، ھەردووکیان لەو دەدوین کەوا مەزھەب دانا تێدەگا کە شەو کاتی تاقیکردنەوێ مەردانی خواپە و لە شەو دا خۆ دەردەخەن وەکو پەروانە کە لە پیتناوی عەشقدای خۆی دەسووتین.

ھەرچەندە بەیتەکەیی ھەمدی ئاستی ھونەری نزم نییە، بەلام ھیشتا ناگاتە مەحوی کە زۆر شاعیرانە دایەلۆگیکیی لە نێوان دوو کەسی دانا و نادان دروستکردووە لە بارەیی خۆ دەرخستنی پەروانە لە شەو دا.

ئەنجام

- لەم لیکۆلینەو ھەدا تواترا ئەم ئەنجامانە بەدەست بەیتێ:
- ۱- سروشتی رۆژ لای مەحوی گۆراوە لە دولبەرەو بۆ دلدار.
  - ۲- ھەرەھا سروشتی مانگیش گۆراوە و رۆژ لە دەوری دیت و دەچی.
  - ۳- یار لای مەحوی پیتغەمبەرە و لای ھەمدی برادەرێکییتی.
  - ۴- عەشق لای مەحوی ھەموو گەردوونی داگرتووە.
  - ۵- شەو لای مەحوی شکۆمەندی و ئایەتی دەگەبەنی.
  - ۶- مەحوی و ھەمدی باسی ھەردوو شەوی مەزھەب و جەبە پرووتیان کردووە.
  - ۷- ھەمدی کاریگەری مەحوی پیتو ديارە لە ھەردوو غەزەلی شەو و رۆژدا و کاریگەرییەکەش لە ناوھەرۆک و روخسار دایە.
  - ۸- ھەردوو غەزەلەکەیی مەحوی سۆفیانەن و پارچەیی دووھەمی شیعەرەکەیی ھەمدی ئاینیە.
  - ۹- ھەردووکیان باسی رۆژی ئامادە و گومبوسو دەکەن، بەلام مەحوی رۆژی ئەزەلبیسی بۆ زیاد کردووە.

پەراویزەکان

- (۱) ناوی مەلا محەممەدی کوری مەلا عوسمانی بەلخییە و لە دەورەری ۱۸۳۶ لە دایکبوو، باوکی خەلیفەیی شیخ عوسمانی سیراجودینی تەوێلە بوو و لای ئەو خۆتندووتی و چوو تە سنە و سابلاخ بۆ خۆتندن و لای موفتی زەھاوی لە بەغدا ئیجازەیی وەرگرتووە.
- لە ۱۸۶۲ بوو تە ئەندامی دادگا لە سلیمانی، لە ۱۸۸۳ چوو تە حەج و لەوێ بەرەو ئەستەمبۆل رۆشتوو و چاوی بەسولتان عەبدوڵخەمیدی عوسمانی کەوتوو و ریزی لیناوە و لە سلیمانی خانەقایەکی بۆ بنیات ناو، لە ۱۹۰۶ وەفاتیکردوو و لە خانەقایەکەیی نێزاو. (دیوانی مەحوی، مەلا عەبدوڵکەرییی مودەریس، ۷-۵).
- (۲) ناوی ئەحمەد بەگی کوری فەتاح بەگی ساحیبقرانە و لە ۱۸۷۸ لە سلیمانی لە دایکبوو، لە قوتابخانەیی سەرەتایییی رۆشیدیەیی عەسکەری و لە مەزگەفتەکانی سلیمانی خۆتندووتی، نازناوی شیعری (ھەمدی)

بووه و هەر له مندالییهوه ههزی له شیعركردووه و مستهفا بهگی كوردی مامی بووه و سالم نامۆزای باوکی بووه. له بزووتنهوهكهی شیخ مهحمووددا نازاری دیوه و ههسوو سامانی لهو پیناوهدا خهرجكردووه و مرۆڤتیکی بهههلویتست بووه. له ۱۹۳۶ وهفاتی كردووه و لهگردی سهیوان نیتراره.

(۳) فرهنگ اصطلاحات و تعبیرات عرفانی، ص ۴۳۱ - ۴۳۲.

(۴) عزف علی وتر النص الشعري، ص ۲۹.

(۵) فرهنگ اصطلاحات و تعبیرات عرفانی، ص ۴۹۷.

(۶) دیوانی مهحوی، ل ۱۳۷.

(۷) سهراوهی پیشوو، ل ۱۳۷.

(۸) کلیات سعدی، محمد علی فروغی، ص ۶۸.

(۹) دیوانی مهحوی، ل ۱۳۷.

(۱۰) سهراوهی پیشوو، ل ۱۳۸.

(۱۱) سهراوهی پیشوو، ل ۱۳۸.

(۱۲) سهراوهی پیشوو، ل ۱۳۸.

(۱۳) سهراوهی پیشوو، ل ۱۳۹.

(۱۴) سهراوهی پیشوو، ل ۱۳۹.

(۱۵) سهراوهی پیشوو، ل ۱۳۹.

(۱۶) سهراوهی پیشوو، ل ۱۳۹.

(۱۷) سهراوهی پیشوو، ل ۱۴۰.

(۱۸) سهراوهی پیشوو، ل ۱۴۰.

(۱۹) سهراوهی پیشوو، ل ۱۴۱.

(۲۰) ناوی مهحموودی کوری عهبدو لکهزمی شهسته ریه له (۶۷۸ ک - ۱۲۸۸ ع) له نازریایجان له دایکبووه و له (۷۲۰ ک - ۱۳۲۰ ع) وهفاتی كردووه. خاوهنی دیوانی (گلشن راز)ه له بارهی ریتبازی یهکیستی بوونه، گلشن راز، شیخ مهحمود شهبستری، چاپ اول سنندج ۱۳۶۹ ه.ش، ص ۴ - ۶.

(۲۱) دیوانی مهحوی، ل ۲۵۶.

(۲۲) سهراوهی پیشوو، ل ۲۵۷.

(۲۳) سهراوهی پیشوو، ل ۲۵۷.

(۲۴) سهراوهی پیشوو، ل ۲۵۷.

(۲۵) دیوانی مهحوی، ل ۲۵۸.

(۲۶) سهراوهی پیشوو، ل ۲۵۸.

(۲۷) سهراوهی پیشوو، ل ۲۵۸.

(۲۸) سهراوهی پیشوو، ل ۲۵۸.

(۲۹) سهراوهی پیشوو، ل ۲۵۹.

- (٣٠) ديوانى بابا تاهيرى عوريان، ل١٧.
- (٣١) ديوانى مهحوى، ل٢٥٩.
- (٣٢) النجم / ٨ .
- (٣٣) ديوانى مهحوى، ل٢٥٩.
- (٣٤) الكشف الالهى، محمد الطرابلسى، مكتبة الطالب الجامعي، مكة المكرمة، ١٩٨٧، ص٥٧٤.
- (٣٥) ديوانى مهحوى، ل٢٦٠.
- (٣٦) ديوانى همدى، جمال محممد محمدهمين، ل١٦٩.
- (٣٧) ديوانى همدى، ل٧٤.
- (٣٨) ديوانى مهحوى، ل١٣٨.
- (٣٩) ديوانى همدى، ل٧٥.
- (٤٠) ديوانى مهحوى، ل١٣٧.
- (٤١) ديوانى همدى، ل٧٦.
- (٤٢) ديوانى مهحوى، ل١٤٠.
- (٤٣) ديوانى همدى، ل٧٦.
- (٤٤) ديوانى مهحوى، ل١٤١.
- (٤٥) ديوانى همدى، ل٧٧.
- (٤٦) ديوانى مهحوى، ل٢٥٧.
- (٤٧) النبا / ١٠ .
- (٤٨) ديوانى همدى، ل٧٧.
- (٤٩) ديوانى مهحوى، ل٢٥٨.
- (٥٠) ديوانى همدى، ل٧٧.
- (٥١) ديوانى مهحوى، ل٢٥٩.
- (٥٢) ديوانى همدى، ل٧٨.
- (٥٣) ديوانى مهحوى، ل٢٥٦.

سەرچاوهكان

كوردىيهكان:

- ١- ديوانى بابا تاهيرى عوريان، كيتابفرۆشى رجهبى، تهران.
- ٢- ديوانى همدى، چ١، جمال محممد محمدهمين، چاپخانهى ئۆفيسى سهركهوتن، سلیمانى، ١٩٨٤.
- ٣- ديوانى مهحوى، چ٢، مهلا عهبدولكهرمى مودهريس، چاپخانهى ئۆفيسى حيسام، بهغدا ١٩٨٤.

فارسبييه كان:

٤- فرهنگ اصطلاحات تعبيرات عرفاني، چاپ چهارم، د. سيد جعفر سجادي، چاپ افست گلشن، تهران، ١٣٧٨.

٥- كلييات سعدي، محمد علي فروغي، انتشارات نشر طلوع.

٦- گلشن راز، چاپ اول، شيخ محمود شبستري، سنندج ١٣٦٩ هـ. ش.

عهره بيبه كان:

٧- عزف علي وتر النص الشعري، د. عمر محمد طالب، دمشق، ٢٠٠٠.

٨- الكشف الالهي، محمد بن محمد الطرابلسي، مكتبة الطالب الجامعي، مكة المكرمة، ١٩٨٧.

کیش و سهروایه‌کانی شیعری مه‌حوی

نووسینی: شوکور مسته‌فا

په‌نگه به‌هه‌له‌دا نه‌چووبم که ده‌لیم، که‌له شاعیرتیکی وه‌کو مه‌حوی به‌هه‌شتی، هینده‌ی له مه‌ر نووسراوه به‌شی من و ئی وه‌کو منی به‌به‌روه نه‌مای، له ئه‌رده‌و و فه‌زلی، له هونه‌ر و شاعیریه‌تی، له دنیای سۆفیگه‌ری و عیرفانیدا، که‌م که‌س له کورد ده‌سکی له دوو کردبێ...
راسته مه‌حوی، به‌چه‌شکه‌ی قوتابخانه‌که‌ی نالی و سالم فریشکی هه‌لدراره‌ته‌وه، به‌لام بۆ خۆی، خیتی شه‌قل و مۆرکی سه‌رده‌قی خۆیه‌تی و زۆر به‌سانایی و یه‌کر است ده‌توانی، له شه‌قل و مۆرکی شاعیرتیکی دیکه‌ی هه‌لاوتیری و ته‌نانه‌ت که‌سانتیکی دیکه‌ی پاشه‌وی که‌ به‌و ژه‌کی عیرفان و سۆفیگه‌رییه‌ی ئه‌و گۆش کراوه، ده‌سته‌پاچه‌ی سه‌ر خوانی وین. مه‌حوی زیتیر له دنیای عیرفاندا- به‌مانا ئه‌قلانییه‌که‌ییم مه‌به‌سته- باسکه‌مه‌له و سۆبایی کردووه، تا عیرفانیتیکی میتافیزیکانه‌ی به‌حه‌واوه مۆله‌ق، مه‌حوی، بۆ هه‌یج واژه‌یین، بۆ هه‌یج زاراوه‌یین، بۆ هه‌یج مه‌جازی لیکچوواندن، بۆ هه‌یج مه‌جازی ئه‌قلیه‌که‌ی، بۆ هه‌یج کینایه‌تی، بۆ هه‌یج جوژه ئیستیعاره‌یه‌که‌ی، له موسه‌ر په‌حه، له مه‌کنیه، له ته‌خییل، له ته‌مسیل، بۆ هه‌یج یه‌کی له ورده‌کاریه‌کانی به‌دیعی له‌فزی و مه‌عنه‌وی، دانه‌ماوه. به‌وپه‌ری له خۆرا و بێ هه‌یج زۆر له‌خۆ کردن و داتاشینی واژه و رسته‌ی ئیسک گران و ناقۆلا، به‌سه‌لیقه و مجیزی کورده‌واربیانه و ته‌کنیکی به‌لاغه‌تی ده‌وله‌مه‌ندی عه‌ره‌بی و فارسیی به‌ره‌هاوه‌ت و په‌وانی و زار و پل پاراوی، هه‌میشه‌ سوار و سه‌رده‌ق شکینه. گزاره‌ی له دزبوی و به‌ده‌ فه‌سالیی ئاکاری کۆمه‌ل کیشاوه، دلێ ده‌گه‌ل به‌ده‌نگ هینانی هه‌قه‌رستی و بۆ هه‌قیانه‌ت، لیتی داوه، شاییی به‌میر و گزیر و شا و سولتانان نه‌بووه. له په‌زای هه‌ق وه‌لاره، هینده‌ی باله‌ پیشکه‌یه‌کی په‌روا به‌دنیا نه‌بووه.
مه‌حوی خۆی له قه‌ره‌ی زۆرینه‌ی کیش و سه‌روایه‌کانی له باوی عه‌روزی شیعری دانسته داوه و هینده‌ی موویه‌که‌ی، له‌نگ و له‌واری ده‌ شیعره‌کانیدا، هه‌ست پی ناکرێ ئه‌وه‌ی لێ بترازی که‌ ئه‌گه‌ر ناشاره‌زایه‌که‌ی، شیعرتیکی به‌له‌نگیی میزاجی خۆی به‌شل و شه‌ویقی وه‌خوینێ، وه‌ینوو سی...
ئه‌وجا ئه‌من، وا بینم به‌سه‌رله‌به‌ر دیوانه‌ شیعره‌که‌یه‌وه ناوه و به‌ش به‌وه‌نده‌ی بۆم هه‌لسوو راوه، شایه‌تیکم بۆ کیشی هه‌ر چامه‌یه‌کی، له شیعری فارسی، بۆ هیناوه‌ته‌وه و ئه‌گه‌ر ورده سه‌هویتیکم له کاکه‌ محه‌مه‌دی برام، که‌ دیوانه‌که‌ی مه‌حوی شه‌رح و شرۆقه‌ فه‌رموو به‌سه‌ر گرتیه‌ته‌وه، دیاره‌ دو‌عای خیرم بۆ ده‌کا و به‌ر فه‌حوای "لکل سیف نبوة ولکل فارس کبوة" ده‌که‌وی...
جا له‌به‌ر وه‌ی باسه‌که‌م زیتیر وه‌ک زانسته‌ی ئه‌ژماری هیشک و برینگ ده‌چی، دیاره

به‌خویندنه‌وهی سهرتان ناییشینم، به‌لکو تهنج ژماره و جزری به‌حره‌کانتان، عهرزی خزمهت ده‌که‌م.

ده باسی سهرودا، ده‌لیم، سهروا بۆ خوئی ده بنیچه‌دا زانستیکی سهر به‌به‌دیعه و شیعیری فارسی و کوردی، ههر چند ههر له‌سهر بنجی سهروای عهره‌بی پرواوه، به‌لام سهروای تاییه‌تی خوئی هه‌یه.

جاری ده هه‌موو شتی‌کدا، ده شیعیری کوردی و فارسیدا، سهروا و رهدیف ههن، سهروا بریتیه له هیتندی واژه‌ی دوایی به‌یت، به‌مه‌رجی به‌هه‌مان خودی خوئی و به‌هه‌مان مانا دووباره نه‌بیته‌وه، ههرچی رهدیفه، ئه‌وه واژه به‌خودی خوئی و به‌هه‌مان مانا دووباره ده‌بیته‌وه. دیاره که‌وشه‌نی سهروا به‌پیتی سهر و بۆر و ژیر (بزوین) و زه‌نده‌دار، ده‌بی به‌پینج جزره‌وه:

۱- موته‌کاويس: واته سهروایه‌ک که چوار پیتی به‌بزوین و یه‌ک پیتی زه‌نده‌داری هه‌بی، وه‌ک: "سه‌فه‌ربه‌لک" و "فه‌رمان فه‌رما".

۲- موته‌راکیب: واته سهروایه‌ک که که‌سی پیتی بزویندار و یه‌ک پیتی زه‌نده‌داری هه‌بی، وه‌ک: "که‌ره‌مم" و "له‌به‌رم".

۳- موته‌داره‌ک: واته سهروایه‌ک که دوو پیتی بزویندار و یه‌ک پیتی زه‌نده‌داری هه‌بی، وه‌ک: "سه‌حه‌ر" و "هونه‌ر".

۴- موته‌واتیر: واته سهروایه‌ک که له‌پیش دوو پیتی زه‌نده‌داریه‌وه، پیتی‌کی بزوینداری هه‌بی، وه‌ک: "کوناودهر" و "هولواسم".

۵- موته‌رادیف: واته سهروایه‌ک که دوو پیتی زه‌نده‌داری له دوو یه‌کدی به‌دوادا بیتن، وه‌ک: "ده‌ست" و "گه‌شت". ههرچی بزوینه‌کانی پیته‌کانی سهروان، ئه‌وه شه‌شن:

۱- پس: واته بزوینی پیش ئه‌لفی ته‌ئسیسه و ئه‌ویش له‌سهر "فه‌تخه" به‌ولاهه چیدیکه نییه، وه‌ک: بزوینی "م" له "ماهییر" دا.

۲- ئیشباع: واته بزوینی پیش ده‌خیل، وه‌ک "ی" له "سمایل" دا.

۳- هه‌زو: واته: بزوینی پیش پیته‌کانی رهدیف و قه‌ید، وه‌ک بزوینی "م" له "مه‌ست" دا.

۴- ته‌وجیه: واته: بزوینی پیش ره‌ویی زه‌نده‌دار، وه‌ک: "ش" له "سه‌رمه‌شق" دا.

۵- مه‌جرا: واته: بزوینی ره‌ویی پیش پیتی وه‌سل، به‌مه‌رجی به "خوروج" هوه بلکی، وه‌ک بزوینی "ن" ی "دورمینی".

۶- نه‌فاز: واته بزوینی وه‌سل، به‌مه‌رجی به "خوروج" هوه بلکی، وه‌ک بزوینی "م" له "می سپارمت" له فارسیدا.

ههرچی پیته‌کانی سهروان، ئه‌وانه ده‌کرین به دوو ده‌سته‌ی پیش ره‌وی و پاش ره‌وییه‌وه. پیته‌کانی پیش ره‌وی:

۱- ریدف، وهک: "ا"، "و"، "وو"، "ۆ"، "ی"، "ئ"، "وی" که له پیش پیتی رهویهوه بئین، و
ئهمهش دوو جوژه:

ا- ریدفی ئهسلتی، که بئ ناوبر له پیش رهویهوه دئ، وهک: "ا" له "کار" و "و" له "گول" و "وو"
له دوور" و "ۆ" له "زۆر" و "ی" له "تیسر" و "ئ" له "نیسر" و "وئ" له "گویی" و "وی" له
"سویر" دا.

ب- ریدفی زیده، که له نیوان ئهم ههشت بزوتنه ی پیتی رهویدا، زهنه داره که ی ده بی به ناو پ،
وهک: "ش" له "فرۆشت" دا. له نیوان پیتی رهوه ی و پیته بزوتنه کانی "ا"، "و"، "وو"، "ۆ"،
"وئ"، "وی"، "ی"، "ئ" دا، شهش پیتی (خ، پ، س، ف، ن) داده مه زرتین.

۲- قهید. واته ئه و پیته زهنه داری که له پیش رهوه دا دئ. قهید، ده پیتی ههیه: (ب، پ، خ، ر،
ز، س، ش، غ، ن، ه) وهک: سهبر، بهخت، سهرو، بهزم، دهشت، دهست، مهغز، پهنج،
چه په ر.

۳- ته ئسیس: واته: ئه و ئه لفه ی که ده گه ل ناو پری بزوتنه داردا له پیش پیتی رهویدا، دئ، وهک:
"ا" له "عاشق" دا.

۴- ده خیل: واته ئه و پیته بزوتنه داری که ده نیوان ئه لفی ته ئسیس و پیتی رهویدا، دئ، وهک:
"ه" له "ماهیر" دا. ئه وهت له بییر نه چچ که دووباره کردنه وه ی پیتی ده خیل، کاریکی ناچاری
نییه. هه رچی پیته کانی پاش رهوین:

۱- وهسله، واته: پیتی پاش رهویه و، رهوی زهنه دار دهکا به بزوتنه دار، وهک: "ت" له "موبت"
به فارسی و "ی" له "دوژمنی" دا.

ئه و جا لیته دا من، هه رچه نده ئهم درێژادری بیهم ته نی بۆ روونکردنه وه ی مه بهست کردوه و
رهنگه که م کهس له م سه ر و به نده دا هینده به ته نگ کیش و سه روا ی شیعره وه بی، ده مه وی به ش
به حالی مه حوی ئاماژه بۆ کاربرد ی هونه رمه ندانه و وه ستایانه ی سه روا بکه م. به جوانی سوود له
سه روا وه رگرتن له که ته گۆریه گه لی که که شاعیری توانا و زه برده ست، ده گه ل که لک وه رگرتن له
کار کرد و کارتیکرانی جوړاو جوړی ده روونی، هونه ری، مووزیکی و هتد... په ی به ری، بۆ نمونه
واژه ی "روزگار" هه موو که س، به هیندی مایه ی که مه وه، ده توانی بیکا به سه روا، به لام هه موو
که سی ناتوانی، وهک فیرده و سی به کاری به ری:

"چنان پیش بنشانندت روزگار

که به زو نیابی تو آموزگار"

و هه روه ها واژه گه لی "زین" و "زرین" و "رهایی" و "روشنایی" و "حق" رونق" که به ریزه وه ده
سی به پیتی فیرده و سی و نیزامی سه عدیدا به م ته رزه به کاربراو ن:

"بفرمود تا اسب زین کنند

دم اندر دم نای زرین کنند
 "رها کن که در من رهایی نماند
 چراغ مرا روشنایی نماند"
 کسانی که مردان راه من اند
 خریداردگان بی رونق اند"

هەر بە کەمێ لەم چوار بەیتە وردبوونەووەیە، تی دەگەین کە هەر چوار واژە "زین" و "روزگار" و "رهایی" و "حق" و "رونق" کە لە سەر وایەکانی بەرەبەری خۆیان کورتترین، سەرلەبەریان لە دێرەکانی یەکەمی بەیتەکاندا هاتوون، دە حالتیکدا ئەم شاعیرانە دەیاننوانی ئەم سەر وایانەیان لە دێرێ دوووەمی بەیتەکانیشدا، بە کار بردن، بچ وە ی قسەکانیان زەدەبەکی ئەوتۆی پێکەوتی، واتە بەجۆرێ کە ئاسەواری شاعیرە گەورەکانی زمانی فارسی، بەدیاری دێخن کە سەروا بەکاربردن بەمەرحێ لە عەیبەکانی سەروا بەدوور بچ، دە بەکەم دێرەدا شیعەر جوانتر و بەئاوازتر دەکا... ئەمانە بەش بەحالی سەر واسەراییی مەحوی، کەم کەس بەتۆزی قولەپێیدا گەییو و دەسکی لە دوو کردوو. ئەگەر هێنانەووەی دوو واژە عەرەبی لە سەر وادا کە دەتوانی هاوکیشیی دوو دێرە شیعەر راگری، وەک: ئەم بەیتە ی نیزیامی کە دەلی:

"ای چارده ساله قره العين
 بالغ نظر علوم کسونین"
 خۆ مەحوی ئەم کارە ی لەکن هەر وەک ئاوخواردنەو وایە، وەک:
 "بەجی نایە دەبی پروو کەینە سارا
 حەقی ئادابی مەجنونی لە شارا"

"کە تیغت دل دەکا دوو قەد، دەدا تەبشیری (قد اقلح)
 دەنوو سیتن لە صفحە ی سینە تەفسیری (الم نشرح)"
 "حەیاتم صەرفی عیشقت کرد بەئومیدی (فمن یعمل)
 بەهیجرت کوشتم و نەتکردهوه فکری (ومن یعمل)"
 ئەمەن پێم وایە شاعیرانی وەک نالی و مەحوی لەم پروووە لە سەلەف سەلەفیتە ی سەر واپەرادییدا لە شاعیرانی فارسی زمان کەم پایەتر نەبوون.

هێندێ نموونە ی عەرزووی شیعری مەحوی

یەک: بەحری هەزەج موسەمەن سالم

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن
 ---u /---u /---u /---u ---u /---u/---u /---u

وهك:

اگر آن ترک شیرازی بدست آرد دل مارا
بخال هندویش بخشم سمرقند و بخارا"
(حافظ)

- ۱- به یادی ئەو له به، ئەی شوخی روومەت پوژی مەه غەبغەب
له با له ب ما له نالەم سینه، هەرۆک کۆتری له بلەب
- ۲- کە تۆ غایب له بهر چاوم دەبی، چم بی له تۆ غایب!
- قیامەت حازری بهر چاومە خۆم له خۆ غایب
- ۳- دەپرسی بۆچی من دەرکەوتم و دل بۆ له تۆ غایب
کە وختی پوژەهلەت، ئەلبەت دەبی شەونم له خۆ غایب
- ۴- خەلاسی بوونی قەت ناوی ئەسیری زولفی زنجیرت
له بهر تیرت، مەلەک بی، هەلفرینی نەبووه نەخچیرت
- ۵- خەرامی ناز ئەگەر هینایه له نجه سهروی مهوزوونت
وهکولهیلا، له سهەر ری پرسشی که حالی مهجنوونت
- ۶- به دەم ئەمواجی خوتینی ئەشکهوم، پروانه چۆنم بۆت
دەروونم کەیلی زووخى دەرد و غەم، پروانه چۆنم بۆت

۷- به (مەوجی)، به یته که له نگ دەبی، دەنا دەبی (خ) ی "خوتینی" به که سهروی موخته له سه
بخوتینییهوه، به لام کاره که به (ئەمواجی) پیک دی و چ پیوست به وه ناکا به Xiwen
بخوتینییهوه.

- ۸- خودا بیدا، له هیلکی دەدا، سهیری ههیه ریکهوت
وه نهوزم دا، نیگارم هاته خه، ئەم شهو خهوم پیکهوت
- ۹- که تیغت دل دهکا دوو قەد، دەدا ته بشیری (قد افلح)
دەنوسیتن له سه فحهی سینه ته فسیری (الم شرح) دا به
- ۱۰- به سوورمه بۆیه دولبهر خه نجهری موژگانی دا په رداخ
دلی هەل ناگری ببیی له کوشتهی دهنگی ئۆف و ناخ
- ۱۱- دلی سووتا به حالی زاری تیغلی دلم و چاری کرد
سهری زولفی له دەم نا، زه هرهی ماری پر به زاری کرد

۱۲- ئەگەر تۆرۈۋ بەخالىكى لە لەيلا شوخ و زىباتر
 منيش ئاشفته خالىكى لە قەيسم شىت و شەيداتر
 ۱۳- موحەققە ھەر كەسى مەسلەكە حەق، حەققىيە مەنزور
 سلووكى چۆنە سەردارە، تەرىقەى پىرىيە مەنسور
 ۱۴- ئەۋەندەى ئەھلى دىيان ئەھلى دنيا، تاقە رۆژى گەر
 بەقەرنى من ئەۋەند ئەھلى خودابم دەپمە پىغەمبەر
 ۱۵- شەتئى ئاۋى كە زاھىد بۆ وزوويەك كرددوۋە زاىع
 فەقىرە، ھەر بەپايەك ئەۋ ھەموو رەنگەى چوۋە زاىع
 ۱۶- ئەۋى ئەمىر بەدەۋى نەختىايە ھەلەلەى مەخلووق
 لە دەۋرى نەعیشا سبەھى دەبىنى ۋەلۋەلەى مەخلووق
 ۱۷- كە شىخ و واعىز و سۆفى بەجەننەت بەن گەد و گىپال
 دەبى ئەمسالى ئىمە بۆ جەھەننەم بەن سىر و سىپال
 ۱۸- شەنەى بادى بەھارى، ھاتەۋە خۇشى لە تۆبولبول
 بەشايىي ھاتى گول كۆكى كە سازى چەھچەھە و غولغول
 ۱۹- حەياتم سەرفى عىشقت كىد بەئومىدى (فمن يعمل)
 بەھىجرت كوشتم و نەتكردەۋە فكىرى (ومن يعمل)
 ۲۰- بنازم من بە كوفرى زولفى تۆئەى ئافەتى ئىسلام
 كە ئەستۆيەندى جىزىيەى خستە مل ئىمانى خاس و عام
 ۲۱- دىارم دەبىرى عىشقى، جى بەسووتن بى لەۋى دەگرم
 كە من مەشتى چل و چىوم، بەچى بىم كەلكى چى دەگرم!
 ۲۲- لە ناكەس كارىيا، خاكى بەسەر، رۆبى بەبا عومرم
 خودا تۆ بىرئىنە تا لەبەر قاپىي كەسى دەمرم
 ۲۳- ئەۋى دلدار و دولبەرمە ئەۋا دەروا لەبەر چاوم
 بەدوۋىا بۆچى دل نەتوتتەۋە، نەروا لەبەر چاوم
 ۲۴- لە باسى مەبىنەت و دەردى دەروونى بۆيە دەم نادەم
 لە خويناۋى دلى پر غەم كە سىنەم مەۋج ئەدا تا دەم
 ۲۵- ئەسىرى سەيدى قەيدى كەيد و شەيدى نەفسى ئەمارەم
 لە دەست ئەم مارە بەد چارە، چىيە چارم، خودا چارەم!

۲۶- به نووری بادی که شفی زولمه تی ته قوا نه که م چیکه م
به شه معیکی وه ها چاری شه ویکی وا نه که م چیکه م

•وو: به حری هه زه ج موسه دده س مه حزووف

مفاعیلن مفاعیلن فعولن مفاعیلن مفاعیلن فعولن

--u/---u/---u --u/---u/---u

وهک:

"دلم در جنبش امــــد باردیگر

ندانم تاجــــه دارد باز در ســــر"

(فهروخیی سیستانی)

۱- نه وهک هه ر چاوی مهسته، خوشی هه ر مهست

به لادا دئ، که دئ، وهک تورکی سه رمهست

۲- ده مت چی؟ پر له دور، دورجیکی یا قووت

نیشانه ی مۆری چی؟ خه تتیکی زمرووت

۳- شوکور رۆژ ئه و مه هه له و دوره ده رکهوت

له میوه ئه شک و ئاهی ئیمه سه رکهوت

۴- له ئۆلکه ی عیشقه دا، بی چوونه سه ردار

به ئاسانی مه زانه بۆته سه ردار

(نووسینی "عیشقه دا" به "عیشقه دا"، که سه ری موخته له سه بی راستره، چون کیشه که ی بی

له نگ نابیی).

۵- پیرسه حالم، ئیه مالی وه فا بهس

بترسه تۆ له حه ق، جه ور و جه فا بهس

۶- به کسه س نابیی بتی من ئاشنا قهت

غه زاله ی بهر نییه رامی وه فا قهت

۷- که لامیکه له حیکه مت که یل و جامیع

عه تاکه ر هه ر به که، هه ر ئه وشه جامیع

۸- چ خاکئ که م به سه رما، مامه وه تاک

به لیو ئاه و به چاو ئه شک و به سه ر خاک

۹- زه مانه ی پر ته عه ب ده کاته تیروک
 له تی نانت ده داتی دوو به شی نوک
 ۱۰- وتی: بۆچی وه ها بی تین و بی رهنگ؟!
 وتم: تو بۆچ ئەمەنده شوخیی و شهنگ؟!
 ۱۱- به پیر ئەو ماهه وه چووم و به سه رچووم
 په ری بوو، ئەو نه بوو، شه و بوو، به سه رچووم
 ۱۲- به هاری عومر ئەو ا گه ییه حوزه یران
 که چی وهک کوودهک ئیسته ده چمه سه یران
 ۱۳- له مه یخانه خودا! گهر ئیمه ده چین
 به کی به ین ئیلتیجا، بۆکیه هه ده چین!؟

ئە: به حری هه زه ج موسه مهن مه قسوور

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیل مفاعیلن مفاعیلن مفاعیل
 --u / ---u / ---u   --u / ---u / ---u

وهک:

"سحرگه بلبلی اواز می کرد
 همی نالیید و با گل راز می کرد"
 (سه مان ساوچی)

۱- هه موو عاله مته پابه ند و له دامان
 که چی دهستی که شت ناگاته دامان

چوار: به حری هه زه ج موسه مهن ئەخره ب مه کفووف مه قسوور

مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن
 --u/u --u/u --u/u -- --u/u --u/u --u/u --

وهک:

"دیگر به کجا می رود این سرو خرامان
 چندین دل صاحب نظرش دست به دامان"
 ۱- نیسبه ت بدری حوور و په ری گهر به له تو چوون
 بالییده ده بن تا ده گه نه ئەوجی له خو چوون

پیش: به حری موجهتس موسه مهن مه خبوون نه صلهم

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فع لن   مفاعلن فعلاتن مفاعلن فع لن

--/-u-u/--uu/-u-u/   --/-u-u/--uu/-u-u

۱- "ز جگر زخم تو معمور و دل ز عم شاداست

نه و نه ده بابته عهیشی نه داوه بو شا دهست"

شش: به حری موزاربع نه خرب مه کفوف مه خرووف

مفعول فعالات مفاعیل فاعلن / مفعول فعالات مفاعیل فاعلن

u - - / u - - u / u - u - / u - -   - u - / u - - u / u - u - / u - -

وهک:

"ساقی بیا که شد قدح لاله پر زمی

طامات تا به چند و خرافات تابکی"

۱- لهم به حری فیتنه به لکی نه جاتت بدا خودا

داوینی باخودا بگره و و به رده ناخودا

(کورد نالتی: "bigire" به (و)ی عه تفی بو ردار راستره).

۲- زلهی موعه للیم نه و گوئی رووتیه خسته تهب

"تبت یدا اَبی لهب"ی بی نه دهب

۳- یار از وفا گذشت بر این کشتهء جفا

شد مشهدم ز مقدم او روضهء صفا

۴- دلدوزه تیری ناھی فہ قیرانی رووت و قووت

بو کوشتنه هه میشه که ناماده شیرری رووت

هوت: رهجه زموسه مهن مه خبوون نه هتتم

مستفعلن مفاعلن مستفعلن فعول   مستفعلن مفاعلن مستفعلن فعول

- u / - u - - / - u - u / - u - - /   - u / - u - - / - u - u / - u - -

۱- زه مزه م چیبیه؟ به زه مزه مهی ئایات و سه د حه دیس

پابوونه وه له شه ئنی نیییه تینه تی خه بیس

۲- ئهی نه و که سه که مهستی غورووری به هاتی کار

به رده سستی زوره بدره په رزیه ک له کاری چار

۳- ئەو عیشوۋە بازە دەرحەقى من چارە گرژە باز
 بېچارە ماۋە بەندە خوداۋەندى چارەساز
 ۴- بى مېھەر و بى مروۋەتتى تۆھەر (على الخصوص)
 دەرحەق فېدائىيانى جگەر سوۋختەى خولوۋوس
 (بېم وايە، نابى "سوختە" بنوسرى!)

۵- واعىز لە رەندى مەيکەدە دەگرى کہ ئىعتىراض
 رازى نىيە بەسە نوشتى ئەزەل (انى لراض)
 ۶- دۆزەخ لە عىشقە خالىي و جەننەت لە دەرد و داغ
 عاشق لە حەشرىشا نىيەتى جىي دلى فەراغ
 ۷- مەئلووفە زەوقى زاھىد ئەۋەندە بەتامى نىسک
 بېگانە ماۋە شەمى لە نەشئەى خىتامى مىسک
 ۸- پەروانە يەك بە بولبولى وا وت کہ (بولفوضول)
 سووتانە ئىشى ئەھلى مەحەبەت نە ھوولە ھوول
 ۹- نالەم لە سىنە، ھەم لە دلەم دەرد و غەم حەرام
 بى، بى تۆ بەزمى عوشرەت و عەبش ئەر نەكەم حەرام
 ۱۰- پروانە سووتنم، ۋەرە، پروا کہ من نەمام
 پەروانە ئىتەرم نىيە پەروا کہ من نەمام

ھەشت: بەحرى رەمەل موسەمەن مەحزووف

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن   فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
 - u - / - - u - / - - u - / - - u -   - u - / - - u - / - - u - / - u - / - - u -
 ۋەك:

"باغبان گر پنج روزى صحبت گل بايدش

بر جفاى خار هجران صبر بلبل بايدش"

(حافظ)

۱- دل لەسەر خو چوونى پەى دەر پەى دەللىلى يارە ھات
 عەقل و ھۆش ئەى دل بکە حازر، لە پىشە کارە ھات
 ۲- خو ئەگەر چاۋى حەياتى برىيە ئاۋى حەيات
 من لە خاکی دەرى جانانەمە ھەر ئاۋى حەيات

۳- ئیتیففاقی، ئافتاب ئانئ موقابیل بوو به پرووت
 ئافه تیکی دی، نه ما تابی، بوهستی پروو به پرووت
 ۴- ساقی، ئه می مایه ئه دهب له ب، په رجه مت په یحانی پروو
 نیم خه ندئ که له غونچه، ده رخه سه رچاوه می سه بوو
 ۵- بهس بکه، ئه می ئه شکی خوئینیم، به غه ممازی ته لاش
 یازی عیشق و ده دری دلّ خو هه رچی بوو کردو ته فاش
 ۶- ئه وده مه پوحم له سه ر له ب بوو له بهر ده ری فیراق
 هاتو زوو کوردم به یئ شایاشی، (نعم الاتفاق)
 ۷- پرووتی دی، له و پوژه وه سه ره رگه ردانه پوژ
 گه بیه ئیواره، وه کو من ئیشی قورپ پوانه پوژ
 ۸- پرسرا حالّم، که من که وتم له بهر پییا درئ
 ئه و وتی: هه ر سیبه ری دیوم بووه سه رسام و گیش
 ۹- لالغاوه می واعیز ئه مرؤ مه وچ ئه دا، دم پر له که ف
 پیشی قیروسییا، کتیبی وه عزه که می بوو به رته ره ف
 ۱۰- ئاشتی تو، تو ری من، بو بی سه باتی هه ردوو یه ک
 گه یوه ته هه ددی یه قین، ئه م دوو یه قینه ن هه ردوو شه ک
 ۱۱- بیبی، یا نه بیبی، من داد و بی دادی ده که م
 گوئ بداتی، یا نه داتی، ئه ه و فه ریادی ده که م
 ۱۲- غونچه دلّ بوونم له هه سه ره ت لیوی تزیه غونچه دم!
 غونچه که می تو مه ر شیفا دا غونچه که م، ئه می غونچه که م!

نۆ: به حری په مه ل موسه مه ن مه خبوون مه قسوور

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن
 - u u/ - - u -/ - - u -/ - - u -/ - u u/ - - u -/ - - u -/ - - u -
 وهک:

"دارم از زلف سیاهش گله چندان که مپرس
 که چنان زو شده ام بی سر و سامان که مپرس"
 ۱- که م بوو وهک ئه و ده مه، سیدق، ئه م ده مه هه م که م بووه قات
 فه ره حی نه ک به دوا بی غه م و هه م هه م بووه قات

۲- تۆنەبى مەلجەئى من بى، ئەبەدەن نىمە مەلاز
 لەو دەرە بىت و دەرم كەى، بە خودا نىمە مەلاز
 ۳- بۆتە موئىيس، بۆتە مەئوا، قەوم و شارى (ئەلەبىاز)
 دىوى بىتتى، جىبەجى دەروا بەبارى (ئەلەبىاز)

۵۵: بەحرى رەمەل موسەددەس مەجزووف

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن   فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
 - u - / - - u - / - - u - /   - u - / - - u - / - - u -

وہک: "افتاب از کوه سر بر می زند
 مـاـهـرـوی انگشت بر در می زند"
 (سەعدى)

بازدە: بەحرى موجتەس موسەمەن مەخبوون ئەصلەم

مفاعلتن فاعلتن مفاعلتن فع لن   مفاعلتن فاعلتن مفاعلتن فع لن
 - - / - u - u / - - u u / - u - u   - - / - u - u / - - u u / - u - u

وہک:

"چو مست من ز خممار شبانە برخیزد
 هزار فتنە و شور از زمانە برخیزد"
 (جامى)
 ۱- بە داوہ وەعزىبى و، خوئشى بەتاوہ (يا حافىز)
 لە ھەلقولانە كە لىكى دەم و لىچى واعىز
 ۲- بەخاك پاى عزىزت كە عھد نشكستم
 زمن برىدىبى و با ھىچ كسى نپىوستم

كورتەى باسەكە

- ۱- لەم باسەدا لەمەر كىش و سەرواى شىعەرى مەحوى قسە كراوہ، كە بۆ يەكەم جارە، - بەش بەوئەندەى بەندە بزائەم - شىعەرى شاعىرەكانمان لەم رووہوہ پراكتىكانە، لەسەرى نووسرايى.
- ۲- نووسىنەكە چەند نمونەى يەكە لە مەر كىش و سەرواى شىعەرى مەحوى، كە دە كتیبىكى بەربلاوڤا بۆ لە چاپدان ئامادە كراوہ.

۳- وا به دیار ده که وی که مه حوی خوی له زۆریه ی کیش و سه روایه کانی له بار و ناله باردا، تا قی کردۆته وه.

۴- ئه وهندی من شاره زاییم ههس- ئه تو له وه گه ری ئه گه ر شیعرێکی به هه له نووسرا بیتته وه - له پرووی کیش و سه رواوه، ههستم به له نگ و له واری شیعره کانی نه کردوه.

۵- مه حوی زیتیر شیعرێ به هه موو جوړه کیشه کانی "هه زه ج"، "یه مه ل"، "یه جه ز"، "موجته س"، "موزاریع" و "مونسه ریح" و "موتنه قاریب" هۆنیه ته وه.

زەمانە

زەمانەى پىر تەعەب دەتکاتە تىرۆک
لەتەى نانت دەداتەى دوو بەشى نوک
پىسالەى دیدە لەبىرێزە، دلا تۆش
بجۆشە، سازى نالە هەم بىى کۆک
بەنووکى تىرى شوخىکى کەوا چۆخ
لەبەرماتەن بوو جامەى برنجۆک
بەکولمى ئالىيا ئالا خەتى سەبىز
ترنجى کەوتە بەر پەنجەى ترنجۆک
گەر ئەم ريش و سەرەى زاهىد لەگەل بى
دەبى جەننەت بەدەشتى شەنگ و پىشۆک
پەقىبە لەعنەتى، عاشق دەکەى پەجم
لە باتىي سەگ دەکەى شىرئ سەمەندۆک
بەخۆرايى لە «مەحوى» بەس پەنجە
نەجىبى، مەگرە وەک هۆک، بەگم، هۆک

مەحوى

دهقى كراوه له هونراوه كاني مه هويدا

په نونف عوسمان

شپته ل کردن^(۱) و خویندنه و دی دهقه کونه کان به دید و پیتوانه و سیستمی رووناکبیری نویی سهردهمی رږووت و ئینته رنیت هر له خوږه وه جزره سرکی و سلهمینه وه بهک دینیتته گوری، دیاره هم هه وله موغامه ره نامیزه ده شیت چه پکی بنه ما و مهرجی تاییه تی خوئی هه بیت، که هه ندیکان په یوه ندی به خودی خوینتر و رهخه گره وه هه یه، وهک ئاست و به هره، هه ندیکی تریان په یوه ندی نوزگانی به سیستمی فورمه له بوونی دهقه وه هه یه:

هه ندیک مهرجی تری نه و خویندنه وه یه به نده به ره گه زی بابه ته که وه، دهقی نه ده بی کراوه نه و تیکسته ده وله مه نده یه که ده توانیت هه موو تاقیکردنه وه و ده وله مه ند و نه بستمولژیه کانی رهخه گر هه لمزئ و په نجه ره دی ده وله مه ندردی دهق له به ردهم خوینتردا بخاته سه ریشته، پیده چیت هه ندیک جار هیند راوبوچوونی به هیتز و فره لک له سه ر ده قیک له خودی دهقه که وروژینه تر بیت، دهقی کراوه، هه موو خویندنه وه یه کی نویی ژیرانه ده وله مه ندردی دهکات و نه یینی داهیتانه کانی باشت والا دهکات، مه رج نییه دهقی کراوه له به ردهم هه ست و بییری خوینتردا پابه ند بیت به ته نیا لایه نی هونه ری و به دیه اتنی مه رجه پوزه تیفیه کانی میتافور؛ به لکو ناوهره وکه ده وله مه نده کانی شی، یان نه و تیکستانه ی که کیسه مره قایه تی و نه نتولژئی و ژیاریه کان به رجه سته دهکات، به پیچه وانه ی دهقی کراوه وه دهقی داخراو هه رگیز ناتوانیت وه لامی تیوره نوپکانی رهخه بداته وه و خوینتریش بخاته سه ر که لکه له ی بیبرکردنه وه قوول و چه ند لایه نه، جگه له وهش له چهقی خالیکدا وه ستاوه و کونبر بووه، قسه کردن له سه ر هونراوه کانی مه حوی مه زن، ده شیت پانتایییه کی گه وره ی فره مه ودا بگریته خو، دیاره فره مه ودا بییش حاله تیکی ره های وانییه که شیعه کانی سنور به ندیه کی نه و تو بکرتن، وهک نه وه ی که په یوه ندی نوزگانی له نیوانیاندا نه مابیت و کومه له کیتلگه یه کی به یهک نامون، تیکسته کانی دیوانی مه حوی زاده ی بییر و نه ندیشه و عه بقه ریه ت و داریشتن و ریکخستنی خودی مه حوین، به لام ده بیت ره چاوی نه وهش بگریته ئاستی هه موو تیکسته کان چون یهک نین له به ر کومه لیک هوی خودی و بابه تی، چونکه نه و هونراوانه له کات و ته مه ن و رووداوی جیاجیادا نووسراون، نه مه جگه له وه ی که هه ندیک بابه ت بو شیعه پتر مل ددها وهک له بابه تیکی دی.

دیاره هم هه کارانه ره نگریتی تیروزمی داهیتان له ئاست و بون و به رامه ی شیعه ده که ن، نه وی راستی بیت که م تابیتشی فرسه ت بو لیدوان و توپزینه وه له سه ر مه حوی له بار و هه لکه و تووتر بووه وهک له (سالم و کوردی)، دیاره هم دووانهش که متر نه بوون له مه حوی، به لام له به ر نه وه ی

(نالی و مه حوی) زانایه کی گه وره ی وهک مه لا عه بدولکه ری می موده ریس رافه ی نه کردوون، ئیتر که متر خه لک به لایاندا ده چیت یان هر پییان ده ویرئ! بابه تی دهقی کراوه لای مه حوی تا ئیستا دهستی بو نه براره و پیوستی به میتو دی هیرمونتیکا هه یه که ئه ویش له ئاست تاک گه رایبی تویره ره ودا پهرت پهرت ده بیت، دیاره تاک گه رایبی مه به ست له داپران و نامراز گه ریانه ی خود (الآلیه) نییه له پرۆسه ی روونا کبیریدا وهک دیارده یه کی سوسولوژی، دهقی کراوه لای مه حوی ئه و تیکسته داهینراوانه یه که چاره قرزالیه کانی شیعییه تی تیا ئه دره وشیتته وه، خوریه ی نه پنی داهینانه کان وهک برووسکه له میشکی خوینه ردا بارانی ئه فسوون و ته ئوبلی سه رته لانه ده باریتی، پرۆگرامی ئه م نووسینه ده ستنیشان کردنی چهند به یتیکی کراوه یه که له درزی نیوانیانه وه ده شیت خوینه ری پسپور که شفی گه لی پانتایی و دورگی نه بینرا و دلوفانی ئه وتو بکات که له ئه نجامدا شیعییه ت بکاته دهسته گول و ده ستنیشانی عه بقه ریته و جیهانگه رایبی دهقه سهرکه وتوه کانی مه حوی پی بکات.

۱- مه حوی ده لیت:

له هر جیهه ک هه لی خورشیدی عیشقی گول رۆخان «مه حوی» (۲)

ئه گهر عه قلی ببی، له و جیهه ناونگی عه قل چبکا؟!

شیعییه تی ئه م به یته بهر له هر شت مه ئلوف کردنی نامه ئلوفه، له سیستی باوی داهینانه جوژه جوژه کانی شاعیرانی تر و هه لفرین رووه و لوتکه بهرزه کانی داهینان، ئه قلانیه تی نیویه یته که - نهک دره وهی - بوته ناونگ و له گه ل هه له اتنی لیزگی خو ردا ده بیته هه لم و له بهرده م سوپای خو ری عیشقا ده پرنگیته وه، مه حوی وه ستایانه ئه وه ی بهرجه سته کرده وه که پانتاییه کی شیواو (مساحة متوترة) له نیوان هیزی عه قل - به پیچه وانه ی رۆشنبری باوه وه - شکستی له بهرده م وزه میتافیزیکیه کانی خو شه و بستیدا هیناوه، ئه و شیواوی و دژ به کبونه له نیوان گه رمای خو شه ویستی و ناونگی عه قلا داینه موی داهینانه که یه، رولان بارت ده لیت: (۳)

(دهقی له زهت نامیز ئه و دهقه یه که دلنیامان دهکات، چالاکی و پرپوونمان پی ده به خشی و دیاره ئه و دهقانه ش زاده ی رۆشنبری و ئاسوودیی خوینه رن).

مه حوی له دیوانه که بیدا هیند ئه م واتایه سه رنجی راکیشاوه له چهند به یتیکی تر دا دووباره ی کردو ته وه، به لام به بارگه کردنی واتا و ده لاله تی نو ی و له کۆنتیکستی (سیاق) جیا جیادا. هر له م فهزایه دا مه حوی ده لیت:

که دل ده تویتته وه بو تو، ده که ی ئه و رۆژه تو پروا (۴)

که خو درخه ی وهکو خو ر دل وهکو شه ونم له خو پروا

دیسانه وه ده لیت:

ده پرسی: بوچی من ده رکه وتم و، دل بوو له تو غایب (۵)

که وهختی رۆژه لات ئه لبه ت ده بی شه ونم له خو غایب

دیاره وشه‌ی (غایب) (رد الصدر علي العجزة) و تکراری سواو نییه.
دیسانه‌وه له هه‌مان واتا ده‌لیت:

تۆکه ده‌رکه‌وتی، مه‌پرسه چی به‌سه‌ر دئ جان و دل (٦)
حاله‌تی شه‌ونم ته‌ماشاکه به‌وه‌قتی رۆژه‌ه‌لات
دیسانه‌وه بۆ هه‌مان بابه‌ت ده‌لیت:

به‌جیلوه‌ی ئه‌و، وه‌کو شه‌ونم، فری هه‌ر عه‌قل و هۆشی بوو (٧)
که سببه‌ر مه‌حوه له‌و جییه هه‌تاوی له‌حظه‌یه‌ک لی که‌وت

وه‌ک هه‌مام بۆ کرد ئه‌قل له‌ کۆمه‌لگا و له‌ بواره ئه‌کادیمییه‌کاندا ره‌مزی مانه‌وه و لۆژیک و
به‌رقه‌راره‌بوونی تاقیکردنه‌وه سه‌رکه‌وتوه‌کانه، به‌لام سۆز به‌په‌یچه‌وانه‌وه دواکۆتا و دوور له
هاوکیشه‌کانی ئه‌قله، مه‌حوی هه‌ر دوو ته‌وه‌ره‌که‌ی (ئه‌قل و سۆز) ی به‌وزه نه‌بینه‌راو داهینه‌ره‌کان
جی گۆرکی پێ کردوه و به‌هه‌یزی میتافۆزی مه‌ر (عه‌قلی عه‌قل) په‌نجه‌ره‌ی داخراوی مه‌ر واتای
فه‌ره‌هنگی وه‌ستاو له‌به‌رده‌م جیهان‌بینیییه‌کی داهینه‌راو دا کردۆته‌وه، ده‌شیت منی خوینهر هه‌ولتی
ئه‌وه‌ش بده‌م که ئایا خودی مه‌حوی له‌ ناواخنی به‌یته‌کانیا هه‌مای راسته‌وخۆ هه‌یه بۆ ده‌قی کراوه
یان نا؟ دیاره ئه‌م به‌یته‌ی مه‌حوی جوهره‌ مۆرکیکی ئه‌و ده‌لاله‌ته‌ی پێوه‌یه: (٨)

له‌هه‌ر شیعری له‌ دیوانت ده‌جۆشی نه‌شه‌یه‌ی «مه‌حوی»
سه‌دایه‌کی له‌ یه‌کتر جوئ ده‌دا هه‌ر تاری قانونت

دیاره (نالی) یش هه‌مان جه‌ختی له‌سه‌ر ده‌قه‌کراوه‌کانی خۆی کردوه و ده‌لیت:

نه‌ظمی (نالی) میثلی ئاو و ئاوینه‌ رهنگی نییه (٩)
دوو رووه بۆ سه‌یری خاطر: یه‌ک خه‌فی و یه‌ک ئاشکار

٢- مه‌حوی ده‌لیت:

ئه‌گه‌ر ئازاده‌گیه‌ک بی له‌ عه‌ده‌مدا بۆمان (١٠)

چی هه‌یه غه‌یری به‌په‌یچی په‌له‌په‌ل داوی حه‌یات

مه‌حوی وه‌ک هه‌ر شاعیریکی سۆفی و عیبرفانی میتۆدی ژبان و عه‌ده‌م به‌خه‌ستی چۆکی
داداوه‌ته سه‌ر مه‌به‌سته تاییه‌تیکانی و به‌ره‌نگی جوهره‌ جوهره له‌ هۆنراوه‌کانیدا رهنگی داوه‌ته‌وه،
سه‌ره‌جم وشه‌کانی نیوه‌ دیری یه‌که‌م جگه‌ له‌ (بی) کراوه و سه‌ریه واتاگه‌لی جیاوازی، دیاره
جیاوازی واتای وشه‌ وه‌ک خودی خۆی له‌ سیاقدا گۆرانی چۆنیته‌ی تری به‌سه‌ردا دیت، نیوه‌ دیری
یه‌که‌م رسته‌یه‌کی مه‌رجیه (شرط) و وه‌لامه‌که‌شی له‌ نیوه‌ دیری دووه‌مدا کۆتایی پێ دیت، بیری
سۆفی گه‌رایبی له‌ هه‌ندیک حاله‌تدا نوقمی ره‌شبینیییه‌کی سه‌رتاپاگیری ده‌بیته و فه‌لسه‌فه‌ی
ژیانیش لای ئه‌و ده‌بیته جوهریکی له‌ نه‌ه‌لسته‌یه‌ت، واته‌ ده‌سه‌ردان له‌ هه‌موو ئه‌گه‌ره

پۆزه تیفیه کانی ژبان، خۆجاریش هه به لیزگی نووریکی ئیلاهی در به تاریکیه کان دهدا و ده پۆزته سهر پانتایی زامی گومان و دوو دلّیه کان، وشه ی (ئه گهر) له کۆنتیکست (سیاق) ی به یته که دا نه گه شتۆته بن به ست بوون و له چه قی ده لاله تیکدا نه وه ستاوه، (ئه گهر) دوو ئه نجامی دژیه که له خۆیدا بارگه ده کا که بوون و نه بوونه، ئایا له عه ده مدا وه ک مه حوی به هیمما پیمان ده لّی نازادی هه یه؟ وشه ی (نازاده گیسه ک) دیسانه وه وشه یه کی ئیجگار کراوه یه و ده شیت چه ندان هیرمۆنتیکای پئی سه نته ر بکریت، ئایا نازاده گی لای مه حوی چییه؟ چ جوړه سه ره سستییه که جه سته یی رۆحی؟ ئایا نازاده گی له خودی ده قه که دا ناکاته جوړیک له خامۆشبوونه وه یان پاکژبوونه وه ی روح؟

دیاره وروژاندنی بیرى دواى نازاده گیسه که ی مه حوی په یوه نداره به و میتۆده فه لسه فه یه ی که پیتی وایه مرۆف بهر له هاتنه دنیا وه ی له (لوح المحفوظ) دا مه ی نه ی خۆی هه بووه وه ک نه خش، دیاره ئه م بیرى نه هلسستیه ی مه حوی ئه نجامی ئه و بیزاری و وه رسیه یه تی به رامبه ر کیشه و کۆسپه کانی سه رده مه که ی، مه حوی وه ک شاعیریکی مۆرالی هه میسه پا به ندی به ها پیرۆزه کانی ژبان بووه و به موو لای نه داوه له ریسواکردن و به که م زانینی ئه و سۆسۆلوژیا باوه ی که پشت به ده سه لات و بنه ماله و نیوه ندی حوکم ده به سستی و وه ک ههر موته نه ورپکی بویری سه رده مه که ی دژی ته ورژمی باو وه ستاوه ته وه و کۆی له هیچ چاوسوورکردنه وه یه ک نه کردوه، (ئه گهر) به هه ردوو ئه نجامه پۆزه تیفی و نیگه تیفیه که یه وه، واته به بوونی نازادی له عه ده مدا یان نه بوونی، ده شیت هه ر له ئه نجامدا پا به نده مان کات به دواى پێچه لّ پێچی ژبان و لیتی ره ها نه بن، فه نتازیای بوون (وجود) لای مه حوی و له نیوان ئه م دیره وه که وتۆته نیوه ندی دوو هیتزی ئه وتۆ که به درپژایی میژووی مرۆفایه تی له زۆرانبازدان، دیاره ئه م فه لسه فه ی بوون و نه بوونه و سه ره تا نادیار و پرسیار و وروژینه کانی قورسترین کیشه ی ئه نتۆلۆژیه و تا ئیستا نه هاتۆته سانا بوون! له عه ده مدا نازاده گی به هه موو ره هه نده کانیه وه هه بی یان نه بی مرۆف هه ر ده بیته له نیوه ندی گری کۆیره کانی ژباندا پئی بگیری و سه رسام بیت، واته هه ر ئه زه له وه ئاده می ده بیته له به رده م که ژى سامناکی مردندا چۆک دادا و ئاماده گی هه میسه یی هه بیته بۆی، دیاره ئاماده یی هه میسه یی لای سۆفیزم ده کاته خۆ ئاماده کردن و له خواترسان و په ی ره وکردنی بنه ماکانی ئاین، وشه ی (عه ده م) دیسانه وه چ وه ک خۆی و چ وه ک سیاق کراوه یه به رووی دوو واتا و ده لاله تیکى ئه و دیو دوو واتاکه ش، که یه کیتکیان مردنی دواى ژبان و ئه وى دیش هه ر نه بوونه له ئه زه له وه، ئه مه جگه له وشه ی (بۆمان) که چه ند ده لاتیک ده گریته خۆ، که هه ر یه که یان پانتایییه کی کراوه یه به رووی چه ند واتایه کی تر، (بۆمان) به واتای بۆ (ئیمه) یان (بۆمانه وه) واته درپژهدان، یان (بۆژبان) که من ئه مه یان به ستانده رتر ده زانم له هه موویان، دیاره مه حوی به دهر له شاعیره کورده کان به وه ناسراوه که سه بکی تیکسته کانی قورسن و پپووستیان به مان دوو بون و ته فکیک هه یه، دیاره مه به ستم به دهر له لۆژیکى فۆکۆ و رولان بارته له و بواره بونیاتگه راییه دا، ئه م گوئی پیدانه

فره‌یه‌ی مه‌حوی به‌سنه‌ت، لای هه‌ندی به‌نه‌نگی که و تۆته‌وه، خوالیخۆشبوو عه‌لانه‌دین سه‌جادی ده‌لێت: (١١) (نازانم مه‌حوی چی ناچاری کردۆته سه‌ر ئه‌وه که به‌م جۆره عه‌زیه‌تی خۆی بدا بۆ ئه‌وه شیعیر دابنێ... من وای بۆ ده‌چم ئه‌و حوکمانه جۆره تاک ره‌هه‌ندیه‌کیان پیتوه بێت و له‌گه‌ڵ فه‌زای زۆریه‌ی هۆنراوه‌کانیا نه‌گۆنچین، ره‌خنه‌گری گه‌وره جورجانی ده‌لێت: (شاعیره‌تی دوور له‌ سنه‌ت وه‌ک نافرته‌تیکی شوخی نه‌زۆکه، به‌لام ئه‌و ده‌قه‌ی که به‌هره و سه‌نعه‌تی تیا ناویزان ده‌بیت به‌سه‌ر ته‌ل و نه‌وازه‌تر له‌ قه‌له‌م ده‌دریت، کاتی خو‌شی ئه‌بو ته‌مام هه‌ر به‌هه‌مان تۆمه‌تی ئیستای مه‌حوی پێیان ده‌وت: بۆ شتی نالیی که خه‌لکی لیبی تیبگه‌ن؟ ئه‌ویش له‌ وه‌لامدا ده‌یوت: ئه‌ی ئه‌م خه‌لکه بۆ تیناگه‌ن؟ مه‌حوی شاعیره‌ی نوخبه و ده‌سته‌ی گۆلبه‌ئیری سه‌رده‌می خۆی بووه و هه‌میشه وسته‌تی و اتا قوول و فه‌لسه‌فه ئامیزه‌کان مۆرکی تایبه‌تی هۆنراوه‌کانی بن، ئه‌مه جگه له‌وه‌ی که هه‌ندیک جار ئه‌بولعه‌لای معه‌ری ئاسا وسته‌تی له‌ هه‌ندیک چامه‌دا خۆی به‌شته‌یکه‌وه بیه‌سته‌ته‌وه که پتویست نییه (لزوم مالا یلزم) هه‌روه‌ک کۆتایی هینانی هه‌ندیک چامه به (چیکه‌م، رۆژ، شه‌و...)

٣- مه‌حوی ده‌لێت:

خودا بیدا به‌رحمه‌ت، داغی دل، چاوی دلّه «مه‌حوی» (١٢)

به‌گریه‌ چاوه‌ گه‌ر چوو، شک ده‌به‌م چاویکی بیناتر

مه‌حوی له‌م به‌ینه‌دا که ده‌توانم به‌ شابه‌یتی (البیت القصید) قه‌سیده‌که و ته‌نانه‌ت ده‌ره‌نجامیسی دانیم، مامه‌له‌یه‌کی نوێی هونه‌رمه‌ندانه‌ی به‌جۆریک له‌گه‌ڵ پیکهاته‌ی داھینانه‌که‌دا کردووه، که له‌ حاله‌ته ئاسایی و زه‌ینیه‌ فه‌ره‌نگی و رۆژانه‌یه‌که‌وه گواسته‌وتیه‌وه بۆ دۆخی شیعیره‌تیکی ئه‌وتۆ که کۆمه‌لیک ئه‌رک و پێداویستی نوێی خسته‌وته ئه‌ستۆی وشه و ده‌سته‌واژه‌کانه‌وه، دلی بێ خه‌م و شاد له‌ میتۆدی عیاشقی عیرفانی مه‌حوبدا به‌تال و عه‌ده‌م ئامیزه و له‌ پانتایییه‌کی بێ به‌هادا گر ده‌خوا و ده‌خولیتته‌وه، ته‌نیا سه‌رچاوه، که هه‌یزه و گوروتین ده‌دا به‌جیهانه‌ بێ به‌راییه‌که‌ی دل، ئاوه‌دانی ده‌کاته‌وه، ماکی مانه‌وه و جیهانبینی بێ ده‌به‌خشیت ته‌نیا و خه‌م و داخه، بازار و کسپه به‌سوێکان ئه‌و خۆینه گه‌شه‌ن که هه‌میشه سیستمی پیکهاته ئۆرگانیزمییه‌کانی دل وه‌گه‌ر ده‌خه‌ن، رسته‌ی (داخی دل چاوی دلّه) هیندکراوه‌یه به‌رووی بیریی خۆینه‌ردا چه‌ندان ته‌ئویلی جۆر به‌جۆر هه‌لده‌گریت کام داخوخورپه‌یه‌ی دل و کام چاوه‌شی؟ به‌دواداچوونی وه‌لامی ئه‌و دوو پرسیاره له‌ تاک ره‌هه‌ندیه‌وه ده‌مانباته فره‌ مه‌ودایی و گه‌لن و اتا و مه‌به‌ست و سه‌ره‌نجام به‌ده‌ست دینێ، شیعیره‌تی رسته‌که بریتیییه له‌ فه‌زایه‌ک ته‌م و چری و ویناکردنی (تصور) جۆر به‌جۆر، که له‌گه‌ڵ گۆکردنیکدا پانتایییه‌ک سه‌ر سوڤهاتن دیته‌ گۆرێ، با ئه‌وه‌ش له‌ یاد نه‌که‌م که له‌م دۆخه‌دا تاکیکردنه‌وه خودیه‌کانی هه‌ر خۆینه‌رێکیش هینده‌ی تر گه‌رم و گورپی ته‌ئویلی جۆر به‌جۆر ئه‌ره‌خسینێ، دیاره له‌م رسته‌یه‌دا هه‌ردوو چه‌مکی شیعیرییه‌ت و هیرمونتیکا پیکرا لکاوان و هارمۆنیای ترپه‌ی دلی خه‌مبار و چاوی به‌فرمیسیکی دل په‌نگ

دهريژن، (۱۳)

(په يوه ندى نيوان شيعرييهت و هيرمونتيكا په يوه ندى په يوه ندى ته واو كه رانه ي سهر كه وتوو، هيرمونتيكا لاي تودوروف له يه ك كاتدا ده كه وپته بهر و دواي شيعرييه ته وه)، مه حوى ههر له سهره تاي به يته كه وه ده لپت:

(خودا بيدا بهر حمهت)، وشه ي (بهر حمهت) له ره وانبيژيدا هونه ريكي واتاداري گرنه، كه پيى ده لپن (احتراز) و له هه مان كاتيشدا دژيكي نه بينراوى له گه ل خوى هه لگرتوه كه خوښه ري وريا ده بيت هه ستي پي بكات كه هويش پيچه وانه ي ره حمه ته و به باري نيگه تيفيدا ده شكيتته وه، واته نه گهر نه و چاوى دلله كه لاي سوږييه كان (بصيرة) هيه، خوا بتداتى و به لام له بواري دژه ره حمه تدا به يتي توشى كارسات ده بي و به زيان ده شكيتته وه بو خوت و ده ورو به ريش، مه حوى له نيوه دپري دووه مدا له نهركى معنه وي دلله وه ده گويزيته وه سهر نهركى مادي چاو، كه گرنه گترين ناميري مرؤقه و له ويوه ناشنا ده بين به هه موو نه و ديمه ن و وينه و توخم و دياردانه ي كه سهراسيمه مان ده كهن و به هاكاني ژيانمان پي ده به خشن، دياره له ده ستداني چاو له نه نجامي هه لپتانه وه ي فره يه تي به ملوانكه فرمي سكي درشت و پيرؤز، كه ده كاته كوژانه وه ي چراي ته مه ني عه شق و خاموش بوونه وه ي هيدى هيدى تا ليواره به سوپكاني مهرگ، به لام مه حويي وه سستا و شاعيري گه وره وهك كوت و پريه كي چاوه روان نه كراو، وهك وزى شيعريه تيكي برووسكه ئاسا، چاويكي جيا له وه ي پيشووتر، به سيماي ژياندا هه لده هيني كه گه وه هري مه عريفه ي سوږيزمه، رسته ي (چاويكي بينا تر شك ده به م) كه نالته رناتيفي چاوه ناسايييه كه يه، تيكي ستيكي ئيجگار كراويه و ده شيت گه مه ي هونه رنه دانه به خوښه ر بكات و بيخاته كه لکه له ي به دوا داگه ران و بير كرده وه ي قولله وه، نه مه جگه له وه ي كه نه و رسته يه خوى له خوښدا جوړيكي له سهر سه ختي و مل نه داني مه حويه نهك به ته نيا به رامبه ر به ناموونه نه نتولوژييه كه ي رووناكبيره گه وره كان به لكو به كارسات و رووداوه سياسيه كانى سهرده مي خوښى، چونكه نه م شاعيره نهك شا به ته به سهر سهرده مه كه يه وه به ته نيا، به لكو رولتي تايبه تي و بهر چاويشي هه بووه له وه ستانه وه ي بوپرانه ي به رووي ته وژم و شه پوله باوه نيگه تيفيه كانى ده سه لاني سهرده مه كه يدا. له بواري نه م جوړه واتا كراوه و سوږيزم ناميزه دا، دوو ريباز سهره لده دا: (۱۴)

(په كتيكيان نه و نووسينه سوږيزمه تاك ره هه ندانه ن كه تاقي كرده وه لاده خه ن (انزباح) و به ته نيا لايه نه زه ينيه كان تيوريزمه ده كهن، واته نه و پانتايي دلله راوكي و شيوايه ي نيوان نووسهر و وه رگر، يان نووسهر و خودي دهق له ده ست ده دن، به لام نه و تيكي ستانه ي كه له نه نجامي گينگلدان و تاقي كرده وه ي سوږيانه دا چاويان كرده ته وه پرشنگ ده دن به گياني سوږيزم، گياني دلله راوكي و خوښوارده وه و په رت بوون و شيوايي كه نه م حالته ته بان گياني شيعرييهت ده گرتته خو)

٤- مه حوی ده لیت:

به هاری بوو جوانی، بوو به سوخره ی پایزی پیری (١٥)

به سه رچوو باخ و باقی ماوه وهی مشتت چل و چپوه

ئهم تیکسته پیش له دایکبونی وهک شاعر له ویردانی شاعیر و سروشتی وزه کاندایا به سرکی، خودی خوی چاوی هه لتهیناوه، بهر له وهی دهقه که گۆش بکریت شاعیر به دوایدا ویتل بووه و ئه لهای رامکردنی کردوه، دیاره زمانی ئهم خیتابه ی مه حوی به فزه زایه کی میتافور بارگه کراوه، جوانی و لاوی خهویکی به هاره و له ده مه ده می پایزی پیریا به ناگادیت، رسته ی (بوو به سوخره) ده قتیکی کراویه و له سیاقی به یته که دا به یه ک و اتا دانا که ویت، ده شیت سوخره، لیره دا له (سخریه) ی عه ره بی واته گالته جاریه وه، هاتیب، خو ده شیت به واتای زور و توندی بیت وهک به سوخره بردن، واته کینگه رنه گاله بی و سوورمه چنه که ی به هاری ته من له بهردهم ره شه با و توفی پایزا کزر و په شمرده بووه، جوگه له کانی هه وه سبازی و له زهت هه لپرووکان، گه لا و گوول و میوه ی زهرد و سووری باخی ته من به ره و به سه رچوون و خه زان دهرۆن، جهسته ی شه که تی بهر هه لته مووتی ژیان بریتیه له مشتت چل و چپوی ئه و تو که ئاماده گی هه می شه ی هه یه بو له ناو چوون و دارمان؟ ئهم واتا ناساییه (١٦) (یان هه ندی زانیاری دیارده کانی تری ژیان هه رگیز به فیربوون ناتوانین بیانگه یینی، به لام به چیت و له زهت رامیان ده که بن)، له سه رجه م به یته که دا مرۆف به پیتی میتافوری شارراوه (الاستعارة الکناویه) مرۆف دره ختیکی رووت و قووته و له بهردهم زستانی مه رگدایه، دیاره زمانی هیتما یه کیکه له خه سلته ته دره وشاوه کانی شیعریه ت، مه حوی له نیوان به هار و پایزه وه دوو وهرزه که ی تری بو خوینهر جیه تیشستوه، به هار په ریوه بو پایز به سه ر هاوینه دا، پایزی په ریوه ته وه بو زستان به هیمای مشتت (چل و چپودا)، ئهمه جگه له رامکردن و سانابوونی وهرزه دزه کان له پانتاییسه کی ته با و چینیکی سفت و سوولدا، دیاره ئهم دهقه کراویه و له م ناسته دا مه حوی (١٧) (خستوته نیوه ندی ده سه لاتی خو به وه و پیتی که ووته و کاربگه ریشی خستوته سه ر، ئهمه جگه له وهی که دهقه که بهر له شاعیر ئاماده گی ده لالی هه بووه و شاعیریش به دوا ی رامکردنیا ویتل بووه)، ئا لیره دا ئه رکی شاعیری گه وره ئهم به دوا داگه ران و سو راخ و ویتل بوونه یه که تا هه یه له خالیکی مؤله قه دا به بی ئوقره یی ده میتینته وه. ده سه ته واژدی (مشتت چل و چپو) ئیجگار کراویه به پرووی هیرمونتیکادا، که دیارترینیان به که م و کورت زانیینی ته مه نی مرۆف و به هه در چوونی ژیان و بی بایه خی و کاتبه ندی تاقیکردنه وه که یه تی، له به رامبه ر ژیا نه هه تا هه تاییه که ی تر، له بواری ئهم کیشه ئه نتۆلۆژی هه نیوان بوون و نه بووندا گه لی به یتی نه وازه و سه رته ل و تراون، که لیره دا دوانیان به نمونه دینمه وه:

نالی ده لیت:

شهوی به هاری جوانی خهوی بوو پر ته شویر (١٨)

له فه جری پایزی پیری به یانی دا ته عبیر

ههروهها مهولهویش دهلیت:

دل بیبهن وه دار سهه ره کهل لای وهشت (۱۹)

چه مه رای وایین ریشسه ش بی وه دهشت

ئهو خورپه و دلهر اوکیتهی مه حوی که له ئه نجامی کیسهی وه رزه کانه وه وینا ده بیت و شاعیر وه ستایانه له بهر ناده می کردنیاندا کار دهکات، خوی له خویدا جۆریکه له روانینه شموولیبه کان، نامیته کردنی دههراویشتهی دیاردهکانی سروشت و ژبانی مرۆف، هوشیاری زه مه نی به چل و چیبوون له ئاست به هاری هه رزه کاری ته مه ندا، خوی له خویدا تانویزی شیعریبه تی به یته که یه و ده رگای جۆره نامۆبوونیکی له زهت نامیز ده خاته سه رپشت بوگیانی تامه زرۆ و بی ئوقره ی شیعر گه راییمان:

۵- مه حوی دهلیت:

دل له ئیدراکی حه قیقه ت بی به شه بی داغی عیشق (۲۰)

«مه حویا» دانا ده بی به م چاره بینایی بکا

مه حوی له م تیکسته عیرفانی ئامیزده دا وشه و دهسته واژهکانی له دهسه لاتی فه رهه نگیی باو قوتار کردوون و خستوونیه ته نیو پانتایی می تافۆری نوپوه و له و ریگایه وه په یوه ندی هونه ری تازه ی چنیوه، له نیوان کونتیکیسته (سیاق) ه نوپکانه وه هه ولئی فره ی داوه بو گه یشتن به حه قیقه ت، دلی مه حوی بو گه شتن به پیکهاته مه عریفیهکانی حه ق، ده بیته وه هم و مه حال؛ ئه گه ر و ئازار و خورپهکانی عیشق په نجه ره ی ئه و حه قیقه ته ی بو والا نه کهن، لای مه حوی و له م به یته دا گه شتن به کایهکانی حه ق له هوش و عه قلّه وه ده ست پی ناکات، که ئه مه خوی ره فزی ئاماده گی (حضور) عه قلّه و په نابردنه بو جیهانه نه بییراو و ته ماوییهکانی دل، که چاوه گی خورپه و سۆز و کسپه به سوپکانی عیشقه و هه میسه ده رزی ئاژنی خه مه گه وره کانه که به دژ ده که ونه وه له گه ل ئه قلانیه ت و پیکهاته ده لالییهکانی، دیاره وینا کردنی مه حوی بو گه شتن به و فه زای حه قیقه ته ده بیته به و چاره بینایی بکریت، قه رتاجنی لای وایه (۲۱) (بنه مای نامۆ کردنی باره ده روونیه کان هۆیه که بو هه سته کردن به ستاتیکی ده ق و بزواندنی سه ر سوره اتن و واق و پرمان)، له م ده قه کراوه یه مه حویدا یه کسانیی نیوان وشه و مه دلول تیک ده چیت، تیوریزه کردنی پیشینه ی واتا له سه ر وشه، ریتمیکی تر وه رده گریت، که ئه ویش هیمایه بو واتا ونه کان، ئه و و اتایانه ی که خودی خوینه ر سه ره نوئ و له ده ره وه ی ده قدا ده بنووسیتته وه و جاریکی دی ده بیته وه به داهینه ر به لام له فه زاو که شتیکی تر دا.

۶- مه حوی دهلیت:

که سینه ی ریشمی به و تیغی نازه ئه نجن ئه نجن کرد (۲۲)

وتی په ژموره یه ئه م لاله زاره، ئاوی تن ده گرم

لەم بەیتەدا مەحوی ئیجگار وەستایانە پەنجەرە ی هیرمونتیکی لە میتافۆرە خەیاڵ ئامیزەکان کردۆتەوه، زۆر هونەرمندانە جێ گۆرکیتی بە ئامیزەکانی هەست (تراسل الحواس) کردوو، هەر لە سەرەتاه سینهی زامداری بە ئاخ و خەمی خۆشەویستی بۆتە باخیکی سیس و ژاکاو، بەلام نازی یار دەبیتە تیغ و هیندە دی دلی ئەنجین دەکا و بەخوینی گەش گولالە سووره سەر دەردینێ (تیغی ناز) هیند کراوێه دەشیت سیبەری کۆمەڵیک دەلالەتی جۆر بە جۆر بخاتە سەر وینای خوینەر، دەشیت ناز دەرھاویشتهی قسه، یا نیگا، یان لەنجەولار یان هەلسوکەوتی ئەفسوون ئامیز، یان... یان... ئەوهی که دەبیت لەبیر نەچیت ناز لەسەرەنجامدا بۆتە ئاو و باخچە ی دلە ژاکاو و رەنگ پەریوێهە ی چاو پیتکردۆتەوه، واتە لەیهک چرکه داو لە فەزای یهک پانتاییدا، ناز بۆتە زام و دەرمان، گۆل و رەشەبا، وجود و عەدەم، خوینەر بۆی هەیه بپرسی (ناز) و ئاو لە چیا تەبان و لە چیا لیک دادەبرین؟!

دەشیت لە وەلامی ئەم پرسیارە دا پەنجەرە ی ئەنجامگیرەکی دی بکرتتەوه، که ئەویش هۆ و ئەنجام، پەرت بوون و پیتکرا لکان، واتە جووت بوونی دیارده دژەکان و مەتلووف کردنیان لە چوارچیوێهەکی هونەری دا، که ئەمە خۆی لەخۆیدا ماکی شیعرییەتیکی بەرچاوه (٢٣)، (دیاره دۆزینەوهی هاوکیشە دژەکان، بەرپرسیارەتیکی یهکەمی خوینەرە بۆ کەشفی ستاتیکی و رەهەندەکانی دەق، لێره دا دەشیت خودی تیکستە که بیته هاندەر و جوولینەر، واتە خویندەوه لەو داروبارەدا دەبیتە کاریکی قورس و دەشیت پشت بەبەها ستاتیکی و رەوانبیتزەکان بەستێ، مەحوی شاعیر و وەستای بەهرەمەند بەبیری جوانناسی جیگۆرکیتیکی وردی لە نیوان سیفەتی ئاو و نازدا کردوو که (تینگرتنە)، دیاره ئاو لە دۆخی شلیدا ناگیرتتە کەس بەلام مەحوی بەهونەری میتافۆر بەخەسلەتی (نازی) بەخشیوه بەئاو و گرتوویتیکی باخچە ی ژاکاوی دل ئەم کارگۆرکیتیکی (تراسل عمل العناصر) دەرھاویشتهی کرانەوهی دەقیکی سەر لێوه لە شیعرییەتدا.

٧- مەحوی دەلیت:

خەلاصی بوونی قەت ناوی ئەسیری زولفی زنجیرت (٢٤)

لەبەر تیرت مەلەک بێ، هەلفریینی نەبووه نەخچیرت

پۆچی بێ ئۆقرە ی مەل ئاسای مەحوی لە قەفەزی سینگەوه داویەتی لە شەقە ی بال و کەوتۆتە داوی زولفی زنجیر ئاسای یارەوه، لە فەزای زولفیا وشە ی (زنجیر) بەرووی دوو مەدلولدا سەر دەردینێ، یهکێکیان جوانییه که بهتی که لولوه و ئەوی دی ئەو داوه کرژ و پیتچە لپیتچە یه که مەلی دلی تیا بەند بووه و قوتاربوونی نییە، هەردوو واتاکه له کیشە یهکی هامبەریدا (متوازن) ئامبازی یهک بوونەتەوه، مەحوی بەم حالەشەوه نەوہستاو، بەلکو وشە ی (تیرت) ی هیناوتە فەزای بەیتەکه و دەشیت کۆمەڵیک تەئویل هەلبگرت و هیندە ی تر جیهانبینی خوینەر لەو سیاقەدا فروانتراکت، دیاره ئەم گوتارە دەلالەتی نوێ نمایشی دەکات که ئەویش گواستەوهی

حاله هیومانییه که یه بۆ قوولایی ئاسمان و فریشته، دیاره وشه‌ی (مه‌له‌ک) یش دهرگای هیمایه‌کی تر جگه له به‌ئینسان کردنی، که هه‌لفرین و ئاسمانه ناواله ده‌کات، لابردنی (انزیاح) واتای فه‌ره‌نگی (مه‌له‌ک) و به‌ستنه‌وه‌ی به‌کوئنتیکستی (سیاق) ی زه‌وی و به‌ئاده‌می کردنی فریشته جوړیکه له‌خۆ دهریارکردن له ئاسته‌نگی وه‌سفی ئامرازگه‌راییه (الالیة) وه بۆ جیهانه به‌پیتته‌که‌ی شیعریه‌ت، که ده‌کاته په‌ی بردن به‌فه‌زا نه‌بینه‌راوه‌کانی رۆح و وه‌ستانه‌وه به‌رامبه‌ر ته‌وژمی واتا باو و چه‌قیسه‌کان، دیاره ده‌قی کراوه (۲۵) (هه‌میشه هانی خوئینه‌ر ده‌دات بۆ نووسینه‌وه‌ی سه‌رله‌نوئ و ده‌شیت خوئینه‌ریش کیلگه‌ی ده‌قه‌کان ئه‌م دیوه و دیوکات بیوروژینتی بۆ پیتکه‌هاته نوئ و تازه‌کان)، دیاره مه‌حوی به‌م واتایه سه‌رسام بووه بۆیه له چه‌ند جیهانه‌کدا هه‌مان واتا دووباره ده‌کاته‌وه:

ئه‌سیری زولفه‌ دل، ئه‌ی بازی غه‌مه‌، غیره‌تی حه‌یفه (۲۶)

ذه‌لیل ئه‌م عه‌نده‌لیسه که وه‌تووه به‌ر ده‌ستی قه‌ل چاری

ئه‌نجامگیری

خوئینه‌ری ئازیز دیاره من گه‌لێک ده‌قی کراوه‌م له دیوانه‌که‌دا ده‌ستنیشان کردووه و ته‌نیا به‌م حه‌وت به‌یتته واز ده‌هینم و وه‌ک هه‌ر لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی ئه‌کادیمی ئه‌م چه‌ند ئه‌نجامگیریه ده‌ستنیشان ده‌که‌م:

۱- زۆریه‌ی ده‌قه‌کراوه‌کانی مه‌حوی له‌ وه‌سه‌یدانه‌دا به‌ده‌ر ده‌که‌ون که تا‌قیکردنه‌وه زیندوو و رۆحیه‌کانی شاعیری تیا به‌دی ده‌کریت و له پانتاییه‌کانی ریتبازی عه‌شق و سو‌فیه‌گه‌ریدا خول ده‌خۆن.

۲- دیارده‌ی شیعریه‌ت و هیرمۆنتیکا (تأویل) له‌ وه‌ ده‌قه‌ کراوانه‌دا به‌زه‌قی دهرده‌که‌ون و به‌هه‌ردووکیان مۆری داهینانی په‌سه‌ن دهنه‌خشین.

۳- زۆریه‌ی ده‌قه‌کراوه‌کانی مه‌حوی له پانتایی به‌هه‌ر و سنعه‌تدا چاو ده‌که‌نه‌وه، به‌لام ئه‌وه‌نده هه‌یه ریتیه‌ی ئاماده‌گی به‌هه‌ر تاییه‌ته‌که‌ پتر له سنعه‌ت دهرده‌وشیتته‌وه.

۴- له ده‌قه‌ کراوه‌کاندا مه‌حوی ته‌ک و زوو خۆی له شیبوازی سه‌بکی هیندی گرژ و سنعه‌ت ئامیتز پاراستوه و گه‌راوه‌ته‌وه سه‌ر ریتچکه‌که‌ی نالی و سالم و کوردی.

۵- له به‌رامبه‌ر ده‌قی کراوه‌دا مه‌حوی ده‌قی داخراوی زۆره و له بواره په‌ند ئامیتز و ستایش و سکا‌لاکان و هه‌جوه‌کاندا دهرده‌که‌ون.

۶- له ده‌قه‌ کراوه‌کاندا هه‌ست به‌ریتمی مۆسیکی ناوه‌وه‌ی به‌یتته‌کان ده‌کریت و جوړه‌ خوری و گه‌رم و گوریه‌کی ئاوازه‌یی تیا به‌دی ده‌کریت.

سەرچاوهكان

- ١- رۆژنامهى هه‌رىمى كوردستان، ژماره (٤٠١) دهقى داخراو دهقى كراوه، رهئوف عوسمان.
- ٢- ديوانى مه‌حوى ل ١٦، مه‌لا عه‌بدولكه‌رىمى موده‌پريس، چاپخانه‌ى كۆر، به‌غداد، ١٩٧٧.
- ٣- فى الشعريه، كمال أبو ديب ص ٨٤.
- ٤- ديوانى مه‌حوى ل ٣٥.
- ٥- هه‌مان سەرچاوه ل ٥٢.
- ٦- هه‌مان سەرچاوه ل ٥٧.
- ٧- هه‌مان سەرچاوه ل ٨٦.
- ٨- هه‌مان سەرچاوه ل ٧٥.
- ٩- ديوانى نالى ل ٤٣٩.
- ١٠- ديوانى مه‌حوى ل ٦٤.
- ١١- هه‌مان سەرچاوه ل ٥٦٢.
- ١٢- هه‌مان سەرچاوه ل ١٢٧.
- ١٣- الشعريه، تودوروف ٢٤.
- ١٤- فى الشعريه، كمال أبو ديب ص ١١٠٣ لطبعة الأولى، ١٩٨٧، لبنان، بيروت.
- ١٥- هه‌مان سەرچاوه ل ٢٩١.
- ١٦- المشاكلة والاختلاف ص ١٠٠ دكتور عبدالله محمد الغدامي، المغرب، دار البيضاء، ١٩٩٤.
- ١٧- المشاكلة والاختلاف ٩٧.
- ١٨- ديوانى نالى ل ٢٠٤.
- ١٩- ديوانى مه‌ولهوى ل ٢٠١.
- ٢٠- ديوانى مه‌حوى ل ١٩.
- ٢١- المشاكلة والاختلاف ٦٨.
- ٢٢- ديوانى مه‌حوى ل ٢١٩.
- ٢٣- المشاكلة والاختلاف ١٠٦.
- ٢٤- ديوانى مه‌حوى ل ٦٦.
- ٢٥- المشاكلة والاختلاف ١٠٢.
- ٢٦- ديوانى مه‌حوى ل ٢٩٩.

باسیگ له شیعی سۆفیگه‌ری مه‌هوی

نووسینی: مه‌یدولوه‌هاب چروستانی

که مه‌هوی ئەسپی خۆی تاو دا له مه‌یدانی فه‌صاحه‌تدا
به‌جی ما نالی وه‌ک نالی به‌جی ما کوردی وه‌ک گه‌ردی
خۆشم بۆ مه‌هوی ئەلیم:

ئەگه‌ر خه‌لکی له مه‌یدانی عیشقدای میر و سولطانە (١)
ئەوا مه‌هوی له کۆری شاعیرانا میری میرانه (٢)
به‌بیری ورد و ئەندیشه‌ی فراوان ئۆقییانیووسی
قه‌سیده‌ی شیعی ئەو مه‌رده‌ی رهنوکی (٣) ئەهلی عیرفانه

ده‌روازه‌ی و‌الامان بۆ چوونه مه‌یدانی باسی شیعی مه‌هوی ئەبیت شاره‌زا بوونمان بیت له‌بیری
سۆفیگه‌ری. له راستیدا په‌رتوو‌کخانه‌کانی کوردستانی ئەگه‌ر بی به‌ش نه‌بن ئەوا زۆر که‌م به‌شن
له‌و سه‌رچاوه و نووسینانه‌ی که له بواری سۆفیگه‌ریدا قه‌له‌می تیا خراوه‌ته گه‌ر ئەوه‌ی هه‌شپیت
زیاتر یا به‌زمانی عه‌ره‌بی یا فارسییه، جا لیتره‌دا ئیمه‌ ئەم په‌خه‌یه که له نووسه‌رانی کورد ئەگرین
مه‌به‌ستمان ته‌نها به‌زه‌بی هاتنه‌وه نییه به‌که‌می زانستی سۆفیگه‌ری له بلاو‌کراوه‌کانی کوردیدا
ئەگه‌رچی ئەوه‌ش بۆ خۆی خالیکی لا‌وازییه بۆ نووسین و نووسه‌ری کورد به‌لام له‌وه گرن‌گتر ئەوه‌یه
ئەوه‌ی شاره‌زایی ته‌واو و رۆشنییری له جیهانی سۆفیگه‌ریدا نه‌بیت ناتوانی مافی ته‌واو بدات
به‌و راقه‌کردن و توێژینه‌وانه‌ی که له بواری هۆنراوه‌ی سۆفیگه‌ریدا ئەیکات، وه‌ ئەوانه‌ی خۆیان
به‌حه‌قدار ئەزانن له لیکۆلینه‌وه‌ی شیعه‌کانی شاعیرانی سۆفیدا رایان ئەکیشیت که به‌ ئاره‌زوو و
ویستی خۆیان ته‌ئویل کردنی ناپه‌سه‌ند و بی ناگا بخه‌نه سه‌ر رووی کاغه‌ز و ئەمه‌ش ناهه‌قییه‌کی
گه‌وره‌یه ئەکریت به‌رامبه‌ر ئەم شاعیرانه. هۆنراوه‌ی سۆفیگه‌ری جیهانیکی تایه‌تی هه‌یه و
ده‌ریایه‌کی فراوانه، ئەوه‌ی بیه‌ویت خۆی له‌قه‌ره‌ی ئەو ده‌ریایه بدات ئەبیت چابوک و شاره‌زا
بیت له مه‌له‌وانی و ده‌ریاکه‌شدا، بۆیه که‌سیکی وه‌ک (ابن الفارض) ناسراو به‌ (سلطان
العاشقین) شاعیری سۆفی سه‌ده‌ی شه‌شه‌می کۆچی و هاوچه‌رخ (ابن عربی) و (سه‌روردي) و
(ابراهیم الجمبری) و زۆر له سۆفییه گه‌وره‌کانی تر بوو کاتی دا‌وايان لێ کرد راقه‌ی شیعه‌کانی
بکات به‌تایه‌ت قه‌سیده‌ی (التائیه الکبری) که ٧٦١ به‌یت بوو ئاوێنه‌ی بییری سۆفیگه‌ری ئەو
بوو به‌رامبه‌ره‌که‌ی وت: ئەته‌ویت له چه‌ند به‌شدا (جزء) راقه‌ی بکه‌یت. (٤)

وتی: له دوو به‌شدا. (ابن الفارض) پیتی وت: ئەبیت هه‌ر به‌بتیکی له دوو به‌شدا راقه

بکهیت. جا ئیمه لیتره دا ئەم باسەمان بۆه هینایه کایه وه چونکه خالی دەست پتکردمانه له باسی دەریای فراوانی شیعرە مەحوی، من لیتره دا ئەلیم: ئیمه لهسەر دوو ریتیانیکی له باره ی رافه کردن و لیکدانه وهی شیعرەکانی مەحوی که ئەبیت ئاراسته ی خویمان لهسەر رتیه کی ئەو دوو رتیانه دیاری بکهین، لقیکی ئەو دوو رتیانه ش ناسینی مەحوی وهک شاعیریکی سۆفی و هه لسه نگانندی شیعرەکانی له بهر رۆشنایی بیه و بنه ماکانی ژبانی سۆفیگه ری له حالیکدا که سیش نکۆلی له و راستیه نییه به شاهیدی پینوسی زۆریه ی زۆری ره خه ساز و میژوونوس و ئەدهب دۆستانی کورد، لقی دووه می ئەو دوو رتیانه ش ئەوه یه شیعرەکانی مەحوی وهک شاعیره مه زنه کانی تری کورد (نالی و کوردی و قانیه ...هتد) مامه له ی له گه ل بکریت له لیکدانه وه و رافه کردنیدا.

به لام سه یر له وه دایه که له گه ل ئەوه شدا دان نراوه به وه دا که مەحوی شاعیریکی سۆفیه که چی هه ر لیکدانه وه یه کی روو که ش کراوه بۆ هۆنراوه کانی، رافه که ران و لیکۆله ره وان نه چوونه ته قوولایی بییری سۆفیگه ری مەحویه وه، ئە توانم بلیم دەست به خامه کانی ئەو بواره دهستکورت بوون ئە گه رچی وهک لیکدانه وهی روو که شی کاری باشی بۆ کراوه.

کاتی مەحوی خو ی دان به وه دانه نیت که ئەو هه لگری بیروبا وه ره کانی ئەمثالی (ابن عربی و حلاج و رابعة العدویه و ابن الفارض) ه و ئەوان به پیشه وه ی رتیازی سۆفیگه ری دانه نیت، ئەوه تا ئەلایت:

بکه سه یری (فتوحات) نه ر گه ره کته تۆ فتووحی رۆح
کتیبی دل موتالا کردنه بر وانه (مه کتوبات) (۵)

ئەم به یته شیعره ی مەحوی هیچ ته مومزێ ناهیلایت لهسەر رووی ئەو راستیه که چەند مەحوی پابه ندی بییری سۆفیگه ری «ابن عربی» بووه چونکه به ئاشکرا ئەلایت: ئە گه ر ئە ته ویت مه قاماتی سۆفیگه ری بپریت و پله به پله پیایدا سه رکه ویت ئەبیت په ی ره و ی (ابن عربی) بکه ییت و جی پتی سه رمه شقی ئەو رتیازه هه لگری که له کتیه که یدا به ناوی (الفتوحات المکیه) دا دیاری کردوه.

وه له شوینی تریشدا مەحوی دووباره ئیشارهت ئە کاته وه بۆ گرنگی فتوحاتی مه کی و به ده روازه ی والای چوونه ژووره وهی ئە زانیت بۆ جیهانی بی سنووری ئەو خو شه و یستیه حه قیقییه ی که هه زاره ها و یل و سه رگه ردانی بووه، مەحوی (ابن عربی) له و رتیازه دا به ئیمام و پیشه وه ی خو ی له قه له م ئەدات بۆه ئەلایت:

باسی چیبکه م بی که رانی به حری ته شویری عیشق؟!
تاقه قه طریکی (فتوحات) ه، ئمیکی (مه ثنه و ی) (۶)

به لئێ ئەو له و ده ربا بی بن و بی لیسوا ره دا خو ی به مه له وانیکه نه زان و بی پهل و پا ئە زانی ئە گه ر په نا نه با ته بهر فتوحاتی مه کی (شیخ محی الدین) ی عه ره بی، با ئەو فتوحاته ش

قه‌تره‌یه‌کی ئه‌و دهر‌یا‌یه بی‌ت وه‌یا په‌نا نه‌باته به‌ر کتیبی مه‌نه‌وی که (جلال‌الدین) ی رۆمی به‌فارسی دایناوه که ئه‌ویش هه‌ر چراخانیککی ئه‌و مه‌یدانه‌یه، به‌و جۆره بینیمان چۆن مه‌حوی ئاگاداری ئه‌و نووسینانه بووه که له‌ بوا‌ری سو‌فیه‌گه‌ریدا به‌فارسی و عه‌ره‌بی بلا‌و‌کرا‌ونه‌ته‌وه خۆ ئه‌گه‌ر به‌وردی شیعه‌کانی مه‌حوی رافه‌ بکرتین و لی‌کۆلینه‌وه‌یان بۆ بکرتیت زۆر به‌ئاشکرا بی‌ری (ابن‌عربی) تیا‌ی‌اندا ره‌نگ ئه‌داته‌وه، ئه‌وه‌تا مه‌حوی بی‌ چهند و چوون پر‌وای به‌مه‌سه‌له‌ی (وحدة الوجود) هه‌یه که (ابن‌عربی) داهینه‌ری ئه‌و بی‌ره‌یه له‌ شیه‌وی ته‌وا‌ویدا که ئه‌لایت: «سبحان الذي أظهر الأشياء وهو عينهما» (٧)

واته: په‌نا به‌وه‌که‌سه‌ی هه‌موو شتیکی هه‌ینا‌وه‌ته پیش چا‌و خۆشی جه‌وه‌ه‌ری ئه‌و شته‌به‌ یان که ئه‌لایت:

فما نظرت عيني إلى غير وجهه
وما سمعت أذني خلاف كلامه (٨)

واته چا‌وی من جگه له‌ ر‌ووی ئه‌و به‌هه‌یچ شتیکی تر‌دا هه‌لنه‌ها‌ت‌وه گو‌یشم هه‌یچ ده‌نگیککی نه‌بیست‌وه جگه له‌ ده‌نگی ئه‌و نه‌بی‌ت.

جا به‌پراستی ئه‌و هۆنرا‌وه‌یه‌ی (ابن‌عربی) ئه‌گه‌ر که‌سی‌ک شار‌ه‌زای بی‌ری (وحدة الوجود) نه‌بی‌ت بی‌گومان له‌ مه‌به‌سته‌که‌شی ناگات که هه‌موو ده‌نگ و ره‌نگ و ر‌وویه‌ک لای (ابن‌عربی) بیستنی ده‌نگ بینینی ر‌ووی خوا‌یه مه‌ح‌ویش له‌بار‌ه‌ی بر‌وایه‌وه به‌ (وحدة الوجود) ئه‌لایت:

عه‌یری وه‌حده‌ت له‌ وجودا نییه، که‌ثره‌ت وه‌همه
ساده ته‌کراری یه‌که، مه‌نشئه‌ئێ ئه‌وه‌های عه‌ده‌د (٩)

به‌لێ مه‌ح‌وی به‌ئاشکرا و بی‌ هه‌یچ سل‌ کردنه‌وه‌یه‌ک دان به‌و (وحدة الوجود)‌ه‌ی (ابن‌عربی) دا‌ئه‌نی‌ت و پر‌وای بی‌ ئه‌هه‌ینی‌ت و ئه‌لایت: «ثنائية الوجود» نییه و به‌ک‌بوونی حه‌قیقی هه‌یه و بوونه‌وه‌رانی تر س‌ب‌ه‌ری ئه‌و بوونه‌ راسته‌قینه‌یه‌ن و زۆرن له‌ سیفات و نا‌ویاندا یا وه‌ک وینه‌ دان‌ه‌وه‌ی که‌سی‌ک که له‌ ئا‌وینه‌دا مه‌ح‌وی رای ابن‌عربی دو‌وباره‌ ئه‌کاته‌وه و ئه‌لایت: په‌یوه‌ندی نیوان خوا و بوونه‌وه‌ر وه‌ک په‌یوه‌ندی نیوان ژماره‌یه‌ک و ئه‌و ژمارانه‌ی که له‌ چهند جار‌ه‌کانی یه‌ک دروست ئه‌بن وایه، ئه‌وه‌تا ئه‌لایت ژماره‌ی ده‌ بنچینه‌ی بوونه‌که‌ی یه‌که و ده‌ و هه‌موو ژماره‌یه‌کی تریش جگه له‌یه‌ک پراستی بوونیان له‌ بوونی ژماره‌ی یه‌ک په‌یدا‌بووه که‌واته مه‌ح‌وی ئه‌لایت: بوونه‌وه‌ر وه‌ک ژماره‌کانی که له‌یه‌ک هه‌ل‌ده‌ستن ده‌چیت و یه‌ک که خوا‌یه بنچینه‌ی بوونی بوونه‌وه‌ر‌ه‌کانه له‌ شو‌ینی تر‌دا مه‌ح‌وی هه‌مان مه‌به‌ست به‌کینایه ئه‌در‌ک‌ینی که ئه‌لایت:

نه‌قشی خودا ببینه و له‌ خه‌لقی خودا گه‌ری
گه‌ر ئه‌هلی ئیحتیازی، له‌ که‌س مه‌گره ئیعتیاض (١٠)

که‌واته مه‌ح‌وی له‌م به‌یت‌ه‌دا مه‌خلوق به‌سیفات و تجلیاتی خوا ئه‌زانێ ئاگاداری لۆمه‌گر و

ره‌خنه‌گران ئەکاتەوه که وریا بن دەست هه‌لگرن له لۆمه و ره‌خنه‌گرتن له‌هه‌ر بوونه‌وه‌ریک هه‌یه چونکه ئەوان نه‌قشی خودا خۆین نابیت که موکوریان بو‌تریت و به‌چاوی بی به‌هاوه ته‌ماشای بکریت چونکه هه‌موو بوونه‌وه‌ریک له جه‌وه‌ه‌ردا یه‌که له شوتینی تریشدا مه‌حوی هه‌ر له بواری پرواهیتانی به‌مه‌سه‌له‌ی (وحدة الوجود) هه‌یمای پی ده‌کات و ده‌لێت:

نه ناوی رۆژ و مه‌ه‌ بردن، نه‌باسی سه‌در و شه‌ه‌ کردن (۱۱)

مووه‌حید هه‌ر ده‌بی هه‌ریه‌ک بناسی، هه‌ر له‌یه‌ک ده‌دوی

لێره‌شه‌دا مه‌حوی هه‌موو بوونه‌وه‌ریک ئەخاته‌وه‌ ناو بازنه‌ی (وحدة الوجود) ده‌وه‌ تا ئەفه‌رموی: رۆژ و مانگ شا و وه‌زیر که به‌حیساب ئەمانه‌ له‌سه‌رده‌می خه‌لک و دیارن ئەگینا ئەوه‌ ئه‌یویست بلیت به‌پایه‌دار و هه‌ژاره‌وه‌ واته‌ به‌میر و گزیره‌وه‌ هه‌مووی له‌ بنه‌ره‌تا له‌ جه‌وه‌ه‌ری دا خوایه‌ با له‌ په‌له‌ و پایه‌و شتیه‌ و ناویشدا جیاواز بن ئەوه‌تا به‌ وشه‌ی (هه‌ر) تاکیدی ئەوه‌ ده‌کات که ئەبیت موحد هه‌ر خوا بناسیت و دان به‌بوونی راسته‌قینه‌ی ئەودا بنیت موحدیش مه‌به‌ستی له‌ موحدی خاصه‌ واته‌ موحدی سو‌فی و پرواداران به‌ (وحدة الوجود) بۆیه‌ ئەبیت ناو و باسی شتیکی تر نه‌بات چونکه‌ ئەوانه‌ هه‌مووی رووکه‌شن و له‌ گۆرانی به‌رده‌وام دان و مانه‌وه‌ی هه‌تا هه‌تایه‌یان نییه‌.

جارتیکی تریش مه‌حوی هه‌ر له‌و مه‌یدانه‌دا ئەلێت:

هه‌رچی هه‌یه‌ موسه‌بیه‌، باقیکه‌ فانییه‌ (۱۲)

به‌ندی یه‌کێ به‌، به‌س به‌سه‌ره‌ عه‌بدی سه‌د هه‌زار

«مه‌حوی» چ که‌س مه‌ناسه‌، بناسه‌ خوداو و به‌س

ذیکری یه‌کێ که‌، ماره‌، مه‌که‌ باسی چار و مار

مه‌به‌ستی به‌روونی ئەوه‌یه‌ ئەبیت ئەو راستیه‌ بزانیته‌ که‌ بوونی راستی هه‌ر له‌ خودایه‌، بوونه‌وه‌ره‌کانی تر رووکه‌شن و نامین، وه‌ که‌ ئەلێت به‌ندی یه‌کیه‌ مه‌به‌ستی ئەوه‌یه‌ پروات به‌و تاک بوونه‌ راستیه‌ هه‌بیت، وه‌ ئەگه‌ر دان بنریت به‌بوونی راستی بوونه‌وه‌رانی تر دا وه‌ک ئەوه‌ وایه‌ هاوتاکت بۆ خودا په‌یدا کردبیت ئەمه‌ش له‌ رێ لادانه‌ بۆیه‌ دووباره‌ ئەلێت: مه‌حوی چ که‌س مه‌ناسه‌ و وای دامه‌نی که‌ بوونه‌که‌ی بوونیکێ راستیه‌ چونکه‌ ئەوانه‌ سیبه‌ری خوا و سیفاتی ئەون دیاره‌ مه‌به‌ستی مه‌حوی له‌ ناسینه‌که‌ به‌راستی زانینی بوونه‌که‌یه‌تی چونکه‌ وشه‌ی ناسینی بۆ خوا و بۆ خه‌لکیش دووباره‌ کردۆته‌وه‌.

به‌لێ له‌و چه‌ند نمونانه‌ی باسما‌ن کرد نیشانمان دا که‌ مه‌حوی ئاگای له‌ بۆچوونی (ابن عربی) هه‌بووه‌ له‌ بییری (وحدة الوجود) دا که‌ (ابن عربی) دامه‌زرینه‌ر و داهینه‌ری ئەو بیسه‌ بووه‌ له‌ شتیه‌ی ته‌واویدا وه‌ جێ پیتی ئەوی هه‌لگرتوه‌ به‌لام (وحدة الوجود) یک که‌ ناسینی خوایه‌ وه‌ک بوونیکێ راست وه‌ بوونی بوونه‌وه‌رانی تر بوونیکێ مه‌جازیه‌ خوا خوشی ئەفه‌رموی (کل شیء

هالك إلا وجهه) گومان له بروای به هیتی (ابن عربی) و مه حوی ناکریت له به ندایه تیبانا (ابن عربی) ته لیت: «لا يجوز لعارف أن يقول (أنا الله) ولو بلغ أقصى درجات القرب وحاشا العارف من هذا القول، حاشاه إنما يقول: «أنا العبد الذليل في المسير والمقيل» (۱۳) بو مه حویش شیعه کانی له ستایشی خوادا و له پارانه وهی خوادا شاهیدی حالی ته وهن چهن بروای به خوا هه بووه و چهن زه لیلی و بی دهسه لاتی خوی پیشان داوه و چاو له دهستی به زه بی و سوژی ته و بووه.

ههروهک له سه ره تاوه و تمان که مه حوی ناگای له زانستی سو فیگه ری و رابه رانی هه بووه و لیکچوونی (ابن عربی) و (مه حوی) مان له بواری (وحدة الوجود) دا له چهن نمونه به کدا ده ستیشان کرد به کورتی ته و باسه زور له وه زیاتر هه لته گریت و مه حوی له زور جیتی تر دا هیمای بو کردووه.

له لایه کی تره وه مه حوی ناگاداری بیروباوهری (مه نصوری حه لاج) بووه و له عاستی دا ته فه رموویت:

به حه ق هه ر حه ق به ناحه ق ناحه قم وتوه له روژی بووم (۱۴)

وه کو مه نصور ته گه ر بی شمکوژن ناکه م له حه ق لاده م

یان ته فه رمووی:

هه تا حه ق ناصیره، هه ر حه قمه مه نظور (۱۵)

وه کو (مه نصور) ته گه ر بکه ن به دارا

دیاره به و جو ره به ستنه وهی خوی به حه قه وه و لانه دان له سه ر وتنی حه ق وه ناوه پینانی مه نصوری حه لاج له و باسه دا دیاره هه ر مه به ستی به حه ق زانینی مه نصوره و تیتر چهن و چون ته وانه ش پیوستیان به لیکو لینه وه و توژی نه وهی زور هه یه که لیره دا ته و بواره مان نیبه که زور له سه ری بوژین .

مه حوی له شوینیکی تر دا ده فه رموویت:

قاتی پیاره له سه ر ته م ته رزه ده بینی مه نصور (۱۶)

به سه ری داره وه، (ذا النون) ه له بن زیندانا

له و به یته شدا مه حوی به شان و شکوی حه لاج و (ذو النون) دا هه لی داوه و ته وانی به مه رد و پیاری مهیدانی پیاره تی زانیوه چونکه به بی سله مینه وه له پیناوی وتنی راستی و بیری سو فیگه ریبه که باندا هه لویتستان بووه له ده ره نه جامی خراپی ته و هه لویتسته شیان نه تر ساون، ته وه بوو حه لاج سه ری خوی بو دانا و (ذو النون) ی میصریش که سالی ۲۴۵ کوچی وه فاتی کردووه ماوه یه کی زور له زیندانی به عدا توندکرا. بیگومان مه حوی ته گه ر له بیرو بوچوونیان ناگادار نه بووی هه لویتستانی هه لته سه نگانده و نه یته نر خاندن و به مه ردی دانه ته نان.

ههروهها مهحوى شوين پيى (رابعة العدوية)ى هه لگرتوو كه يه كيك بووه له سوڤيه گه وره كانى سه دهى دووه مى كوچى له به سره و بپروچكهى خو شه ويستى خواى خستوته مهيدانى سوڤيگه ريبسيه وه و توويه تى: «خوايه ناتپه رستم له ترسى ناگر و له ئاره زوومه نديتى بهه شته كهت به لام له خو شه ويستيتا و له بهر خاترى رووى پيروزى خو ته به ندايه تبت نه كه م. دووباره نه ليت:

كلهم يعبدون من خوف نار (١٧)
ويرون النجاة حظاً جزيلاً
أو لكي يسكنوا الجنان فيحفظوا
بكوؤس ويشربوا السلسبيلاً
أو يقيموا بين القصور جميعاً
أنا لا ابتغي بحسبي بديلاً

دياره (رابعة العدوية) نه له ناگرى دوزهخ و نه له خو شى بهه شت بپيرى كردوته وه نه وهى مه بهستى نه وه خو شه ويستى خوايه و نه وه خو شه ويستيه هيج شتيك به رامبه رى نيبه بيگومان له م خو شه ويستى خوايه دا زور شاعيرى سوڤى تر نه سپى خو به چابووكى تبادا تا وداوه، مه حوبش نه وه تا له و مهيدانه دا نه فه رمويت:

گه ناگرى مه حه بيه تى شك به م له دوزهخا (١٨)
نه و دوزهخه بهه شتمه، جه نه ت ده كه م حه رام

مه حوبش وهك (رابعة العدوية) و نه مثالى نه و مه بهستى چوونه بهه شت نه بووه له خواپه رستيه كه يدا هه روهك چو نه له ناگرى دوزهخيشى نه ترساوه وه له وه زياتر تيش نه گه ر خو شه ويستى خواى له ناو دوزهخيشدا چنگير بيى نه و دوزهخه هه لده بپيرى و به بهه شتى ناگورپته وه و به لكو هه ر بهه شت له خو شى حه رام ده كات.

جارتكى تيش هه ر له بوارى خو شه ويستى خوادا رووبه رووى زاهيد نه دويت و پيى نه ليت:

كه ئيمه چوونه جه نه تمان به تو دا (١٩)
له ئيمه لاده زاهيد ئيمه هه رچين

له م بهيته شدا مه حوى بيروباسى لاي بهه شت نيبه و ناشيه وپت و هه و ل و هه لپه شى بو ناكات بو به به زاهيد نه ليت: بهه شت بو تو، تو هه لپه ت بو بهه شته و ئيمه بو شتيكى تر پرۆ زاهيد تو پاداشتى به رامبه رى زوه د و خواپه رستيه كه ت كه بهه شته وه رى بگره ئيمه كرين و فرۆشتن له گه ل خوادا ناكه ين نايپه رستين بو نه وهى به رامبه ر تاكى ته رازووى په رستنه كهى بهه شتمان بداتن چونكه خو شه ويستيمان بو خوا بيى به رامبه ر، لپه رده دا به جوان و شياوى نه زانم حيواريك بگيرمه وه له نيوانى ئافره تيكى سوڤى خواپه رست له گه ل كوڤيكى (حبان بن هلال) دا.

(ئافره ته كه رووی كۆره كه و وتی: بۆم ههیه پرسپاریكتان لی بکه م.

وتیان: بیرسه ئه وهی ئه ته ویت.

ئافره ته كه وتی: به خشندهیی چیبه به لاتانه وه.

وتیان: به خشین و پیشخستنی بهرزه وه ندی خه لکه به سه رخۆدا.

ئافره ته كه وتی: ئه وه به خشندهیی به له دونیادا ئه ی له دینا چیبه ؟

وتیان: ئه وه به خواپه رستیت و گیانت له پینا ویدا دابنیت به ویستی خۆت و هه زی خۆت.

ئافره ته كه وتی: پاداشتان ئه ویت؟

وتیان: به لی.

ئافره ته كه وتی: بۆ؟

وتیان: خوا په یمانی داوه به رامبه ر به یه ك چا كه ده قات پاداشته .

ئافره ته كه وتی: په نا به خوا ئیوه به رامبه ر چا كه یه ك ده قات پاداشتان بدریته وه ئه وه

به به خشندهیی ده زانن.

وتیان: ئه ی به خشندهیی لای تو چیبه ؟

وتی: به خشندهیی ئه وه یه كه ئاره زوو خو شییستان له په رستنی خوادا ده ست بکه ویت بی

بیر كرده وه له پاداشت، شهرم ناكهن له وه ی له كاتی كدا خوا له دلی ئیوه دا ناگای له هه موو ویست

و ئاره زوو یه كتانه ئیوه له دلتانا چا وه پروانی به رامبه ر خواپه رستییه كه تان بکه ن ئه وه شتی كی

ناشیرینه له دونیادا). (۲۰)

هه و له بواری كی تر و له مه یدان ی جی پی هه لگرتنی گه وره پیاوانی سو فیه گه ریدا ئه مثالی «ابن

عربی» كه ئه لی ت: «ان الله سبحانه وتعالى يتجلى أعظم ما يتجلى في صورة المرأة» (۲۱)

ئه وه تا (ابن الفارض) شاعیری سو فی سه ده ی شه شه می كوچی به نا شكرا و بی هیج ته مو مژیک

ئه لی ت:

وتظهر للعشاق في كل مظهر

من اللبس في أشكال حسن بدیعة (۲۲)

ففي مرة لبني وأخري بثينة

وأونة تدعى بعزة عزت

ولسن سواها لا ولاكن غيـرها

وما إن لها في حسنهما من شريكة

مه حویش هه ر وه ك ئه وان و له و بواره دا كینایه ی خوی به ئافره ت كرده وه و ده لی ت:

ئه وا له یلا به روژی هه شر ئه دا واده ی لیقا «مه حوی» (۲۳)

هه تا قامی قیامهت، ئاه و واوهیلا نه کهم چیبکهه!

بیگومان خوا مژدهی بینینی خوئی ئه دا به ئه هلی ئیمان له رۆژی قیامهتدا مه حویش خوئی به شایستهی ئه و بینینه ئه زانی بۆیه ئه لیت: له یلا که کینایهیه به خوا ئه و وادهی بینین و پیگه یشتنه ی به ئیمه داوه به لام واوهیلا تا رۆژی قیامهت مه گهر ئیمه تا پیگه یشتنی ئه و بینین و پیگه یشتنه ههر شین و شه پۆر بکهین، له شوینیکی تریشدا ههر ئه فهرموت:

به دوویا ویتلم و ئه شکم ده پرسئی (۲۴)

له ههر دار و دیاری (أینَ سَلْمَاک)

سه لما له ئه دهی عه ره بیدا کینایهیه بۆ خو شه و یست ئیتر خو شه و یسته که ناوی ههر چی بیت ههروهک چۆن شیرین یا له یلا له ئه دهی کوردیدا کینایهیه بۆ خو شه و یست، بۆیه مه حویش ویتل و سه رگهردانی خو شه و یسته که یه تی به ناوی سه لماوه که کینایهیه بۆ خوا ئه یه ویت به رووی شاد بیت وه به دوا ی ئه و راستیه دا ئه گه ری و ئه یه ویت بگاته (حق الیقین) بۆیه ئه گه ری و ئه پرسئی له دار و به رد و هه موو شتییک که پیتی بگات بۆ ئه وهی به سه لما شاد بیت له شوینی تریشدا مه حوی کینایه ی خوای کردووه به ناوی ئافره ته وه که ئیمه لیته دا له وه زیاتر بواری لی دوامان نییه ئه وه نده ی پیوسته بیلین ئه وه یه له م بواره شدا ههر له روانگه ی (وحدة الوجود) وه سو فییه کان ئه و بۆچوونه یان هه یه .

به راستی ئه مه ی ئیمه له سه ر رووی ئه م چهند کاغهزه نوو سیومانه مشتیکه له خهرواریک باس و لی کۆلینه وه و توێژینه وه له شیعه رکانی مه حوی زۆر زۆر بیر و کات و زانیاری ئه ویت له بواری بییری سو فیگه ری و سو فییه گه وره کاندایه یام وایه به م چهند په ریه توانیبیتم تیشکیکی تازهم به که می خستبیته سه ر ژیا نی سو فیگه ری مه حوی و ریچکه یه کم خو ش کردبیت بۆ کهسانی تر له و بواره دا به هیوای قبولی کردنی.

نه مری بۆ گیانی مه حوی و زیاتر هه ولدان له پیناوی زیندوو کردنه وه و لی کدانه وه ی راست و پیوست بۆ شیعه ری شاعیرانی گه وره ی میلله ته که مان که له پله و پایه و مه زنیدا هیچ که متر نییه له شاعیرانی تری میلله تانی زیندوو له جیهاندا.

ئیتتر سه رکه و تنتان دروشمه

سلیمانی / زانکۆی سلیمانی

کۆلیجی زمان / به شی عه ره بی

په راویزه کان:

(۱) مه به ستمان ابن الفارضة که له قه به که ی (سلطان العاشقین).

(۲) ئه مانه ویت له قه بی (سلطان الشعراء) بدهین به مه حوی.

(۳) په نووک: واته ئاویتنه

- (٤) شرح ديوان (إبن الفارض) مطبعة الأزهرية مصر ج ١ ص ٧.
- (٥) ديوانى مهجوى ل٣١٨.
- (٦) ههمان سهرجاوه ل٣٦١.
- (٧) الفتوحات المكيه ج ٢، ٤، ٦٠.
- (٨) فصوص الحكم أبو العلا العفيفي ص ٢٥.
- (٩) ديوانى مهجوى ل١١٣.
- (١٠) ههمان سهرجاوه ل١٥٧.
- (١١) ههمان سهرجاوه ل٣١٣.
- (١٢) ههمان سهرجاوه ل١٢٤.
- (١٣) (ابن عربي) حياته و مذهبه ترجمة عبدالرحمن بدوي.
- (١٤) ديوانى مهجوى ل٢٢٧.
- (١٥) ههمان سهرجاوه ل٨.
- (١٦) ههمان سهرجاوه ل٣٤.
- (١٧) حقائق عن التصوف عبدالقادر عيسى ص ٢٨٥.
- (١٨) ديوانى مهجوى ل٢١٣.
- (١٩) ههمان سهرجاوه ل٢٤١.
- (٢٠) (ابن عربي) حياته و مذهبه أثنين بلاثيوس ترجمة عبدالرحمن بدوي ص ٢٤٩.
- (٢١) التصوف جدلية وإتتماء أحمد علي حسن ص ٣٦.
- (٢٢) ديوان إبن الفارض د. ابراهيم السامرائي ص ٣٩.
- (٢٣) ديوانى مهجوى ل٢٣٣.
- (٢٤) ههمان سهرجاوه ل١٨٥.

بەدەم مەۋجى خۇيىنى ئەشكەۋەم

بەدەم مەۋجى خۇيىنى ئەشكەۋەم، پروانە چۆنم بۆت!
دەرۋونم كەيلى زوۋخى دەرد و غەم، پروانە چۆنم بۆت!
رەقىبى سەگ ھەزى بو، كوشتمت، سەپرى كە چۆنى بۆم
دوعا بۆ دەست و تىغىت من دەكەم، پروانە چۆنم بۆت!
بەغىدارى نەۋەك ناوت بەرن، بىم ئەنجىنى، قەت من
شكاتى جەۋرى تۆ بەركەس دەبىم؟ پروانە چۆنم بۆت!
ھەناسەى ئاگرىنم بىردەۋەبەر، تا دەرۋونم سووت
بەنالىھ تا دلت سەخلەت نەدەم، پروانە چۆنم بۆت!
بىبانو بگرە، شېۋەى خۆت بشىۋىنە بەمن كوشتن
ۋەھا چاۋى بەدت لى لاددەم، پروانە چۆنم بۆت!
بەئاۋى گرىبە ھەردەم ناۋى چاۋم شىشتوۋە، نەك جىت
بەخوۋىن ئاغوشتەبى، تۆ، چاۋەكەم، پروانە چۆنم بۆت!
غەمى خۆشى نىيە «مەھۋى» لە دلىيا، ھەر غەمى تۆبە
لە غەشقتدا دەكەم غەم بۆ بەغەم، پروانە چۆنم بۆت!

بەھۋى

وینەى شیعیری له هۆنراوه‌کانی (مه‌هوی)دا

نووسینی: که‌ریم شاره‌زا

پیشه‌کی

وینەى شیعیری هونەرێکی ره‌وانبێژی ئه‌ده‌بیه، له‌ باره‌ی بێ‌ ناگایی له‌ لای شاعیری داهێنەر ده‌خولقێ و ده‌بێته‌ مایه‌ی جوانکاری له‌ هۆنراوه‌کانیدا و به‌ زۆری وینە‌یه‌کی روونبێژییه و له‌ ڕێگه‌ی لێکچواندن و ئاوه‌لواتا (خوازه) و (خواسن) وه‌یا له‌ ڕێگه‌ی وه‌سفکردن و پێکه‌وه‌نانی هونەری درکه‌ (کینایه) وه‌ دروست ده‌بێ و تام و چێژتیکی تایبه‌تی ده‌دات به‌ گوێگر و خوینەری شیعەرەکان. چونکه‌ کارده‌که‌نه‌ سه‌ر هه‌ست و سۆز و ئەندیشه‌یان و تام و چێژتیکی خوشیان لێ وه‌رده‌گرن.

خولقانی وینەى شیعیری له‌ هۆنراوه‌ی شاعیراندا، سه‌رده‌می کۆن و نوێی بۆ نییه، چونکه‌ له‌ گه‌ڵ په‌یدا بوونی شیعەر، وینەى شیعیری له‌ گه‌ڵدا خولقاوه، به‌ بێ‌ ئه‌وه‌ی شاعیر ناگاداری بێ وه‌یا مه‌به‌ستی خولقاندنی وینە‌کانی بێت، واته‌: له‌ باری بێ‌ ناگایی شاعیر دروست ده‌بێ و، و ده‌بێ وینە‌یه‌کی زۆر جوان و گه‌ش و گۆل له‌ شیعیری شاعیرێکی کۆندا خولقایی، له‌ وانه‌یه‌ گه‌لیک گه‌شتر بێ له‌ وینەى شیعیری له‌ لای شاعیرێکی نوێدا و، ئەم دیارده‌ی وینەى شیعیری، ره‌خه‌گرانی ئه‌ده‌بی ڕۆژئاوا پتر له‌ دوو سه‌د و په‌نجا ساڵه‌ که‌وتوونه‌ته‌ سه‌ر لێکۆڵینه‌وه‌ی و، له‌ سه‌ده‌کانی شازده‌م و حه‌فده‌م دا ئه‌و ره‌خه‌گر و شیعەر ناسانه‌ له‌و باوه‌ره‌ دابوون که‌ وینەى شیعیری ته‌نها بۆ رازاندنه‌وه‌ی هۆنراوه‌ی شاعیره‌ و به‌س، که‌چی له‌م سه‌رده‌مه‌ماندا، ئه‌و وینە‌یه‌ بووه‌ته‌ به‌شێکی هه‌ره‌ گه‌رنگ له‌ هۆنراوه‌دا و ده‌شێ ناوی بنه‌ین دلی تاقی‌کردنه‌وه‌ی ئه‌ده‌بیه‌ی شاعیر. له‌ ئه‌ده‌بی کوردیشماندا وایه‌ بیست سێ ساڵیکه‌ لێکۆڵه‌ره‌وه‌ و ره‌خه‌گرانمان ئاوریان له‌ وینەى شیعیری داوه‌ته‌وه‌ و هه‌ندێ لێکۆڵینه‌وه‌ی شیاویان له‌ سه‌ر ده‌سنیشان کردن و شیکردنه‌وه‌ی ئه‌و هونەر ناسکه‌ له‌ شیعیری شاعیرانی کورددا کردووه. ئێمه‌ش لێره‌دا ده‌مانه‌وێ ئه‌م دیارده‌ ئه‌ده‌بی و روانبێژییه‌ له‌ ناو هه‌یکه‌لی شیعەرەکانی شاعیرانی مه‌زنی کورد مه‌حوی ده‌سنیشان بکه‌ین و نمونه‌ی گه‌ش و زیندوویان لێ هه‌لبێژین و به‌ پێی توانا تیشکی شیکردنه‌وه‌یان بخه‌ینه‌ سه‌ر و له‌ چۆنیه‌تی دروست بوون و جۆره‌کانی ئه‌و وینانه‌وه‌ بدوین و، بزانی‌ن به‌چ هه‌ستیک له‌ هه‌سته‌کانی ئاده‌میزاد وه‌رده‌گیرین و له‌ گه‌لیاندا ده‌گۆجین.

په‌یه‌ندی له‌ نێوان شیعەر و وینە‌دا

له‌ سه‌رده‌میکی زۆر کۆنه‌وه‌ شاعیر و هونەرماندان و زانیانی جیهان بیریان بۆ ئه‌وه‌ چوه‌ که

شاعر دانان و وینه‌کیشان، به‌تایبه‌تی شیعری وه‌سف په‌یوه‌ندییه‌کی هونه‌ریبان له‌نیواندا هه‌یه. یه‌ک له‌وانه شاعیری مه‌زنی گریک (یونانی کۆن) سیمۆنیدس (۵۵۶-۴۶۸) ی‌پیش زاین، گوتوویه‌تی: «وینه‌شعیریکی به‌هیل کیشراوه و شیعریش وینه‌یه‌که به‌وشه و به‌ده‌نگودوو ده‌رده‌پری»^(۱).

له‌نوسهر و ره‌خنه‌گره مه‌زنه‌کانی عه‌ره‌بی سه‌رده‌می عه‌باسیه‌کانیش، یه‌کیکی زانای وه‌ک (ئه‌لجازه) که له‌نیوانی سالانی (۷۷۵-۸۶۸) ی‌زاینیدا ژیاوه، له‌کتیبه‌که‌ی (ئه‌لحه‌یه‌وان) یدا، له‌باره‌ی په‌یوه‌ندی نیوان شاعر و وینه‌وه‌گوتوویه‌تی «شاعر دارشتنیکی تایبه‌تییه و جوړیکه له‌وینه‌کیشان»^(۲).

شاعیر و ره‌خنه‌گری رۆمانسی ئینگلیزیش سه‌مۆئیل کولریډج (۱۷۷۱-۱۸۳۴) له‌باره‌ی په‌یوه‌ندی شاعر به‌وینه‌وه‌داوه و گوتوویه‌تی: «شاعر جوړه وینه‌کیشانیکه به‌وشه ئه‌نجام ده‌دری، به‌مه‌رجیک پر هه‌ست و سۆز بیته»^(۳). وه‌ک ده‌بینین ئه‌م ره‌خنه‌گره نوێکاره مه‌زنه‌ش شاعر به‌جوړیک له‌وینه‌کیشان داده‌تی، به‌مه‌رجی پر هه‌ست و سۆز بیته.

وینه‌ی شیعری و چۆنییه‌تی دروست بوونی

وینه‌ی شیعری له‌ساده‌ترین پیناسه‌ی دا بریتییه له: «وینه‌یه‌کی هونه‌ری به‌وشه کیشراو»^(۴). به‌لام کاتیک که له‌چه‌مک و ئه‌رکی ئه‌و وینه‌یه له‌ناو هه‌یکه‌لی شیعریدا ورد ده‌بینه‌وه، هه‌ست ده‌که‌ین ئه‌م پیناسه‌یه گه‌لێک ساده و ناته‌واوه، چونکه له‌ده‌وری سۆز و ئه‌ندیسه‌ی شاعیره‌وه نادوی که هه‌وینی دروستبوونی ئه‌و هونه‌ره‌ن و ده‌بی ئاماره‌ش بو‌ئه‌وه بکریته که ئه‌و وینه‌هونه‌رییه له‌ریگه‌ی وه‌سف و لیکچوواندن و ئاوه‌لواتا (خوازه) و (خواستن) و درکه (کینایه) وه‌له‌باری بی‌ئاگایی له‌ناو شیعری شاعیری دا‌هینه‌ردا ده‌خولقی و^(۵)، وه‌ک کاریکی هونه‌ری ناسک پیتشکه‌ش به‌خوینهر و گوێگری شاعر ده‌کریته. هه‌ندی له‌زانایان له‌سه‌رده‌میکی کۆنه‌وه له‌و باوه‌ره‌دا بوون که وینه‌ی شیعری زاده‌ی هونه‌ری ئاوه‌لواتا (خوازه) و (خواستن) ه و ده‌وری ئه‌و هونه‌ره‌یان له‌خولقاندنی شیعری پته‌ودا ده‌رخستوه، یه‌کیک له‌وانه فه‌یله‌سووفی مه‌زنی گریک ئه‌ره‌ستۆ (۳۸۴-۳۲۲ پ.ز) بووه و گوتوویه‌تی: «کاری گزنگ ئه‌وه‌یه بزاین شاعیر تا چ راده‌یه‌ک زاله به‌سه‌ر به‌کاره‌یتانی هونه‌ری (خوازه): (المجاز) له‌شعیره‌کانیدا و به‌ره‌سه‌نایه‌تییه‌که‌ی حوکم له‌سه‌ر شاعیر بده‌ین و بزاین ئایا سه‌رکه‌وتنی له‌خولقاندنی شاعیره‌که‌ی وه‌ده‌ست هیناوه یان نا؟»^(۶).

ره‌خنه‌گری کوردیش دوکتۆر کامیل حه‌سه‌ن به‌سیر (۱۹۳۳-۱۹۸۷) له‌باره‌ی ده‌وری سۆز و ئه‌ندیسه و (خوازه) له‌خولقاندنی وینه‌ی شیعری و هه‌یکه‌لی هۆنراوه‌دا ده‌لی: «نابی ده‌وری هه‌ست و سۆز له‌پال ئه‌ندیسه‌دا له‌بیر بکه‌ین که هیتزیکن له‌هیتزه‌کانی هۆشمه‌ندی ئاده‌میزادی هونه‌رمه‌ند و کارگه‌ی خولقاندنی ئاوه‌لواتا (خوازه) ن له‌مه‌له‌ندی تۆمارکردنی واتاکانی وشه له‌

میشکدا، چونکه ئەندیشه هەروەک لە جیهانی ڕەخنەسازیدا چەسپاوە، هۆی لە دایکبوونی وینەى روون و هینانەوهى ئەو وینە بىنراوانەیه» (٧).

هۆرەکانى وینەى شیعری و چۆنەتى وەرگرتنیا

وینەى شیعری دوو جۆرى سەرەكى هەیه، وینەى چەسپاو و وینەى جوولاو، جۆرى بەكەمى دەتوانین لەیەك وینە یان تابلۆبەكدا بىكەین بەو وینەیهكى هونەرى، چونكە لە بەك باردايه و گۆرانكارى تىدا نىیه و جۆرى دووهمى دەبێ لە چەند بارىكدا وینەى بکیشین و لە چەند تابلۆبەكدا دایبێژین. لە هەردوو بارىشدا دەبێ ئەو وینانە هەست و سۆز و ئەندیشهى وەرگر (واتە: بىنەر و خۆنەر) رابکێشن. جۆرى چەسپاو فرمانى رستهكەى رابوردوو و جۆرى جوولاو ویش فرمانەكەى بەزۆرى رانه بردوو و بەردەوامىیه.

بۆ وەرگرتنیشیان، ئەگەر وینەكە پەيوەندى بەرەنگ و دیمەن و رووناكى و تارىكىبەوه هەبێ ئەوا بەهەستى بىنەن واتە بەچاو وەردهگىرئ و ئەگەر لە دەنگ و ئاوازەوه دوا ئەوا بەهەستى بىستن واتە: بەگوئى وەردهگىرئ و گەر لە بۆن و بەرامەشەوه دوا ئەوا بەهەستى بۆن كردن وەردهگىرئ گەر لە تام و چێژشەوه دوا ئەوا بەچێژە هەست دەرکى پى دەكرئ و خۆ ئەگەر لە نەرم و نۆلى و رەقى و سەختى و توند و تۆلێشەوه دوا ئەوا بەهەستى جەستەى وەردهگىرئ و، ئىستاش دەكەوینە سەر دەسنیشان كردنى وینەى پتەوى شیعری لە هۆنراوەكانى شاعىرى مەزنى كورد (مەحوى)ى لووتكە تاكو بزانی چۆن ئەو وینانەى خولقاندوو و چ جۆرێكن و چۆن و بەچ هەستىك وەردهگىرئ:

وینەى شیعری لە هۆنراوەكانى مەهویدا

مەحوى (١٨٣١-١٩٠٦) لە شاعىرە مەزنەكانى كوردە و یەكێكە لە چلە پۆیهكانى رێبازى شیعری كلاسىكى كوردىمان، شاعىرىكى وەردهكار و شىوه پتەوه. روخسارى هۆنراوەكانى بەتەواوى لەگەڵ ناوەرۆكە پتەوهكانىدا كاربان لىك كردوو و لەگەڵ یەكترىدا جۆشاون و بوونەتە زادهى تاقىكردنەوهیهكى ئەدەبى كلاسىكى نەتەوهىبىمان و، زۆریهى هۆنراوەكانى بەفەلسەفهى تەصەووفى نەقشبەندى ئاودراون، مەبەستىشى لە شىعرداناندا بەكارهینانى كیش و سەرواى پتەو نەبووه، ئەوئەدى بەدواى ناوەرۆكى بەهێژدا گەراوه و هەر هۆنراوەیهكى دایناوه كرددوویهتى بە تاقىكردنەوهیهكى تازه بۆ داھینانى هۆنراوهى پتەوتر و نویتەر و بەبێ ئاگادارى لە چۆنیهتى دروستبوونى شىعەرەكانى. وینەى جوان و پتەوى شیعری لەناو پىچ و لۆچى چەمكى شىعەرەكانىدا خولقاون و بەچاكى هەست و سۆز و ئەندیشهى خۆنەر و گوێگرى شىعەرەكانى دەرووژىنى و وینەكانى لەناو هۆنراوەدا وەكو زنجیرهیهك ئاوینەى روون لە گۆشە جىاجىاكانى هۆنراوەكانىدا دادەنێ، تاكو جوانى باپتەكانىيان بنوێن و شاعىرى هونەر مەندىشمان وینە شىعربەهەكانى بەرزى و ژيانى هۆنراوەكانى دەنوێن.

ئەگەر بەوردی بەدوای ھەلبژاردنی وینەیی شیعیری چەسپا و جولۆ لەناو ھۆنراوە بەپێزەکانی شاعیری مەزەنمان مەحویدا بگەرێت، بیگومان بەسەدان وینەیی گەش و گۆلی شیعیریان دیتە دەست. بەلام لەبەر کەمیی ماوەی پێشکەشکردنی لیکۆلینەو ھەمان، تەنیا چەپکیک لەو وینانە دەخەینە روو و کەمێک تیشکی شیکردنەو ھەمان دەخەینە سەر و بەپێی ئەو وتەبەیی کە دەلی: «مشتیک نموونی خەرواریکە» بەوئەندە نمونەیی دەوستین و گۆلبژێریکیان لێ دەخەینە بەرباس و لیکۆلینەو ھەبەکی کورت و خێرا:

۱- شاعیر لە ھۆنراوەیەکیدا کە لەلایەر «۱۳» ی دیوانەکیدا بلاوکراوەتەو (۸) لە ڕێگەیی ھونەری لیکچووئاندنەو دوو وینەیی شیعیری جوانی بۆ خولقاندووین، ھەرۆک لە دێری یەکەمی دەلی:

ئەری دڵ بێ شەرابی لەعلی ڕەنگت لە گۆل چبکا؟
 کە جیلووی گۆل لە گۆلشەندا نەبێ بولبول لە چل چبکا؟

ل: ۱۳

مەحویی شاعیری وردەکار لە نیو دێری یەکەمی شیعەرەکیدا دلی بەھەنگ چووئاندووە و رووی یاریشی بەگۆل و، ماچی لیبوی ئەو یارە شۆخەیی بەمژینی شیلەیی گۆل، بەگۆل چووئاندووە و (۹)، بەھۆنەری لیکچووئاندنەو وینەیی شیعیری ناسکی خولقاندووە، لە نیو دێری دووھەمیشیدا دلی خۆی بەبولبول چووئاندووە و بالایی یارە خۆشەو ھەستەکی بەچلی داری گۆل و رووی ئەو یارەیی بەگۆل داناو و لەمەش وینەییکی جوان و گەشی پێکەو ھاو و، ھەردوو وینەییکی لە جۆری چەسپا و بەھەستی بینین وەردەگیرێن.

۲- شاعیر لە دێریکی دیکەیی ھەمان ھۆنراوەیدا، لە ڕێگەیی لیکچووئاندن و ھەسەو وینەییکی جوان و گەش و ڕازاوەیی بۆ دارشتووین و دەلی:

چ حاجەت نەرگسی مەستت بکەم وەصفی بەمەخموری
 کە چاوی سورمەکیشراوی خودایی بێ لە کل چبکا؟!

ل: ۱۵

مەحویی ھونەرمانە چاوی یاری نازداری بەنیرگز چووئاندووە و ھەسفیکی ھونەری وای دەکات کە ئەو چاوە نەرگزییە خۆی مەستە و پیتی ناوی پیتی بەتین سەرخۆشە و کاتیک کە ئەو چاوە ڕەشەیی ئەو شۆخە لە خواوە کلدراو بێ پیتی ناوی کلی دەسکردی تێ بکری و بەم جۆرە ئەو وینە شیعیریەمان بۆ دەخولقینێ و وینەکەش لە جۆری چەسپا و بەھەستی بینین وەردەگیرێ.

۳- شاعیر لە دێریکی ھەر ئەو ھۆنراوەیەیدا، لە ڕێگەیی پێکەو ھەمانی ھونەری (خواستن) وینەییکی جوانی شیعیریان لەباری بێ ناگایی بۆ دەخولقینێ و دەلی:

له ههر جییه هه لێ خورشیدی عیشقی گول روخان «مه حوی»
ئه گهر عه قلی بیی له و جیگه ئاونگی عه قلی چیکا؟!

ل: ۱۶

له نیوه دێری یه که می شیعه که یدا شاعیری هونه رمه ندمان عیشق به رۆژ ده چوینێ و عه قلیش
له نیوه دێری دووه میدا به شه و نگی سه رده می شه و ده چوینێ که له سه ر رووی گیا و گول ده نیشێ.
ئنجما له هه لانتی رۆژی عیشقی کچی جوانی روومه ت وه ک گول، هونه ری خواستن پیکه وه ده نێ
و، مامله ت کردن له گه ل ئاونگدا وه ک که سیکی ئاقل ئه مه شیان هونه ری خواستنیکی دیکه یه،
له مانه تابلۆیه کی هونه ری چهند وینه ییمان بۆ ده خو لقیینێ و هه مووشیان وینه ی چه سپاون و
به هه سته ی بینین وهرده گیرین.

۴- شاعیر له هۆنراوه یه کی دیکه یدا دیسان له ریگه ی پیکه وه نانی هونه ری (خواستن) هوه،
وینه یه کی شیعیمان بۆ ده خو لقیینێ و له دێرێکیدا ئه مه ی کردووه و ده لێ:

غونچه ده می له باسی تۆوه ددها، سه با

مشتیکی دا له ده می، دم قسه ی زلی شکا؟!

ل: ۲۱

مه حوی که ده لێ: «غونچه ده می له باسی تۆوه ددها» له م دهر پرینه ناسکه روونبیتژییه یدا،
هونه ری (خواستن) ی پیکه وه ناوه و چووه غونچه ی وه ک که سیکی ئاقل و هوشیار داناوه و له
باسی یاره شوخه که یه وه ده وێ و له هه نگاویکی دیکه یدا که ده لێ: «سه با مشتیکی دا له
ده می» دیسان هونه ری (خواستن) ی پیکه وه ناوه، به وێ که باسی بای سه با وه ک که سی ئاقل
ده کات و مشتیکی له ده می غونچه ددها ده پیشکوینێ. له هه نگاوی سییه میشی که ده لێ: «ده م
قسه ی زلی شکا» دیسان وه ک که سی ئاقل مامله تی له گه ل (ده م) دا کردووه و قسه زله کانی بی
شکاندووه و له م سێ هونه ری خواستندا سێ وینه ی شیعی یه ک له دوا ی یه کی بۆ خو لقا ندووین
و به هه ر سیکیان تابلۆیه کی هونه ری پیکه وه ناوه و به هه سته کانی بینین و بیستن وهرده گیرین و
له جوړی وینه ی چه سپاون.

۵- له هۆنراوه یه کی دیکه یدا، له ریگه ی لیکچوواندنی جوان و ناسکه وه وینه یه کی گه ش و
گولێ شیعی ناسکمان بۆ ده کیشی و له دێره شیعه که یدا ده لێ:

وه ک بولبول ئه و دله به گولێ روو که روو ده کا

په روانه یه زیاره تی شه مع ئاره زوو ده ک!!

ل: ۲۵

شاعیر دل به بولبول ده چوینێ که روو ده کاته گول و له هه نگاوی دووه می دارشتنی دێره

شيعره كه يشيدا، دل بهو په روانه بيه ده چوپنې كه پروو ده كاته گري پرووناكي مزم و بهمه ش وپنه بيه كي گهش و گولتي شيعريمان بو ده كيشي و به جوانترين شپوه پيشكه شمان ده كات و جوړي وپنه كيشي جوولاوه، چونكه گورانكاربي ديمه ني تيدايه و فرماني رسته كاني رانه بوردوون و بههستي بينين و هرده گيرين.

۶- له هونراو بيه كي ديكه بيدا و له دپره شيعريكي جوان و ناسكي، له ريگه ي پيكه وه ناني هونري (خواستن) و (ليكچوواندن) هوه. وپنه بيه كي شيعريمان بو ده خولقتيني و بازانين چون دروستي كرووه و له چ جوړيكدا خو دي نوپني؟

كه دل ده توپته هوه بو تو، ده كه ي نه و روزه تو بروا

كه خو درخه ي وه كو خو، دل وه كو شه ونم له خو بروا

ل: ۳۵

شاعير مه بهستي نه و بيه به ياره شوخه كه ي بلتي: «نه و روزه ي كه دل ده توپته هوه بو تو، باوهر ده كه ي كه وا هه ر كاتي تو پرووي وهك روزه جوانت درخست دل و هك شه ونم كه له بهر گه رمايي خوردا خو ي رانا گري و، له خو بيه وه ده روا و له ناو ده چي» (۱۰)، له توانه وه ي دل، هونري (خواستن) ي دروست كرووه و له خو درخستني ياره كه بيشي وهك روزه پرووناك و ليكچوواندن ي دل به شه ونم كه به رامبه ر به روزه له ناو ده چي، وپنه بيه كي جواني شيعري بو خولقاندووين و وپنه كه ش له جوړي جوولاوه و بههستي بينين و هرده گيرين.

۷- له لاپه ره «۵۹» ي ديوانه كه بيدا و له دپره شيعريكي به بييري فله سه في ناودراو، له ريگه ي هونري ليكچوواندن و (خواستن) هوه وپنه بيه كي گهش و گولتي شيعري بو خولقاندووين و ده لي:

عه نبه ري سارا وتم زولفي، نه باتي ميصري ليو

زولفي نالوزا، وتي ليو كي كه ناوي من نه بات!!

ل: ۵۹

شاعير بههستي ناسكي و پيكه وه ناني هونري ليكچوواندن ي بوني زولفي ياري شوخ و شه نك به بوني خو شي عه نبه ر و ليو شي به شه كري (نه بات) ي ولاتي ميسر و، له به ده نكه اتني نه و ليوه ي به وه ي كه ناوي نه هيني، هونري خو استني پيكه وه ناوه و له دروست كروني نه و هونره انه له ناو دپره شيعره كه بيدا جوانترين وپنه ي چه سپاوي پيكه وه ناوه و بههسته كاني بو نكردن و چه شتنه وه و هره گيرين و له نيوان هه ردو و شه ي (نه بات) يش ره گه زد دزي ته واوي پيكه وه ناوه و كاريكي هونري سه ركه و تووي خولقاندووه.

۸- له دپره شيعريكي نيو هونراو بيه كي ديكه بيدا، له ريگه ي پيكه وه ناني هونري (خواستن) و (ليكچوواندن) هوه، وپنه بيه كي گهش و گولتي شيعري بو كيشاوين و ده لي:

خه رامی ناز ئەگەر هینایه لهنجە سه روی مه وزوونت،
وهكو له یلا له سه ر یی پرسشی که حالی مه جنوونت!!

ل: ٧٤

خه رام کرده و په که که له رووی نازه وه بکری و کینایه په له رۆیشتنی به ناز و، له پیکه وه
هونه ری خواستن له ده رپینی (هینانه لهنجە سه روو) و له لیکچوو اندنی ئەو یاره جوانه
به (له یلا) ی خو شه ویستی (مه جنوون)، وینه په کی شیعی جولاوی بو خولقاندوین، چونکه
لهنجە سه روو جووله و گۆزانی باری دیمه نه که ی تیدایه و بههستی بینین وهرده گیری.
٩- له دپره شیعیکی دیکه ی هه مان هۆنراوه بیدا، له رینگه ی خواستن و وه سفه وه وینه په کی
دیکه مان بو ده کیشی و ده لی:

ده ترسم گه ردی خوینی من له شیشه ی گه ردنت نیشی
وه گه رنا، غه م نییه بزم له هه سه رت لیتی مه یگوونت!

ل: ٧٤

شاعیر له نیشتنی گه ردی خوینی خو ی له شووشه ی گه رده نی یاره شوخه که ی هونه ری
(خواستن) ی پیکه وه ناوه و له وه سفی لیتوه سه وره کانی ئەو یاره بیتی به رهنگی (شه راب)
وینه په کی جولاوی شیعیمان بو ده کیشی و بههستی بینین وهرده گیری و تیکه له بههست و سۆز
و ئەندیشه ی گوێگر و خوینه ری شیعه که ده یی.
١٠- له دپره شیعیکی هۆنراوه په کیدا له رینگه ی لیکچوو اندن و وه سفکردنیکی جوان و
ناسکی خه ت و خالی ئافه تی شوخه وه، وینه په کی گه ش و گۆلی شیعیمان بو ده کیشی و ده لی:

ده مت چی؟ پر له دور، دورجیکی یاقووت!
نیشانه ی مۆری چی؟ خه ططیکی زمرووت!!

ل: ٨٠

شاعیر له لیکچوو اندنی ده می یار به دورج (واته سندوقی بچکۆله ی خشلی ئافه ت) که
رهنگی یاقووتی بی و پر بی له دور و مرواری که ددانه کانیه تی و، گه نده مووی لیتوی ئەو
نازداره ش بووه ته خه تیکی جوان و به هاداری وه ک گه وه ره ری زمرووت. به مانه ش وینه په کی جوانی
شیعیبی بو دارشتووین و له جوۆی چه سپاوه و بههستی بینین وهرده گیری.
١١- شاعیر له دپریکی دیکه ی هه مان هۆنراوه بیدا له رینگه ی لیکچوو اندنه وه، وینه په کی
گه شی دیکه ی بو خولقاندووین و ده لی:

به گریانم وه کو گول پیکه نی یار،
له باغی من به بارش غونچه شکووت!

ل: ٨٠

به لیکچوو اندنی پیکه نینی یار به و گولهی که به باران ده پشکوی و لیکچوو اندنی گریانی
مرۆف به پێژنه ی باران، وینه به کی جوانی شیعریمان بۆ پیکه وه دهنی و وینه که ییشی له جوژی
چه سپاوه و به ههستی بینین و هرد ده گیرئ.

۱۲- له دێره شیعرێکی هۆنراوه به کی دیکه یدا، شاعیر له ریگهی لیکچوو اندن و
(خواستن) هوه، وینه به کی جوانی شیعریمان بۆ ده خولقیینی و با بزانی چي گوتوه:

به جیلوهی ئه و، و ده کو شه ونم، فری هه ر عه قل و هۆشی بو
که سیبه ر مه حوه له و جییه، هه تاوی له حظه به ک لیکه وت

ل: ۸۶

به لیکچوو اندنی یار به رۆژ و نه قل و هۆشیش له ئاست بوونی ئه ودا وه ک شه ونم و سیبه ر وایه
و له به ر گه رمی و رووناکی رۆژدا وه ک ئه وه ی هه ر رۆژ هه لبت شه ونم ده بی به هه لم و نامینی و،
ده جیته ئاسمان و سیبه ریش نامینی و هه ر که سیکی ئه قلی هه بی ئه و ئه و نه قل و هۆشه ی لا
نامینی و (۱۱)، له و لیکچوو اندن و (خواستن) هدا وینه به کی جوولا و مان بۆ ده خولقیینی، چونکه
گۆرانکاری له باری دیمه نه کانداهیه و شه ونم و سیبه ر به تیشکی رۆژ نامین و به ههستی بینین
و هرد ده گیرئ.

۱۳- شاعیر له دێره شیعرێکی هۆنراوه به کی دیکه یدا له ریگهی پیکه وه نانی هونه ری (خواستن) هوه
وینه به کی شیعریی بۆ خولقاندووین و ده لئ:

که ی دل ده سیپنری له بتی سه نه دبیتی ئه و
لیوی له میصر و زولفی له چینی خه راج و باج!

ل: ۹۳

شاعیر له م دێره شیعه ریدا ده لئ: «ناتوانری دل له ئافره تیکی شوخی وه ک بت سه نه نری که
لیوی شیرینی باج له میسر و هه رگری که جیگهی شه کری نه باته و زولفه بۆن خو شه که ییشی خه راج
له چین و هه رگری که سه رچاوه ی بۆنی میسکه و، له جوژه مامزتیکی ئه و ولاته و هرد ده گیرئ. لیره دا
که مه حوی لیوی ئه و شوخه وه ک که سکیکی ئاقل و به ده سه لات داده نی و باج و خه راج له ولاتی
میسر و زولفه که ییشی ئه و باجه له ولاتی چین بستینی. به مه ش هونه ری (خواستن) ی ره وانبیری
پیکه وه ناوه و له و ریگه به شه وه وینه به کی گه ش و گۆلی چه سپاوی شیعریی بۆ خولقاندووین و
به ههسته کانی چیژ و بۆن کردن و هرد ده گیرئ، چونکه شه کری نه باتی میسر به چیژ هه ست و
میسکی ولاتی چینیش به ههستی بۆن کردن و هرد ده گیرئ.

۱۴- له دێره شیعرێکی هۆنراوه به کی دیکه یدا، له ریگهی پیکه وه نانی هونه ری (خواستن) هوه
وینه به کی چه ند دیمه نی ناسکی بۆ دارشتووین و ده لئ:

سببپۆشن له داخی خهطط و خال و لیتو و پروو و زولفت

وهنهوشه و میسکی چین و ئاوی خضر و لاله و عهنبهرا!!

ل: ۱۳۱

مهحوی شاعیری مامۆستای هونهری وردهکاری رهوانبیتیی، له کاتیکدا که کردهوی کهسی ناقل دهاداته پال وهنهوشه و میسکی چین و ئاوی ژبان و گولاله و عهنبهر، بهوهی که له داخی خهت و خال و لیتو و پروو و زولفی یاره شوخهکهی رهش پۆش و غهبارن، زنجیرهیهک له هونهری خواستن و له ههمان کاتیشدا هونهری لهف و نهشرمان بۆ دروست دهکات و، له نهنجامی نهه هونهرانهیشی زنجیرهیهک له وینهی شیعریی چهسپاومان بۆ دهخولقیینی و تابلویهکی هونهرییان لێ دروست دهکات و پیتشککش بههونهر دۆست و شیعرناسانی کوردی دهکات.

۱۵- له دێره شیعریک هونراوهیهکی دیکهیدا، له رینگهی هونهری خواستنهوه وینهیهکی جوان و ناسکی شیعریی بۆ خولقاندووین و دهلی:

شه و ده بێ بادهی له دهستی ساقیههک وهگرتهی

ئهه سبهینهیه له مهشریق دێتهدهر مهستانه رۆژ

ل: ۱۳۸

شاعیر لهو کاتهی که شه و دهکاته کهسیکی (سهرخۆش و مهستی)ی وا که بادهی له دهستی مهیگیریک وهگرتهی و سهرخۆش بووی، بۆیه رۆژ له بهیانی دا وهک مهستی و خومار لهو دیوی بهندهنی بهرزهوه ههلهی و بهمهش هونهری (خواستنی)ی پیکهوه ناوه و لهو رینگهیهشهوه وینهیهکی جوانی شیعریمان بۆ پیکهوه دهنی و، وینهکهشی له جۆری جوولاهوه و بهههستی بینین وهردهگیرئ.

۱۶- له دێرکی هونراوهیهکی دیکهیدا، له رینگهی وهسفیک و وردهوه وینهیهکی شیعریی بۆ کیشاوین و دهلی:

لالغاوهی واعیز نهمرۆ، مهوج نهدا، دهم پر له کهف

ریشی قیرووسیا، کتیبی وهعظهکهی بوو بهر تهرف!!

ل: ۱۷۴

شاعیر وهسفیک و ورد و وهستایانهی لا لغاوهی دهمی کارایهکی ئامۆژگاریکه دهکات که له کاتی پهند و ئامۆژگاری دادانی بۆ خهلهکهکه نهوهنده بههات و هاوار وهعهزهکهی داداوه، لا لغاوهی کهوتوووته شهپۆلدان و دهمیشتی پر له کهف بووه و تهنانهت ریش و کتیبی ئامۆژگاریهکانیشی پیس و بێ خیر کردوووه و بهمهش وینهیهکی جوولاهوی شیعریی بۆ پیکهوه ناوین و بهههستی بینین وهردهگیرئ.

۱۷- له دێره شیعریک هونراوهیهکیدا، له رینگهی لیکچوواندن و خواستنهوه وینهیهکی تازه

و گهش و گۆلی بۆ کیشاوین و دهلتی:

دلّی سه‌نگه، ده‌باری گولّ به‌سه‌ریا،
ئه‌وی گولّ بوو، زه‌مانه‌ دایه به‌ر سه‌نگ!

ل: ۲۰۰

شاعیر له ره‌وشتی زه‌مانه‌وه ده‌دوی و، ئه‌وه‌مان بۆ ده‌رده‌خات که دلّی ره‌قی وه‌ک به‌رد گولّی به‌سه‌ر داده‌باری و، که‌چی ئه‌وه‌ی که دلّی وه‌کو گولّ وایه زه‌مانه‌ ده‌یداته به‌ر به‌رد و په‌ریشانی ده‌کات و له‌و (خواس‌ته) که به‌رده باران کردنی گولّه له‌لایه‌ن زه‌مانه‌وه وینه‌یه‌کی جوولای شیعریان بۆ ده‌کیشی و به‌هه‌ستی بینین وه‌رگیرئ.

۱۸- له دپرتکی هۆنراوه‌یه‌کی دیکه‌یدا، له ریگه‌ی پیکه‌وه‌نانی هونه‌ری خواستن و وه‌سف کردنه‌وه، وینه‌یه‌کی شیعریان بۆ ده‌خولقیینی و ده‌لتی:

شنه‌ی بادی به‌هاری هاته‌وه، خووشی له تو بولبول،
به‌شایی هاتی گولّ کۆکی که سازی چه‌هه‌هه و غولغول

ل: ۲۰۴

شاعیر له‌گه‌ل هاتنه‌وه‌ی کات و سه‌رده‌می بای به‌هاری مژده‌ ده‌داته بولبولی شه‌یدای گولّ و پیتی ده‌لتی: «ده‌سازی ده‌چریکه و ئاوازی ئاشقانه‌ی خۆت» به‌م وه‌سفه و به‌پیکه‌وه‌نانی هونه‌ری خواستن، به‌مامه‌له‌ کردن له‌گه‌ل بولبول وه‌ک که‌سی ئاقل تا‌کو مژده‌ی هاتنه‌وه‌ی بای به‌هاری پین بدات. به‌مانه‌ش وینه‌یه‌کی جوولایمان بۆ ده‌خولقیینی تا‌کو به‌هه‌ستی بیستان وه‌ری بگرین، به‌تایبه‌تی له‌ ریگه‌ی بیستنی ده‌نگ و ئاوازی بولبوله‌که‌وه.

۱۹- له هه‌مان هۆنراوه‌دا و له دپره‌ شیعرتکی دیکه‌یدا، به‌وه‌سفکردن و لیکچوواندنه‌وه وینه‌یه‌کی دیکه‌مان به‌گه‌ش و گۆلی بۆ ده‌خولقیینی و ده‌لتی:

چه‌مه‌ن هه‌ر سه‌رو و نه‌سرینه، له‌ طه‌رزی خوا بگه‌ی شیرین
سه‌ری کێوانه‌ یه‌کسه‌ر وه‌ک که‌ناری کۆهکه‌ن هه‌ر گولّ!!

ل: ۲۰۴

شاعیر باخی پر دره‌ختی سه‌ر و گولّی (نه‌سرین)ی له‌ رازاوه‌بیدا به‌ئارامگی (شیرین)ی داستانی چوواندوه و دیمه‌نی سه‌ری چیاکانیشی به‌که‌ناری ئارامگی فه‌ره‌ادی کێوه‌ه‌لکه‌نی ئاشقی (شیرین)ی چوواندوه که هه‌ردووکیان به‌گولّ رازاوه‌ته‌وه و، وینه‌یه‌کی گه‌ش و گۆلی چه‌سپاوی شیعری بۆ خولقاندووین و به‌هه‌ستی بینین وه‌رده‌گیرئ.

۲۰- مه‌حوی شاعیری شیعریته‌وی فه‌لسه‌فه‌ نامیز، له‌ دپره‌ شیعرتکی هۆنراوه‌یه‌کی دیکه‌یدا، له‌ ریگه‌ی وه‌سف و خواستنه‌وه وینه‌یه‌کی جوان و چه‌مک پته‌وی بۆ خولقاندووین، هه‌روه‌ک

دهلئى:

له روو سوورى عيبادهت لام و روو زهردى خه جالتهت مام
به ناوى سىوى ناوم باخه وان و، من به هئى ده گرم!!
ل: ۲۱۸

له وهسفه كانى (روو سوورى عيبادهت) و (روو زهردى خه جالتهت) دا و له هونه رى خواستن له
دهر برينى (من به هئى ده گرم) دا، وئنه يه كى جوان و چه مك به هئى پىكه پىناوه و له جو رى جوو لاوه
و به ههستى بينين وهرده گيرى.

۲۱- له دپره شيعرىكى هونراوه يه كى ديكه يدا، شاعير له ريگه ي لىكچوواندنه وه وئنه يه كى
ناسكى شيعرى له بهژن و بالاي ياره شوخه كه ي خولقاندووه و دهلئى:
شمشاده ئه مه، يا قه ده، يا سه روى ره وانه
يا عه رعه ره، يا نه خلى مرادى دل و جانه!
ل: ۲۸۰

شاعيرى هونه رمه ندمان له لىكچوواندنى قه دى ئه و ياره شوخه ي به شمشاد و سه رو، يا
دره ختى عه رعه ره و دارخورماي هيو و ناواتى دل و گيانى، وئنه يه كى شيعرى له جو رى
چه سپاومان بو دروست ده كات و به ههستى بينين وهرده گيرى.

۲۲- له دپرىكى ديكه ي هه مان هونراوه دا، ديسان له ريگه ي لىكچوواندن و هونه رى
(خواستن) وه، وئنه يه كى ناسكى شيعرىمان بو له سه ر ئه گرجه ي ياره جوان و شوخه كه ي ده كيشى
و دهلئى:

داخو ئه مه ئه گرجه يه په خشاوه به سه ردا
يا سونبوله كردويه سه با زولقى به شانە!
ل: ۲۸۰

شاعير له لىكچوواندنى ئه گرجه له بون خوشيدا به سونبول و هونه رى (خواستن) پىكه وه نان له
شانه كردنى زولقى سونبولى به باي سه با، وئنه يه كى چه سپاوى شيعرى خولقاندووه و به ههستى
بونكردن وهرده گيرى.

۲۳- له دپره شيعرىكى هونراوه يه كى ديكه يدا، له ريگه ي وهسفر كردن و كينا يه ته وه وئنه يه كى
هونه رى شيعرى بو كيشاوين و دهلئى:

له روژى هه لدره ئه م كوژنه خه يمى تان و پو شىينه
له سايه يدا شه رابى به زمى عوشره ت گريه جو شىينه
ل: ۲۸۱

شاعیری هونهرمهندی لیها توومان، له ریگه‌ی هونهری (کینایه) ی رهوانبیتژی (خه‌یمه‌ی تان و پۆشین) که مه‌به‌ستی له ناسمانه و له ریگه‌ی وه‌سفی نه‌و خیوده‌ته، وینه شیعریه‌که‌ی داده‌ریژی و له جوژی وینه‌ی چه‌سپاوه و به‌هه‌ستی بینین وهرده‌گیری.

۲۴- له دپیره شیعریکه‌ی هه‌مان هونراویدا، شاعیر له ریگه‌ی پیکه‌وه‌نانی هونهری خواستان، وینه‌یه‌کی یه‌کجار نایامان بۆ ده‌کیشی و له‌و شا به‌یته‌یدا ده‌لی:

له‌کی پرسم دلێ بۆ پر له خوینی هه‌سه‌ره‌ته یاقووت
هه‌زاپۆشی چیه‌یه و کییه، جلی پیرۆزه بۆ شینه‌!

ل: ۲۸۲

مه‌حوی به‌بۆچوونیکه‌ی فه‌لسه‌فیه‌یه‌ له دیارده‌ی زۆربوونی هه‌م و خه‌فه‌تی زه‌مانه‌وه ده‌دوی و نه‌وه‌مان پێ ده‌لی که نه‌و هه‌م و مه‌ینه‌تیه‌یه وه نه‌بێ هه‌ر تایبه‌ت بێ بۆ ئاده‌میزاد، به‌لکو دنیای شتی بێ گیانیشی گرتۆته‌وه و نموونه به‌گه‌وه‌هه‌ری (یاقووت) ی سوور دینیتیه‌وه و هوی نه‌و سووریه‌تی خوینی هه‌م و خه‌فه‌تی ناو دلیه‌تی. هه‌روه‌کو گه‌وه‌هه‌ری پیرۆزه‌ش که ره‌نگی شینه و، نه‌مه ره‌نگی به‌رگی تازیه‌داریتی. به‌لام بۆی ساغ نه‌بۆته‌وه ئایا نه‌و پرسه و تازیه‌ی بۆچی و بۆکی داناوه؟

کاتییک که مامله‌ت له‌گه‌ل گه‌وه‌هه‌ری بێ گیانی وه‌ک (یاقووت) و (پیرۆزه) وه‌ک که‌سی ئاقل ده‌کات، پته‌وترین هونهری (خواستان) ی ره‌وانبیتژی بۆ هه‌ر یه‌ک له‌وانه پیکه‌وه‌ده‌نی و دوو وینه‌ی شیعره‌ی جوان و چه‌مک پته‌و و قوولێ به‌بیری فه‌لسه‌فی ئاودراومان بۆ ده‌خولقیینی و هه‌ردووکیشیان له جوژی چه‌سپاون و به‌هه‌ستی بینین وهرده‌گیرین.

۲۵- له دپیره شیعریکه‌ی هونراویه‌کی دیکه‌یدا، له ریگه‌ی پیکه‌وه‌نانی هونهری کینایه و دارشتنیکه‌ی هونهری پته‌وه‌وه، وینه‌یه‌کی پر هه‌ست و سوژی شاعیریکه‌ی نه‌دیشه قوولمان بۆ ده‌خولقیینی و ده‌لی:

که بێ لیوی له‌سه‌ر لیوم بنی، روحم له‌سه‌ر لیوه
که لیوی لابه‌ری، نه‌لبه‌تته روحم ده‌رده‌چی پیه‌!!

ل: ۲۹۰

شاعیر له‌پیکه‌وه‌نانی هونهری کینایه له‌ ده‌ربینی (روحم له‌سه‌ر لیوه) که مه‌به‌ستی باری گیانه لای مرۆفه له کاتی مردندا، وینه‌یه‌کی جوولایمان بۆ ده‌کیشی و به‌هه‌ستی بینین و هه‌ستی جه‌سته‌یی وهرده‌گیری، چونکه ماچ کردن و لیو له‌سه‌ر لیو دانانی تیدا‌یه و جووله و گۆرانکاریان به‌سه‌ردا دی.

سەرەنجامی باسەکه

لەم کورتە لیکۆڵینەوهیەدا، ئەوەمان دەرخواست کە وێنەی شیعیری وێنەیهکی پروونبێژییه و لەباری بێ ناگایی شاعیر لە هۆنراوهکانیدا دەخولقی، جا شاعیری کۆن بێ یا نوێ و هاوچەرخ و بەهیزی و بێ هیزی ئەو وێنانەش بەنده بە شاعیرییهتی ئەو هۆزانقانهی پیکهوهی دەنخ و، لە قالبیکی جوان و شیاودا پێشکەش بەخوێنەر و گوێگریان دەکات. ئەو وێنانەش لە ڕێگەی وەسفکردن و لیکچوواندن و خوازه (المجاز) و خواستن (الاستعاره) و کینایهوه لەناو پێچ و لۆچی شیعیری شاعیراندا دەخولقی و هیز و جوانی و گەش و گۆلیهکی دلگیر بەبەرهمهکانیان دەبەخشێ.

بەپیتی ئەو کەرەسه و چه‌مکانه‌ی وێنه‌کانی پێک دێن، هەر یه‌که‌یان به‌هه‌ستیک یان چه‌ند هه‌ستیک ئاده‌میزاد وهرده‌گیرین، ئەگەر وێنه‌که‌ له‌ رەنگ و دیمەن و دیارده‌ سروشتیه‌که‌نه‌وه‌ دوا، ئەوا به‌هه‌ستی بینین وهرده‌گیرین و، ئەگەر له‌ دهنگ و دوو و ئاوازیسه‌وه‌ دوا ئەوا به‌هه‌ستی بیستن و گەر له‌ بۆن و به‌رامه‌شه‌وه‌ دوا ئەوا به‌هه‌ستی بۆن کرن دهرکی پێ دهرکی و، خو ئەگەر له‌ تام و چێژی وه‌ک تالی و شیرینی و تیژی و ترشی و تفتیه‌وه‌ دوا ئەوا به‌هه‌ستی چه‌شتن و ئەگەر له‌ نهرم و نۆلی و په‌ق و سه‌ختی و تورت و تۆلیه‌وه‌ش دوا ئەوا به‌هه‌ستی جه‌سته‌یی و ده‌ست لێدانه‌وه‌ وهرده‌گیرێ.

وێنە‌ی شیعیری هه‌رچه‌نده‌ پتر له‌ شیعیری وه‌سفی سروشت و جوانی ئافره‌تدا دروست ده‌بێ چونکه‌ پرن له‌ هونه‌ره‌کانی ره‌وانبێژی وه‌ک لیکچوواندن و خوازه‌ و خواستن و وه‌سف و کینایه‌ و له‌ناو شیعیری فه‌لسه‌فه‌ ئامیژی به‌بیری ته‌سه‌ووofi ئیسلامی ئاودراو که‌متر دروست ده‌بێ و، مه‌حوی شاعیری لووتکه‌ی شیعیری ته‌سه‌ووofi ئیسلامی، بۆیه‌ هه‌لێنجانی وێنه‌ی شیعیری له‌ناو پێچ و لۆچی چه‌مکی شیعره‌کانی ئەوه‌نده‌ زۆر و ئاسان نییه‌. به‌لام له‌گه‌ڵ ئەوه‌شدا به‌شاعیرییه‌تی به‌هیزی و زال بوونی به‌سه‌ر هونه‌ری شاعر و به‌کاره‌یتانیک و هه‌ستایانه‌ی خوازه‌ و خواستن له‌ هۆنراوه‌کانیدا توانیوه‌تی وێنه‌ی شیعیری جوان و نایانمان له‌و جووره‌ شاعرانه‌یدا بۆ بخولقیته‌ی و به‌سه‌ر هه‌موو گیروگرفتیک هاتبێته‌ پتی ئەو کاره‌ هونه‌رییه‌ی زال بووه‌ و چه‌پکینک وێنه‌ی جوولای و چه‌سپاوی شیعیری له‌ جوانترین قالب و جوارچێوه‌ی هونه‌رییدا بخولقیته‌ی و پێشکەش به‌شاعرناو و ره‌خنه‌گرانی ئەده‌بی کوردی بکات و به‌چاکی له‌و تاقیکردنه‌وه‌ ئەده‌بیه‌کانیدا سه‌رکه‌وی و گوی هونه‌ر له‌و مه‌یدانه‌دا بباته‌وه‌.

سەرچاوه و په‌راویز

- ۱- الدكتور محمد مندور: فن الشعر، القاهرة، ص: ۵۲.
- ۲- الدكتور إحسان عباس: كتاب فن الشعر، بيروت ۱۹۵۹، ص ۴۶۴.
- ۳- سیسل دي لويس: الصورة الشعرية، ترجمة د. أحمد نصف الجناني وآخرين، بغداد ۱۹۸۲، ص ۲۳.

- ٤- ههمان سه‌رچاوه، ل: ٢١.
- ٥- ههمان سه‌رچاوه، ل: ٢٦.
- ٦- ههمان سه‌رچاوه، ل: ٢٣.
- ٧- دوکتۆر کامیل هه‌سه‌ن به‌سیر: زانستی ئاوه‌لواتا، به‌غدا ١٩٨١، ل: ١٠٨.
- ٨- بڕوانه دیوانی مه‌حوی: لیکدانه‌وه و لیکۆلینه‌وه‌ی مه‌لا عه‌بدوڵکه‌رمیی موده‌ریس و محمه‌دی مه‌لا که‌ریم، چاپی دووهم ١٩٨٤.
- ٩- بڕوانه ههمان سه‌رچاوه، په‌راوتیزی لاپه‌ره (١٣).
- ١٠- ههمان سه‌رچاوه، په‌راوتیزی لاپه‌ره (٣٥).
- ١١- ههمان سه‌رچاوه، په‌راوتیزی لاپه‌ره (٩٣).

وتی میوهی بههشته شیعی میوهی
خـوا نهبری له باغم داری بهردار

ههلبهستهکانی مههوی و لایه نه هونه ریههکانی ههلبهست

نووسینی: کامل زیر

من لهو باوهردام که ههلبهستیش^(۱) بهشیکه له بهشهکانی هونه ره جوانهکان و ههستیاریش^(۲) بههروهه ریکی هونه رهنده.

هونه ری ههلبهست، گهلی لایه نه گریته خوی، وهک: ساز، ناواز، داهیتان، وینه، دارشتن، رهوانی، ورده کاری و هندی جاریش نه ندیشه^(۳).

مرۆقی ههستیاریش، که سیک بههروهه ره. نهو بهه ریهش، خهلاتیکی سروشتیهه. بی بوونی ئەم بهه ره زگماکیه، که سیک بههوه ولدان و بهه شق و فیرکردن نابیته ههستیاری.

گرنگترین لایه نی هونه ری له ههلبهستدا، لایه نی سازه. له سازه وه ناوازی جو ریه جو ر پهیدا نه بی. عه ره ب ناوازه سه ره کیهکانی ههلبهستی له شازده جو ردا کو کردو ته وه و هه ره به که یانی به ده ریایه یک ناوزه ده کردوه. ههستیاری کوردیش پهیره وی هه ندیک لهو ناوازه یان کردوه که له گه ل سروشتی زمانی کوردی و زهوقی مرۆقی کوردا نه گونجی. له وانه ههستیاری پایه بهر زمان مههوی.

راسته ههلبهستی وا هه یه ساز (مۆسیقا) ی تیدا نییه. بههلبهستی ناو نه برین. راستیهه که ی، نه وانه نه گه رچی بههسته له ههلبهستی نه چن، بهلام جهسته یه کی بی گیان.

ساز له ههلبهستدا، بریتیهه له کیش و سه روا له پله ی یه که مدا. له م باره یه وه ههستیاری گه وهی ئینگلیز (کولج ۱۷۷۱-۱۸۳۴) یه که م مه رجیک که دای نه نی بو بلیمه تیی نهو که سه ی بههستیاریتی له دایک نه بی: ههستکردن به خوشیی ساز (مۆسیقا) ی ههلبهسته که یه تی^(۴). به پیتی رایه کی تر: سازی ههلبهستی بریتیهه له کیش و ریکهستی ده نگه کان و سازی ههلبهستی نه بیته هوی فراوانکردنی واتاکه ی^(۵) ههروهه ره خه سازان گه یشتوونه ته نه وهی که ناواز و ساز ده وریکی گه وره و کاریگه ره نه گپرن بو فراوانبوونی واتای ههلبهستی^(۶) ئیوه سه رنجی ساز و ناوازی ئەم ههلبهستی مههوی بدهن:

له ناکهس کاریا خاکم به سه ره رۆیی به با عومرم^(۷)

خودا تو بمریتنه تا له بهر قاپیی که سه ی ده مرم

به ضایع چوو له (مالا یَعْنِي) یا وه قتم هه موو، به عنی ده بی وه قتی له (بو الوقت) بی بخوازم تا تیا بمرم نه جهل ده ورم ددها حاضریه، وادهی ده ورم و ته سلیمه منی غه فلهت زده هیشتا خه ریکی مه سئه له ی ده ورم خه یالی پووچی دنیا وا ده ماغ و دل می پیچاوه قیامت، هه ر مه گه ر ژژی قیامت بیته وه فکر له پی که وتووم و نه فسم بو هه وا ده شنی وه کو مندال له بهر پیبری سه رم خوئی ناگریت و، تازه پی ده گرم چییه سووچ و گوناھی؟ بزچی ده یکاته جه زاخانه؟ له قه پر هه لکه ن، هه تا رژی جه زا ده عوا چییه قه برم سبه ینی (يُحْشِرُ الْمَرْءَ) ه برا گه ل، فرسه ته نه مرؤ ته به راین له من، با که س نه بی حه شری له گه ل حه شرم له من نازانم ئیتر نه فسی به دخوو چیی ده وی «مه حوی» که به د کردار و به د ر هفتار و به د نه فکر و به د طه ورم مه گه ر بهر مه وچی به حری ره حمه تم خا و ه صفی سه تتاری وه گه رنا، زه حمه ته پابوو نه ورم، نامومکینه سه ترم

له م هه لبه سته دا، نه بینین مه حوی کیسی هه زه چی به کاره یناوه که بریتیه له به کاره ینانی چوار جار مفاعیلن و پی پی نه وتری هه زه چی هه شتی بی خه وش.

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن. واتا یه ک برگیه کورت و سی برگیه دریژ.

ب --- ب --- ب --- ب ---

به ممش هه موو هه لبه سته که، یه ک ساز و ناوازی هه یه، بیجگه له تاکه دیری:

(له من نازانم ئیتر نه فسی به دخوو چیی ده وی مه حوی)

که له م تاکه دیره دا جوړه له نگییه ک هه ست پی نه کری. نه ویش له پارچه ی دووه مدا که نه لی: (نم ئیتر نه ف). به ویش ناوازه که نه گوړیت و ناوازی نه و پارچه یه نه بیته: (فاعلاتن) له جیاتی: (مفاعیلن) واتا: (-ب -) له جیاتی: (ب ---): (برگیه یه که م دریژ، برگیه ی دووه م کورت). نه ممش با به تیکه که به عه ره بی پی نه وتری (زه حاف و عیله ل) و دواپی گه رانه وه مان نه بی بو سه ر نه م با به ته.

له هه لبه سته کی تر داو به که میتک گوړانه وه له سازه که پیدا و له ئاستیکی به رزی هونه ری دا مه حوی نه لی:

به پير ئه و ماهه وه چووم و به سه رچووم
 پهري بوو، ئه و نه بوو، شه و بوو به سه رچووم (۸)
 ته ئی نیرگسم و باغی حیره تم پی-
 به فه ر هات و وه کو گول زوو به سه رچووم
 گله ی پیشم له سه ر سه ره هم بووه بار
 که دبی من دولبه رم هات و به سه رچووم
 ده زانم بادیه، عیشقه خه طه رناک
 که چی هه رچووم، نه گه ر مام و نه گه ر چووم
 له حینی نه زعی رۆحا، رۆحی عاشق
 وتی: ئۆخه ی له میحنه تخانه ده رچووم
 به ئۆغر کردنی من بوومه قه قنه س
 که ئه و چوو بو سه فه ر، من بو سه قه ر چووم
 وتی: قه ت وا مه یه و من واوه هه ر دیم
 نه هات ئه و واقه ت و، من واوه هه ر چووم
 شوکر موورم بووه پامالی میری
 به بی نامی ژیا م و نامسه وه ر چووم
 غه می قاتیلمه «مه حوی»! مونفه عیل ما
 له حه شرا کفنی خوتیناوی به به ر چووم (۸)

مه حوی ئه م هه لبه سته شی هه ر له سه ر کیشی هه زه جه به لام هه زه جی شه شی لی قرتا و، و اتا له
 دوا هه نگاوی هه لبه سته کاند، برگه یه کی لی قرتان دووه. که نه بیته:

مفاعیلن مفاعیلن فعولن

ب --- ب --- ب --- ب ---

به مه ش ئاوازی هه لبه سته که گۆزانیکی که می به سه ر دا دیت له چاو هه لبه سته که ی پیشوودا.
 یا روونتر بلین: تریه (ایقاع) ی هه لبه سته که له هه نگاوی سیته مدا نه گۆریت. سه رنج بدن:

که چی هه رچووم، نه گه ر مام و، نه گه ر چووم

ب --- ب --- ب --- ب ---

هه نگاوی یه که م و دووه م، هه ریه که بان چوار برگه یه. به لام هه نگاوی سیته م بوته سی برگه.
 له به ر ئه وه هم ئاوازه که ی نه گۆری، هم کاتیکی که متریشی نه وی.

مهحوی وهک هونه رهنه ندیکي سازژهن «موسیقار»، ئالوگۆر به ئاوازی ههلبهسته کانی ئەکات. له کیشی هه زهجه وه، ئه چي بۆ کیشی رهمه ل و ئه لئ:

دل له سه رخۆ چوونی په ی دهر په ی ده لیلی یاره هات (۹)
 عه قل و هوش ئه ی دل بکه حاضر، له پیشه کاره هات
 توکه ده رکه وتی مه پرسه چی به سه ردی جان و دل
 حاله تی شه ونم ته ماشاکه به وه قستی رۆژه هلات
 گهر له تو دنیا به ری بوو، قهوم و خوشیت لی به رین
 گهر به راتی بوو، هه موو عاله م بووه باب و برات
 (ألحذر) له م چه رخی که چبازه، به روو چه رخان دنیگ
 چه نده سولطان و شه هی کرد و ده کا بی ده ست و مات
 شیخ و طورپی میزه ر و نه قل و نوقوولی هیچ و پوچ
 من به تورپی بار ئه سیرم، ئه و به کۆلی تورپی هات

ههنگاوه کانی ئه م ههلبهسته بریتییبه له چوار ههنگاو. دهنگه کانی ههنگاوی به که م و دووهم و سیههم هه ربه که و بریتییبه له چوار بره گه. بره گه ی به که م درێژ. بره گه ی دووهم کورت، دوو بره گه که ی تر درێژ. به لام ههنگاوی چواره م ته نیا سن بره گه یه. به که م درێژ، دووهم کورت، سیههم درێژ. به پیتی کیشی عهرووز، ئه بیتته:

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعل

ب - - - ب - - - ب - - - ب - - - وه پیتی ئهوتری: رهمه لئ ههشتی قرتا و (محذوف)
 چونکه ههنگاوی چواره م بره گه که ی لی قرتا وه.

دوای ئه وه ههستیاری هونه رهنه ند، ئه چي بۆ ئاوازیکی تر:

چیبه که م نه ئه و که سه م که که سم بی له لا به که س (۱۰)

خوشم نه گه یه ئه و که سه ئه و من بکا به که س

ب - - - ب - - - ب - - - ب - - -

مستفعلن مفاعیل مستفعلن فع

مهحوی جاریکی تر ئه گه ریتته وه سه ر کیشی هه زه جی ههشتی بی خهوش و ئه لئ:

دیارم دهیری عیشقه، جی به سووتن بی له وئ ده گرم (۱۱)

که من مشتت چل و چیبیم، به چی بم، که لکی کئ ده گرم

نه‌گه‌بیه دامه‌نی ده‌ستی دوعا، جا ده‌به‌هه‌ خاکی رتی
 طه‌ریقه‌ی گوشه‌گیری به‌رده‌ده‌م، نه‌م‌جاره‌ ری نه‌گرم
 که دادی به‌ئسی خۆم برده‌ لا، نه‌م عارفه‌ توند بوو
 وتی ئاخر سه‌بینی جه‌ژنه، خوینی تۆ له‌په‌ ده‌گرم
 له‌ روو سووری عیباده‌ت لام و روو زه‌ردی خه‌جالت مام
 به‌ناوی سیوی ناوم باغه‌وان و من به‌هه‌ ده‌گرم
 له‌سه‌رخۆ چوونه، شه‌بدا‌بوونه، قور پیتوانه، سووتانه
 هه‌تا مردن، مه‌حبه‌ت ئیشی زۆره، ریزی لی ده‌گرم
 چ شوخه‌ ناگرم تی به‌ر نه‌دات و پیم ده‌لی: یا شیخ!
 به‌خاشاکی ده‌وت: شوعله، عه‌صامه‌ ده‌ستی پی ده‌گرم
 که سینه‌ی ریشمی به‌و تیغی نازه‌ نه‌نجن نه‌نجن کرد
 وتی: په‌ژمه‌سورده‌یه‌ نه‌م لاله‌زاره‌ ناوی تی ده‌گرم
 له‌ پاداشتی قسه‌ی ساردا هه‌مه‌ ئاه و هه‌ناسه‌ی گه‌رم
 که‌سێ شیتانه‌ به‌ردم تیگری، من به‌رقی تی ده‌گرم
 شوکر هوشیاره‌ «مه‌حوی» تیده‌گا دنیا خه‌راباته
 که به‌دمه‌ستی بکا نه‌هلی، خراپه‌ی بوچی لی ده‌گرم

مه‌حوی له‌و هه‌لبه‌سته‌دا که بو سولتان عه‌بو‌لحه‌میدی وتوو، نه‌گه‌رچی نه‌و هه‌لبه‌سته
 مشتومرێکی زۆری له‌سه‌ره‌ و به‌خالیکی ..... نه‌ژمێردرێ له‌سه‌ر مه‌حوی و من له‌ نووسینه‌کانی
 پیشوومدا وتبووم: به‌پیتی پیتوانه‌ نه‌ته‌وه‌بیه‌که‌ مه‌حوی نه‌و هه‌لبه‌سته‌ی هه‌ر نه‌بوایه‌ باشته‌ر بوو،
 چونکه‌ راستتر وایه‌ بو کوردیک نه‌گه‌ر ده‌ستیکی نه‌بی له‌ چه‌سپاندنی ره‌وادا، له‌ هه‌ر کات و
 جیگه‌به‌کدا، نه‌وا هه‌ر بی دهنگ و بی لایه‌ن بی باشته‌ر (۱۲). به‌لام نه‌م هه‌لبه‌سته، وه‌ک (ئاواز)
 ئاوازیکی پر له‌ ئاهه‌نگی هه‌یه. هه‌لبه‌سته‌که‌ له‌سه‌ر کیشی ره‌جه‌زه‌ و نه‌لی:

شه‌خصیکی ساحیب نه‌حوال پرسبی که نه‌ی فلاطون (۱۳)
 یونانیانی قه‌ومت بوچی به‌ده‌ردی سه‌گ چوون؟
 نه‌و زوو فنوونه‌ جوابی دا‌بوو: به‌ جیه‌ و ابی:
 خۆی دایه‌ به‌ر شیهابی ئاقیب که دپوی مه‌لعوون
 باطیل موقابیلی هه‌ق وه‌ستا، به‌تاله‌ ئیشی
 گه‌ردی به‌باده‌ خاکی بی هه‌لپه‌ژێ به‌گه‌ردوون

به پیتی کیشانهی عهرووز ئه بیته:

مستفعلن مفعولن مستفعلن فاعولن

-- ب -- --- -- ب --

ئهم کیشه، به پیتوانهی کیشی په نجهی کوردی، پیتی ئهوتری: کیشی حهوت برگه بی. حهوت برگه بی و دوو جاری حهوت برگه بی. چونکه ژماره ی ههر نیوه دپرتیک حهوت برگه یه و دپره که هه مووی ئه بیته چوارده برگه.

لیته دا شایانی باسه که هه موو کیشه کانی عهرووز، به کیشی په نجهی کوردیش ئه پیتوری. بو نمونه: هه ندیک لهو هه لبه ستانه ی لهم وتاره دا هاتون:

(له ناکهس کاربا خاکم به سه ر پۆبی به با عومرم)

کیشی شازده برگه بییه، ئه شتوانین پیتی بلتین کیشی چوار برگه بی و چوار جارهی چوار برگه بی که ئه کاته شازده برگه.

نمونه ی کیشی حهوت برگه بی له هه لبه ستی کوردیدا:

وهه ئه ی نازه نینم وهه گیانی شیرینم (۱۴)

نمونه ی کیشی شازده برگه بییش:

ئه ی چاو گه شه ی ته لیسمای به نیگایه ک چاوه کانت

پام ئه کیشی بو جیهانی پر ئه ندیشه ی فراوانت (۱۵)

ههروه ها هه لبه ستی:

(به پیر ئه و ماهه وه چووم و به سه ر چووم) (۱۶)

به کیشی په نجهی کوردی ئه بیته کیشی یازده برگه بی. وهک:

ئه ی قژ زهرد، ئه ی به ژن و بالای که له گهت

بو کز پاره ستاوی به رام به ری من

بو ده ستت ناوه ته ژیر چه نه ی خه فهت

له ئاسستی دیمه نی دهر به دهری من

له هه لبه ستی گۆران (۱۷) که ماموستا گۆران زۆر گرنگی داوه بهم کیشه لهو هه لبه ستانه ییدا که له سه ر کیشی په نجهی کوردی دایان. وهک:

ئه ی کۆتره سپیه که ی ناو هیلانیه بهرز (۱۸)

له گیانی پیکاسو ئیلهام ئه کهم قهرز

ههروه ها هه لبه ستی:

ئهژدههاک زیندانت قههلاه قههلاه (۱۹)
دیواری کۆنکریت، دهرگای پۆلایه

یا وهک ئهلی:

ئهی نهتهوهی کاوهی زنجیر قهه قهه بر (۲۰)
پۆژی نهورۆز، دای بهههوری زستان در
گهرمی ژین و شادیی هینا بهدیاری
کوردی خسته جهژنی تازهی بههاری

مهحوی لهو ههلبهستهی دا که لهسه رکیشی رهمله، ئهلی:

دل لهسه رخۆ چوونی پهی دهرپهی دهلیلی یاره هات

عهقل و هۆشی ئهی دل بکه حازر لهپیشه کارهات

ئهمه بهتهرازوی کیشی پهنجهی کوردی، ئهبیته پازده برگهیی. وهک:

ههلبهستهکهی کامهران: (مسی مهنوونه) (۲۱)

وهک گویم مسی مهنوونهی تیکرایی
وهک دهرزهی ههستم خهراخی
نههاوار و نهلالانهوه و گهریان
نهئهگهییت بهناخی دل و بهگیان
وام ئهزانی تاسهر ژین ئهبی وایی
دوو له خهفاته ههر شادیم بۆلوا بی

مهحوی له ههلبهستهکهی تری دا که ئهلی:

چییکه نه ئهوه کهسهم که کهسم بی لهلاه بهکهس

خۆشم نهگهیمه ئهوه کهسهی ئهوه من بکا بهکهس

ئهمهش بهکیشی چوارده برگهیی پهنجهی کوردی ئهکیشری. وهک ئهه ههلبهسته:

وتم: ئهشی پیت بلیم سهرسامی زهردهی لیوم (۲۲)

وتی: نهتدیوه زهرده خهوالووم و پهشیپوم

وتم: گیانه خوات لهگهه جا بۆنالیت ئهتکوژم؟

وتی: من پیاو ناکوژم، تهنیا خوتینی ئهمرم

بیینهوه سهه جیهانی مهحوی و بزاین ئهه ههستیاره چۆن چۆنی ههلبهستی داناوه؟.

بهه له وهلام ئهوه پرسبیاره، ئهشی جارێ پیناسه یهکی ههلبهست بکهین، یونانییهکان پیناسهی

هه‌لبه‌ستیان به‌م جوړه کړدووه: (هه‌لبه‌ست که‌شتیبه که دوو ته‌سپی خوځه‌پان رای ته‌کیشی. نه‌و دوو ته‌سپه: نه‌ندیشه و هه‌ستن. نه‌و که‌شتیبه، که‌سیتی زانا ته‌یهاژوی ناوی ژیریتی (عقل) هه‌شتیبه که‌ش به‌سهر هه‌وردا ته‌کشی (۲۳) به‌لام عه‌ره‌ب و توویه‌تی: (هه‌لبه‌ست قسه‌یه‌کی کیش و سه‌رواداره) (۲۴). نه‌مه نه‌وه ته‌گه‌یه‌نئ که عه‌ره‌ب گرنگی به‌لایه‌نی ساز (موسیکا) داوه که بریتیه له کیش و سه‌روا. به‌لام یونان گرنگی به‌خه‌یال و سوز و ژیریتی داوه و لایه‌نی سازیان پشتگوئ خستووه. راستیبه‌که‌ی هیچ کامیان پیناسه‌یه‌کی ته‌واوی هه‌لبه‌ستیان نه‌کړدووه چونکه هه‌ردوو لایان نه‌م تایبه‌تمه‌ندیانه‌ی هه‌لبه‌ستیان له‌یاد کړدووه له پیناسه‌کانبانا:

۱- وینه

۲- داهینان

۳- هه‌لبه‌زادنی وشه‌ی گونجاو بۆ جیگه‌ی گونجاو که گوزاره له سه‌رووش (وحی) ده‌که بکات.

۴- جوانکاری له دارشتن و پیک‌خستنی بیروکه و شتوازا.

۵- ره‌وانی و گه‌لی لایه‌نی تری هه‌لبه‌ست. له‌وانه‌ش هه‌مووی گرنگتر: کاریگه‌ریتی هه‌لبه‌سته بۆ سه‌ر و هرگری هه‌لبه‌ست. وانا هه‌ژاندنی و هرگری هه‌لبه‌ست.

به‌و پتیه، به‌لای منه‌وه، نه‌شئ پیناسه‌ی هه‌لبه‌ست به‌م جوړه بی:

«هه‌لبه‌ست ده‌رپینی بیروکه‌یه‌کی داهینراوی ساز نامیزی وینه‌داری جوان داپتیراوی ره‌وانی هه‌ژینه‌ری بیر و هه‌ست و سوز و نه‌ندیشه‌ی مروقه».

به‌مه‌ش نه‌توانین هه‌لبه‌ست له هه‌ژناره جیا بکه‌ینه‌وه. که هه‌ژناره (نظم) بریتیه له و تارپکی کیش و سه‌روادار.

شایانی وتنه لیره‌دا که هه‌ژناره‌ش بایه‌خی خو‌ی هه‌یه، مه‌به‌ستم نه‌وه‌یه که هه‌ژناره نابسته خه‌وشیک بۆ که‌سیک. به‌لکو ژماره‌یه‌ک له هه‌ستیاران، له‌پال هه‌لبه‌ستدا، هه‌ژناره‌شیان هه‌یه. هه‌ندی جار هه‌لبه‌ست و هه‌ژناره‌ش تیکه‌ل به‌یه‌ک نه‌ین. به‌گشتی هه‌ژناره‌ش وه‌ستایه‌تی نه‌ویت و وه‌ستای خو‌ی هه‌یه و هه‌موو که‌س ناتوانی گوزاره له شتیبیک بکات به‌کیش و سه‌رواوه. ئیستا بابزانین هه‌ژناره‌کانی مه‌حوی تا چ راده‌یه‌ک ته‌گونجی له‌گه‌ل نه‌و پیناسه‌یه‌دا که داماننا بۆ هه‌لبه‌ست.

ئیمه له سه‌ره‌تای نه‌م و تاره‌دا، پیمان له‌سه‌ر (ساز) داگرت له هه‌لبه‌سته‌کانی مه‌حوبدا. چونکه به‌رای من (ساز) گرنگترین کوله‌که‌یه بۆ هه‌لبه‌ست و بۆ هه‌ژناره‌ش. بی بوونی ساز، نه هه‌لبه‌ست دیتنه ئاراهه نه هه‌ژناره. سازیش له هه‌لبه‌ستدا بریتیه له کیش و سه‌روا. کیش له هه‌لبه‌ستدا ترازووه. به‌هو‌ی نه‌و ترازووه هه‌لبه‌ست له له‌نگی رزگاری نه‌بی. بی بوونی کیش، ناوای هه‌لبه‌ست نا ساز دیتنه گو‌ی و له جیاتی هه‌ژاندن و خو‌شی، گرژبوون و بیزاریمان تیا دروست نه‌کات. جوړه‌کانی کیش له‌ناو هه‌ستیاران‌ی کوردا کیشی عه‌روز و کیشی په‌نجه‌یه. مه‌حوی وه‌ک

زۆریه‌ی هه‌ستیاره کلاسیکییه‌کان هه‌لبه‌سته‌کانی له‌سه‌ر کیشی عه‌روز داناوه. راستیییه‌که‌ی کیشی عه‌روز، ساز و ئاوازیکی زیاتر و ڕیکوپیکتەر و هونه‌ری تری تیدایه‌ وه‌ک له‌ کیشی په‌نجه. ئه‌و ورده‌کاریییه‌ی له‌ کیشی عه‌روزدا هه‌یه. له‌ کیشی په‌نجه‌دا نییه.

به‌پیتی کیشی عه‌روز، نه‌ک هه‌ر ژماره‌ی ڕه‌گه‌کانی هه‌ر هه‌نگاوێک ئه‌بێ یه‌کسان بێ به‌ژماره‌ی ڕه‌گه‌کانی هه‌مان هه‌نگاو له‌ سه‌رتاسه‌ری هه‌لبه‌سته‌که‌دا، به‌لکو ئه‌بێ جو‌ری. ڕه‌گه‌کانیش، وانا کورته‌ی و درێژی ڕه‌گه‌کانیش یه‌کسان بن به‌یه‌ک، به‌وه‌ش دارشتنی هه‌لبه‌سته‌که‌ جوانتر و چاکتر و هونه‌ریانه‌تر ئه‌بێ و په‌وانتر و خوشت‌تریش دیته‌ گوێ. راسته‌ خو‌یه‌ستنه‌وه‌ی به‌کیشی عه‌روزه‌وه، با‌ریکی گرانتره‌ له‌سه‌ر هه‌ستیار. به‌لام وه‌رگه‌ی هه‌لبه‌سته‌ گوێ به‌وه‌ نادات. ئه‌و ساز و ئاوازیکی بێ خه‌وش و خوشت‌ری ئه‌وێ.

لی‌ره‌دا ئه‌مه‌وێ ئه‌وه‌ ڕۆشن بکه‌مه‌وه‌ که‌ ئه‌م کیشی عه‌روزه‌ به‌ته‌نیا ملکی عه‌ره‌ب نییه‌. دوکتور ممدوح حقی له‌ په‌راوه‌که‌یدا (العروض الواضح) ئه‌لێ: «ئیمه‌ ناتوانین بلێین که‌ خه‌لیل پایه‌ندی کیشی هه‌لبه‌سته‌ی هیندی و فارسی بووه‌ یا نه‌بووه. ئه‌ش عه‌روزی عه‌ره‌بیی له‌سه‌ر شیتوازی ئه‌وان دانا‌بێ. ئه‌و له‌ هه‌موو با‌ریکدا دۆزه‌روه‌ بووه‌ نه‌ک داهینه‌ر». ئنجا زانایه‌کی فه‌ره‌نسیش (ئیم پارێ Aim Parie) ده‌ستو‌ریکی وه‌ک ئه‌وه‌ی خه‌لیلی دانا له‌ با‌هت گۆڕینی تریه‌ی مۆسیقاوه‌ بۆ ڕه‌گه‌ ده‌نگی زمان. خه‌لیل هه‌نگاوه‌کانی له‌سه‌ر (فه‌عه‌له) پێشاندا. پارێ فه‌ره‌نسی (یه‌که‌ی) ده‌نگه‌کانی به‌ (ta- pa- ta- ti) پێشاندا که‌ ئه‌توانی، به‌و پیتییه، هه‌ر نۆته‌یه‌کی مۆسیقایێ بگۆڕیت بۆ ده‌نگی زمان له‌ناو ئه‌و یه‌که‌یه‌دا (۲۵). ئه‌مه‌ش ئه‌و راستیییه‌ ئه‌گه‌یه‌نێ که‌ تریه‌ (ایقاع) و کیش، دوو توخمی جیاوازی نین له‌ هه‌لبه‌سته‌دا، هه‌ردووکیان یه‌ک وانا ئه‌به‌خشن.

مه‌به‌ستم له‌م وتانه‌ی سه‌ره‌وه، ئه‌وه‌بوو که‌ ئه‌گه‌ر هه‌ستیارێکی کورد هه‌لبه‌سته‌ کوردییه‌کانی له‌سه‌ر کیشی عه‌روز دانا، ئه‌وه‌ لاسایی کردنه‌وه‌ی عه‌ره‌ب نییه، عه‌روز زانستیکه‌ وه‌ک هه‌ر زانستیکی تر، زانستیش مولکی هیچ نه‌ته‌وه‌یه‌ک نییه. ئه‌گه‌رچی له‌ناو نه‌ته‌وه‌یه‌کی دیاری کراویشدا سه‌ری هه‌لدا‌بێ.

هه‌ر لی‌ره‌دا ئه‌مه‌وێ ئه‌وه‌ش ده‌ربرم که‌ زانستی عه‌روز، زانستیکی تایبه‌ت نییه‌ بۆ هه‌لبه‌ستیکی کلاسیکی. به‌لکو ئه‌کرێ هه‌موو جو‌ره‌ هه‌لبه‌ستیکی له‌سه‌ر کیشی عه‌روز بێ. ئنجا وه‌رگه‌ی هه‌لبه‌سته، ئه‌گه‌رچی هه‌یچیش نه‌زانێ له‌ با‌ره‌ی زانستی عه‌روزه‌وه، به‌لام ساز و ئاوازی ئه‌م جو‌ره‌ هه‌لبه‌سته‌ی خوشت‌تر دیته‌ گوێ وه‌ک له‌ هه‌لبه‌ستیکی که‌ له‌سه‌ر کیشی په‌نجه‌ دانا‌بێ. ئه‌وه‌ به‌مه‌رجێک که‌ هه‌لبه‌سته‌ عه‌روزییه‌که‌ (زه‌حاف و عیله‌ل) ی تیدا نه‌بێ. زه‌حاف و عیله‌لێش وانا که‌موکووری له‌ کیشی ڕه‌گه‌کاندا، که‌ ئه‌و که‌موکوورییه‌ هه‌ر نه‌بێ چاک‌تره. ئه‌گه‌ر چاریش نه‌ما، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی وانا نه‌بیته‌ قوربانی هه‌لبه‌سته، ئه‌وا هه‌تا که‌مه‌تر بێ با‌شتره.

بیتینه وه سەر پیتاسه که و هه لبه سته کانی مه حوی:

ئه وه مان پیشاندا که مه حوی له سهر زانستی عه روز هه لبه سته کانی داناوه. له ده رگای ژماره بیه که له کیشه کانی عه روزی داوه. به سهر نجدانیتیکیش ئه وه مان بۆ ده رته که وئێ که مه حوی له چاو هه سستیاریانی عه ره بیدا، که مستر که و تۆته کیشسه ی (زه حاف و عیله ل) هوه. هه موسو هه لبه سته کانیسی، سه روا دارن. سه رواش به شیکه له ساز له هه لبه سته کانیسی. سه روا (قافیه) ئه و کۆتاییه یه که هه لبه سته کانیسی له سهر دروست ئه کری. ئه ویش به پیتیک یا له پیتیک زباتر ئه بێ. سه رواش چهند جۆرتیکی هه یه. دیارترینیان سه روا ی ستوونی و سه روا ی ئاسۆبیه. سه روا ی ستوونی بۆ هه لبه سته کانیسی ستوونیه که کۆتایی هه موسو به پیتیک به هه مان ئه و پیتانه ئه بێ که له به ییتی یه که مدا دیاری کراوه، به لام هه لبه سته کانیسی ئاسۆبی هه ره به یته و سه روا ی تاییه تی خۆی هه یه. هه موسو هه لبه سته کانیسی مه حوی ستوونین و سه روا کانیسیان هه ره ستوونیه.

داهینان

مه حوی، زۆریه ی بیروکه ی هه لبه سته کانیسی له داهینانی خۆیه تی. لاریمان له وهش نییه که وه ک پرۆفیسۆر دوکتور محهمهد نوری عارف له نامیلکه که بیدا (چهند سه رنجی له باره ی مه حوی و حافه وه) (٢٦) پیشانی داوه، هه ندیک بیروکه ی له خواجه حافزی شیرازییه وه وه رگرتوه. به لام وه رگرتنه که ده قاده ق نییه. به لکو مۆرکی تاییه تی خۆی له هه ره یه که له و بیروکه کانه داوه و له گه ل بارودۆخ و هه لکه وتی کۆمه لگاکه ی خۆیدا گونجانوتی. یان به واتایه کی تر ئه توانین بڵین: له یه کچوونی هه ردوو کۆمه لگاکه ی حافز و مه حوی، وای کردوه بیروکه کانیسی له یه ک بچی. هه ره کامیان بێ، سوود وه رگرتن له یه کتری، له نیوان هه ستیاریاندا، کاریکی پیتوست و په سنده.

وینه

هه لبه سته کانیسی مه حوی، پرن له وینه ی هه مه جۆر. بۆ نمونه: که سیک که گوئی له وشه ی سوئی یا واعظ ئه بێ: ئه شی دوو مرۆقی ریکویتیکی بیته به رچاو. به لام مه حوی وینه ی ئه و دوو مرۆقه مان ئاوا ئه خاته به رچاو:

ریشیکی پان و تووکی بنا گوئی دریتز و لوول (٢٧)

سوئی له دینی لاده به دیمه ن له جـوو ده کا!

بۆ واعیظیش ئه لئ:

ئه شکه وتی بایه که ده می واعظ که دیته وه عظ (٢٨)

وه ختی سکوتی، نه قشی سمیلئ له قوو ده کا

قوو: ته یرتکی مل دریتزه.

دوای ئه وه مه حوی له م هه لبه سته ی خواره ودا، چهند تابلۆیه کی جۆراوجۆرمان پیشان ئه دات.

کاتیک که شوخه که ی له دووره ده ره که وئ، بزائن چی روو ئه دات!؟ چۆن ئه شک و ئاهی مه حوی و خه لکی تریش بهرز ئه بیته وه؟ چۆن به ده رکه و تنی لیو و ئه و، له عل و گه وه هر بایه خی نامینئ و له بهر چاو ئه که وئ؟ چۆن ده رکه و تنی ئه و وه ک هه تا و که وتن وایه؟ چۆن هه رکه س به ره و پیری ئه چی بوونی نامینئ؟ یا ده ربه ده ر ئه بی. یا هه ر دلّه و له سه رخۆ ئه چی. له وان هه ش سه برتر. ئه م جوانه ی مه حوی که وه ک رۆژ و مانگه، له رۆژئاوا وه هه لدئ! ئه وه جگه له وه ی برۆی ئه و شوخه وه ک تیغ وایه و بهر هه رکه سه ی بکه وئ نه جاتی ئه دات! مه حویش له و ناوه دا، له جیاتی ئه وه ی به یی بروا به پیر ئه و جوانه وه که وه ک رۆژ وایه، به سه ر ئه روا به پیره وه. به لام چۆن به ده رکه و تنی رۆژ شه ونم ئه بی به هه لم و نامینئ، ناوا مه حویش ئه تویتنه وه و نامینئ. فه رمون ئیوه و هه لبه سته که:

وه کو رۆژ ئه و مه هه له و دووره ده رکه و ت (۲۹)
 له میوه ئه شک و ئاهی ئیمه سه رکه و ت
 که ئه و لیو و ددانم دی، به جارئ
 له بهر چاوم، هه موو له عل و گوهر که و ت
 وه نه وزیکم شه وئ دا گه بیسه سه رم و
 وتی: هه سته، هه تاوت و له سه ر که و ت
 له کی یارب خه بهر پرسه ی بکه م من
 که هه ر که س بۆ خه بهر چوو، بی خه بهر که و ت
 دلّم وه ک شییری بی شه ی شوعله گرتوو
 له سینیه ی پر له سوژم ده ربه ده رکه و ت
 به تیر ئه مرۆ درئ دا هه رچی پیش هات
 خودا پیتدا وه هه رکه س بهر نه ظه رکه و ت
 له سه رخۆ چوو به ده م گریانه وه دل
 گه رکه پر بوو که ئه م مندا له ده رکه و ت
 له رۆژئاوا وه ئیم شه و بی نیقابه
 مه هی من، ماهی عالم بی مه فه ر که و ت
 به خۆرایه ی ئه وه نده م نا له کی شا
 له سینمه دا پسا، ما، بی ئه ئه ر که و ت
 برۆی ئه و شوخه ئه مرۆ تیغی کی شا
 نه جاتی دا به ره حمه ت هه رچی به رکه و ت

به پیر نه و رۆژده «مه‌حوی» نه‌وه‌نده
به‌سه‌رچوو بوو، وه‌کو شه‌ونم له‌سه‌ر که‌وت

دارشتن

وايزانم له باره‌ی دارشتنه‌وه، پتويست به‌سه‌لماندن ناکا. نه‌وه‌تا نه‌ک هه‌ر هه‌لبه‌ستیک، بگره هه‌ر دێره هه‌لبه‌ستیکي بگری، نه‌وه‌نده چروپ و توکمه دارپێراوه که چهند لاپه‌ره‌یه‌ک شیکردنه‌وه هه‌ل ته‌گرێ، بۆیه که‌سیکی وه‌ک مامۆستا مه‌لا عه‌بدوڵکه‌رمی موده‌ریس، له‌سه‌ر هه‌ر دێره هه‌لبه‌ستیک شیکردنه‌وه‌یه‌کی هه‌یه وه‌ک له دیوانه‌که‌ی مه‌حویدا، چاپی دووهم ۱۹۸۴، هاتوه‌وه. هه‌روه‌ها که‌سیکی وه‌ک دکتۆر عه‌بدوڵلا ناگرین له‌سه‌ر به‌ک تاکه به‌یتی مه‌حوی:

هه‌یه گه‌ر عیشتی سه‌رداری له سه‌رتا
بکه مه‌شقی له‌وانه‌ی چوونه سه‌ردار

زیاتر له ده لاپه‌ره‌ی له‌سه‌ر نووسیوه.

مه‌به‌ست له ره‌وانی (سلاسه)ه. ره‌وانی راستیه‌که‌م لهم رووه‌وه، مه‌حوی هه‌لبه‌ستی ره‌وانی هه‌یه و هه‌لبه‌ستی ناره‌وانی هه‌یه. هه‌موو نه‌و هه‌لبه‌ستانه‌ی لێره‌دا خستمانه پێش چاو، له هه‌لبه‌سته ره‌وانه‌کانی مه‌حویه. نه‌وه جگه له زۆریه‌ی زۆری هه‌لبه‌سته‌کانی تری. ژماره‌یه‌کی که‌میش هه‌لبه‌ستی ناره‌وانی هه‌یه. هۆی نه‌و ناره‌وانیه‌ش نه‌وه‌یه که مه‌حوی زۆر پابه‌ندی و اتا (معنی) بووه، به‌جۆریک هه‌ولی داوه که له‌یه‌ک تاکه دێره‌دا چهندین و اتا بپیتکی و زۆر مه‌به‌ست بدا به‌ده‌سته‌وه، بۆ نمونه:

کوردی زوبانی نه‌سلمه گه‌ر ته‌رکی که‌م به‌کول (۳۱)

بۆ فارسی، به‌کوللی نه‌من ده‌مه بێ وه‌فا

له‌م هه‌لبه‌سته‌دا وشه‌ی (بۆ فارسی) که‌وتۆته نیه‌وه دێری دووه‌مه. وا خۆشتر و ره‌وانتر نه‌بوو، نه‌م وشه‌یه هه‌ر له نیه‌وه دێری یه‌که‌مدا بوایه، بلێین ته‌گه‌ر مه‌حوی بیوتایه:

کوردی زوبانی نه‌سلمه گه‌ر ته‌رکی که‌م بۆ فارسی

هه‌لبه‌سه‌که زۆر ره‌وانتر نه‌بوو. به‌لام مه‌حوی دياره له‌لایه‌ک ویستویتی کیشی نه‌م دێره هه‌لبه‌سته وه‌ک کیشی سه‌رجه‌می دێره‌کانی نوێ بیت. له‌لایه‌کی که‌شه‌وه ویستویتی وشه‌ی (کول) دووجار وه‌ک ره‌گه‌ز دۆزی (جناس)یک به‌کار بپیت. نه‌وه جگه له‌وه‌ی مه‌حوی له‌م هه‌لبه‌سته‌دا، هه‌نگاوی پاشه‌کشه‌یه‌کیشی بۆ خۆی داناوه، له ئاستی ته‌گه‌ریکدا که لیتی پیرسین نه‌ی که‌وايه تۆ بۆچی نه‌و هه‌موو هه‌لبه‌سته فارسیانه‌ت داناوه؟! ته‌ویش له وه‌لامدا بلێ: من وتوومه ته‌گه‌ر زمانی کوردی به‌کوللی ته‌رک بکه‌م نه‌م به‌بێ وه‌فا. به‌لام من که به‌فارسی هه‌لبه‌ستم وتوو، نه‌وه‌تا وازم له زمانه‌که‌ی خۆشم نه‌هیناوه و نه‌و هه‌موو هه‌لبه‌سته کوردیانه‌شم

وتوووه. ئەم مەبەست و ناوەرۆکانه، وای کردوووه مەحوی گوێ بەو نارەوانییه نەدات لەو دێره
 هەلبەستەدا، ئەوه سەرباری و اتاکە ی که پەرۆشی مەحوی ئەگە یەنیت بۆ زمانی نەتەوهی خۆی که
 ئەویش بێرکردنەوهیە ک و هەولتیک نەتەوهییانە یه .

هەزاندن

ئەمەیان پێویست بە بەلگە لەسەر رۆیشتن ناکا. بە بەلگە ی ئەو هەموو گەرنگییە ی
 بە هەلبەستەکانی مەحوی دراوه، چ وەک بە دواداچوون و لێکۆلینەوه و ستایش کردنیان. چ وەک
 ئاواز دانان بۆ ژمارە یە ک لە هەلبەستەکانی و کردنیان بە گۆرانی و بە تەواشیحی دینی، بە جۆرتیک
 که لە گەل هەموو دووبارە کردنەوهیە کیاندا هەژاتیکی تر دروست ئەکات لە ناخی بیسەرانیاندا و
 کار لە بێر و هەست و سۆز و ئەندێشە یان ئەکات.

پاستیبیە که ی نووسین و لێکۆلینەوه لەسەر هەلبەستەکانی مەحوی، مەودایە کی زۆر زیاتری
 ئەوی. بە لام که مبی کات و وابەستە بوونمان بە تەنیا ۲۰ دەقیقە وه لەم فیسستیقالەدا، وای کردوووه
 زۆر بە خیرایی و تەنیا وەک ئامازە یە ک بەسەر هونەری هەلبەست و هەلبەستەکانی مەحویدا
 تیبە رین. کۆتایی وتارە که شمان بەم هەلبەستە ی مەحوی ئەهتین که هەموو لایە نه هونەرییەکانی
 تیا کۆبۆتە وه:

خەطی دەوری لێوی ئالت، ئە ی مەسیحا لام و بی (۳۳)
 هەر لە جامە ی سەبزه ئەچی بۆ غەین و نوون و چیم و هتی
 غونچە بازاری نەزاکە تداریی و تەنگی شکاند
 هەر که ظاهر بوو لە دەوری باغی حوسنت لام و بی
 لەب شەکەر تاکە ی لە حەسەرەت خالی موشکینت دلەم
 داخدار و خەستە بی وەک لام و ئەلف و لام و هتی
 لاله روخسارم لە سایە ی ئەشکی خوتین رەنگە وه
 چونکه رووسوورم لە قاپیی عەین و شین و قاف و تی
 عیشقت ئە ی جانا، منی ریسوایی عالەم کردوووه
 چاکە ئینسافت ببی بۆ ئەلف و سین و تی و هتی
 ئیستە بۆ لاف و گەزاف هەرکەس دەبینی عاشقە
 نەک هەموو کەس جانفیدا وەک میم و حی و واو و بی
 مەحوی ئەمرۆ زۆر نەخۆشە قەت شیفای نایی بەهیچ
 گەر شیفای بیتن، بەبۆبی زولفت و ئەو ئەگریجە دی

په راویزه گان

- ۱- هه لېه ست: شيعر.
- ۲- هه ستيار: شاعير.
- ۳- من لام مه رج نيبه كه هه موو هه لېه ستېك نه بې تېكه ل نه ندېشه بې. بويه وتم هه ندې جار.
- ۴- پروانه: ر. أ. سكوت جيمس، صناعة الأدب، ل ۱۹۹.
- ۵- پروانه: كاميل ژير، هه لېه سته گاني ژير.
- ۶- پروانه هه مان سه رچاوه.
- ۷- ديواني مه حوى، ل ۲۲۰.
- ۸- هه مان سه رچاوه، ل ۲۲۴.
- ۹- هه مان سه رچاوه، ل ۵۶.
- ۱۰- هه مان سه رچاوه، ل ۱۴۶.
- ۱۱- هه مان سه رچاوه، ل ۲۱۷.
- ۱۲- گوڤارى ناينده.
- ۱۳- سه رچاوه ي ژماره (۷)، ل ۲۴۵.
- ۱۴- سه رچاوه ي ژماره (۵).
- ۱۵- كاميل ژير: جوانى، ل ۲۲.
- ۱۶- سه رچاوه ي ژماره (۷).
- ۱۷- ديواني گوزان، ل ۲۰۶.
- ۱۸- هه مان سه رچاوه، ل ۲۵۳.
- ۱۹- هه مان سه رچاوه، ل ۲۶۸.
- ۲۰- هه مان سه رچاوه، ل ۳۰۹.
- ۲۱- ديواني كامهران، ل ۳۲۰.
- ۲۲- سه رچاوه ي ژماره (۱۵).
- ۲۳- ممدوح حقي، العروض الواضح، ص ۱۴.
- ۲۴- ممدوح حقي، العروض الواضح، ص ۱۱.
- ۲۵- طلال عبدالرحمن، الإيقاع بين الشعر والموسيقى، جريدة العراق، العدد ۳۹۰۵، ص ۶.
- ۲۶- د. محمد نوري عارف، چند سه رنجيک له باره ي مه حوى و حافظه وه.
- ۲۷- هه مان سه رچاوه ي (۷)، ل ۲۵.
- ۲۸- هه مان سه رچاوه ي (۷)، ل ۲۷.
- ۲۹- هه مان سه رچاوه ي (۷)، ل ۸۷.
- ۳۰- د. عه بدوللا ناگرين، له باره ي مه حوى لوتكه وه، ل ۲۶۹.

۳۱- هه‌مان سه‌چاوه‌ی (۷)، ل ۱۱.

۳۲- هه‌مان سه‌چاوه‌ی (۷)، ل ۳۲۳.

۳۳- دیوانی مه‌حوی، ل ۳۲۳.

سه‌چاوه‌کان

۱- ر.أ. سکوت جیمس، صناعة الأدب، ترجمة هاشم المنداوي، من مطبوعات دار الشؤون الثقافية/بغداد.

۲- کامیل ژیر، هه‌لێه‌سته‌کانی ژیر، دیوان، چاپی سوید ۱۹۹۳.

۳- دیوانی مه‌حوی، لیکدانه‌وه و لیکۆلێنه‌وه‌ی مه‌لا عه‌بدوڵکه‌ریمی موده‌پیس، چاپی دووهم، به‌غدا ۱۹۸۴.

۴- گۆفاری ناینده.

۵- دیوانی کامهران.

۶- د. مدوح حقی، العروض الواضح، اليقظة العربية، الطبعة الثالثة ۱۹۶۴.

۷- جريدة العراق، مقالة طلال عبدالرحمن، ص ۶، العدد ۳۹۰۵، بغداد.

۸- د. محمد نوری عارف، چهند سه‌رنجیتیک له‌باره‌ی مه‌حوی و حافزه‌وه.

۹- له‌باره‌ی مه‌حوی لوتکه‌وه، ناماده‌کردنی عه‌بدوڵلا ناگرین، چاپخانه‌ی سومر، به‌غدا ۱۹۸۶.

له مه‌بخانه

له مه‌بخانه، خودا! گهر ئی‌مه ده‌رچین،
به‌کئ به‌ین ئیلتجا، بۆ‌کێهه ده‌رچین؟!
که ئی‌مه چوونه جه‌ننه‌تمان به‌تۆدا،
له ئی‌مه لادا زاهید؟ ئی‌مه هه‌ر چین
خه‌ت و زولفی به‌یه‌کدا دئ له‌سه‌ر روو
مه‌گه‌ر زه‌نگ و خه‌تا شه‌ریه له‌سه‌ر چین
له‌باوه‌شما ده‌دا مه‌وج ئه‌شکی حه‌سه‌رت
که‌مه‌رتی گه‌رته باوه‌ش تا که‌مه‌رچین
ئه‌وه‌نده ته‌نگ و ناخۆشه، له دنیا
خۆشه ده‌رچوون، ئه‌گه‌رچی بۆ‌سه‌قه‌ر چین
سه‌رت پێ‌ لازمه، مه‌ی بازه «مه‌حوی»
ده‌بێ‌ دولبه‌ر که‌هات ئی‌مه به‌سه‌ر چین
مه‌حالاته له به‌ندی زولفی ده‌رچوونی
چه‌ها چینه، چه‌ها چینه له‌سه‌ر چین

مه‌هوی ۱۸۳۰ - ۱۹۰۶
شاعیریکی شۆرشگیپر له روانگهی ناینیییه‌وه

نووسینی: کهمال فه‌مبار

به‌راییی

مه‌به‌ستم له وشه‌ی شۆرش و شۆرشگیپری شتیوازی توندوتیژی و خوتناوی نییه‌ بو گۆرانی واقع و بونیادی کۆمه‌ل، به‌لکو شۆرشیتیکی سپیییه له ریگهی چاکسازی و گه‌یانندی په‌یامی راستی و روونایی و چاره‌سه‌رکردنی که‌موکۆری و ناته‌واوی و لادان له ره‌وتی راست و ره‌وانی ئاییینی و گومراکردنی خه‌لکی ساده و نه‌زان، له‌ژیر په‌رده‌ی ئاییینی. واته به‌ریاکردنی راپه‌رینیکی کۆمه‌لایه‌تی گشتی.

مه‌حوی شاعیر، یه‌کیکه له‌و سه‌رکرده چاکسازه و هزرخانه شۆرشگیپرانه که شیعره‌کانی به‌لگه و گه‌واه و شایه‌تن که چ کارتیتکردن و ره‌نگدانه‌وه‌بیکیان له رینماییکردنی خه‌لکی کوردستان بیینیوه و، ویستوو به‌تی شۆرش له‌سه‌ر ئه‌و واقیعه‌ سه‌مه‌کاره بکات و، میله‌ته‌چه‌وساوه و دوکه‌وتوو که‌ی هه‌نگاو به‌ره‌و ئاسۆیه‌کی گه‌ش و رووناک هه‌لینینی و تۆز و گه‌ردی تاریکی و نه‌زانی و گومراییی له جه‌سته‌ی خۆیدا بته‌کینینی.

له‌م روانگه‌یه‌وه من مه‌حوی به‌خاوه‌ن په‌یامیکی پیروژ له‌قه‌له‌م ده‌ده‌م که له‌سه‌رده‌می خۆیدا وێرای زالبوونی عه‌قلیییه‌تی ویشک و داخراو و ته‌نگه‌به‌ر. به‌فراوانی عه‌قل و بویری پته‌وی بیروباوه‌ر و ئازادی و پاک‌ی وێژدان به‌گژ ئه‌و ره‌وشه ناله‌باره دابجیتته‌وه که نه‌ته‌وه‌ی کورد له‌ژیر حوکمی ده‌سه‌لاتی عوسمانی ده‌ینالاند، ئه‌وه له کاتیکه ئه‌و ده‌سه‌لاته‌ی دوژمنی به‌ویستی گه‌له‌که‌مان که میرنشینی بابانی له‌ناو برد، به‌هه‌موو شتیواز و شتیوه‌یه‌ک پشتگیری له ژیان و ریبازی ده‌رویشی و به‌وه‌پیدانی بیروباوه‌ری پرۆپۆج و گه‌نده‌ل ده‌کرد، هه‌لبه‌ت له‌و سه‌رده‌مه‌دا بانگه‌شه‌ی چاکسازی و نوێکردنه‌وه له ئاییندا ئه‌رکیکی ئه‌وه‌نده سانا و بی گيروگرفت و سه‌رئیشه نه‌بوو، به‌لام وێرای ئه‌مه‌ش مه‌حوی وه‌ک شۆرشگیپریک په‌رده‌ی له رووی ئه‌و جه‌رده و ریتگرانه هه‌لده‌دایه‌وه که ناینییان ده‌شیواند و بو به‌رژه‌وه‌ندیی خۆیان به‌کاربان ده‌هینا. بو ئه‌مونه ده‌لی:

شیخ‌ی هه‌مه‌وه‌ندیکی ده‌دا په‌ند و نه‌صیحه‌ت
ئه‌و قوربه‌سه‌ره‌ی دابوو به‌ر فه‌حش و فه‌ضیحه‌ت
خۆش هاته جه‌واب و وتی: تو حه‌قته، فه‌قه‌ط من
قووطاعی طه‌ریقم، نه‌کو قووطاعی طه‌ریقه‌ت (۱)

كوردايەتى و شۆرشگىرى مەھى

لە نووسەرتكى ناسراوى سۆقبيەتى پيشوويان پىرسى ئايا ئىبۇە ئەدەبى نەتەودىستان ھەبە؟ لە
وھلامدا وتى: نووسىنى بەزمانى نەتەو، ئەدەبىتى قەومىيە، كە شاعىرتكى مەتەسەووفى وەك
مەھوى شىعەر بەزمانى كوردى دەنووسى و دىوانىتى تەواوى بەزمانى كوردى ھەبە، كەواتە
بەھەستىكى كوردانە كارەكەى ئەنجام داوہ كە دەلتى:

كوردى زوبانى ئەصلمە گەر تەركى كەم بەكول
بۆ فارسى، بەكوللى، ئەمن دەبە بى وەفا
دوورى مەبىنە تۆلە كەرىمى بەھا نە جۆ
ھەرچى كە كوردە پاكى بەخشى بە (بوالوفا) (۲)

لەكاتىكدا لەو سەردەمەدا زۆرىەى پىپاوانى ئايىنى نووسىنەكانىان بەفارسى و عەرەبى بوو،
حاجى قادرى كۆبى ۱۸۱۵ - ۱۸۹۲ لە ھۆنراوہى (كوردىكى كۆبى كەوتە بەر)دا، بەرەبەرى
ئەو كابرايە دەداتەوہ كە ھەزى كردوہ كاكە ھەدى شىخ مەعرووفى نۆدەھى ئامۆزگارى و
رېنمايى موسلمانانى كورد و راقەكردن و لىكدانەوہى شەرىع و قورئان بەزمانى عەرەبى بكات
نەك بەكوردى حاجى چۆن رووبەرووى دەبىتتەوہ و گىانى كوردايەتبيەكەى دىتە جۆش و خرۆش كە
كوردە كۆبىيەكە دەلتى:

كەس نەماوہ بە غەبرى كاك ئەھمەد
شەيخ مەعرووف و عالیمی ئەرشەد
چاكە ئىستادەكا لە بۆ كوردان
تەرجەمەى شەرىع و ئايەتى قورئان
واقعا خزمەتى لە بۆ خووايە
چ دەبوو گەر بەكوردى نەبووايە

حاجى لىي دىتە وھلام و پىي دەلتى:

ھەر كە وای گوت وھما موكەدەدە بووم
وام دەزانى كەوا لە دىن دەرچووم
گوتم ئىستاش لەسەر كەرى ماوى
چابو مستم نەدا لە نىو چاوى
كوردى ئاخىر بلى چىيە عەبىي
ھەر كەلامى ھەقە نىيە عەبىي

یا له گه ل فارسی چ فهرقی هه یه
بۆچی نه و راسته بۆچی نه م که می نییه (۳)

که زمان، دیارترین و بهرچاوترین ره گه زى پیکهاته کانی نه ته وه بی و، مه حوی به م جوړه شانازی به زمانه کوردیبه که ی بکات نه ی کوردایه تی گهر به م شپوه نه بی، ده بی چۆن بی، نه وه له کاتیکا کاکه حه مه ی مه لا که ریم له به راوردی نیوان نالی و مه حویدا له رووی کوردایه تیبه وه بۆچوونیکى تایبه تی هه یه که ده لی: «راسته که ی له مه یدانى کوردایه تیشدا، کوردایه تیبه که ی مه حوی نه وه ی له باردا نییه شان له شانى کوردایه تی به کیکى وه ک نالی و به لکو سالمیش بدا که هیچ نه بی له بهر دواکه وتنى سه رده می نه م و ده رکه وتنى راستى پتر بۆ، ده بو نه گهر له وان پیشیش نه که وتایه، هیچ نه بی بگاته راده و پله یان، جووته چوارخشته کیسه که شی که هه ستى کوردایه تی خۆى تیا یاندا ده ربربوه، ته نها ده سته چيله یه کن له ناگرى به تینى کوردایه تی و هه ستى نه ته وه په رستى نالی وه رگیراون، به تیکرای دیوانى مه حوی پارچه شیعریکی وای تیا نییه که چ له مه یدانى ناسینه وه ی دوژمنانى گه لی کورد و چ له مه یدانى گیانى کوردایه تیدا به قوله پتی (قوربانى توژى رینگه تم...) ه که ی نالیدا بگاته وه» (۴). به لای منه وه نه م بۆچوونه که مکرده وه یه له ناستى کوردایه تیبه که ی مه حوی و لاسه نگیوونى ته رازوه که به تی له ناستى نالیدا، نه و له کاتیکا هه ربه ک له م دوو شاعیره له ره وش و چوارچیوه یه کی جیادا ژباون، قه سیده ی (قوربانى توژى رینگه تم) له راستیدا گه رانه وه یه بۆ سه رده می میرنشینی بابانیسه کان و نالیش وه ک شاعیریکی ده سه لاتخواز (سلطوى) لایه نگرى خۆى بۆ سه رده می بابانه کان ده ره پرى و رى چوونى خراپتربوونى بارى ژبانیش بۆ سه رده می رۆمیسه کان دانه تی و ماموستا حه مه نه م لایه نگرى به ده به ستیت به (نیشتمانپه روه رى) یه وه، بیگومان نه مانه دوو چه مکى جیاوازن و پیوسته له به کاره تاندا به دیکه ت به کاربرى، رتی تیده چیت له قوئاغى ژبانى گه لیکدا لایه نگرى فه رمانره وایانى نه وه گه له نیشانه ی نیشتمانپه روه رى بیت، به لام نه مه رتسا نییه... نه و لایه نگرى به لای ئیمه وه بریتیه له (چاره نووس) به ستنه وه به و رۆژگاره وه که بابانیسه کان فه رمانره وایان ده کرد و نه ویش نالی ناچار کردوه چاره نووسى خۆى به شپوه یه کی ره ها به و رۆژگاره ی حوکه وه به سه سته وه بریتیه له و سیسته می په روه رده سیاسیه ی ده سه لاتدارى بابانیسه کان بۆ ئیحتواکردنى عه قلییه تی سه رده م» (۵).

من وای بۆ ده چم که جیاوازنیه کی ته واه له نیوان نالی و مه حویدا هه یه، نالی وه ک شاعیریکی میرى شاعیرانى نه و سه رده مه ی ده ربارى پاشایه تی، که پله و پایه کی تایبه ت و بالای لای سلیمان پاشای بابان و نه حمه د پاشای کورى هه بووه و، مه حوی وه ک شاعیریکی مته سه ووفى بالای سه رده می خۆى که خه لیفه ی شیخ به هانه ددینى کورى شیخ عوسمان بووه و خه ریکى ده رسگوته وه ی زانیاریه ئایینه کانی نه و کاته و رینماییکردنى مرۆف بووه له دونیای ته سه ووفدا، خۆى به هیچ جوړه حوکه مکى نه به ستوته وه، نازادانه بیری کردوته وه، ناز و نیعمه تی

هیچ کاربه دهستیکی پی نه به خشراوه، به لکو مرۆفیککی یاخی و شوڕشگێڕ و نهفس بهرز بووه. که ستایشی سولتان عهبدوولحه میدی کردوه، بارودۆخی ئه و سهردهمه جوولاندوو به تی چونکه «له سهردهمی مه حوبدا ههستیکی موسلمانه تی، وهک شیویه کی به ره ره کانیی ئه مپریالیزم، جیهانی موسلمانانی گرتبوه و کۆمه لێ له رۆشنییرانی ئیسلام به و رینگه یه دا ده چون، سه چاره ی ئه م ههسته له سه ریکه وه سه ودا ی خه بات له دژی ئه مپریالیزمی تازه هاتوو و، سه رکیشی له هاندانی سولتان عهبدوولحه میده وه بوو که ئالای (پان ئیسلامیزم) ی بهرز کردبۆه، ئه م ههسته تیکرا ههستیکی پیشکه و تنخوازانه بووه، چونکه یه کێک بووه له ریبازه کانی خه بات بۆ پاراستنی سه ره خۆبی ولاته ئیسلامه کان له هیرش و ده سترتیژی ئه مپریالیزم که چ له رووی سوپایی و چ له رووی ئابورییه وه رووی کردبوه ولاته موسولمانه کان، مه حوی ئه م ههسته ی به ئاشکرا تیا دیاره و له و مه یدانده له رۆشنییره موسولمانه کانی سهردهمی خۆی دوانه که وتوه».

هه ر چه نده مه حوی له دونیای ته سه ووفدا شاسوار بووه، به لام ئه مه مانای ئه وه نییه له و خه لوه ته دا دهر نه چوو و ئاگای له رووداوه کانی دونیا نه بووه، به لکو به پیچه وان وه دژی نه خشه و پیلان و داوانا وه ی ده ولته تانی ئیمپریالی بووه، که ویستویانه گۆرانکاری و چاکسازی نه کری و یه کیتی موسولمانان تیکبده ن، له هه مان کاتدا که دیویه تی میلله ته که ی دوو چاری زولم و سته می حاکمانی تورک بووه، ویستویه تی له ولات سه ری خۆی هه لگرت و به جیتی بیتلی، به لام خۆراگرتن و مانه وه ی و به ره ره کانی کردنی بارودۆخی ناله باری کۆمه لایه تی، جو ره شوڕشگێڕیه کی پی ره و ده بین، که نالی نه ی توانیوه خۆی له به ریان بگری به ره و شام ره و نه کات. مه حوی ویستویه تی ئایین بکاته مه به سستیکی کۆمه لایه تی و خه بات دژی دوا که وتن و زولم و زۆرداری به ئه رکیتیکی ئایینی، بۆیه هه ولی نوێ کردنه وه ی بیروبا وه ری موسولمانان و راست کردنه وه ی کار و ره فتاری چه وت و چه ویلی داوه و، ئه وان ه ی ریسوا ده کرد، که له پشت دینه وه خۆیان هه شاردا بوو، شتی ئه وتۆیان خسته بووه پال که دوور بوو له رۆحیه تی و ئوسول ه کانی. که له رینگه ی نمونه ی شیعه ره کانییه وه رووناکییان ده خه ینه سه ر.

مه حوی چاکساز و رابه ری کۆمه لایه تی

هه ر چه نده مه حوی خۆی شاعیریکی مه ته سه ووف و له خوا نزیک بووه و، پشتی له دونیا کردوه، به لام هه میشه به ره هه لستکاری ئه و که سانه ی کردوه، که خوا په رستییه که یان ته نیا به رواله ته و له کرۆکه که ی نه گه یشتوون و کاری ریش و قژ درێژکردن به لادان له ئایین له قه له م ده دات و ده لێ:

ریشیکی پان و، تووکی بناگویی درێژ و لوول
صوفی له دینی لاده به دیمه ن له جو ده کا (۷)

له رۆژگاریکی ناهه مواردا، که پاره و پوول سه ره ره یی، دونیا پشتت تی بکات، که به رژه وه ندیی

خودی له جیاتی خزم و که سوکار بی و مرۆف هه ژار و نه دار بی، چارهش چهک و دهسه لات بی ده بی مه حوی ئه م واقیعه چۆن هه لسه نگیستی، ئه وهن به بی که بلتی:

گهر له تو دنیا به ری بوو، قهوم و خوتشت لی به رین
گهر به راتی بوو، هه موو عالهم باب و برات (۸)

مه حوی له شاعیریکی عه رهب که باسی بی پاره و پوولی ده کات چۆته ناو واقیعه که، ههر چه نده هه ردوکیان له یه ک خالدا یه ک ده گرنه وه، له دونیای ئه مرۆماندا ئه م حه قیقه ته له هه موو کاتیک زیاتر و زه قتره په نگی داوه ته وه. شاعیره عه ره به که ده لی:

فصاحة حسان وحظ ابن قحلة
وحكمة لقمان وعفة مریم
اذا اجتمعت في المرء والمرء مفلس
ونودي عليه لا يباع بدرهم

مه حوی ههر به م حه قیقه ته ده برینه ناوه ستی، به لکو ئه و که سه ریسوا ده کات که هه موو خه م و خه و و خولیای به ههر شتیه و شتیاویک بی پاره په یدا کردنه و کوردیش به خۆزایی نه یگوتوه که ده لی: «خوا و خورمایان نه گوتوه»، چونکه هه رگیز ناکری جۆره هاوسه نگیبه که له نیوان هه ردوولا دروست بی و یه کتیکیان له سه ر حیسابی له ده ستچوونی ئه وی تره، ههر له م رووه وه مه سیح له ئینجیلدا ده لی: (کهس ناتوانی خزمه تی دوو سه ردار بکات، چونکه یا ئه وه تا رقی له یه کتیکیان ده بیته وه و ئه وه ی تری خۆشی ده وی، یاخود له گه ل یه کتیکیان ده بی و به سووکی سه یری ئه وی دی ده کات، ناتوانن خزمه تی خوا و پاره و پوول بکه ن) (۹).

مه حوی به چاویکی سووکه وه سه یری ئه و جۆره که سانه ده کات که نرخ و به های خۆیان نازانن و خۆ ده که نه پوولی قه لب و بو پارووه نانی رووی خۆیان ره ش ده که ن. ئا ئه مه یه به رز نه فسی مه حوی یاخی بووی شوڕشگیتر که په رده له رووی ئه و نزم نه فسانه هه لده مالتی و ده لی:

بو پاره حه یفه خو ده که یه پوولی ناره واج
بو پارویکی نان ئه سه فه روو ده که ی به ساج (۱۰)

مه حوی سکالای ده روونی خۆی له ده ست ئه و خه لکه نه زانه ده کات که ریزی شیعر و هونه ر ناگرن. چونکه شیعر زمانحالی گه له و، شیعیری په سه ن ده ماو ده م ده گتیردیتته وه و هه موو کاتن بره وی خۆی هه به، وه ک کالای قه شه نگ و جوان له به ر ده کری، به لام کتین ئه وانیه ئه م جۆره کالایانه له به ر ده که ن مه گه ر مرۆقی هوشیار و ژیر و ریکویپیک نه بن، لای مرۆقی گه مره و گپژ و نه زان شیعر چ نرخ و به ها و ته قدیریکی هه یه، بو به مافی خۆیه تی له ناو کۆمه لگه یه کی کوردا، مه حوی پرسیار بکات و بلتی:

کئی قه‌دري شيعري ئيمه ده‌زاني، بهري ده‌کا

هه‌ر صاحيبه له‌به‌ر که‌ري کالايي بي ره‌واج (۱۱)

گۆزانيش هه‌ر له‌سه‌ر ئه‌م ريچکه ده‌روات و گله‌بي له‌ ده‌ست ئه‌و کۆمه‌لگه‌يه‌ي کورد ده‌کات که به‌چ چاويکي که‌م سه‌يري مرۆقي هونه‌رمه‌ند ده‌کات و له‌ هۆنراوه‌ي (ده‌رويش عه‌بدو‌للا) دا له‌گه‌ل مه‌حوي لوتکه‌دا يه‌ک ده‌گرته‌وه و ده‌لي:

به‌لي، دياره له‌ناو قه‌ومي به‌سي‌تا قه‌دري سنعه‌تکار

وه‌کو عه‌کسي قه‌مه‌ر وايه له‌ناو هه‌وزيکي ليخندا،

به‌لام ته‌ختي روفاه و تاجي حورمه‌ت ميلله‌تي هوشيار

به‌ئوستاي ئه‌دا وه‌ک تو له‌ناو شمشالي کون کوندا (۱۲)

مه‌حوي وه‌ک مرۆقيکي قوول و وردين ده‌رکي به‌و مملاتيبي سه‌ر ده‌سه‌لاتي دونيا کردوه، که هه‌موو شه‌ر وشۆريک له‌سه‌ر ئه‌و لاکه توپيوه‌يه، که که‌س له‌گه‌ل خۆيدا نايبات و تاسه‌ر نيبه، مال و مولکي دونيا نه‌وه‌نده ناهيتي که ئه‌و هه‌موو شه‌ر وشۆر و مرۆف قران و ويران به‌دواوه بيت بۆيه ده‌لي:

ده‌زاني جي‌فهيه دنيا، ده‌هه‌يفه

وه‌کوو سه‌گ ئه‌م شه‌ر و شۆره له‌سه‌ر لاک (۱۳)

مه‌حوي له‌ ناکۆکيبه‌کان و هاودژه‌کان و اقبع ده‌دوي و رووناکي ده‌خاته سه‌ر لايه‌نه چه‌وته‌کانی زه‌مانه و چه‌رخي ناچيز و بي بايه‌خ، که چۆن پيوه‌ره‌کان سه‌ره‌و ليژ کراون، هيج شتيک له‌ شويني خۆي نه‌ماوه و کار و ره‌فتاري ئه‌م خه‌لکه گۆراوه. بۆيه ئه‌م واقيعه ناهه‌مواره به‌شيعر ده‌رده‌بيري که شيعر چاکترين چه‌کي سه‌رده‌مي ئه‌و بووه و، له‌و ئان و زه‌مانه‌دا شته‌کان به‌م شيوه بوون و زۆرجار بيش ميژوو خۆي دوويات ده‌کاته‌وه. رووه تاريک و دژواره‌که‌ي سه‌ده‌کان پيشوومان وه‌ک فليسي سينه‌ما ديئيتيه‌وه به‌رچاو و ئه‌مري و دويني به‌يه‌ک ده‌به‌ستتته‌وه، مه‌حوي به‌م جوژه سه‌رده‌مي خۆي وینه ده‌کيشي:

له‌ سايه‌ي ده‌وري چه‌رخي سوفله په‌روه‌ر له‌ک به‌له‌ک ده‌دوي

سه‌گي ئاواته‌خوازي ئيسکي و شتر له‌ شه‌ک ده‌دوي

ده‌بينم شيري شير ئه‌فگه‌ن ده‌له‌ک که‌ولتي ده‌کا، ده‌بيهم

به‌کولتي کلکه‌وه ريو له‌گه‌ل که‌ولتي ده‌له‌ک ده‌دوي (۱۴)

گوماني تيدا نيبه له‌ بارودۆخيکي ئاوادا که پيوه‌ري حه‌ق و راست و ره‌وان پيشيل بکري و، نرخ و به‌هاکان باويان نه‌بي، ده‌بي حالي هونه‌ر چۆن بي، له‌و زه‌مانه نه‌گريسه‌دا چ بازار و بره‌ويکي هه‌بي، هه‌ر ده‌بي به‌هه‌مان ده‌ردی به‌ها به‌رز و بالاکان بچي و مه‌حوي ياخي و شۆر شگير

بهرامبهر ئه و رهوشه دزێوهدا ههر ئهوه بلێ:

ئه مـرۆ له کن زه مانه هونه ر بۆته قه شمهـرى
شـیرى ژيانى بۆ چـییه، مهـیـونه گهـرهک!
فیـطرهت بلـند و پایه بلـندم نهـدى، بهـگـوتـش
گهـردوون ئهـوهـنده دوونه، که ههر دوونیه گهـرهک (١٥)

ههـلبهت لهـم جۆره رۆژگارهدا، مرۆقى هونه رمهـند و، خاوهـن بهـهره و بلیمهـت شوینی شیایى
خۆى پیتادری، چونکه ههـرگیز ناماده نییه، بهـهره و هونهـر و زانست و ئهـدهـبهـکهـى له پیتاوه
پلهـوپایهـدا له دهـست بدات و سهـنعهـتهـکهـى خۆى رهـزێل کات.

بهـرانبهـر ئهـوهـى که مهـحوى بهـم جۆره روویهـرووی ئهـو واقیعهـ تفت و تالهـى که تیبیدا ژیاوه
دهـبیتهـوه که زۆر جار گیروگرفت و سهـرئیشهـى بۆ دروستکردووه و، لهـم رێگهـدا باجى داوه، له
ههـمان کاتیشدا، ناوڕێکیش لهـ مرۆقى مهـرد و نازاد دهـداتهـوه و ریتى دهـگری و، ئهـوهـى که ریتى
ئهـو جۆره کهـسانه دهـگری، شیایى ئهـوهـیه بیهـتته شا کور و مهـرجیش بۆ ئهـم پلهـوپایهـ دادهـنى و
دهـلێ:

رۆله! گهـر ههـز دهـکهـى بیهـه شا کور
پهـندى «مهـحوى» له گوى گره وهک دور
مهـردى نازاده قهـت مهـرهـنجینه
(کلُّ شىءٍ ولا شتیمه حُرّ) (١٦)

ویرای ئهـوهـى که مهـحوى شاعیرى عیلم و عیرفان بووه، لهـو دهـریایهـدا مهـلهـوانیکى باش بووه،
بهـلام بـى فیزی و تهـوازوعهـکهـى ئهـوهـنده سهـرى کردووه که دان بهـحهـقیقهـ تیک بنج، که ههـرچهـنده
مرۆف زانا و دانابى، هیشتا زۆرى ماوه تهـنانهـت لهـ ئهـلف و بیى زانستهـکان بگات، ههـرچهـنده
لهـو رهـوته بهـردهـوام بـى، ناگاته مهـنزلى زانیای و بلێ ئیتر ئیره مهـلبهـندى ههـسانهـوهـمه و
پیتوستم بهـزانین نهـما، بۆیه لهـم رووهـوه دهـلێ:

ههـر گفـتوگۆمه، کهـچی ههـر دهـلیم و تیـ ناگهـم
ههـر جوست و جۆمه، کهـچی ههـر دهـرۆم و پـى ناگهـم
چاوم روا و گـوشـهـى ئهـو ئهـبرووهـم نهـدى
دل بوو بهـبهـحـرى علووم و لهـ ئهـلف و بـى ناگهـم (١٧)

شاعیرى نوێخوازى عهـرهـبیش ئهـبوو نوواس دانى بهـو حهـقیقهـتهـ نا و، که مرۆف ههـرچهـنده
لافى زانین لیبـدات و خۆى بهـزۆر زانیکی گهـوره لهـ قهـلهـم بدات، شتیکی لهـو زانییه
وهـدهـستهـپیتاوه و زۆر شتیشى لا روون نییه و دهـلێ:

فقل لمن يدعي في العلم فلسفة
عرفت شيئاً وغابت عنك أشياء

دلدارى شاعيريش هەر له مه حوى لوتکه دوو دپړى يه کهم و دووه مى وهرگرتووه و نائومېدى
بهرامبه رښان دهرده پرى و ده لئى:

هەر ده لئى ين و تين ناگه ين
هەر نه رږين و پين ناگه ين
همه مو نه و گف تو گو ږيه
داخه کهم رهنج ه رږيه (۱۸)

نه نجام

له سه رتادا ئاماژم يو ياخي بونى مه حوى کرد له داب و نهریت و بيروباوهر و کار و کرده وى
ناهه موارى کومه لايه تى و نه و که سانه ي که نايينيان کردو ته هو کار تک يو بهر ژه و نديى ته سکی
خوبان و له راستى لايان داوه و خواپه رستيبه که يان ته نيا يو روا لته و شيويه که رږتيني
وهرگرتووه، بږيه له پروى نه و جوړه که سانه ده ته قيته وه و ريسوايان ده کات و ده لئى:

نه غله بى ته کييه وو دهر گاهى بيلادى رږم
پشکنى، دى: چه له بى هەر چه له بى بو، دده دده (۱۹)

له سه ر نه م رږچکه يه به رده و امه و، ئاموژگارى نه و که سانه ده کات که له چه وه هری دین
نه گه بيشتون و. ژيان به دهر و تيشى ده به نه سه ر و پييان ده لئى:

نزیکه مردنت نه ی پيیره زاهييد
وهره با تو يه که ين، ئي تتر رپا به س (۲۰)

مه حوى له حقه بيژى لانا دا و به ته حه دداوه، بانگه شه ي حقه ده کات و ئاماده شه له و رږگه
پيرو زده گيانى خوى بيه خشى و ده لئى:

هه تا حقه ناصره، هەر حه قمه مه منظور
وه کو مه نصور، نه گهر بکه ن به دارا (۲۱)

مادامه کی هەر چه سيديه کی بوته به حرى (أنا الحق) ی مه نسوورى حه للاج، نه ک ته نيا
چاوه روانى نه وه ده کات که هه ليواسن، به لکو له باتى پاداشتى نه و حه قه ي که داکو کى ليده کات،
پيويسته له دار بدرى، نه مه به و اجب له قه لهم ده دات و بويرانه دهنگ هه لده برى و ده لئى:

له حقه بيژى بووه به حرى (أنا الحق) هەر چه صيد تكم
له باتيى جائيزه، و اجب گه را قه تلم بکه ن و اجيب (۲۲)

حەق بێژییە کە ی زیاتر لە سەر ئەو زاهید و سۆفیانە بوو، کە بە ناحەق خەڵکیان لە خشته بردوو و کاری ساختەیان ئەنجام داوه و، لە ئەنجامدا بە شەڕ هاتوون و شەڕە کەش خیری ئەو کەسانە ی تێدایە لە ناویاندا مەحوی کە دەستە ی دلداران و، خوازیاری ئەو یە کە هەردوو لا تێدا بچن:

زاهید و سۆفی بە شەڕ هاتن لە سەر تەزویر و شەید
خیری رەندانە خودا کا بەر طەرەف بی هەر طەرەف (۲۳)

مەحوی هەر تەنیا یە قەگیری و اعیزی چەنە باز و زاهید و سۆفی فیلباز و ساختە چی نەبوو، بە لکو رووبەر و وی ئەو کەسانە ش بۆتەو کە هیچیان لە بار دانییە و شانازی بە باو و باپیرانیانەو دەکن و، لە سەر حیسانی ئەوان خۆیان با دەدەن و بە لووت بەرزی دەروانە خەلکی تر و، حەقیقەتی کە سایەیتی خۆیان نایە تە بەرچاو. بۆیە پێیان دەلتی:

فەضیلە ی ئەصل و فەصل ئینسانی پی نابی بە صاحب فەضل
کە تۆ کۆسە ی، بە تۆ چی مامە ریشە ی باب و باپیرت (۲۴)

ئەو وەسفە ی مەحوی جوانترە و بالاترە لەم دێرە شیعری عەرەبی کە دەلتی:

لا تَقِلْ أَصْلِي وَفُصْلِي أَبَدًا
إِنَّمَا أَصْلُ الْفِتَى مَا قَدْ حَصَلَ

لە کۆتاییدا دەلیم مەحوی رابەرێکی کۆمەلایەتی، شاعیریکی یاخیبوی شۆرشگێڕ بوو، پەنجە ی خستۆتە سەر گێروگرفت و دەردە کۆمەلایەتیە کان، رووبەر و وی کار و رەفتاری ساختە کاری بۆتەو، بانگەشە ی بۆ حەق کردوو، وەک هەر شاعیریکی کلاسیکی سەر دەمی خۆی، جگە بە زمانی کوردی، بە زمانی باوی میللەتانی دراوسیتی کورد شیعری نووسیو، بەلام هەرگیز زمانیکی دیکە ی لا بەرتر و بالاتر نەبوو لە زمانی کوردی، هەمیشە وەک کوردیکی دلسۆزی پاک شیعری بە کوردی نووسیو و خەلکی لە خەوی غەفلە تا راپەراندوو و ریتمای کردوون و شانازی بە زمانی زگماک کردوو، تەنانەت لە قەصیدە ی بە حەری نووریشدا، کە هۆنراو یەکی دوور و درێژی ئاینییە میللەتە کە و زمانە کە ی خۆی بیرنە چۆتەو و بۆیە بە کوردی دایناو چونکە لە هەمزییە و بوردە دا سوودێکی کەمی تیا یاندا دیو بۆ کورد، بۆیە قەصیدە ی نووری لە ریزی ئەواندا دادەنێ و بەم دێرە شیعری ئەم راستییە دەردەبری و دەلتی:

لە (همزیة) و لە (برده) م چونکە کەم دی ئیستیفادە ی کورد
منیش ئەم کوردییەم دانا لە ریزی ئەو قەصیدانە (۲۵)

دوا و تەم ئەو یە کە نامەوی لە رووی تەکنیکی شیعریەو بەجمە بنج و بنەماکانی هۆنراو کانی مەحوی، بەلام ئەو نەندە دەلیم نالی شاعیرە و مەحوی حەکیمە، هەر بەراوردێک لە نیوان ئەم دوو کەلە شاعیرە و لوتکە ی شیعری کلاسیکی دەبی لەم روانگە یەو بەکری و بەقوولی و سەرنجی

ورد مامله تیان له گه لدا بکری.

په راویزه کان

- ۱- دیوانی مه حوی (مه لا موحه مه دی کوری مه لا عوثمانی بالخی) لیکدانه وه و لیکولینه وه دی مه لا عیدالکریمی مدرس و محمدی مه لا کریم. چاپخانه ی کوزی زانیاری کورد، به غدا ۱۳۹۷ک - ۱۹۷۷ز، ل ۱۱ .
- ۲- همان سه چاوه.
- ۳- دیوانی حاجی قادری کوی، گرد و کۆ و په خشکار: گیویی موکریانی، چاپی سیتییه مین ۲۵۸۱ کوردی، ۱۹۶۹ز، هه ولتیر ل ۱۱۸ - ۱۱۹ .
- ۴- دیوانی مه حوی ل: بیست و هه وت.
- ۵- کتیبی نالی، ریبوار سیوه یلی، چاپخانه ی موکریانی هه ولتیر ۲۰۰۱- ل ۷۰ - ۷۱ .
- ۶- دیوانی مه حوی ل بیست و نو.
- ۷- دیوانی مه حوی ل ۲۵ .
- ۸- دیوانی مه حوی ل ۵۷ .
- ۹- الکتاب المقدس، إنجیل متی الاصحاح السادس.
- ۱۰- دیوانی مه حوی ل ۹۲ .
- ۱۱- دیوانی مه حوی ل ۹۳ .
- ۱۲- سه رجه می به ره می گۆران به رگی به که م، دیوانی گۆران ۱۹۸۰، محمدی مه لا کزی کردۆته وه و ناماده ی کردووه و پیشه کی و په راویزی بو نووسیوه ل ۱۱۹ .
- ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷ (دیوانی مه حوی) ل ۱۸۷، ۳۱۳، ۱۹۳، ۳۳۴، ۳۳۷ .
- ۱۸- دیوانی دلدار، عه بدوخلالق عه لاته ددین.
- ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵ - دیوانی مه حوی ل ۱۱۲، ۱۲۰، ۸، ۵۴، ۱۷۴، ۷۴، ۴۵۲ .

دیاردی رینگ له‌لای (مه‌هوی) ی شاعیردا

نووسینی: مسته‌فا زه‌نگه‌نه

کۆلیتری په‌روه‌ده

پیشه‌کی

رینگ گرنگییه‌کی ته‌واوی له ژبانی مرۆڤدا هه‌یه، ئەمه‌ش له‌بهر ئەوه‌یه که ده‌وره‌به‌ری مرۆڤ له‌یه‌ک پارچه‌ی رهنگی جو‌راو‌جو‌ر پیت‌ک دیت، هه‌یچ شت‌یک نییه‌ که رهنگی نه‌بێ، ته‌نانه‌ت ئەو ته‌نانه‌ش که به‌وه‌ ناو ده‌به‌رتن که رهنگیان نییه‌، ئەوانه‌ش له‌خۆیاندا رهنگن، رهنگ له‌ رینگای یه‌کی‌ک له‌ پینج هه‌سته‌کانی مرۆڤه‌وه‌ به‌سه‌ر ده‌کریته‌وه‌، ئەویش چاوه‌، شانه‌ ته‌شیله‌کانی چاوه‌ به‌پرسی جیا‌کردنه‌وه‌ی رهنگه‌کانن، هه‌ر گرفت‌یک و نه‌خۆش‌یه‌یه‌ک له‌و ته‌شیلانه‌دا روویدات، مرۆڤ تووشی نابینایی رهنگ ده‌بێ، که‌واته‌ رهنگ له‌ناو چاودا هه‌یه‌ و له‌ مێش‌کدا جیا ده‌کریته‌وه‌، له‌ ده‌روه‌ی چاوی مرۆڤدا شت‌یک نییه‌ پیتی بگوتری رهنگ، گه‌رچی په‌یوه‌ندی نیوان رهنگ و رووناکی، په‌یوه‌ندییه‌کی له‌یه‌ک دانه‌پراوه‌، به‌لام ئایا هه‌موو مرۆڤ‌یک وه‌کو یه‌ک رهنگه‌کان ده‌بینن؟ ئەگه‌ر بێت و نه‌خۆش‌یه‌یه‌کی نابینایی رهنگیان نه‌بێ، ئەوا ئەو کاته‌ ده‌توانین ب‌لێین هه‌موویان رهنگه‌کان ده‌بینن، به‌لام وشه‌کانیان بۆ ده‌ست‌نیشان‌کردنی پله‌کانی رهنگ جیا‌وازه‌، چونکه‌ ژماره‌ی وشه‌کانی رهنگ له‌ زمانه‌کانی دنیا‌دا یه‌ک نین، گه‌رچی هه‌موو مرۆڤ‌یکی ئاسایی ئەو رهنگانه‌ ده‌بینن، به‌لام وشه‌ی هه‌نده‌ که‌من، که‌ ناتوانن به‌ژماره‌ی رهنگه‌کان بن.

مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل رهنگدا، کار‌یکی هه‌ند ئاسان نییه‌، ئەمه‌ش له‌بهر ئەوه‌یه، که‌ وشه‌کانی رهنگ واتای فه‌رجه‌نگییان هه‌یه، جگه‌ له‌وه‌ش واتای گشت‌ییان هه‌یه، به‌لام له‌هه‌موو گرنگتر ئەوه‌یه که‌ ده‌کرێ واتای که‌ له‌ وشه‌کانی رهنگ بار‌یکرێ و له‌ بواری واتا‌سازی‌دا به‌میتا‌فۆر ناو بیری، ئەم واتا‌خا‌زراوه‌ بار‌کرا‌وانه‌ ناگه‌رتن، نا‌شکرێ به‌ئاسانی سنووریان بۆ دا‌بن‌رتن، ئەمه‌ش له‌بهر ئەوه‌یه که‌ هه‌موو شاعیر و نووسه‌ریک بۆی هه‌یه‌ واتای تاییه‌تی بدات به‌و وشانه‌ی رهنگ، دیاره‌، ئەو واتا‌به‌خشینه‌ش وا ده‌کات ب‌لێین خودی رهنگه‌ش واتا‌که‌ی ده‌گۆرێ و شاعیر خۆی شت‌یکی نوێ دیت‌یته‌ جیهانی هه‌سته‌وه‌ری که‌ رهنگه‌، له‌لای که‌سانی دی، ئەو واتایه‌ به‌ئاسانی وه‌رنه‌گه‌رتن یان وه‌کو کار‌یکی سووریالی له‌ قه‌له‌م بدرێ. ئەندیشه‌ی شاعیر بۆی هه‌یه‌ شتی نوێ له‌و رهنگانه‌ و له‌ وشه‌کانی رهنگ ساز بکات. ئەمه‌ش له‌وه‌وه‌ هاتووه‌. که‌ رهنگ خۆی واتای نییه‌، واتا‌کانی ئیمه‌ به‌خشیه‌ومانه‌، له‌ ئەنجامدا هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌ک خاوه‌نی کۆمه‌له‌ی واتای رهنگه‌کانن، به‌لام ئەمه‌ رینگه‌ له‌وه‌ ناگرێ که‌ که‌س‌یک واتای نوێ به‌و رهنگانه‌ بیه‌خشێ، یان له‌

ئەنجامى بەكارھېتىناندا لە بوارىكى واتايىبەھە بىگوتىزىتەھە بۆ بوارىكى واتايى دى. زۆر ئاسايىبە ئەھ چۆن دەيبىنى يان خەيالى دەكات بەھ شىتوھ لىكى بداتەھە، خۆ ئەگەر رىگە لەھ گوزارشتە بگرىن ئەھ ناكرى، ھەر ئەمەش واى كىرەھە ئەگەرەكانى رەنگىك كە بىن ژمارەن، لە ئەگەرى واتاكانى وشەى رەنگدا بەدى بگرىن، شاعىرىش بۆى ھەبە رەنگە پۆزەتەھەكان بەنىگە تەيف دابنى و نىگە تەيفەكانىش بەپۆزە تەيف، ئەھ بۆ بوونەش لە بوارى تابلۆكىشانىشدا دەشىن، شىعەرىش تابلۆتە بەوشە، وشەكانىش رەنگن، رەنگەكانىش تەيگەل بەھەموو شىتەكن، كەواتە دەكرى رەنگەكان بەپىتى ئەھ ھەموو شتەنە لىك بەدرىنەھە.

سنوورى لىكۆلىنەھە

ئەھ لىكۆلىنەھە تەيبەتە بەھ دىرە شىعەرانەھى مەھوى كە لە دىوانەكەھى گولبۆتەرم كىرەھە، ژمارەھى دىرەكان «۵۳» دانەن، ئەھ نەبىن وشەى رەنگى لە شوتىنى كەدا بەكار نەھىتەبىن، بەلام مەن تەنھا ئەھ نەھەھەھەلپەردوون كە تەيكرى مەبەستەكانى مەھوى دەپىكن، جگە لەھ «۵۳» دىرە شىعەرىبە بەلوپۆ بۆ نمونەھى كە ناھاوين و مەھوى چۆنى فەرموھە ئىمە بەھ چەشەنە لىكى دەھەپىنەھە و ھەول دەھەپىن لە سنوورى ئەھ دەرنەچىن نمونەكانىش. لە دىوانەكەھى مەھوى دەگرىاون.

خستەھە روو

مەھوى بەكەكە لەھ شاعىرانەھى كە وشەكانى رەنگى زۆر بەكارھېتەھە، كە رەنگە لەھى زۆر بەھەھە زۆرى شاعىرە كلاسىكەھەكان بەھ شىتەبە نەبىن. بۆ نمونە سەبىرى ئەھ نمونانە بەھ.

ظالمى دل رەقى روو گىرژى موسلمان نازار
 ھەر بەئىزادىبە كە رەنگى بگەپتەھە روخسار
 بەرد ئەگەر سەرنەشكىنەن بەچى روو رەنگىن كا
 كە لە پى ھەلچەقى ئەوسا روخى گولنارىبە خار
 ل: ۳۳۷

مەھوى دەللى خۆشەويستى مەھمىشە دلرەق و روو گىرژە بەرانبەر بەمنى موسلمان و قەلەندەر، ديارە بەھ نازاردانەھى مەھ رەنگى جوانى دەگەپتەھە روخسارى و دللى پى خۆش دەبىن، ئەمەش ھەكو ئەھ واىبە كە بەرد چۆن رووى رەنگىن دەبىن ئەگەر سەرنەشكىنەن و خوتناوى نەبىن، ھەروا دىرەكەش كاتىك رووى سوور و جوان دەبىن، كە لەپەن دەچەقى و نازارى كەسانىك ئەدات.

ئەرى دل بى شەرابى لەھى گول رەنگت لە گول چىكا؟
 كە جىلوھى گول لەگولشەندا نەبىن بولبول لە چل چىكا؟
 ل: ۱۳

دياره شهراب خوئی نه شئه به خشه، مه حوی ده لئی، دلی من چی بکا له گول و گولی بۆ چیبیه، له کاتیکدا نه گهر شهرابی لیوی سووری وهک گولت له من دوور بی، که واته من شهرابی لیوی سووری توّم دهوی، نهک رهنگی گول، چونکه بولبول چی له چلی رهق و تهقی درهخته کان بکات له کاتیکدا شنه و جوانی گول له گولشه ندا نه بن.

چ حاجهت نه رگسی مه ستت بکه م وه سفی به مه خمووری
که چاوی سورمه کیشراوی خودایی له کل چیکا؟

ل: ۱۵

چاوی نیرگسی مه ستت پتویستی به وه نیبه بلیم خهوی لی شکاوه، چونکه چاوی خزی کلریتی دهستی کردگاره و پتویستی به کل نیبه، دهربرینی (که چاوی سورمه کیشراوی خودا بی) به بی ناوهیتانی وشه (رهش) واتای رهشی دهگه یه نی، نه مهش نه و په ری جوانی به کارهیتانی واتای خوازواه که سه رچاوه که له وشه (سورمه کیشراو) وه هاتوه، به واتای به کل ریژراو.

دوو نه سپه مه نزلت پی طه ده کهن تاسهر حه دی مردن
به دیقهت (مه حویا) تیئفکره، شه و شه بدیژه، رۆژ نه شههب

ل: ۳۰

ده لئی له دنبادا تا رۆژی مه رگه سات، دوو نه سپ هه ن نه جیهانهت پی ده گپرن (مه حوی)، نه و نه سپانهش به کیکیان شه وه و نهوی دیش رۆژ، دیاره لیره دا نه سپی شه ویش رهنگی (شه بدیژ) ده بی، چونکه له تاریکیدا رهنگ نیبه، لیره شدا ئامارژیه به نه سپی شه بدیژی خوسره وی په رۆژ، نه سپی رۆژیش کویته، که واته ژبان له دوو ماندوو بوون پیک دی، نابج مروّف به فریو بچی. شه بدیژ و نه شههب دوو وشه بۆ رهنگ ولاغی به رزه به کاردین، که له زمانی فارسی و عه ره بییه وه وه رگیراون.

زوشت و ناشیرینه پیر، نه ما چ شیرینه نه گهر
چاوی خویناوی نه دامهت ریشی خورمایی بکا

ل: ۱۹

مه حوی ده فه رموی، که مروّقی پیر روخساری ناشیرین ده بی و له سه ر جوانییه کانی گه نجیتی نامینی، به لام پیر کاتیک جوان ده بی و شیرین ده بی نه گهر بیت و فرمیستی خوینینی په شیمانی له گونا هه کانی رابوردوی ریشی چه رمگی ته ر بکا و به رهنگی خورما سوور هه لگه ری. نه م دیره شیعه جوانترین تابلوی نیگار کیشیکه که گوزارشت له په شیمانی بکات.

به نیله بی نه باتی می صری لیوت
جلم، سووحم، هه موو هه ر شامه بی رووت

ل: ۸۲

مهحوی وشه ی (به نیله) ی بۆ واتای شین و تازیمانی به کارهیناوه، نه بات شه کریکی کلۆی سپیی شیرینه، کاتی خۆی زۆربوو وهکو نوقل و ابوو، له کاتی ریزگرتندا بۆ چا خواردنهوه وا داده نرا. که واته ماچی شیرینی وهک میصری لیوت، به شین و تازیمانی بکه ویتتهوه، چونکه رۆژو بگره بهرگه که شم وهکو خالی رهش، رهش و تاریکه.

نیله: به واتای شین و تازیمانی، به واتای شینی ئاوی نیلی ولاتی میسریش دی که مه بهست رهنگه شینه که یه تی.

شام: به واتای (خاللی رهش) یان، (ئیتواران) که تاریک دادی و دنیا رهش ده بی.

به سهه روخساری زهدا جوگه له ی کیشاوه ئه شکی سوور

به یادی سهه رووی بالایهک ئه وهندهم شین و زاری کرد

ل: ۱۰۸

روخساری زهد: دهم و چاوی زهد هه لگه راوی دهستی عه شق و خو شه و بیستی که واته: نه خو شی.

ئه شکی سوور: فرمی سکی خو تینین، که واته سوور به واتای خو تین به کارهاتوه.

شین: به واتای، شیوه و تازیباری.

واتای دیره که ش ده لی: به سهه دهم و چاوی منی نه خو شی مهستی عه شقدا که زهد هه لگه راوه، فرمی سکی خو تینینم جوگه له ی کردوه. چونکه من هه می شه له یادی خو شه و بیستی بالا وهک سهه روودا له گریان و شیوه ندام.

به خو تینم تینووه بانو شی کات و نو شی بی ئه ما

له سهه رچی، تو بلتی، ئه و لیوه مۆره وا له من بو سوور

ل: ۱۱۸

لیوی مۆر: واته داخراو، قفل کراو، هه می شه نه دوو

له من بو سوور: زۆر بلتی و له سهه ر چون پی داگرتن

ده لی، ئه گه ر دل به رم تینووی نو شینی خو تینی منه، با بفه رموئ و بیخواته وه، (با بکوژی)، به لام با من هه نده بزانه له به رچی ئه و ده مه داخراوه ی له خه لکی، هه می شه له من سوور و زۆر بلتی به و خراپه م ده لی.

به زهد و سووری دنیا زه رده واله ت لی نه گۆرابی

به هه نگی تی بگه ی، هه رنیشه، نو شیکی نییه زه نیور

ل: ۱۳۰

زهد و سووری دنیا: به واتای شتی جوانی به رچاوی، ئیستا بۆ مندالی جوانیش به کاردی.

دهلئى: شتى رهنگا ورهنگ و له بهر چاو جوانى دنيا، نهكات زهردهواله (كه زهره و سووره) لىت بگورئ و بههنگى بزاني، چونكه زهردهواله تنها جزوى ههيه و پتوه نه دات و ههنگوينى نيبه پيتى بيه خستى كه واته به شتى جوان ههلمه خه له تنى نهگينا زهره رت پى دهگه بيه نن.

له ئيعجازى موحه بيهت چار فه صلّم جومله بؤ جه معه
سروشكم سووره، رهنگم زهرده، لىيوم وشكه چاوم تهر

ل: ۱۳۱

له موعجيزه خوشه ويستى كه هه موو وهرزه كاني تهمهن و سالى له يهك وهرزدا بؤ كؤكر دوومه ته وه، نه ويش وهرزى نازاره، له بهر نه مه شه فرمىسكم خويتنه و رهنگم زهرده (نه خوشم، لىيوم وشك بووه و چاوه كانم هه ميشه به گريانن).

سروشكم سووره: به واتاى فرمىسكى خويتنين
رهنگم زهرده: نه خوشم

سىياپوش، له داخى خه طط و خال و لىيو و روو زولفت
وه نه وشه و ميسكى چين و ناوى خضر و لاله و عه نيه ر

ل: ۱۳۱

سىياپوش: رهش پوش: تازئ بار

دهلئى له خه م و داخى خه ت و خال و لىيو و روخسار و زلفت، وه نه وشه و ميسكى چين و ناوى حه ياتى خضر و لاله و عه نيه ر هه شپوش و تازى بارن چونكه هه موو كه تويان بينى هه ند جوانى، نه وان بؤ نه مانى جوانيبه كاني خويان ناچار مان رهش بپوشن.

كه نه و لىيو و ددانهم دى به جارئ
له بهر چاوم هه موو له عل و گه وه هر كه وت

ل: ۸۷

له عل: مه به ستى سووريبه كه يه تى،

گه وه هر: مه به ستى سپىتى گه وه ره كه يه

دهلئى كه ديم لىيوت هه نده سووره، سوورى له علم له بهر چاو كه وت.

كه ديم ددانت هه نده سپيه، چه رمىتى گه وه هر م له بهر چاو كه وت.

دهمت چى؟ پر له دور، دورجىكى ياقووت

نیشانه و موزى چى؟ خه ططىكى زمرووت

ل: ۸۰

پر له دور: پر له ددانى وه كو دور سپى

دورجیکي یاقووت: سندووقیټک یاقووتی سپی تیدا دابنری

نیشانه و موری چی: مور بهواتای هه لنه پچراو و کارخانه

ده لئ: دهمت پره له ددانی وه کو دور سپی، بویه ده کری دهمت به قوتووی هه لنه پچراوهی یاقووت دابنن، یان، نیشانه ی سه رموری دهمت ده کری خه تیکی شینی زمووت بی، چونکه جاران نیشانه ی دهس لی نه دان و نه کراوهی قوتوو، موریکی شین بو له سه ر قوتوو ده درا. بویه (سه رمور) بهواتای هه لنه پچراو دی.

نه خووشی عیشقی لیوت وه صیه تی کرد

بتاشن داری عوننابی به تابووت

ل: ۸۰

داری عوننابی: بهواتای داری سووری عوننابی، مهبهست نیشانه ی شه هید بوونی ریگای عه شقه.

ده لئ: من که نه خووشی دهستی نه و لیوه جوانانه ی توم، وه سیه تی نه و دم کرد که تابووتیکم بو بتاشن له داری سوور عونایی، چونکه ده زانم له م عه شقه دا ده مرم و به شه هید له قه له م نه دریم.

قوبولم که ی نه گهر، لوظفیکی زوره

به که متر هیندویکی، خالی هیندووت

ل: ۸۰

به که متر هیندویکی: که واته که متر له کوبله به کی رهش، چونکه هیندیبه کانیش وه کو نه و کوبلانه رهشن.

خالی هیندووت: خالی رهشت.

لیردها وشه ی هیندووی به دوو واتای رهشی جیاواز به کارهیناوه (عه بدی رهش و خالی رهش) که واته ده لئ:

تو لوتفیکی زورم له گه لدا ده که ی، نه گهر به کوبله به کی رهشی خاله رهشه که ی خوتم قبوول بکه ی.

تا له دهوری لیوی ئالی خه ططی سه بزی بوو عه یان

عاشقان جومله وهک به نگی ده بینم گیژ و ویتژ

ل: ۱۴۲

هه ر که گه نه مووی ده ورو به ری لیوی یاره که م ده رکه وت له جوانیدا، هه موو دلداره کانی که وه کو به نگیژ به سه رخوشی و گیژ و ویتژ ده بینم.

خه ططی سه بزی: لیردها مهبهست شینه، چونکه ئافره تی جاران دهسکاری ده و چاویان

نەدەکرد، ئەو گەنەموو بەر باریکانەى لە دەورى لىويان شين دەبوو بەمايەى جوانى لە قەلەم ئەدرا.

وەك داغى غەم نىيە سىبىبە داغى ئىنتىظار

چاوم بىيە، چاوه؟ كە موطنىقىيەتى بەياض

ل: ۱۵۷

خەم كە مرۆف داغ دەكا و شوئىنەوار بەجى دىللى، وەكو داغى چاوه نوارى نىيە، چونكە چاوه نوارى زۆر كوئىر بوونە، بەلگەش بو ئەمە فەرموو بزانه چاوى من، چۆن تانەى سىبىبى بەسەر داها تووه و كوئىر بوومە.

سىبىبى: بەواتاى كوئىرى ها تووه

هەتا تو چوويه گولشەن، گول بەيىنى مسكى زولفت كەوت

كەوا ئەو رەنگە خوئشەى سىس و هەم يىنى بوو ضايع

ل: ۱۶۵

كە تو چوئىتە گولشەن، گول كەوتە بوئى زولفت كە خوئى مسكە،

لەبەر ئەمەش بوو گول رەنگى جوانىبەكەى خوئى لە دەسدا و بوئىشى نەما.

ئەو رەنگە خوئشە: ئەو رەنگى روخسارە جوانەى گول.

عیشق ئاگرىكە بەر بوو هەركەس دەبى بەكەس

گەر پۆژە رەش وەكو شەو دەبى بوو بەچراغ

ل: ۱۷۱

پۆژە رەش: پۆژى پر لە مەينەت و نەگبەتى و ناخوئشى و لى قەومان.

دەللى، ئاگرى عەشق لە هەركەس بەر بى، ئەوا ئەو كەسە ئەو كاتە دەبىتە كەسى راستەقىينە، چونكە كانزا لە ئاگردا پاك دەبىتەووه و دەردەكەوئى كە چەند بى غەل و غەشە. گەر پۆژىشى رەش بى، ئەوا دەبىتە چراخان و دەردەوشىتەووه و رووناك دەبىتەووه، چونكە نوورى عەشق لە هەموو رووناكىبەك رووناكتەرە.

دەستى حەنا نىگار و، موژە و چاوى سورمەدار

بوغەيرى خان و خانمە فەندى نىيە موساغ

ل: ۱۷۲

حەنا نىگار: بەخەنە نەخشىنراو

موژە و چاوى سورمەدار: برژانگ و چاوى رەشكراو

دوو شىبواز بو رەنگ بەكار ها توون. بەبى ئەوەى ناوى وشەكانى رەنگى بەكار بردبى.

لالغاوهی واعیظ ئەمەرۆ مهوج ئەدا، دەم پر له کەف
ریشی قیروسیا کتیبی وه عظه کە ی بۆ بهر تەرەف
ل: ۱۷۴

ریشی قیروسیا: لێره دا قیروسیا به دوو واتا هاتوو، یه که میان به واتای گرنگ نییه،
دووهمیش به واتای رهشه وهک قییر، که واته پیس و چلکنه و رهشه وهکو رهشی قییر و رهشی
تهنی.

روتبهی که ماله، رۆژه رهشی بۆ جگهر به خوون
ناکامه تاکه رهش نه بووه خوینی خامی مسک
ل: ۱۸۸

بۆ مرۆقی جگهر به خوینی عیشق، رۆژه رهشی ئەو روتبه و ناو نیشانی پیگه یشتنی، چونکه
ئەو خوینه سوورهی له نافه ی مامزی خه تاو خوته ندا هه یه به ناکام و پتی نه گه یشتوو داده نری،
کاتی کامل و بۆن خویش ده بێ که رهنگی رهش بی، که واته رهش نیشانه ی کاملی و پیگه یشتنه.
رهش: به پیگه یشتن و کاملی

وتی: بۆچی وه ها بی تین و بی رهنگ
وتم: تو بۆچ ئەوهنده شوخیی و شهنگ؟
ل: ۱۹۸

بی رهنگ: نه خویش، رهنگ هه لبرکاو، زهرد و زه عیف
یه کتی عاشق به خوو، یه کتی طالیبی روو
یه کتی مه جبووری بۆ، یه ک مایلی رهنگ
ل: ۱۹۹

مایلی رهنگ: هه ز به جوانی کردن، رهنگ به واتای جوانی به کار هاتوو.
له چاوم خوینی جاری کرد و هه م رهنگی له روو بردم
ئەم ئاشووبی دل و دینه به لیبوی ئال و چاوی کال
ل: ۲۰۲

رهنگی له روو بردم: رهنگی تیکدام و نه خویشی خستم
لیوی ئال: لیوی سوور
چاوی کال: کال به واتای که می توخمه کانی هه رهنگی، کال سیفه تیکه ده دریتته پال رهنگ،
له م حاله ته دا به دژ واتای (تیر- توخ) دی.

به‌غمزه‌ی نازه‌وه ئه‌و سه‌روی نازه‌ که‌ی چووه‌ گولشه‌ن
که‌ نی‌رگز وا بووه‌ چاوی سپی، سه‌رووی بووه‌ توپال
ل: ۲۰۳

چاوی سپی: به‌واتای کوئربوون دی
ده‌لی: ئه‌و بالا سه‌رووه‌ به‌نازه‌ که‌ی چووه‌ گولشه‌ن و غه‌مزه‌ی چاوی کرد، ئیدی نی‌رگز کوئیر
ده‌بی و بالای ده‌شکیتته‌وه و ده‌بیتته‌ توپال.

بنا گۆشی له‌ چینی زولفیا ده‌رکه‌وتبوو ده‌تووت
ئه‌مه‌ بازی سپی صوبحه، چووه‌ بن بالی زاغی شام
ل: ۲۱۷

بازی سپی صوبح: به‌دوو واتا هاتوو، سپیده‌ی به‌یان، بازی سپی له‌ ده‌مه‌و به‌یاندا که‌ خۆر
لیی ئه‌دا و ئه‌چریسکیتته‌وه.
زاغی شام: به‌واتای قه‌له‌ره‌شی شام (سوریه)، به‌واتای قژی ره‌شی وه‌کو تاریکی شه‌و.
که‌واته، سپیتی بنا گوئییه‌کانی، له‌ توئی چین چینی زولفیا که‌ ده‌رکه‌وتبوو ده‌تووت، سپیده‌ی
به‌یانه و چۆته‌ بن بالی شه‌وه‌وه.

له‌ روو سووری عیباده‌ت لام روو زه‌ردی خه‌جاله‌ت مام
به‌ناوی سیوی ناوم باغه‌وان و، من به‌هی ده‌گرم
ل: ۲۱۸

روو سووری: به‌واتای سه‌ره‌رز له‌ ده‌رگای خودا و له‌لای مرۆف
روو زه‌ردی: شه‌رمه‌زاری دنیا و قیامه‌ت

له‌ باغی سیو و به‌ی دا باسی روخسار و چه‌نه‌ی که‌ی بوو
خه‌جل ما سیو و، به‌ی ترسا، که‌وا ئه‌و سووره‌ ئه‌م زه‌رده
ئه‌گه‌ر چی من گه‌دام، ئه‌و شا، له‌ عورفی عه‌شقد «مه‌حوی»
به‌سه‌ نیسبه‌ت له‌ به‌ینا، من سیابه‌خت، ئه‌وسیا چه‌رده
ل: ۲۷۲

سوور و زه‌رد: به‌واتای ره‌نگه‌کانی خۆیان به‌کارهاتوون به‌لام کینایه‌ن بو (شه‌رمکردن که‌
سوورییه) بو ترسان که‌ (زه‌ردییه)
سیا به‌خت: به‌خت ره‌ش: نه‌گبه‌ت
سیا چه‌رده: خالی ره‌ش

که واته نیوان یه کییک به ختی رهش بی که (مه حوی) یه و یه کییک خالی رهشی بی که
(دولبه ره که یه تی) جیاوازیبه کی گه وره هه یه و ریژه له نیوان هم دوو حاله ته دا هه ر نیبه .

ناهووی خوته نه جیلوه ده کاتن له خه طادا
یا چاوی رهشی فیتنه گه ری سوورمه که شان!

ل: ۲۸۰

چاوی رهش: رهشی سیفه تی جوانیی چاوه .

سوورمه که شان: کلریت، به کل رهشکراو دی .

له رژی هه لدره نه و کونه خه میه ی تان و پویشینه
له سایه ییدا شه رابی به زمی عوشه رت گریه جویشینه
ده بیینی جییه ک نه مرۆ به زمی عهیش و باده نویشینه
سبه یینی زوو زه مانه وه ضعی گۆریوه ، له نویشینه
له کی پرسم دلی بو پر له خوینی هه سرده ته یاقووت
عهزا پویشی چیه و کییه ؟ جلی پیروزه بو شینه!

ل: ۲۸۱-۲۸۲

خه میه ی تان و پویشین: ناسمانی به رین که رهنگی شینه

له نویشینه: سه ره له نوئی تازی و شینه ، خه ریکی به زمی ژیان و خواردنه وه یه

عهزا پویش: جلی رهشی عه زیه تباری پویش

پیروزه: رهنگیکه له گرووی رهنگی شین

له سهیری خه سته خانه ی عیشیق ، نهوی سه وزه ی که وا شینه

له سه ره هه ر خه سته دی یا خویندنی یاسینه ، یا شینه

ل: ۲۸۳

سه وزه: نه سه ره ریکی خوین گه رمی مه یله و سپی

یا شینه: مه به ست شیوه نه . «به واتای پیتی شینیش دی که نیشانه یه بو شین و شه پور .

شه هیدی غه مزه یه به عضی ، سه قیمی عیشوده یه جه معی

دیاره سه ره نوبشته تی نه هلی دل یا شینه یا سینه

ل: ۲۸۴

هه ندی کوژراوی غه مزه ی چاون و ، کو مه لیکیش نه خویشی ده سستی عیشوه و نازن . دیاره

چاره نووسی دلداره کان ، یان شیوه ن و گریانه بو دولبه ر ، یان نه وه تا مردوون و یاسینیان ده خوینن .

دهرد و داغبکی دهررونی، گهر بیی یا رهنگ و پروو
سیس و موغبه ری. که مالّم بزّ جه مالّم بزّ چیه!
ل: ۲۹۲

رهنگ و پروو: به رهنگی و بی رهنگی روخسار، به واتای خولقیش دی.
گهر خودا دهروداگی دهررونیم بزّ بنیری، با رهنگ و پرووشم سیس و
گهرد لی نیشتووی، چونکه من نه مالی دونیام، نه پیگه یشتنم بزّ جوانی خۆم نبیه.
سه نه د و بی مۆر و خهط ده عوی مه حبهت کردنه (مه حوی)
ته عه ششوق بی دلّیکی داغدار و سینه بی ریشی
ل: ۳۰۴

سه نه د: قه باله ی خاوه نیتی زهویوزار و مولکی دنیا به، سه نه دیش به خهت ده نووسری و مۆر
ده کری تا یاسایی بی و ته سدیق کرابی. بزّیه مه حوی ده لی سه نه دی ده عوا چیی خۆشه ویستی
دلّیکی پر خه م و برینداره،

نه گینا بی نه خهت و مۆر کردنه، سه نه ده که ناخوا و پوچ و بی به لگه ده بی.
ته رسا به دینی نه و یه دی به یضایه بوونه جووی
بزّ کوشتنم که دهستی که ده رینا له باخه لی
ل: ۳۰۷

کاتی خۆشه ویستی من دهستی له باخه لی دهرهینا بزّ نه وه ی بکوزی، که چی له و کاته دا
مه سیحیه کان ترسان و چوونه سه ر ئایینی خۆشه ویسته که م هه ره کو چۆن له کاتی خۆیدا
جووله که کان که دهستی دره وشاوه ی هه زره تی مووسایان بینی و چوونه سه ر ئاینه که ی نه و.
یه دی به یضا: دهستی سپی، ئامازه کردنه بزّ دهستی هه زره تی مووسا.

که چ نه برۆ، دیده ئاهو، شوپشین خوو، فیتنه جو، تورکی
خورۆش و شور و شینی خسته ناو نه هلی نه ظه ر له نوی
ل: ۳۱۵

شین: به واتای شیوه ن و ماته مینی

لاله روخسارم له سایه ی نه شکی خوینی رهنگه وه
چونکه روو سوورم له قایی عهین و شین و قاف و تی
ل: ۳۲۳

لاله روخسار: روو سوور

ئەشكى خوتىن: فرمىسكى خوتىن (سور)

روو سوور: سەر بەرز

لەبەر ئەوئە فرمىسكىم خوتىنە و بەروومدا دەپژى، لە ساىەئە ئەوئە روخسارم سوورە و لە دەرگای (ع+ش+ق+ت) عشقتدا سەربەرزەم.

رەشى بۆ كوشتنى يەك روورەشى بەدەستەو بە
بەدزىهەوتى: فتوادة، روخصەتم فەرمو
وتم: كە دەردەكەوئى زووكە ئەم غەزاكەرە توئى
بەدەستى سەوز و سىپى، بوونەوئە جەمال و روو
ل: ۳۵۲

رەشى: مەبەستى كابرايەكى رەش پىستە، بەواتاى (عوام) دى.

روورەش: پياوخراپ

بەدەستى سەوز و سىپى: دەستى سەوز: دەستى پىروژ، دەستى سىپى: بەواتە دەستى حەزرەتى موسا.

كەواتە كابرايەكى عەوامى رەش پىستە هات و داواى فتواى لەمن كرد كە كابرايەكى روو رەشى خراپەكار بكوژى. منبىش پىتم گوت ئەو غەزاكەرە گەر توئى ئەوا ئىستا دەستت سەوز دەبوو، وەكو موسايش دەستت سىپى دەبوو.

كە شاىەد بىتەوئە بۆ سەبرى شىنى ئەم سىبابەختە
بەمەرگى مەحوى ئەى نەى نالەيى وەى دەف خرۆشيكە

شىن: شىوئەن و ماتەمىنى

سىبابەخت: بەخت رەش و نەگبەت

لە شىنى فىرقەتى ئەودا ئەوئەندە ئەشكى سوورم پىت
بەدەورى جىگەما تا بر دەكاتن دىدە گولزارە
ل: ۴۶۲

شىن: شىوئەن و ماتەمىنى

ئەشكى سوور: فرمىسكى خوتىن

ئەگەرچى مودەتیکە من لە ظولماتى سىبابەختى
ونە، زەررەى و جودم، روژى رووناکم شەوى تارە
ل: ۴۶۶

سیابهختی: بهخت رهشیک

شهووی تار: شهوی تاریک و رهش

لهبو سهیرانی باغ و سهبزه تهکلیفم مهکن یاران

که سهبزه و گول له چاومدا بهبی نهو ههر خهس و خاره

ل: ۴۶۳

سهبزه: شینایهتی، باغ و دهشت و دهری سهوز

لهو رۆژهوه جودا بووه لیم نهو پهری وهشه

رۆژم رهشه شووعور و دلیم لی بووه جودا

ل: ۷

لهو رۆژهوه نهو پهری روخسارم لی جودا بۆتهوه، رۆژم رهشه و پره له مهینهتی و ههست و دلیم
لهلای خۆم نهماون

وهره دهستی بهخوونم که نیگارین

خوونی من خهلاتت بی نیگارا

ل: ۹

نیگارین: رهنگاورهنگ

ئهشکهوتی دهمی بایهکه دهمی (واعیظ) که دیتته وهعظ

وهقتی سکوتی نهقشی سمیلی لهقوو دهکا

ل: ۲۷

لهقوو دهکا: رهش و سپی بهوینهی بالندهی قوو

دهم و زاری بیامابیتسهوه رهنگاری ریق نهما

پیالیتی عهقیقه، پر له بادیتی عهقیق نهما

رهنگاری ریق: خوشاو و پاشماوهی تفی دواي ماچی خوشهویست

پیالیتی عهقیق: پیالهیهک سوور وهکو ئاقیق

نهنجامهکان

- ۱- ههست بهرهنگکردن لهلای مهحوی زۆر بههیز بووه و بهسهرچاوهی جوانی دایناوه.
- ۲- جیهانی سۆفیگهری له رهنگ بی بهش نییه، نهگینا مهحوی وشه و واتاکانی رهنگ لهو دیرانه دا بهکار نهدهیتنا که دهچنه ناو سۆفیگهرییهوه.
- ۳- مهحوی جگه له واتا و وشهکانی رهنگی کوردی واتا و وشه ی رهنگی عهربی و فارسیشی

به کارهیناوه.

۴- هه‌ندی دهرپینی ئاینی لای عیسی و ئاینه‌کانی که‌ی جگه له ئاینی ئیسلام، وشه و واتاکانی په‌نگیان به‌کار بردووه، مه‌حویش له‌و دهرپینانه ناگادار بووه به‌حوکمی ئه‌وه‌ی ئاماژه‌ی پین کردوون.

۵- په‌نگ جگه له هۆکاری ته‌ندبار کردن و به‌رجه‌سته کردنی شته‌کان به‌لای مه‌حویبه‌وه خۆی گرنگیبه‌کی هه‌یه، ئه‌و گرنگیبه‌ش له ژماره‌ی دووباره بوونه‌وه‌ی وشه‌کان و واتاکاندا به‌دی ده‌کرتین.

سه‌رچاوه‌کان

۱- هه‌زار: ۱۳۶۹ ک، هه‌مبانه بو‌رینه، فره‌نگ-کردی-فارسی، یک جلدی، ته‌هران، انتشارات سروش.

۲- مه‌لا عه‌بدولکه‌ریم موده‌پیس: ۱۹۸۴، دیوانی مه‌حوی.

۳- احمد مختار عمر: ۱۹۸۲، اللغة واللون، کویت.

کاتی (مه حوی) وینهی سه ردهمی خوی بهوشی رهنگاورهنگ دهکیشی!

نه ههدهه سه لام

«به حهق هه ر حهق، به ناحهق ناحهقم وتوو له رۆژی بووم

وهکو (مه نسوور) نه گهر بيشمکوژن ناکهه له حهق لادهه»

هه ر ئايين و مه زه بيتهک يا هه ر تيۆر و فه لسه فه بهک بگري په يره و کاراني راسته قينه يان هه ميشه به و نيازه وه ئه و ريبازه له ناميتز ده گرن و ئاشقانه وه دووی ده که ون تا له و ريبه وه بتوان خزمه تيکی باش به کۆمه له که يان بگه به نن.

دياره ئاشکرا و روونه لای هه موومان که هه ر نووسه ر و شاعيريتهک بگرين ده بينين له رتي به ره مه کانيانه وه بوونه ته شايه دی سه رده می خویان، بۆيه ده بچ هه ميشه به و حيسابه پرواينه شاعيران و نووسه رانمان که، که سانيکن زاده ی بيريان ئاويته ی زاده ی بيروبوچوونی که سانی سه رده مانی خویان بوون، ته نانه ت ده شخ هه نديکيان کاربگه ريبان له سه رده می خويشيان تيبه راندي، به راده به ک به ره هم و ره فتاريان بوته زاد و تويشه به ره ی سه رده مانی دواي خويشيان.

وتی: میوهی به هه شته شيعری (مه حوی)

خـــــودا نه پري له باغم داری به ردار

مامۆستا کاکه ی فه للاح ده رباره ی مه حوی ده ئی:

(هيج شاعيريتهکی نه و سه رده مه مان وه ک مه حوی بايه خي به لايه نی کۆمه لايه تی کورده واری نه داوه و (که سيان و بويرانه) و به جه رگانه نه چوه به گژ داروباری زۆرداری و سته م و زۆر کاروباری ناره واوه، که له ژيتر په رده ی ئايين و به ناوی ئايينه وه بو سوود و به رژه وه ندي تاکه که سی و ده ره به گی کراوه).

له عاريف عامييه ک پرسي هه والی مه سلخ و قه سساب

به نه نگوستی شه هاده ی کرد ئيشاره ی مه حکه مه و ناييب

مامۆستا (کامل ژير) يش رايه ک ده رباره ی (مه حوی) ده رده پري و ده ئی:

« بيينه وه سه ر مه حوی بزاني به پيوانه ی (واقيع) مه حوی هه ستيار (شاعير) چون چۆنی نه بين هه لسه نگيندرت؟ چون چۆنی نه بين سه يری مه حوی بکه ين، ئايا نه بين سه يری مه حوی بکه ين وه ک خوی که هه بووه، يان و سه يری بکه ين وه ک ئيمه بمانه ويت بووبيت؟».

بۆ وەلامى مامۆستا (ژېر) مەحوى شاعىر ھەردوو پرسىيارەكە بە دوو وەلامى حازىر بە دەستانە دەداتەو ھەتتا لە وەلامى پرسىيارى يەكەمى (ژېر) دا كاتى دەپرسى (ئەبى سەبرى مەحوى بىكەين وەك خۆى كە ھەبوو) مەحوى دەلى:

چىكەم، نە ئەو كەسەم كە كەسم بى لە لا بەكەس
خۆشم نەگەيمە ئەو كەسە ئەو من بىكە بەكەس

بۆ وەلامى پرسىيارى دوو مامۆستا (ژېر) كە پرسىيوپەتى (يان وا سەبرى بىكەين وەك ئىتمە بمانەو پت بوو پت؟)

شاعىر ھەر لەم قەسىدە يەيدا وا وەلام دەداتەو:

گەر ئىشى رۆحتە، كە نەبوو كەس بە دەستەو
دەست ھەلگەر لە رۆح و مەبە ئىلبىتجا بەكەس

ھەر شاعىرە و بۆ خۆى مەبەستىكى بە زەقى كردۆتە پىتخۆرى شىعەرەكانى و لە پال ھەموو ئەو شىعەرەنەى و توننى سىماى ئەو مەبەستە تايبەتەندەى خۆى بە زەقى دەربىو، ھەر بۆ نمونە خانى و حاجى قادى كۆبى بە شىعەرى نەتەواپەتى ناسراون، (نالى) بەغەزەلىات، شىخ رەزى تالەبانى زىاتر بە شاعىرى داشۆرىن ناو و ناوبانگى دەركردوو، گۆرانى شاعىر بە شاعىرى ئافرەت و جوانى ناسراو، ئىتر بەم چەشەنە ھەر شاعىرە و بەجۆرى، شاعىرى ئەم بابەتەشمان (مەحوى) زىاتر سىماى تەسەوف و خوداناسى بە شىعەرەكانىيەو دەبىنرەن. ئەو نىبە دەلى:

لە حەق بىترى بوو بەحرى (أنا الحق) ھەر قەسىدەتكم
لە باتى جائىزە، واجب گەرا قەتلم بىكەن واجىب
يا لە شوپىكى تردا دەلى:

موحەققەق ھەر كەسە مەسلەكە حەق و حەقىە مەنظور
سولوكى چوونە سەردارە طەرىقەى پىرىبە مەنصور

(د. عەبدوللا ئاگرىن) كە بۆ خۆى يەكەكە لە نەوہى مەحوى شاعىر سەبارەت بە مەحوى دەلى:

«مەحوى نەك تەنبا شاعىرەكە شىعەرى سۆفیزمى ھۆنپوئەتەو بەلكو شاعىر خۆشى پروا و ئىمانىكى تەواو و بەھىزى پىتى ھەبوو و بەپلەكانى سۆفیزمدا تىپەربو، تا ئاكام بە مەرتەبەى ھەر بەرزى سۆفیزم گەبشتوو».

«لەم شارە خۆ ھەموو رەوش و دەئىبى ئادەمى
يەكبارە بارى كردوو، دىن و حەيا خصوصى
نامەرد ئەوئەندە موعتتەبەرن لەم زەمانەدا
مەرد ئىعتبارى كەم بوو، مەردى خودا خصوصى»

نەك من لێره دا بەلكو هەموو ئەو كەسانە بەش پێش من بە ناو دەرپای قوول و بێ بنی شیعری ئەو شاعیرە دا گەراون و لە گەوهەر و مرواری شیعری (مەحوی) یان پشکنیوه، هێشتا لە سیحر و تەلیسمی شاعیرتیی ئەم شاعیرە یان بە تەواوی بۆ ساغ نەبوتهوه! ئەو تا شاعیرتیکێ وەکو مامۆستا (حەممە سەلح دیلان) لە ئاستی شیعری مەحویدا دۆش دادەمێنێ و بەو هەموو پەسپۆری و شارەزاییهێ لە کۆن و نوێی شیعری کوردیدا بەرامبەر بە مەحوی دەلێ:

(شیعری مەحوی چە کوش کارییه، قورسە. داخراوه، ئەبێ زۆر لێی وردبیتەوه، ئەبێ تەماشای کتیبی بۆ بکە، ئەبێ لە شەرە کانی حەدیث و تەفسیری قورئان و دیوانی شاعیرە گەورە کانی فارسی شارەزاییت هەبیت).

دیارم دەیری عیششقه، جێ بە سووتن بێ لەوێ دەگرم
 کە، من مشتێ چل و چێوم بەچی بێم کەلکی کێ دەگرم
 نەگەیییه دامەنی دەستی دوعا، جا دەبە خاکی پێی
 طەریقە ی گۆشەگیری بەردە دەم ئەمجارە یێ دەگرم
 کە دادی یەئسی خۆم برده لای ئەو عارفە توند بوو
 وتی: ئاخەر سبەینێ جەژنە، خوێنی تۆ لە (پێ) دەگرم

بە پروای من ئەم شیعەرە، ئەگەر کەسێکی وەکو مەحوی نە ی و تایه و هەر شاعیرتیکێ تر بیوتایه، دوور نەبوو تۆمەتی لە یێ لادان و کوفریان بخستایه تە پالی! بەلام مەحوی نەك هەر لەم شیعەرەیدا بەلكو لە زۆریهێ شیعەرە ئایینی و تەسە و فییه کانی تریشیدا ئەگەر تە جاوزیکیشی کردبێ ئەو هەر دیسانهوه تە جاوزە کە ی بەو نیازەوه بووه خزمەتیکێ زیاتر بە پێگا و تەریقەتی خۆی بگەیهنێ، هەر لەبەر ئەمەیشه ئەو واتەیه دەبگرتەوه. کە دەلێ:

(المعني الشعر في قلب الشعراء!)

پەنگە یه کێکی وەکو مامۆستا (عەلانە ددین سەجادی) لە هەموو کەسێ زیاتر لە چەمک و مەبەست و غەرەزی شاعیر گەیشتی و هەر بە پێوانهێ بۆچوون و فەلسەفە ی بێرکردنەوه ی شاعیر توانیویهتی گەلێ پەردە ی نهینێ شیعەرە کانی مەحوی بۆ خوێنەرانی روون بکاتەوه، مامۆستا سەجادی لەو پروانگە یهوه بەم چەشنه شاعیرمان پێ دەناسینێ:

(شاگردی مەبخانە ی مە ی فرۆشانی مە عریفەت لە سۆزدا، خەلفه ی کۆری
 جله و کیشی ئەشکە و تان لە خرۆشدا، شێخی سەر بەرمالی دل رووناکان،
 بەو چاوی پر لە فرمیسکی خوێنینهوه، پیری دیوه خانی پالەوانان بەو
 باوهری قایمی ئاسنینهوه، شهیدا بەگشتی قسە ی نەستەق لە باری
 ئایینی، والا بەزوشتی لە گەل نەفس پیسی راپهری بێ دینی. ئاشنا بووه
 بە عەشقی تەنھا بە باسی کردەوه بۆ روژی دوا یی، نەیداوه خەرمەنی

فیکری به ددهس خه یالی شه ن و بای دنیایی، دانا بووه به
 فهلسه فهی ئەو ریگه به که ریتی ته ریکه ته، زانا بووه به ورده کاری ئەو
 باوهره که بییری شه ریکه ته، قسهی ناوینیهی دلیه، شیعره تیکه لای
 گلینه، نه فسسیه تی سوئی بووه، بییری تیژ و قسوولی بووه...
 هەر بۆ به لگه ی راستی ئەو قسانه ی ماموستا سه جادی با گوئی لهم چه ند دیره شیعره ی شاعیر
 بگرین کاتی ده لئی:

خه یالی پووچی دنیا وا ده ماغ و دلمی پیچاوه
 قیامهت هەر مه گهر رۆژی قیامهت بیته وه فکر
 له پی که وتووم و نه فسم بۆ هه وا ده شنێ وه کو مندال
 له بهر پییری سه رم خۆی ناگرئ و تازه پی ده گرم
 چیه سووچ و گوناھی؟ بۆچی ده یکاته جه زاخانه؟
 له قه بر هه لگه ن، هه تا رۆژی جه زا ده عوا چیه قه برم
 سبه ینی (یُحشر المرء) ه برا گه ل فرسه ته ئەمرۆ
 ته به را بن له من، باکس نه بی حه شری له گه ل حه شرم

له کوردستانی ئیمه دا شان به شان چه ندین مه زه ب و ته ریکه تی ئایینی دوو ته ریکه تی سه ره کی
 رۆلی کاریگه ری خۆیان گه پراوه له په روهره کردنی ریبازی ئایینی خه لکیدا، دیاره ئەو دوو
 ته ریکه ته یش ته ریکه ته ی نه قشبه ندی و ته ریکه تی قادرین، وه کو ئاشکره شه مه حوی شاعیر زیاتر
 پا به ندی ته ریکه تی نه قشبه ندی بووه، هەر وه کو زانراویشه په یروانی ئەم ته ریکه ته درتغیان
 نه کردوه له خزمه تکردنی رۆله کانی مبلله ته که یاندا به تاییه تی ره شوپووتی ناو مبلله ت و هه ریژه
 ده بینین زۆر جار ئەم ته ریکه ته بیان ته رخا ن کردوه بۆ هاندانی خه لکی تا لهم ریبه وه به گز زولم و
 زۆرداری و سته مکارییدا بچنه وه... لهم رووه وه ماموستا محه مه دی مه لا که ریم له پیسه کی
 دیوانه کی مه حویدا ئەم راستییه مان بۆ روون ده کاته وه و ده لئی (ته ریکه تی نه قشبه ندی خۆی له
 خۆیدا ده ماریکی تیژی بپرکردنه وه و فهلسه فه کاری تیایه، له وانیه به شیکیشی له هیندییه وه
 هیتابێ و له که له پوووری سامانه فهلسه فییه ده وله مهنده که ی ئەو ولاته بی، له باره ی ریشه ی
 چینایه تیشه وه ته ریکه ته کان هه موویان به تاییه تی ته ریکه تی نه قشبه ندی له پیشیا ریبازی
 ره شوپووت و هه ژار و چه وساوه کانی کۆمه ل بوون) وینیه راستی ئەم ته ریکه ته ی شاعیر ده توانین
 لهم قه سیده یه دا به رجه سته بکه یین کاتی ده لئی:

ئهو ی ئەمرۆ به ده وری ته ختسیایه هه له هه له ی مه ظلومه
 له ده وری نه عشیا سبه حه ی ده بین و له وه له ی مه ظلومه

به پهل پهل کردنی سبحه‌ی نه‌گهر بی‌وايه باوه‌ریان
 ده‌بوو قهت بهم سه‌وده نه‌بوایه بو دنیا په‌له‌ی مه‌ظلومه
 ده‌خاته فکری نه‌هلی مه‌عرفهت شپوه‌ی جه‌جال (نه‌لحه‌ق)
 ده‌بینی به‌عزه نه‌شخصه‌ی به‌دویا خه‌رگه‌له‌ی مه‌ظلومه
 وه‌ها پر فیتنه بوو عالم که ئیبلیس‌سیکی وه‌ک ئیبلیس
 نه‌ماوه مه‌ئمه‌نی غه‌یری کل‌یشه و که‌لکه‌له‌ی مه‌ظلومه
 له په‌رده‌ی جیلوه یه‌کتا رووخایه شووری سه‌د مه‌حشره
 نیق‌بایی لاده له و چیه‌ره، ببینه زه‌لزله‌ی مه‌ظلومه
 به‌ئاری تیگه‌یشتین ئیمه دنیا، هه‌ر سه‌رایی بوو
 هه‌موو ده‌شچن به‌خنکان و له و شیکله مه‌له‌ی مه‌ظلومه
 له‌سوقی ده‌هردا دوکانی هه‌ر که‌س مو‌ده‌تی عومره
 گوهر دانه به‌پشکل دانه (مه‌حوی) مامه‌له‌ی مه‌ظلومه

نه‌وانه‌ی سه‌ر و گیانیان له‌پتی راستی و قه‌ناعه‌تی باوه‌ریاندا به‌خت ده‌که‌ن و ده‌بنه قوریانی
 نه‌و ری‌بازه‌یان نه‌وانه هه‌میشه وه‌کو سونبلی قاره‌مانیتی و راستگویی له دل و ده‌روون خه‌لکیدا
 ده‌ژین یه‌کیتی وه‌کو (هه‌للاج) که ره‌مزی نه‌و خو به‌ختکارییه بووه له میژوودا ئیستا نه‌ک هه‌ر
 لای سو‌فیه‌کان ته‌نانه‌ت لای هه‌موو هه‌لگرانی ئالای ئازادی و بی‌روونکی وینه‌ی له ویزدانی
 هه‌موو که‌سیکدا ده‌ژی و هه‌موو عاشقانی ئازادی له‌هه‌ر کوئ و سه‌ر به‌هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌ک بن یادی
 ده‌نرخین و ستایشی بیروباوه‌ری ده‌که‌ن.

هه‌ر بویه شاعیری ئیمه‌یش مه‌حوی له زور شوینا به‌یادی عاشقانی ئه‌م ری‌بازه‌وه و توویه‌تی.

به‌پیری مه‌رگه‌وه فه‌رسه‌خ به‌فه‌رسه‌خ رو‌یون مه‌ردان

نه‌وی باکی له مه‌ردن بی دیاره بلح و نامه‌رده

یا له شوینیکی تردا ده‌لئ:

ده‌بینی بایه‌زیده، وه‌ک به‌زیدتیکی ده‌بین خه‌لق

به‌بی په‌رده شه‌یاطینی له نه‌حوالی مه‌له‌ک ده‌دوئ

هه‌ر سه‌باره‌ت به سو‌فیگه‌ریتی شاعیر برای نووسه‌ر (مه‌مه‌د ئه‌مین حوسین) ده‌لئ:

«مه‌حوی شاعیریش هه‌ر وه‌ک شاعیر له و بارودوخه ناهه‌مواره‌دا ده‌ژیا و سو‌فیگه‌ریش ده‌ریای
 پر له ئارام و هیمنی ده‌روونی سو‌فییه‌کانه، بویه له و بواره‌وه به هه‌لی ده‌زانی که ئازابانه و به‌بی
 سل کردنه‌وه وه‌ک شاعیر و سو‌فییه‌کی پیگه‌یشتوو هونراوه‌کانی ده‌کاته مینبه‌ری بانگی
 جه‌قبیژی»

ههتا حهق ناصیره ههه حهقمه مهنظور
وهکو (مهنصور) نهگهر بمکهه ن به دارا

یا له شوینیکی تردا دهلی:

حهق بیتری یهک گوناویه مهنصور و حهقمه من
نهم قهطعه گهر نیشانی نهدهم (مهحویا) بهکس

نهگهر وهک شایهه د حالیک لیتهدا له نزیکه وه له ههسه نگانندی بههایی و رۆلی شاعیر بدوین
ههلبهته کهسیکی وهکو (سۆران مهحوی) که نهویش یهکیکه له نهوهکانی شاعیر، دیاره
شایهه د حالیککی و نزیک بو نهم باسه ئیتمه و بو نهم شوینه سوود بهخوینهه دهگه یه نهی بو به
مه بهستمان بوو بری له راو بوچوونی مامۆستا سۆران تیتهه لکیش کهین بهم باسه تا بری راستی
تری شاعیرمان بوو روون بیته وه، مامۆستا سۆران له پوخته یه کی قسه یه کیدا نووسیویه دهلی:

«بهلی راسته نهو رۆژگاره ی مهحوی تیا ژیا بوو وهک له ده لاقه ی شیعه ره کانیه وه به ده رده که ون
تا بلتی رۆژگاریکی ناخۆش و باری دوکه و تووی کۆمه ل له گشت لایه نیکه وه لاسه ننگ و تیک
چوو بوو، به لام نهگهر به راوردیکی نهو رۆژگاره له گه ل نه مرۆدا له رووی پیشکه و تنی زانیاری و
گه شه کردنی باری نابووری و هه موو لایه نهکانی تری ته کنۆلۆژیا وه بکه یه. دیاره نه مرۆمان
پیشکه و تووتره، که چی له گه ل نه وه شدا لاسه نگی و تیکچوونی باری کۆمه لایه تیمان به ریژه ی
دوینی یا راوردووه وه پیتم وایه هه ره سه رکه و تن و پیشکه و تنی له رووی غه صب کردنی (زهوت
کردن) مالی عیباده و کوشتن و تالان و پرۆ و ره وشت نرمی و درۆ و دوو رووییه وه به خو به وه
بینیی!»

نهگهر نهم نمونانه ی خواره وه ی شاعیر بخه یه نه روو راستی قسه کانیه مامۆستا (سۆران) مان بو
ساغ ده بیته وه، نهو قسانه ی نزیکه ی سه ده سال له مه وه به ری شاعیر سه باره ت به گه نده لی و
ناله باری ناو کۆمه له که ی و توونی، نهگهر ئیستا زیادیان نه کردی باوه ناکه ن شتیکی نه و توپان
لی که م بوویته وه فه رموو سه رنج بده ن شاعیر ده لی:

نه ریابی غینا نه وه نده غه را به (زه ر) ن
بی بوئی به هار و دیتنی (جـو) ده زه رن
نه میانه مه قام و به سته بیان ناشکوورییه
یه عنی ده وه رن، نه گهر (ده می بی) نه زه رن

یا بیینه کاتن ده لی:

له واعیظم پرسی، یه کی شوخانه جوابی دامه وه
وه عظی چی؟! سه ر لنگه ده ستاری کره ی ده ستاری هات

شیخ و طورەى میزەر و نهقل و نوقولئ هیچ و پوچ
من به طورەى بار ئەسیرم، ئو به کولئ تورەهات

یاخود دەلئ:

چیە دنیا ژنیکە هەر شهوئ سک پر به سەد فیتنه
سەینئ زوو به خوئینی جەرگی ئەهلی دل دەکا بیزوو
دەنی تەبعی بە جارئ عالەمی داگرت ئەوا (مەحوی)
دەرنگە ئیلتیججا بە بەر دەری عالی جەنابئ زوو

راستییهک له شیعرەکانی ئەم شاعیرەدا بەدی دەکرتن ئەویش ئەو بە شاعیر هەمیشە
ویستووێتەتی رووی راستی نایین و پیاوچاکی نایینی له ریاکاران و بازرگانانی نایینی
جیاپکاتەوه، ئەمەیش بۆ سەر دەمێکی وهکو سەر دەمی ئەوسای ئەو به پیتوانەى ئەمپۆ دەکری
به کارێکی پیشکەوتن و جورئەتی را دەر برینی بۆ له قەلەم بدرئ، هەر باوەرێک بتهوئ به پاکی و
به راستی به خەلکی بگەیهنی بیتگومان له لایەن بازرگانانی ئەو بیروباوەرەوه تووشی چەندین
گیره و کیشە دەبئ و زۆر جار تووشی هەر شه و گور شه و بگره سەرنگوم بوونیش دەبی، هەر بۆیه
دەبین شاعیر له سەر ئەو راستگۆبی و راست بیتژییهی خوئ تووشی ئەو حالەتانه هاتوو،
تیشکی ئەو راستییانه له زۆر شوئینی شیعرەکانیدا بە دیار دەکەون هەر بۆ نمونە ئەو هات دەلئ:

فهضیلهی ئەسل و فهسل ئینسانی پئ نابئ به ساحیب فهضل
که تۆ کۆسەى به تۆ چی مامه ریشی باب و باپیرت!

یا له جیبه کی تر دا دەلئ:

ریشیکی پان و تووکی بنا گوئ درێژ و لوول
سوئی له دینی لادا به دیمەن له جوو دهکا

زیاد له وهش لهم نمونە یه دا راستی ئەو ریاکارانه دەر ده خا کاتئ دەلئ:

شیخئ هەمە وهندیکی دەدا پەند و نهسیحەت
ئەو قور به سەرەى دابوو بهر فهحش و فهزیحەت
وهلئ کابرا خوئ هاته جهواب و وتی: تۆ حەقته فهقهط
من قاطعی طه ربقم نه کو قوطاعی طه ربقهت

ئیمه وهک له شوئینیکی تری ئەم باسه ماندا و تمان مەحوی شاعیر ئەو هەندە شیعرەکانی
تەلیسموین ئەگەر ریبوارێکی ئەم ریبازه به عەشق و سووتانهوه خوئ ناهاوێتە ناگرستانی
شیعرەکانهوه و دلەسۆزانە قرچ و هۆر تیبیدا نه سووتئ زۆر زهحمەتە بتوانئ له مەبهست و
ناوهرۆکی تەواوی شیعرەکان بگات. کەواته کەسێک بیهوئ له دنیای ئەم شیعرە بگات دەبئ

وهك (سه‌مه‌ندهر) هه‌میشه دهرد و خولی شیعه‌ه‌کانی بدا و خوئی به‌پیشکی ئەو ئاگرانه
بسووتینی تا جارتیکی تر دیسانه‌وه له‌ناویانا زیندوو بیتته‌وه.

هه‌ر بۆیه له‌کوژیی ئەم باسه‌مدا له‌زمانی شاعیره‌وه ده‌لیم:

له‌ناکەس کاریا خاکم به‌سه‌ر رۆیی به‌با عومرم
خودا تو بمرینه تا له‌به‌ر قاپی که‌سی ده‌مرم
به‌زایع چوو له‌ (مالا یعنی) یا وه‌قتم هه‌موو یه‌عنی
ده‌بی وه‌قتی له‌ (بو‌الوقت) بخوازم تا تیا بمرم

سه‌رچاوه

بۆ نووسینه‌وه‌ی ئەم باسه‌ سوود له‌م سه‌رچاوانه‌ وه‌رگیراوه:

۱- دیوانی مه‌هودی: لیکدانه‌وه و لیکۆلینه‌وه‌ی مامۆستا مه‌لا عه‌بدوڵکه‌رمیی موده‌ریس و
محهمه‌دی مه‌لا که‌رم.

۲- کتیبی له‌باره‌ی مه‌حوی لوتکه‌وه: نووسین و ئاماده‌کردنی مامۆستا عه‌بدوڵلا عه‌زیز ئاگرین.

مرۆشی تراژیک - Tragic مه هوی وهک نموونه

که ریم دهشتی

بهشی دووهم

«بهشی به که می ئەم باسه له گۆڤاری رۆشنبیری کوردستانی ژماره (۳) ی سالی ۲۰۰۰
بلاویۆتهوه که به گشتی باس له سۆڤیگه ریتی و بهرجهسته بوونی چه مکی مرۆشی تراژیک له نیتو
موته صه و فه کان ده کات»

شه و هات و ئەمن مهستی خه یالاتی که سیکم
مه شغولی نه فه س گرتنی موشکینی نه فه سیکم
«نالی»

دی کارت و توویه تی «رهنج و نازاری مرۆف له وهدا دیت که ئەو سه ره تا منال بووه.» ئە گه ر
به وردی له م چه مکه دا کار بکه یین بۆمان روون ده بیته وه، که مه بهستی ئە وه یه بلتیت مرۆف وهک
مندالیک وایه که هیچ خواست و ئاره زوو و ده سه لاتیکه نه بووه کاتیک فری دراوه ته ناو ئەم
ژیانه و به شداری نه کردوه له پیکه یینانیدا که چی که وتۆته ژیر یاسا و ریساکانیه وه، ئە مه یان
پتگهی بیرکردنه وه ییکه وجودیانه یه و زۆریه ی هه ره زۆری بیرمه نده موته صه و یفه کان و شاعیره
کلاسیکیه سۆڤیه کان له ناو پانتایی ئەم بۆچوونه دا کاریان کردوه، ئە مه ش بیرکردنه وه یه ک نییه
په یه وست بی به هه لگه رانه وه له مه زه به ییک یا خود هه لوه شانده وه ی ئە قیده یه ک یا
به گژاچوونه وه بی بۆ چه مکه کانی ئاسمانی، به لکو بیرکردنه وه ییکه له ئە نجامی تیپرامان و
دامانیکه زۆر له چه ندین پرسیاره وه دروست ده بی، به تایبته له و پرسیارانه ی سه ر به ره مزی
«بۆ، که ی، چۆن» وهن، که تیکرا شیوه بیر و شیوه زاری مرۆقیکی کاره سات بار و نازارکیش
دروست ده کهن... ئە ویش مرۆقی تراژیکه.

مرۆقی تراژیک مرۆقیکی نیتشه ویه، به و مانایه ی که جوژی بیرکردنه وه ی هه وینی
کاره ساته کانیه تی یا خود پرۆسیسی بیرکردنه وه ی ئەم جوړه مرۆقه پرۆسیسی هه لکشانه به ره و
خاچ، به ره و مه رگیکی هه قی، ئە لپه وه یه تراژیدیای ئە و مرۆقه ده ست پیده کات و ده بیته
مرۆقیکی تراژیک، نموونه ی مرۆقی تراژیک هیتجگار زۆره له میژووی بیرکردنه وه و ئە ده ب و
هونه ر، که ده لپین مرۆقی تراژیک مه رج نییه کوتایی ئە و مرۆقه ته نها به مه رگی جه ستیه ی بیت،
چونکه هه ندی جار هه مان ئە و مه رگه له گبیره و کیشه ییکه بی کوتاییدا له ناو خه یاللدانی

مرۆڤی تراژیک دەژیت... ئەگەر بەوردی سەیری مێژووی بێرکردنەوێ مرۆڤی تراژیک بکەین بۆمان روون دەبیتەوێ زۆربەیان مرۆڤی عێرفانی و سۆفی بووبن، لەوانە سوهره‌وهردی، حەلاج دوو نمونەى زۆر بەرزى بێرکردنەوێ مرۆڤی تراژیک، ئەلێرەشدا مەحوی لەنیو ئەدەبى کلاسیکی کوردیدا نمونەى مرۆڤی تراژیک، کە شیعەرەکانى شەلالی گێرمە و کێشەبێکی رۆحی گەورەن لە میانى بەبالا بردنى رۆحى خۆى بۆ مەقامى خودا و دەرباز نەبوونى لە زەمینى بچووک کە جى خەونى ئەو نییە، بەلکو ئەو بە دواى خەونى ئەو فێردەوسەیه کە لەناو پانتایى بێرکردنەوێ ئەودا مەوداى بێکی زۆرى هەیه.

موحەققەق هەر کەسێ مەسلەکیە حەقق حەققییە مەنظور

سلوکی چوونە سەردارە طەریقەى پیریە مەنصور

بەکارکردن لەنیو ئەو کاتە گۆریایەى کە دەق تیمای فەلسەفەى وجودى ساغ دەکاتەوێ کە دەلیت «هەموو ئەو کارەى کە لەژیاندا دەیکەین بریتییە لە بونیات نانی مەرگ» واتە مەرگ پارسەنگى بابەتییە بۆ ژیان و هەولەکانى، چونکە ئەو تاکە راستخەرى هەردوو ئەو گۆتە ئابنگەرایییە کە چەمکی مەرگ و ژیان روون دەکاتەوێ بەوێ کە «ئەوێ ژیانى بەئێمە داوێ پاشان لێمانى دەسەنتەوێ» یاخود «ئێمە لەدایک دەبین و دەمرین» ئەمەشیان ترۆپکی کارساتەکانە کە مرۆڤ بەتەواوى لەناو ماناکانیدا دەژیت و هەستى پێدەکات و کارى پێدەکات، بۆیە زۆرجار شاعیر هەول دەدات ئەلتەرناتیفتیکى هۆنەندى بدۆزێتەوێ بەوێ کە تەنها مەرگ هەیه وەک چۆن مەحوی بەم دەلالەتەوێ لە ژیان رادەکات:

کەشک بەم مەحويا هەر شەریەتى مەرگ

لەسەر ئەرزای نییە ئاوى گەوارا

یاخود بەهەمان ئەو چەمکەوێ کارساتەکانى ژیان دەکا بەو ئەلتەرناتیفتە و مەرگ دەکا بە چارەسەر:

بەو هەموو تالییەوێ شەریەتى مەرگ ئەهلی حەیا

خۆش گەواراترە بۆى ئیستە لەشەکراوى حەیات

چونکە مرۆڤی تراژیک خودانى چەند رەهەندییکە لە بێرکردنەوێ کە دەکرێ بەمجۆرەى خوارەوێ پۆلەندى بکەین..

مرۆڤی تراژیک بەنیو ئاستانێکی ئەگزیستانسیالیزمى کەونیدا تێدەپەری لەویدا ماناکانى مانەوێ مرۆڤ لەنیو بازەبێکی بۆشدا وینا دەکا و هێچ جەدواى بۆ بوونى مرۆڤى ناهیلیتەوێ و پێى وایە بوونى مرۆڤ لەم سەر زەویەدا حەسەرەتیکە چارەنووسى پەيوەستە بە خۆکوژى و مەرگ چونکە تروسکاییەک نامینى بۆ ئەوێ لە تۆنێلى وجوددا بەکارى بەینى، بەماناى بێکی دیکە جیهان دۆستى و ژیان دۆستى و هەمێکە مرۆڤ بۆ خۆى نەخشانووتى و ئەگەر لە بازەبێکی

حەقیقەتدا سەیری ژیان بکەین هەمووی کارەساتە، بە گوتەییکی شکسیر لە هاملت دا ژیان بریتییە لەو مەرقەمە گۆزی هەمیشەیی لیدەدا و گۆرانیش دەلێت. مەحوی لەم مەودایەدا واتە لە مەودای بێرکردنەو هەبێکی وجودیانە ئاینگەرایی بوونەو هەرێکی هێجگار تراژیکە زۆر بەوردیش لەم چەند دێرە شیعرانە و بەدیار دەکەوێ.

بەخۆکۆشتن نەجاتی خۆ بە مەحوی وەکو فەرهاد

لە زۆری قەرەمانی عیشق ئەفەندەم هەر ئەجەل بەستە

مەرقەمە تراژیک لە مەودای پراکردن لە پراپەوی ئەگزیستانسیالیزمەو بە پراپەوی ئاینگەرایی... بە شێوەیەک کە نائۆمیدی و بێ مانایی ژیان هەموو کایەکانی پراپەوی تراژیک پراپەواتەو و پرستی هەناسەدانی لێ دەپێرێ و ژیان دۆست و جیهان پرستی دەین بە جۆرێک لە دۆزەخ کە ناچارێ بەدوای سێبەری بەهەشتێکدا بگەرێ کە دنیایە ئەم بەهەشتە تەنها بەجێبەجێ کردنی فەرمانەکانی ئاسمانی دەست دەکەوێ واتە ئەو دەبێ بەدوای هەموو ئەو گوتارانەدا بگەرێ کە گوتاری پیرۆزن، بۆیە بەناچار پەنایان بۆ دەبات و وەک چۆن (نیتشە) لە مەوداکانی ئەگزیستانسیالیزم دا پەنای بۆ دارپشتەکانی پیرۆزی دەبرد و زەرەدەشتی دەکرد بە مورشیدی خۆی و دانستی ئاسا فرجیلی لە پێناوی میعراجی بیاتریس دا لەگەڵ خۆی بۆ تەبەقاتی ئاسمانی دەبرد... ئەم پڕۆسە یە پڕۆسەییکی دەستکرد نییە بە لکو لەسەر ووی جەستە ی مەرقەمە تراژیکەو یە و لە بەرپەرێا دەستە پاچە یە رەنگە لەمەشدا پڕۆسەستی پراپەوی (دانستی) هەر لە دۆزەخەو تا گەشتن بە پاکستان (مطهر) و پەرینەو بە فیردەوس باشتترین نمونە ی مەرقەمە تراژیک بێ، لەمەشدا مەحوی بە چەندین دێری شیعەر گوزارشت لە خۆی دەکات لە پەنابردن بۆ خۆی ئینساندا.

نەگەیمە ئەو جەوانە گەیمە پییری

مەدەد یا پییری پییرانی بوخارا

مەرقەمە تراژیک لە مەودای پاکستانەو بە فیردەوسی ئەبەدی و بەهەشتی مەجازی، لەو کاتە ی کە تەواو لەناو کارەساتە پراپەوی خۆی قات دەبێتەو دەبێتە یەک پارچە بێرکردنەو و بازار، دەبێ لە نێو تەوقی ئاینگەرایی دا رینگە یەک بدۆزیتەو پیتی داپەریتەو و ئیدی باوهری بەمیانە یەک نەبیت بیگەینیتە خواو، واتە مەرقەمە تراژیک وینە ی مۆتەسەو فیککی گەرە وەر دەگرێ کە بیهویت یە کسەر لەگەڵ زاتی خودادا تیکەل بیت، تیکەل بوونیک هێچ جەستە ییکی تیدا نامینێ و ئەو ی هە یە تەنها پراپەوی بەقوناعەکانی دۆزەخی زەوی و پاکستانی پراپەوی و فیردەوسی خودا تیبەرپووە تا لەگەڵ نوری خودادا یاخود لەناو نوری خودا تیکەل بیت... مەحوی لە ئەزمونی پراپەوی خۆیدا ئەم سێ قوناعە گرنگە نەخشاندوو و بەلە نێوچوونی یە کجارەکی جەستە ی مەحوی رایدەگەینێ کە بێ تەفر و تونابوونی جەستە کارەکان بۆ دوا قوناعی مەرقەمە تراژیک بەرجەستە نابێ لە فیردەوس دا:

چ خه یالیکه لیقای بی به فه تاچوونی جه سه د
تا پریشان نشود کاربسامان نرسد

چهند نمونه یه ک لهو به یته شیعبریانه ی که مه حوی ده خه نه ناو سیفه تی تراژیکه وه:

(۱) غهیری وه حدهت له وجودا نییه که ثرت وه همه
ساده ته کراری یه که مه نشهئی نه وهامی عه دده
(وجود: خودا)

(۲) به لکه لهو رییه من په ی بهو عیمرانی به قا
مه حویا غهیری خه راباتی فه نا نیمه مه لاد
(به قا: فه نا)

(۳) موحه قهق هه ر که سی مه سله کیه حه قق و حه ققییه مه نظور
سولوکی چوون سه رداره طه ریقه ی پیبریه مه نصور
(ته ریقه ت: مه رگ)

(۴) به خو کوشتن نه جاتی خو بده مه حوی وه کو فه رهاد
له زوریبه ی قه ره مانای عیشق نه فه ندم هه ر نه جه ل به سته
(عه شق: خو کوشتن)

(۵) له سه ر تو بوومه په ندیی عالمی وتم وتی: مه حوی
به س بی موشریکی به س یا له دنیا یاله من لاده
(دنیا: قیامه ت)

(۶) چلۆن نهو دیته چاوی من که یه کسه ر عونصوری ناوه
مه حاله من که بچمه دلاییه وه دل کیشوهری به رده
(ژیان: دژ به ندی)

(۷) که شک به م مه حویا هه ر شه ریبه تی مه رگ
له سه ر نه رزا نیییه ناوی گه وارا
(زهوی: مه رگ)

(۸) نه گه میه نهو جه وانه گه میه پیبری
مه دده یا پیبری پیبرانی بوخارا
(ته مه ن: پیبری)

(۹) بهو هه موو تالییه وه شه ریه تی مه رگ ئه هلی صه با
خۆش گه وارا تره بۆی ئیسته له شه کراوی حه یات
(ژیان: مه رگ)

(۱۰) منی بهم حال و قاله دی که ده بوت
کتیپیکه غه ریبم دیوه په بوت
(مرۆف: کاره سات)

(۱۱) تاسه ر نه بوته گو ده له دنیا ده تو شه قی
هه ر ئه م شه قه به کاره که واهه لدری له هه یج
(جیهان: هه یج)

(۱۲) چ خه یالیکه لیقایی به فه نا چوونی جه سه د
تا پریشیان نشود کاره سامان نرسد
(جه سه د: فه نا)

به مجۆره هه موو وجودی لای مرۆقی تراژیک و شاعیری تراژیک بریتیه له سووران وهی ئه م
که ونه له نیو باز نه یه کی بی جه مسه ر له وجوده وه بۆ مه رگ له مه رگ وه بۆ خودا ئایدیای بالا و
ئه به دیه ت.

بولبولی فہصلی خہزان

شمشادہ تہمہ، یا قہدہ، یا سہروی رہوانہ
یا عہرعرہ یا نہخلی مرادی دل و جانہ!
داخو تہمہ تہگریجہیہ پہخشاوہ بہسہردا
یا سونبولہ کردوویہ صہبا زولفی بہشانہ!
تہووی خوتہنہ جیلوہ دکات و لہ خہطادا،
یا چاوی رہشی فیتنہگری سورمہکہشانہ!
دل ہایمہ دائیم کہ تہمہ قہترہیہ داخو
یا جوزئیکی بی جوزتہ موسہما بہدہہانہ!
تہم مہی صیفہتی خون خورہ وا نازک و سوورہ
یا قووتی لہبہ، یا گولہ، یا قووتی رہوانہ!
نالاندم و فہرمووی تہو تاوازہ حہزینہ
یا «مہحوی»یہ، یا بولبولہکہی فہصلی خہزانہ

مه‌هوی له پرۆژهی «فه‌ره‌نگی شاعیران» دا چهند سه‌رنجیکی مه‌نشه‌جی

نووسینی: مه‌بدوللا قه‌ردهانی

پیشه‌گی

ده‌کری ئه‌م پرۆژه‌یه هه‌ر به‌و چوارچێوه‌ گشتییه، واته «فه‌ره‌نگی شاعیر» ، یان «فه‌ره‌نگی شاعیران» ناو بیری، به‌و مه‌عنایه‌ی وشه‌ی «فه‌ره‌نگ» مه‌عنایه‌کی به‌رفه‌وانی هه‌یه که پێوه‌ندی به‌زه‌مینه‌ی رۆشنییری شاعیره‌وه هه‌یه و، لێره‌دا ده‌بی ئه‌و رۆشنییرییه له شیعره‌کانیدا ره‌نگ بداته‌وه. هه‌روه‌ها «فه‌ره‌نگ» مه‌عنایه‌کی تایبه‌ت و، تا راده‌یه‌ک به‌ر ته‌سکی هه‌یه و پێوه‌ندی به‌مه‌عنا‌ی زمانه‌وانی ئه‌و وشانه‌وه هه‌یه که شاعیر له شیعره‌کانیدا به‌کاربان دین. بێگومان، ئه‌و مه‌عنایه‌ی له‌م نووسینه‌دا مه‌به‌سته، یه‌که‌مین مه‌عنایه و، به‌مه‌ش ئه‌و فه‌ره‌نگه ده‌بی بریتی بی له په‌یکه‌ری گشتی جیهانی شاعیر و، له هه‌مان کاتیشدا بتوانی کللی خۆتندنه‌وه‌ی سیستماتیکی شیعره‌کان بدا به‌ده‌سته‌وه.

ئه‌گه‌ر ئه‌مه مه‌به‌ستی ئیمه بی له بوا‌ری «شاعیر ناسی» دا، ئه‌وه ده‌توانین به‌بی هه‌یج دوودلییه‌ک بلین که له ناستی کۆششیکێ تازه دابن، واته کۆششیک که نمونه‌ی له رۆشنییری کوردیدا نییه و، نه‌ک ته‌نها مه‌حوی، به‌لکه هه‌موو شاعیرانمان پێویستیان به‌وه هه‌یه که «فه‌ره‌نگی شاعیری» یان بۆ دابنری، به‌تایبه‌ت شاعیرانی کلاسیک، له هه‌مان کاتیشدا ده‌توانین بلین که شاعیرانی صوفی، به‌تایبه‌ت مه‌لای جزیری و مه‌وله‌وی و مه‌حوی، پتر له هه‌موو شاعیرانی دیکه‌مان پێویستیان به‌و جو‌ره کۆششه هه‌یه.

ئه‌م چهند لاپه‌ریه هه‌ولیکه بۆ ده‌رخستنی لایه‌نه‌کانی ئه‌و پرۆژه‌یه:

پرۆژه‌ی «فه‌ره‌نگی شاعیر»

بیرۆکه‌ی ئه‌م پرۆژه‌یه لای به‌نده ده‌گه‌ریته‌وه بۆ نیوه‌ی دووه‌می هه‌شتاکانی سه‌ده‌ی رابوردو، ریک بۆ سالانی ۱۹۸۶-۱۹۸۷، له‌و کاته‌دا کتیبیکێ فارسیم به‌رچاو که‌وت به‌ناو‌نیشانی «فه‌ره‌نگ اشعار حافظ»، و شیوازی لیکدانه‌وه‌ی زاروه عیرفانییه‌کانی ئه‌و شاعیره‌گه‌وره‌یه‌ی فارسی سه‌رنجی راکیشام و، ئه‌و ئاره‌زووه‌شی له ناخدا خولقاند که شاعیرانی کورد و، له ریزی پێشه‌وه‌شدا «مه‌حوی» ئه‌و هه‌له‌ی بۆ ره‌خسابا که فه‌ره‌نگیکێ

ئاوہا بۆ شیعەرەکانی بکەوئیتە بەر چاوی خوئینەرانی.

لەو سەردەمەدا لە خۆم رانەدەبینی، بەھۆی سەختیبەکانی ژیان و نەبوونی سەرچاوە و کاتی پتیبست ئەو ئەرکە بگرمە ئەستۆ، بەلام پاش راپەرین ھەولێ زۆرم خستەگەر بۆ ئەوێ ئەو خەونە بەکۆمەڵ بێنێنە دی و، یەکیەک لەو کەسانەش کە ھەولم لەگەڵی دا، برای بەرپێز و خۆشەویستم دوکتۆر ئیبراھیم ئەحمەد شوان بوو، کە بەداخەو نەچووہ ژێر باری ئەم ئەرکەوہ، ئەگەرچی لە تیزی دوکتۆراکەیدا ژمارەییەکی باشی ئەو زاراوە سۆفییانەیی کۆکردبووہ کە «مەحوی» لە شیعەرەکانیدا بەکاری ھیناون.

پاش ئەوێ ھەستم کرد دەرگای ھاوکاریم بەرپوودا داخراوە، ناچاربووم بێخەمە ئەستۆی خۆم و، ناشزانم چۆن و بۆ پرۆژەیی فەرھەنگی شاعیر لای من لە سنووری «زاراوە سۆفییەکاندا» رانەوہستا، بەلکو پەلی بۆ ھەموو ئەو بوارانەش ھاوئیشت کە تیکرا زەمینەیی جیھانبینی شاعیر پیکدێن، وەکو: قورئانی پیرۆز، فەرموودەکانی پیتغەمبەر «د.خ»، ئوسوول، واتە «علم الکلام، عەقاید- بیروباوہی» و مەنتیق-یش.

تا ئێستا کارێکی باشم لەم پرۆژەیی کردوہ. ئەنجامی ئەم کارەم تا ئێستا ئەوہیە کە ئاواتەخوایم ھەموو شاعیرانیش ئەو کارەیان بۆ بکریت و، ئەم پرۆژەییەش کۆمەڵیک کیشەیی مەنھەجیی لەبەردەمدایە کە دەبێ چارەسەر بکریت. لە وردبوونەوہم لەم دەرەنجامەیی دواویی، ئەم باسەم دابەش بووہ سەر سێ بەش.

یەکەمین بەش

کیشەیی زاراوە

لە ھەر پرۆژەییەکی ئاوەھادا کیشەیی زاراوە سەرەکیترین کیشەییە، نەک تەنھا لەبەر ئەوێ پرۆژەکە پرۆژەیی «فەرھەنگی زاراوە»یە، بەلکو لەبەر کۆمەڵە ھۆیک لە ئارادایە «زاراوە» دەخاتە خولگەبەکی ئەوتۆوہ کە لە دەرەوہی ئەو خولگەبەدا مەعنای راستەقینەیی خۆی بەتەواوی لە دەست دەدات. بۆ روون کردنەوہی ئەم راستییە پتیبستمان بەوہ ھەییە کە لەم چوارچێوہبەدا لە دوو گرووپە کیشە وردبیینەوہ، ئەو دوو گرووپە ئەمانەن:

۱- کیشەیی میتۆد: واتە ئەو کیشە سەرەکییانەیی کە دەرەنجامی راستەوخۆی لە دەرەنجامی خوئیندەوہ جوۆریەجوۆرەکانی شیعری یەکیەک لە شاعیرە خواوہن مەنھەجەکاندا دەرەدەکووی و ھیل و سنوورە ئیجگار باریک و نادیارەکانی نیوان خوئیندەوہی مەنھەجی و خوئیندەوہی نامەنھەجی روون دەکاتەوہ. بەنیسبەت مەنھەجی سۆفییانەوہ ئەم خالانە بنەما سەرەکییەکانن:

۱-۱- جیاوازی نیوان دبووی دەرەوہ «روالەت» و دبووی ناوہوہ: ئەم کیشەییە لەوہدایە کە ھەموو

گه وره پياوانی ته سه ووف کۆکن له سه ره ئه وهی خودی مهنه جی ئه م رتبازه بايه خ ده دات به ديوي ناوه وه «جه وه ره» ی مه سه له کان، له کاتیکدا که شه ريعه ت، بۆ نمونه، بايه خ ده دا به رواله ت. ئه مه ش به و مه عنایه نييه که ته سه ووف «ته ريقه ت» جيا وازه له شه ريعه ت و نا کۆکه له گه ليدا، به لکو به و مه عنایه ی که ته و او که رتتی له روانگه يه کی ديار يکرا وه وه.

لي ره وه، ته نه نه ت قورئانی پيرۆزیش لي کدانه وهی سۆفيا نه ی تا يبه تی هه يه که بايه خ ده داته ورده ئامازه ناسکه کانی ئايه ت و سووره ته کان و کۆششه به ناوبانگه که ی ئيمام نه بولفا سمی قوشه يری له لي کدانه وه، جه وت جه لدييه که ی قورئانی پيرۆز، که به «لطف الاشارات» نا وراره، به لگه و به ره مه مکی ديار ی ئه م کۆششه يه. هه ره له م روانگه يه شه وه، له کاتی لي کدانه وهی مه عنای هه ره زارا وه يه کی قورئانيدا که له لايه ن شاعيرتکی سۆفيا يه وه به کار هتيرابی، ميتۆدی لي کۆليني وه ناچارمان ده کات پشت به لي کدانه وهی سۆفيا نه ی ئه و زارا وه قورئانويه به ستين، هه ره ها ده بی بۆ فه رموده کانی پيغه مه ره يش په يره وی له هه مان رتبا ز بکه ين.

۱-ب- لي کدانه وهی سيستماتيکی له سه ره بناغه ی ميتۆدی سه ره به جيهان بي ني شاعير، مه سه له يه کی گرنگی ديکه يه که له بواری لي کدانه وهی مه عنای هه ره زارا وه يه کدا بايه خيکی گه وهی هه يی. بۆ نمونه ش ده توانين ئامازه بۆ ئه و خاله جه وه رييه بکه ين که سووربوني شاعيري سۆفی له سه ره دا کۆکی کردن له جه ق، به هه مو لايه ني کيه وه، پا به ندييه به وهی که ئه سللی شه ر «خراپه» له روانگه ی ته سه ووفه وه له و خاله وه سه رچا وه ده گری که هه لپه يه کی نا به جی هه يه بۆ تيرکردنی ئاره زوه مادديه کانی جيهان و، ئه مه ش ئه گه رچی بتوانی له گه ل بۆ چوونی چينا يه تی، يان نه ته وايه تی له چه ند خالي کدا بگويجی، به لام له هيج تيووری و ميتۆديکی نه ته وايه تی و چينا يه تيه وه هه لئه قوولا وه.

۱-ج- له مه سه له ی لي کدانه وهی زارا وه دا ده بی ئه و راستويه فه رامۆش نه کری که ره وانبيژی، به هه مو بواره کانه وه، ئامرازی رازانده وهی دارپشته و نا کری ئه م ئه رک «وه زيفه» يه پتر له مه په ره ی پي بدری و، ئه رکي په ره پيدانی چه مکيشی پي بسپيرين.

۱-د- ميتۆدی سکولاستيکی و سه پاندي هه ره ميتۆديکی نامۆ به سه ره جيهان بي ني شاعيردا، ئه گه ره بواری لي کدانه وهی مه عنای زارا وه کاندرا په نگ بداته وه، بينگومان به ره و کۆمه ليک کيشه ی مهنه جی گه وره مان ده بن. که ده بنه مايه ی شيواندي هه ردوو کۆششی لي کدانه وهی سيستماتيکی و فه ره نگسازيمان.

۲- کيشه ی بواری: گرنگی «زارا وه» له هه ره بواریکی تا يبه تدا ئه وه يه که له چوارچيوه ی بونياديکی چه مک و پر نسيب «مبادی» و کاتيگۆری «مقوله» دا مه عنایه کی تا يبه ت و جيا وازی هه يه و، ئه م تا يبه تمه ندييه ده يته مايه ی جيا وازی و تا يبه تمه ندي و په سه نايه تي بواره که. ئه م کيشه يه له جيهان بي ني سۆفيا نه ی مه حويدا و، له بواری پرۆسه و کۆششی فه ره نگسازيدا ناچارمان ده کات وربا بين هينديک له و سنورانه نه به زتين که بوونه ته

مايهی جياوازی و رەسە نايە تيبی رېيازى تەسە ووفى لای مەحوی. ئەو سنوورانەش ئەمانەن:

۲-أ- کیشەى سەرەتایی تەسە ووف دوو گریمانەى عەمەلى، يەك تيبورى جەمسەرەکانیەتى، يەكەمیان ئەودیه که کۆششیکە بەمەبەستى رەتکردنەوه (نفى) کردنى خود له پیتناوی گەیشتن بە «بوون» یان بەمانەودیهکی پایەدار تر که بە «مانەودى پاش فەوتان- البقاء بعد الفناء» ناسراوه. گریمانەى دووهمیش ئەودیه که ئەو کۆششە، هەر له سەرەتاوه بەندە بەو مەرجەى که خۆشەووست «خودا» رەزامەندیی لەسەر هەبیت. ئەم دوو بنەمايەش، که دوو گریمانەى سیستەماتیکەن تەسە ووفى ئیسلام له نەزەه رۆحییە هیندۆسى و مەسیحییەکان و هەموو نەزەکانى دیکە جیا دەکاتەوه.

۲-ب- بەهەلە رۆژەهەلاتناسان دوو ئاراستەیان له تەسە ووفدا لیک جودا کردۆتەوه و گوتویا که «تەسە ووفى عەمەلى» و «تەسە ووفى تیبورى» هەیه و، دەرکیان بەو راستییە نەکردووه که تەسە ووف له جەوهەردا ئەزمونیتیکى عەمەلیی سەخت و نائاسایییە و دەرئەنجام و رەنگدانەوهکانیشى نائاسایین، بۆیە نایە بخەرتنە بەرچاو و گوتی ئەوانەى له دەرەودى ئەزمونەکەدان، که بە «نامەحرەم» ناویان بردوون. ئاسایی نەبوونی ئەو «پاز»انەى هیندی گەوره سۆفى درکاندوویمان بۆتە مايهی بەهەلە تیبگەیشتن و ناوژەدکردنى ئەو پازانە بەودى گوايه کۆششى تیبورین.

۲-ج- خودى ئەو ئەزمونە جياوازه، چونکه پیتویستى بەوه هەیه بەزمانى ئاسایی هەست تەعبیری لى بکری، بۆتە مايهی پەیدا بوونی دەیان هیتما و رەمزى ئالتۆز. له دەرەودى بواری تەسە ووفیشدا، گرنگترین ئەو بوارانەى مەحوی زاراوهکانیانى بەکارهیناوه، ئەمانەن:

۲-د- فیکه (شەرعیەت). له زاراوهکانى ئەم بواردە پیتویستە ئاگادار بێن که مەحوی شافیعی مەزەهەب بووه، بەلام بۆ هیندی مەبەستى ناسک سوودی له هیندییک له تاییەتەندییەکانى مەزەهەبەکانى دیکەى «ئەهلئى سوننەت و جەماعەت» وەرگرتووه.

۲-ه- له بواری (علم الکلام - عەقاید - بیروباوەرد) دا که بەبواری (ئوسوول) یش ناسراوه، پیتویستە سەرئەجى ئەو راستییە بەدین که مەحوی سەر بەمەزەهەبى که لامیبى «ئەبولخەسەنى ئەشعەرى» یه و دژى هەموو بۆچوونەکانى که نارگیران (المعتزله) یه و، لەم بواردەشدا کاربگەربى تەواوى ئیمام (محەمەد ئەبو حامیدی غەزالى) ی بەسەرەودیه.

۲-و- له لیکدانەودى زاراوه قورتانییەکاندا پیتویستە ئەو راستییە رەچاو بکری که «مەحوی» لایەنگیری لیکدانەودى پیتشینان (السلف) ه بۆ قورتانى پیرۆز.

۲-ز- له هینانەودى فەرموودەکانى پیتغەمبەردا (د.خ) زۆر پیتویستە رەچاوى ئەوه بکری که فەرموودەى دانراو (موضوع)، یان لاواز (ضعیف)، هەن که مەحوی بەکارى هیناون و،

ئەمەش لە جەوهەردا یەکیکە لە کیشە گەورەکانی کۆششی فەرھەنگسازی بۆ مەحوی.
۲-ح- ھەموو بەکارھێنانێکی زاراوی مەنتیقی لە شیعری مەحویدا لە چوارچێوەی مەنتیقه
شەکلێیەکی ئەرستۆ دایە و، پشت بەستنی بەھەر مەنتیقیکی دیکە ھەڵی لێ
دەکەوتتەو.

دووەمین بەش کیشە ی سەرچاوە

ھەموو سەرچاوەکانی تەسەووفی ئیسلامی لە کتیبی بەناویانگی ئەبو نەسری سەراجی
تووسی و «قوت القلوب» ی ئەبو تالیبی مەکیبەو تا گەورە سۆفییهکانی سەدە ی شەشەم و
ھەتەمی کۆچی، دەتوانرێن بکرتێن سەرچاوە ی لیکدانەوێ مەعنای زاراوەکانی لای «مەحوی» .
بەلام «شیخ محبەدینی ئیبن عەرەبی» پتر سوودبەخشن لە بواری قوولبوونەوێ لە چەمکەکاندا،
بەتایبەتی چەمکی «کات» .

لە بواری عەمەلێشدا، وەکو بەکیتک لە پەپرەوانی رێبازی نەقشبەندی، رێ و رەسمەکانی ئەو
تەریقەتە و رێنمایییەکانی شا عەبدوڵلای دەھلەوی و مەولانا خالید و مورشیدە راستەوخۆکانی
زۆر گرنگن بۆ تێگەشتنی زاراوی سۆفییانە ی لای مەحوی، وەکو بنەمای سلووک .

سێیەمین بەش کیشە ی داھێنان

مەحوی سۆفییهکی خاوەن ئەزمونی داھێنەرانی بوو، لەم بواردەدا ئەوێ گرنگە پرچاو
بکری ئەوێهە کە:

۳-أ- لە شیعەرەکاندا مەحوی جاری وا ھەیه پابەند بوو بە مەعنای زاراوە سۆفییه باوەکان و
جاری وا ھەیه مەعنای دیکە ی پێ بەخشیو، بیان وەکو زاراوەیەکی ناسۆفییانە بەکاری
ھێناون .

۳-ب- لە سەر بنەمای جیھانە گشتییەکی تەسەووف ھێندێ زاراوی وردی خاوەن مەعنای
تایبەتی داتاشیو، لەوانەش پیغەمبەرستان، وحووشستان و سەرابستان و ... ھتد .

ناوه پښتو

- 3 ..... وتهى بهرېز نيچيرقان بارزاني له فيستيفالي مه حوى
- 11 ..... نهم دهستپيشخهريه پيروزه پتويسته بهرز رابگيريت - دكتور عهبدوللا ناگرين
- 13 ..... شيعرى مه حوى - له نيتوان سؤفيزم و دهرويشيزمدا - دوكتور مارف خهزنده دار
- 31 ..... مه حوى له خوتدنه وهيه كى به كاوه خؤى ديوانه كهى و... : محمه مد مه لا كهريم
- 41 ..... مه حوى ميرانگرى په يام و هه لوتىستى جواميرانه ي مه ولانا خاليد، محمه مد حه مه باقى
- 51 ..... له نيتوان دوو غهزه لى شهو و رؤزى حه مدى و مه حويدا ليكؤلينه وه و به رامبه رى: ابراهيم احمد شوان
- 67 ..... كيش و سه روايه كانى شيعرى مه حوى: شوکور مسته فا.....
- 81 ..... دهقى كراوه له هؤنراوه كانى مه حويدا: ره نؤف عوسمان
- 93 ..... باسيتك له شيعرى سؤفيگه رى مه حوى: عهبدولوه هاب چروستانى
- 103 ..... ويتنه ي شيعرى له هؤنراوه كانى (مه حوى) دا: كهريم شاره زا
- 117 ..... هه لبه سته كانى مه حوى و لايه نه هونه رييه كانى هه لبه ست: كامل ژير
- 133 ..... مه حوى شاعيرتكي شؤرشگير له روانگه ي نايينيه وه: كه مال غه مبار
- 143 ..... ديارده ي رهنك له لاي (مه حوى) ي شاعيردا: مسته فا زهنگه نه
- 157 ..... كاتى (مه حوى) ويتنه ي سه رده مى خؤى به وشه ي رهنكا ورهنگ ده كيش: نه حمه د سه لام
- 165 ..... مرؤقى تراژيك - Tragic مه حوى وهك نمونه. كهريم دهشتى
- 171 ..... مه حوى له پرؤزه ي «فه رهنگى شاعيران» دا، چهنه سه رنجيتكى مه نهه جى: عهبدوللا قه رده داغى